

Irodalom történet

1973 1

Akadémiai Kiadó

A digitális változat a MEK Egyesület (<http://mek.oszk.hu/egyesulet/>) megbízásából készült.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1973. LV. évf. I. sz.

★

Új folyam V. I. sz.

Szerkesztőbizottság:

BODNÁR GYÖRGY
CZINE MIHÁLY
ILIA MIHÁLY
KIRÁLY ISTVÁN
KOCZKÁS SÁNDOR
KOVÁCS KÁLMÁN
MEZEI JÓZSEF
MOLNÁR FERENC szerkesztő
NAGY PÉTER főszerkesztő
PÁNDI PÁL
TOLNAI GÁBOR
TÓTH DEZSŐ

Technikai szerkesztő:

PAÁL RÓZSA

Szerkesztőség

Budapest, V., Pesti Barnabás u. 1. III. 51.

Telefon: 384—387

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

Irodalom történet

1973. LV. évf. 1. szám

★

Új folyam V. 1. szám

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST

7

KÜLÖNSZÁM

PETŐFI SÁNDOR

SZÜLETÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJÁRA

Akadémiai Kiadó, Budapest

Az Irodalomtörténetnek ez a jubileumi száma nem reprezentálja a magyar Petőfi-kutatás egészét. Nem teszi ezt, nem ez a feladata; ezt a reprezentálást valamennyi hazai és határon túli szaklap és irodalmi folyóirat együttesen végezheti csak el. Folyóiratunk szerény részt vállal a közös munkából, rendeltetéséhez híven törekedve arra, hogy az irodalomtörténettel foglalkozóknak, s a magyar irodalom iránt hivatásszerűen érdeklődőknek minél szélesebb körét szólaltassa meg. Szerkesztési elképzeléseink kialakításában nagy szerepet játszott az a felismerés, hogy Petőfi még egy irodalomtörténeti folyóiratban sem csak egy szűk irodalomtörténeti réteg „ügye”, hanem a tudósokkal, kutatókkal együtt az íróké, tanároké, könyvtárosoké, népművelőké is. És nemcsak az iskola irodalmi lelkén, nemcsak a könyvkölcsönzés áhítatos vagy rutinos inspekciós óráin, nemcsak a művelődési otthonok ünnepi rendezvényei vagy az irodalmi színpadok programgondjai közepette, hanem akkor is, amikor a publikációra érett, nyilvánosság elé kíváncszó véleményeket vesszük számba. A tanároknak, tanítóknak, íróknak, közéleti tisztségviselőknek, a népművelés hivatásos gazdáinak ismerniük kell — hogy munkájukat jobban, pontosabban, szélesebb látókörrrel végezzék — az irodalomtörténészek Petőfi-kutatásainak új és új eredményeit. De az irodalomtörténészeknek is tudniuk kell arról, hogyan látják Petőfit a tanárok, diákok, írók, tisztségviselők, hogy munkájukat jobban, pontosabban, szélesebb látókörrrel végezhessék. Petőfiről szólva, Petőfire emlékezve talán szükségtelen hangoztatni ezt, hiszen ő róla éppen a költőtársak és költőutódok mondták — talán nem a legtöbbet, de a legtalálóbbat: Arany, Ady, Illyés Gyula. S őt, Petőfi Sándort, nemcsak a saját versei, hanem a költőutódok strófái is belerögztették a magyar köztudatba: Ady,

Babits, Juhász, József Attila, Benjámin László, Juhász Ferenc versei, prózaművei, ... hogy csak példaként hivatkozzunk néhány névre.

Nem filosz-félénkség vagy álszerénység iratja velünk e bevezető cikk élére a magyar költők neveit. Még csak az a meggondolás sem szól bele a szerkezet kialakításába, hogy Petőfit ünnepelve illik felvonultatni a költőtársakat. Az irodalomtörténetnek mint tudományos tevékenységnek, legfőbb feladata a gondolattermelés. Érvényes gondolat nélkül nincs érvényes értékelés, helytálló elemzés, s még a pozitivistá adatszolgáltatás értelme is a gondolattermelés elősegítésében rejlik. A gondolattermelés pedig nem a diploma- vagy tudományos fokozat biztosította privilégium, hanem — mondhatnánk — a kívánt gyakorlat szerint: a gondolattermelő képesség az, ami minősít. Egy költői mű értékeléséről szólva azokról kell említést tenni, akik — címeiktől függetlenül — valóban hozzájárultak az érvényes értékeléshez. Mint a magyar költők Petőfi megvilágításához.

De korunk és körünk irodalomtörténészeinek sem kell szégyenkezniük a hazai Petőfi-kutatások állása miatt. S ha már erről szólunk, nyugodt lelkiismerettel hivatkozhatunk arra, hogy folyóiratunk, az Irodalomtörténet felszabadulása utáni újjáalakulásától kezdve tevékeny részt vállalt Petőfi marxista értékelésének kollektív munkájából. Jelképesnek is tekinthető, hogy az újjászervezett lap első — 1949-ben megjelent — számban látott napvilágot Lukács Györgynek a Petőfi-értékelésben is orientáló előadása, amelyet az újjászervezett Magyar Irodalomtörténeti Társaság alakuló ülésén mondott el; folyóiratunk második számában jelent meg József Attila Petőfi tüze című verskéziratának fakszimiléje, Kirdly István Petőfi mint vízvázlasztó című fontos tanulmánya, s a korai publikációk között találjuk azokat a cikkeket, amelyek Petőfi orosz — illetve szovjet-orosz — recepciójának fejezeteit ismertetik. S a további évfolyamokban is találkozunk a Petőfi-kutatás — nem mindig egyenletesen kirajzolódó — nyomaival. Ennek a több mint két évtizedes munkának is szerves folytatása ez a Petőfi-szám.

Ha arra a kérdésre keressük a választ: mi újat hozott a Petőfi-kutatásban, Petőfi-értékelésben az elmúlt negyedszázad irodalomtörténeti erőfeszítése, akkor erre a kérdésre bizonyára kötetnyi

tanulmánnyal válaszolhatna a szorgalmas és lelkiismeretes szemlélő. A szemle eredményeként bizonyára leszögezhetné, hogy előrelépett az irodalomtörténetírás Petőfi életrajzában; új eredmények születtek az életmű kiadásának kritikai gondozásában; a korábbinál nagyobb fénnel világítottuk meg Petőfi prózáját; lírájának és magatartásának plebejus demokratizmusát, költészetté lényegült eszméinek forradalmiságát, magyarságának európaiságát s európai látókörének magyar meghatározottságát jobban látjuk, mint azelőtt. Ilyen és ezekhez hasonló eredményekről lehetne — jó lelkiismerettel — számot adni. S talán a legközelebbi jövőben már a Petőfi-szótár első kötetének megjelenéséről is — dicsérve nyelvészeink munkáját.

Három szempontra hívjuk fel itt a figyelmet, mintegy kiemelve őket a haszonnal érvényesíthető szempontok sűrűjéből. Támadóinak válaszolva, az Összes Költeményekhez írott Előszóban — 1847 január elsején — ezt vetette papírra Petőfi, kritikusait támadva :

„Ezen uraknak a magyar rímről és mértékről fogalmok sincs. Ők a magyar versekben latin metrumot és német kádenciát keresnek, s ez az én költeményeimben nincs, az igaz, de nem is akartam, hogy szorosan legyen. A magyar mérték és rím még nincs meghatározva, ez még ezután fog, ha fog, kifejlődni és meghatároztatni, e szerint róla nekem sincs tudatom, de van sejtésem. . . az ösztön vezet, s ahol ők engem rím és mérték dolgában a legnagyobb hanyagsággal vádolnak, talán éppen ott járok legközelebb a tökéletes, az igazi magyar versformához.”

Később, 1849. január 13-án kelt levelében ezt írta Petőfi Kossuth Lajosnak :

„Úgy hiszem, van jogom némi öntudattal tekinteni vissza pályámra, mert (nem pretenziót, hanem ténylet mondok) a magyar köznép között az én dalaim voltak a szabadság első leckéje, megjelenésem előtt hírért sem hallotta ennek az eszmének, amelyért most harcol. . .”

Az előbbi idézetből arra lehet következtetni, hogy — bár Petőfi tapintatosan fogalmazott — a költő tisztában volt lírája formai újító értékével, volt „sejtése” arról, mit jelent az a magyar költészet történetében, ha valaki nem „szorosan” alkalmazza a régebben

használt metrumot, s „hanyagságával” voltaképpen az „igazi magyar versformához” közeledik. Amak klasszikus kifejtését valóslítva meg. És tisztában volt Petőfi azzal is, erről a másodikként idézett szövegrész győzhet meg, hogy költészete, egész életvitele a szabadság új eszméjének inkarnációja a magyar történelemben. Hogy az ő dalai voltak-e a „szabadság első leckéje” Magyarországon, arra a pontoskodó filológus talán csóválhatná a fejét, de aki a költői megfogalmazások lényegére érzékeny, az nagyon jól tudja, hogy Petőfi igazat írt itt is. Nos, a két első leckét, a metrikait és az eszmeit, a formait és a politikait hosszú időn keresztül külön kezelte az irodalomtörténetírás, a különkezelés sokféle változatát produkálva a változó évtizedekben. S éppen Adynak már említett írásai és Illyés írói biográfiája jelezte az együttes kezelés igényét. Ez az igény szilárdult meg, vált módszeressé a marxista Petőfi-irodalomban, nemcsak Révai József orientáló előadásaiban, hanem az ő nyomán kibontakozó, egyben-másban vele is vitázó Petőfi-kutatásban. Folyamatról, tendenciáról, megvalósításra fogott szándékról van itt szó, s nem befejezett munkáról, lezárult munkaszakaszról. De ez a törekvés mint törekvés, is biztató és eredményeket jelző: Petőfi a magyar tudomány és a marxizmus termékeny találkozását dicséri.

Másodszor arra kell rámutatnunk, hogy az elmúlt negyedszázad Petőfi-értékelései nyomán pontosabban és szerveesebben tudjuk belehelyezni Petőfit a korabeli világirodalomba, illetve: pontosabban és szerveesebbnek látjuk Petőfi objektív világirodalmi helyét, mint korábban. Turóczi-Trostler József eszméltető tanulmányai, majd Sőtér István esszéi után a kutatók egész csoportja foglalkozott és foglalkozik Petőfi európai helyének tartalmas meghatározásával. Foglalkoztak ezzel a feladattal régebben is, polcokat töltenek meg azok a dolgozatok, tanulmányok, amelyek Petőfi külföldi recepcióját, a külföldi eszmék és irodalmak Petőfire gyakorolt hatását ismertetik. Az elmúlt évtizedekben azonban nem csupán egy kutatási hagyomány folytatásáról volt szó. A marxista Petőfi-kutatás arra törekedett, hogy túllépve a pozitivistá hatáskutatás és a szellemtörténeti konstrukciók körein és örvényein, Petőfi valóságos világirodalmi helyének meghatározását közelítse meg, Ezt a törekvést pedig csak akkor koronázhatja siker, ha a világirodalmi összefüggések kutatásá-

ban szakítunk a puszta motívumegyezések, motívumhasonlóságok „kipreparálásával”, általában szakítunk a műelemek történelmileg konkrét funkcióját figyelmen kívül hagyó komparatizmussal. E szakítások önmagukban nem elegendőek a helyes módszerek és kritériumok felismeréséhez. Az irodalmon belül akkor tájékozódhatunk és tájékoztathatunk a valóságnak megfelelően, ha tudományosan megalapozottak a „háromszögelési pontjaink” az irodalmon kívül. Ahhoz, hogy egzakt módon közelítsük meg Petőfi életművének világirodalmi helyét és jelentőségét, fel kell ismernünk Petőfi tágabb kelet-európai, s szűkebb közép-kelet-európai, magyar bázisának szerves helyét az európai és világtörténelemben. A „szerves hely” fogalmán e világtáj, s benne hazánk történelmének a „helyi” sajátosságokkal az egyetemesbe illeszkedő, s azt eképpen gazdagító törvényét értjük. A különösnek ez az illeszkedési törvénye — megfelelő áttételeken keresztül — hozzásegít az irodalmi jelenségek népi-nemzeti sajátosságainak világirodalmi fesztávú szemléletéhez. Annak felismeréséhez, hogy a sajátos és általános a műalkotás világában egyszerre, egymást áthatva jelentkezik. A klasszikusoknál — mint Petőfi műveiben is — szétválaszthatatlanul. Ez a megközelítés alkalmas arra, hogy Petőfi frázisszerűen emlegetett magyar specialitásaiban, népi líraiságában felfedezzük a világirodalomba illeszkedő közép-kelet-európai értéket, s az európai történelemre, eszmékre és irodalomra visszhangzó Petőfi-művekben a „hazai megrendelés” esztétikumná lényegült meghatározásait. Ebben az értelemben korántsem befejezett a Petőfi-kép, s népünk „lírai alapélménye”, a Petőfi-élmény még számos új érték- és élménymozzanattal gazdagodhat.

A harmadik szempont tulajdonképpen „irodalmon kívüli”, de irodalmi tudatunkat, s nem utolsósorban Petőfi-képünket érintő szempont. Arról van szó, hogy amióta a nép úr lett az országban, amióta a nép nem mástól kér, hanem magának ad, amióta ott a haza, ahol a jog és a köztulajdon, amióta „rabokból ismét emberek” lettek a dolgozók, amióta nem puszta dőlm a bőség kosara, az egyenlő jog és a szellem élvezete, azóta — talán öntudatlanul is — másként látjuk azokat az elődöket, köztük az első sorban Petőfi Sándort, akik a nép független és gazdag hazájáról, az emberiséghez méltó szintre emel-

kedő szabad emberről, szabad magyarról írtak verseket. Petőfit gyakran nevezték üstökösnek, csodának, mesebelinek, magányos szirtfoknak, égből alászállottnak, nem-közénk-valónak, tüneménynek, a nem mindig tartalmasan lelkesedő utódok. E frázisáradatban azonban volt „logika”: istenítve is távolítani lehetett a földi realitástól mindazt, amit Petőfi programként nyújtott át népének, nemzetének, az emberiségnek. Ez a „logika” jelentkezett a tudományosabb igényű feldolgozásokban is. Beszédes kis antológiát lehetne összeállítani azokból a nézetekből, amelyek a magyarságtól idegennek minősítették Petőfi forradalmiságát. (Csak valahogy Ady bele ne kerüljön ebbe az antológiába: ő elsősorban a nemzeti elmaradottságot ostromozta a Petőfi-forradalmiság „idegenségének” emlegetésével!)

Legújabbán népünk negyedszázados történelme „igazolta vissza” Petőfi programját. Amióta ez a gyakorlati visszaigazolás folyik, azóta aligha lehet „csodának”, a magyar irodalomba más égitestről érkezett tüneménynek, „egyszeri”, „folytathatatlan” fenoménnek tisztelni Petőfit. Amióta a gyakorlati visszaigazolás folyik, azóta nagyobb a hajlam arra, hogy szervesen magyarnak tekintse a közvélemény és a közvéleményt informálók közvéleménye is Petőfinek nemcsak a népdalait, hanem a politikai költészetét is, nemcsak tájfestő líráját, hanem királypusztító strófáit is. Történelmi valósággá kezd válni (kezd, csak kezd!) Petőfi programja, s ettől realisabbnak, hozzánk közelebb állónak, korszerűbbnek és bonyolultabbnak látjuk a programadót is. Nem tévedések nélkül, nem torzítások nélkül tört magának utat ez az igazabb Petőfi-kép, de utat tört és tör: ezt kívánjuk szolgálni az Irodalomtörténet Petőfi-számdával is.

*

Befejezésként pedig adjunk teret a kegyeletnek, emlékezzünk és emlékeztessünk azokra, akik a felszabadulás óta inspirálóan, buzdítva és szorgalommal tettek szolgálatot Petőfi ügyének, s ma már nincsenek az élők sorában. Tisztelettel emlékezzünk Lukács Györgyre és Révai Józsefre, Turóczi-Trostler Józsefre és Hatvany Lajosra, megőrizzzük Dienes András, Forgács László, Inre Lajos, Mezősi Károly munkásságának eredményeit.

Az Irodalomtörténet
szerkesztő bizottsága

PETŐFI SÁNDOR HELYE A MAI SZELLEMI ÉLETBEN

Az *Irodalomtörténet* szerkesztősége 1972 elején 125 hazai és 45 külföldi íróhoz, tudóshoz, fordítóhoz körkérdezt intézett. A magyarokhoz az alábbi levelet küldtük:

Kedves Barátunk!

Petőfi születésének 150. évfordulójára készülünk. Ebből az alkalomból lapunk szerkesztőbizottsága körkérdezt formájában szeretné megszólaltatni a magyar szellemi közélet kiválóságait. Témánk: *Petőfi helye a mai magyar szellemi életben*. A következő kérdések körül szeretnénk csoportosítani a válaszokat:

1. Mit jelentett Petőfi az Ön szellemi arculata kialakulásában?
2. Miben látja Petőfi aktualitását?
3. Van-e, s ha igen, miért van az ifjúságban idegenkedés Petőfi költészetével szemben?
4. Mi Petőfi jelentősége a magyar líra fejlődésében?
5. A Petőfi által életében és művében megteremtett költőideál az Ön véleménye szerint kizár-e más költői típusokat, vagy azokat is szervesen magába öleli?

Megtisztelő lenne számunkra, ha ezekre a kérdésekre, vagy néhányra közülük, vagy egyébként a témába vágó problémákra lapunk hasábjain térne vissza Petőfi-különszámunk alkalmából. Kérjük, hogy öt gépelt oldalnál nem nagyobb terjedelmű hozzászólását 1972. március 15-ig juttassa el szerkesztőségünkhöz.

Segítségét, közreműködését előre is köszönjük.

A külföldiek a következő szövegű levél fordítását kapták:

Kedves Barátunk!

Petőfi Sándor születésének 150. évfordulójára készülünk. A jubileum alkalmából folyóiratunk — mely a magyar értelmiség legszélesebb köréhez szóló irodalomtörténeti folyóirat — szeretné megszólaltatni magyar munkatársai mellett azokat a kiváló külföldi tudósokat, költőket és fordítókat is, akik Petőfivel foglalkoztak, vagy akik számára Petőfi költészete bármily értelemben élményt jelentett. Úgy véljük, Ön is ebbe a körbe tartozik, és hozzászólása segítségünkre lesz annak megvilágításában, milyen jelentősége van Petőfi költészetének az európai kultúrában. Két kérdést óhajtunk feltenni:

1. Milyen élményt jelentett az Ön számára Petőfi költészetének ismerete?
2. Mi az Ön véleménye Petőfi Sándor világirodalmi jelentőségét illetően?

Igen hálásan megköszönnök az Ön választát egyik vagy mindkét kérdésre, vagy az Ön más esetleges probléma-felvetését, tapasztalatát, nyilatkozatát Petőfire vonatkozóan. Kérjük, hogy öt gépelt oldalt nem túlhaladó hozzászólását 1972. március 1-ig szerkesztőségünkhöz eljuttatni szíveskedjék.

Együttműködését és segítségét előre is köszönjük.

Az alábbiakban az erre kapott válaszokat közöljük a szerzők betűrendjében.

ÁGH ISTVÁN

1. Nem vagyok egyedül, akinek gyerekkorában Petőfi Sándornál kezdődött a költő, a vers. Kötete ott vándorolt a mindennapi eszközökkel — késsel, kanállal, kalapáccsal, harapófógóval az asztalon, konyhaszekrényen, szublótfiókban, ahogy éppen leraktam, vagy fölemeltem. Dolog közben olvastam; még a rétre is kikerült, így vegyült a versek zenéje a tehének fűhara-

pásának harsogása közé, a madárénekekbe, a méh-dünyyögésbe. Néhány könyvünk volt csak, de Petőfi volt a mindennapi. Kilenc, tíz, tizenegy éves voltam akkor, a százéves 48 idején. A közszellem, a forradalmi láz még a gyereket is elsodorta; a *Respublikát* szavaltatták velem, meg a többi forradalmi dalt ünnepségek idején:

Sok verset írtam én már össze,
S nem mindenik haszontalan;
De amely hírem megszerezze,
A legszebb vers még hátravan.

Legszebb lesz az, ha majdan Béccsel
Hazám bosszúja szembeszáll,
S én villogó kardom hegyével
Száz szívbe ezt írom: halál!

Így tetszett legjobban. Aztán következtek a leíró versek, mert a környezetem olyan volt: vadludak, nádas, gólya, itatáshoz rohanó állatok, s alig kellett képzeletemet megbillenteni, hogy a Dunántúlról az Alföldre röptsem magam, a kisebb csordáktól a nagy gúlyák közé, romló házunktól a Kutyakaparóhoz, dombtól a síkra, Savanyó Jósikától a rónák betyárjaihoz.

Gyerekkori verseimben ez a két tapasztalat ösztökélt: forradalom és a paraszti munka tája. A forradalmiságot belepte az úttörő-unalom (majd egyszer számba veszik nemzedékem akkor megnyírbált szárnyait), maradt a második, azt hiszem életreszólóan. Hogy Petőfi milyen sokféle azt csak később fedeztem fel, s már idősebben amikor már életidejét túléltem.

A mi Petőfi-szeretetünket az iskola tette tönkre egy ideig; 1952-től 1956-ig jártam gimnáziumban, 50-es, 51-es kiadású tankönyvekből tanultunk, s hogy milyen egyoldalúan, azt hiszem nem kell magyaráznom. Persze, a lélekben az újabb és újabb költők honfoglalása is egyre kevesebb teret adott neki, Ady, József Attila, a maiak, a külföldi régiek és modernek, aztán a régi magyarok: Vörösmarty, Berzsenyi, Csokonai, Zrínyi, Balassi, Janus Pannonius felfedezésének tömjénfüstje is eltakarta a Legelső arcát, s mikor a tömjénfüst eloszlott — csodálatos! — Petőfi még nagyobb lett, mint valaha.

2. Engesztelhetetlensége és elérhetetlen érzékenysége példájában! Verseit innen olvasom. Csoda, mely mostanában egyre kevesebbszer ismétlődik meg. Verse sokkal több, mint a vers önmaga, itt nem szép képekről, rímekről, ritmusokról van szó, hanem olyan kivételes magatartásról, amely a szavak transzponálása nélkül is nagy költészet. Néha arra gondolok, ha egy sort se írt volna, akkor is a legnagyobb költőnknek kellene tartanunk. Mindig prózájával együtt olvasom. Ezekután legyünk hálásak verseiért. Mit szeretnénk? Vidámat? groteszk-keserűt? mélabút? átkot? megbocsátást? gőgöt? botrányt? serkentést? lázálmot? megértést? és még sok mindent, amit nem is jut eszünkbe kívánni? — vegyük elő összes költeményeit! S álmélkodjunk, hogyan fért meg ennyiféle érzelm ilyen aprócska testben!

3. Furcsa, de manapság Petőfi nem az ifjúságé. Meg kell érni hozzá. Az ifjúság szereti a direkt szavakat, s neki Petőfi 125 éves direktsége semmit sem mond, még Adyé sem, József Attiláé sem, lényegükre türelmetlen. Az ifjúság tiltakozik az ellen, hogy szájába rágják a világ dolgait, mégis vágyik a segítség után — így keresi ki-ki felkészülése szerint azokat a szavakat, amelyekhez saját szavaiban társat talál mai versben vagy slágerben, beat-szövegben. Az egyetemi ifjúság többet beszél Ginsbergről vagy Ladányi Mihályról, a munkásifjúság Zalatnay Saroltáról, mint Petőfiről. De Petőfi Sándor emiatt nem háborog a segesvári talajban, inkább egy új Petőfit kíván, meg jó tanárokat, akik a mindenkorit megtalálják benne, tanítják, élővé varázsolják a betűt, hogy kiderüljön, Petőfi betűk nélkül is él. Kiapadhatatlan kincsesbánya ő, jut belőle a mindenkori ifjúságnak. Csak a könyvmoly fiatalok ne háborgassák, ő csak a teljes törekvők között érzi jól magát.

4. Még néha magunk között, mi fiatalabbak is Sándornak mondjuk, mint ahogy Attiláról beszélünk. Ez is jelezheti, ismertük, együtt éltünk vele, bár most már 150 éves lenne. Nem lesz költő ebben a hazában, aki másképpen gondolkodna róla,

ha az a költő költőnek mondható. Hadd vonjam le ebből azt a következtetést, hogy jelenléte ma is testi valóság. És bátorodom a még hihetlenebb föltételezésre, Petőfi már akkor is testi valóság volt a magyar költészetben, amikor még meg sem született. Költészetünk fókusza ő. Megkerülni nem lehet. A róla szóló írások bibliográfiájában nem kisebb nevek szerepelnek, mint Arany, Ady, Babits, Illyés, Juhász Ferenc.

5. Élete és költészete demokratikus volt. Nem kizárólagos. Különben hogy tudta volna szeretni Tompát, Jókait, Aranyt, Vörösmartyt. De a tízparancsoltnál szentebbek voltak az elvei: szabadság, függetlenség, testvériség, szerelem. Akivel meggyűlt a baja, mindig csak az elvek miatt. Azt hiszem, ha ma is élne még a konkrét verset író költőt sem utasítaná el, ha talentumot, hitet és erkölcsöt talál. Ebben rejlik nagy szabadsága! Ő lehetne egyszerre Kassák és Illyés Gyula is. Akik egyetlen költői lehetőségnek tartották, őt tagadták meg. Nem ő a hibás diktátori lobogóra tűzött nevéért. Mindenben lehet különbözni tőle, csak az erkölcsben nem, ez a legnagyobb törvény, amit adott nekünk. Tartanunk kell a törvényt, eladhatatlanul.

BARTA JÁNOS

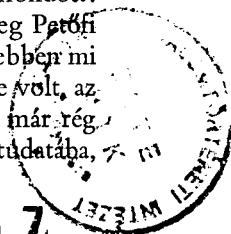
Petőfi-élményeim gyermekemlékekből, tanári pályám próbálkozásából és tudományos problémák fürkészéséből szövődnek össze.

Ő volt az első költő, akivel egyáltalán találkoztam. Házunknál gyerekkoromban az egyetlen világi könyv az Athenaeum akkoriban szelvében elterjedt, vastag egykötetes, szép kötésű, illusztrált Petőfi-kiadása volt, ez került egyszer kezembe, amikor már olvasni tudtam, szüleim távollétében. Az *apostol* elejére lapoztam rá, s ahogy szüleim hazatértek, éppen a Szilvesz-

ter család nyomorán sírdogáltam. A kötet aztán diákéveimben sokszor megfordult a kezemben. Az említett részletet hallottam is egyszer gimnáziumunk önképzőköriében. Aki szavalta, tehetséges fiú, valami diák-vétséget akart szavalásának minőségével jóvátenni; még most is fülemben van a döbrent hallgatás, amely a zárósortokat fogadta: „Vajon mit álmodott, miről? Koporsóról-e vagy kenyérről?” — s a csönd után felcsattanó taps. Hatodikos gimnazista voltam Arany születésének százéves fordulóján, s ez a jubileum nálam egy hosszú folyamatot indított el: Arany rivalizálását Petőfivel. Akkor, az iskolai oktatás nyomán, a balladaköltő Arany fogott meg, líráját csak évtizedekkel később tudtam méltányolni. A rivalizálás áthúzódott középiskolai tanárságom évein, és természetesen már egyetemi hallgató korom óta Horváth János Petőfi-könyve is beleszólt a folyamatba. Verset értelmezni e könyv kiemelkedő interpretációi nyomán tanultam meg; első tanári évemben már a dal mibenlétét Petőfi (és Horváth János) nyomán próbáltam diákjaimmal megértetni. Az irodalomtörténész meghatározó élményét az a középiskolai esztendő hozta meg, amikor végig kellett tanítanom a magyar irodalmat Vörösmartytól — ameddig akkor lehetett. Szerettem a verseknél elidőzni, előkészület közben és az órán is, átengedtem magam a Vörösmarty-versek hömpölygésének. Amikor aztán, igen válogatott, az érett korszakból vett versek nyomán Petőfire tértünk át, elemi erővel éreztem meg azt, hogy ez másfajta líra, a költői megnyilatkozásnak más, újabb változata, mint a Vörösmartyé. Próbáltam ezt akkor magamnak és tanítványaimnak meg is fogalmazni; a versek életközelsége kapott meg, az érzelmek belső logikájához igazodó versépítés, az empirikus életszinten történő megnyilatkozás, és az ehhez idomuló kép- és nyelvkincs. Ma már tudom, hogy akkor fedeztem föl a lírai realizmust, s ma is Petőfiben látom ennek európai rangú megszólaltatóját. Folyik még a vita arról: romantikus költő-e hát Petőfi, s mennyi köze van a realizmushoz, — az én álláspontomat ez az évtizedekkel ezelőtti élmény egyszersmindenkorra eldöntötte, ami persze nem jelenti azt, hogy szemet húnyok a Petőfi-életmű romantikus

elemi fölött. Amikor már debreceni egyetemi oktató koromban, jórészt a szemináriumi munka során, a magyar líra 19. századi irányzatait kutattam, majd valami líraelmélet-félt próbáltam felépíteni, megint a lírai realizmus kérdőjelébe botlottam. Akadtak kartársi körökből hangok, amelyek kételkedtek abban, hogy a prózaepikán és a drámán kimunkált realizmus-fogalom a lírára egyáltalán alkalmazható. Magam is éreztem, hogy ezt a fogalmat hozzá kell idomítani annak a műnemnek igényeihez és lehetőségeihez, amelynek lényege hagyományosan a személyiség rejtett vagy nyíltan kivallott megindultsága. Amikor ez a megindultság nem jár a költői én túlzott felnagyításával, amikor a költő ezt a megindultságot konkrét, életszerű, szinte epikusan föltárt szituációba ágyazza bele, ez az a maximum, amit a realista lírai költészettől megkívánhatunk, s éppen ezek a jegyek olvashatók le az olyan nagy Petőfi-versekből, mint pl. a *Válasz, kedvesem levelére, Beszél a fákkal a bús őszi szél...*, stb.

Befejezésül megint személyes emlékhöz térek vissza. A fehér-egyházai csatátér, az elesettek emlékoszlópa, az Ispánkút, Petőfi halálának föltételezhető színhelye, a Csontakert nekem nemcsak irodalmi adat, hanem közvetlenül átélt valóság is. 1956 augusztusában kerekén három hetet töltöttem az Akadémia küldöttei élén a nyárias Küküllő-völgyben; célunk az egykorú vallomások alapján Petőfi utolsó napjainak, óráinak, perceinek rekonstruálása volt. Közben a bizottság román csoportja ásatni kezdett az ún. csontakerti kisebb tömegsír helyén, hátharabukkannak még Petőfi földi maradványaira. A kutatások szünetében keresett meg egy ottani magyar újságíró, s amikor beszámoló közben közöltem vele, hogy az ásatások eddig nem jártak sikerrel (végül is eredménytelenül hagytuk abba őket), Petőfit nem találtuk a földben, — lakonikusan ennyit mondott: Jobb is lesz, ha nem találnak semmit, — maradjon meg Petőfi továbbra is legendának. Nyilvánvalóan úgy értette, s ebben mi is egyetérthetünk vele, hogy Petőfiből az, ami lényeg volt, az emberi génusz és a költői életmű szuggesztív ereje, már rég beolvadt a magyarság és Európa népeinek kollektív tudatába,

s ott hat-munkál-éleszt olyan intenzitással, amelynek még ma sincs határa.

MIHAI BENIUC (Bukarest)

1. Én személy szerint már gyermekkoromban megbarátkoztam Petőfi verseivel, művei mindmáig leggyakoribb olvasmányaim közé tartoznak; Petőfi helye lelkemben a világirodalom költőinek abban az első, meglehetősen heterogén vonalában van, mely Horatiustól, Vergiliustól, Dantétól, Villontól, Goethén, Hugon, Puskinon, Heinén, Aranyon, Lermontovon, Eminescun, Baudelaire-en, Rimbaud-n, Adyn, Apollinairen, Arghezin, Jeszenyinen, Bacovián át Majakovszkijig és Éluard-ig húzódik. Ezekkel a nevekkal korántsem merítettem ki azt a névsort, melyből nem szeretném kihagyni például József Attilát. Emlékezetem legmélyebb rétegeibe ezek a sorok vésődtek be:

Tied vagyok, tied hazám!
E szív, e lélek;
Kit szeretnék, ha tégedet
Nem szeretnék?

Szomszédságukban Eminescu versei és a román népdalok mellett ott az *Egy gondolat bánt engemet . . .*, *Az alföld*, a *Szülföldemen*, a *Szeptember végén*. Gyémántta kristályosodtak bennem. Különös dolog, hogy ezek a versek szinte akaratkön kívül, maguktól sorjáznak elő emlékezetünk mélyéből, nem mi kutattunk utánuk, ők keresnek meg bennünket, s zengeni kezdenek.

Hiszem: a verselés hódított meg, muzsikájával s nagy vizuális erejű világos képeivel és az érzésktől átfűtött tájszeretet, az az érzelem, amely valószínűleg egyenlő az anya, az apa, a szülőház, a gyermekkori barátok iránti szeretettel, — ezért vésődtek be ezek a versek minden erőfeszítés nélkül lelkembe

és elmémbe. Ebbe az érzelmi talajba eresztette gyökereit később Petőfi hazaszeretete, amelyet sohasem tudtam kiszakítani abból a csillagkörből, amit a költő Világ szabadságnak nevezett.

2. Ha nem létezne semmilyen más nagy eszme ebben a lírában, csak ez a „Világ szabadság”, Petőfi akkor is aktuális lenne. De ennek az oly fiatalon elhalt költőnek az életművében úgy érzed magadat, mint az erdőben tavasszal, minden lépésnél arconsimogat egy lombos ág, elbűvöl egy virág, vagy szólít egy madár. Igaz, vihar is remegtet, recsegnek-ropognak a fák, villámok kígyóznak, eső ver, és olykor szívszaggató kiáltozás hallatszik, harci biztatások a fegyverzörgés között.

Szörnyű idő, szörnyű idő!
S a szörnyűség mindegyre nő

Írja 1849 júniusában, s ennek a hónapnak a végén elesett a harmezőn Segesvár mellett, — rövid élete úgy lobbant fel, mint egy lángoszlop.

Íme, ezért marad aktuális, — nemcsak költeményeinek többsége miatt, mely tragikus és dicső idők patetikus visszhangja, de magasrendű erkölcsiségeért, a szabadság és igazság emberi eszményeinek oltárára helyezett áldozataért, egész életéért.

3. Létezik egyfajta idegenkedés az ifjúság egy rétegénél, mint általában minden túlságosan szentesített és egyértelműen igenlő jellegű értékével szemben a nagy társadalmi változásokkal terhes történelmi korszakoknak. Ezek az értékek, miután eszmék megtestesítői voltak, csak patetikusak lehettek azokban a nagy pillanatokban, amikor vihart kellett túlzengeni ahhoz, hogy a sokaság számára hallhatóvá váljanak. Az ilyenfajta korszakokban azok, akik akkor idegenkedtek az olyan költőktől, mint Petőfi, mintha készakarva viasszal tömték volna be a fülüket. A viszonylagos szélcsend idején, mint amilyen a mi korunk, ugyanez az emberfajta rendszerint tagadja Hugot, Petőfit, Majakovszkijt, Brechtet s a forradalmi lelkesedéstől izzó humánus eszmények más zászlóvivőit.

4. Úgy vélem, Petőfinek két nagy érdeme van a magyar költészet fejlődésében: a) egybeolvasztotta a népköltészetet a műköltéssel és b) a mű, amit így létrehozott az 1848-as forradalmi eszmék zászlaja alatt, ezen eszmék legbaloldalibb és a nép szívéhez legközelebb álló szárnyát képviselve, kolosszális méretekben kitágította az utat a magyar költészet egyetemessége felé.

5. A Petőfi életművében kikristályosodott eszmény nem zárja ki más költőtípusok létjogosultságát, kivéve természetesen a kategorikusan antihumanista tendenciákat, és azokat, akiknek művészi alkatában a teljes elidegenedés nyilvánul meg.

BERNÁTH AURÉL

Petőfire csak idősebb koromban bukkantam. Én a kortárs-költéssel kezdtem, ha szabad a *Nyugat*-generációt — noha nálam 10–20 évvel idősebb volt — így neveznem. Tizenhat éves koromban Adyval teremtődött elém egyszerre a költészet, a maga igazi kontúrában, léte sajátosságában, fölemelő üdvöztetésével. Ezt a boldogító varázslatot a fiatal szív teljes mélységében át tudta fogni.

.....
 Üveges nagy szememben
 Üveges nagy szememben
 Valaki benne ragyog
 Valaki benne ragyog

olvastam a Kapos folyó hídjának karfájára dőlve, ahogy az *Új versek* kötetét a boltból hozva hazafelé mentemben a hídon megálltam az izgalomtól. Ott, akkor — ma látom ezt — mértéket kaptam, hogy milyen ereje lehet a versnek egy elhasználatlan szívre. Halálos ereje. Egy kíváncsi halálé.

Hogy az idő és a kor változása mit mar ki belőlünk, ró csak annyit kívánok itt megemlíteni, hogy Adyban — kortársai közül majdnem csak őbenne és talán csak átmenetileg — romlandóbb elemek is voltak. De ott a Kapos folyó hídján még sejtelnem se volt a veszélyekről.

Neki, Adynak köszönöm a Baudelaire-rel való ismeretséget, aki hatásában vele egyenrangú volt, noha éreztem, hogy Baudelaire formálása acélosabb, mint Adyé.

A *Causerie*-t Ady könyvéből tanultam meg kívülről, de megkerestem francia szövegét is, s ezt máig is szavalom néha magamban, noha e versen kívül alig tudok valamit e nyelvből. De minden öregkori feledékenységem ellenére agyam intakt a *Causerie*-t illetőleg. Máig el tudom mondani, valószínűleg somogyi dialektusban.

A költészettel való kapcsolatom és valódi ismeretségem e két költővel indult, s az életem folyamán ezek természetes folytatóival terebélyesedett és ágazott el. De ekkor már rangot és igényt ők diktálták. Babits, Füst, Illyés, Szabó Lőrinc, József Attila világán át testesült az a költői világ, amellyel eleven kapcsolatom volt, és egy bizonyos fokig a magyar költészet múltjában az ő rangjuk és magatartásukkal való rokonítás dönthette el, hogy hol keressem szellemi táplálékomat. Nem tudok más magyarázatot adni arra, hogy mért fedeztem föl előbb Berzsenyit, Balassit, mint Petőfit. Azt kell mondanom, hogy fejlődőm kellett ahhoz, hogy a világ e legegyszerűbb és a legközvetlenebb zsenijét „megértsem”.

Messze vezetne, ha e metamorfózisnak minden csínját-bínját porondra akarnám hozni. Nyilvánvalóan arról van itt szó, hogy a lélek új tárnáinak felfedezői oly mértékig összezsugorultak világunkkal, hogy ebből a „modern” ígéből nem nagyon igyekeztünk „hátrafelé” nézni.

Petőfi költészete az ő századában a legkevésbé „művi” és a legközelebbi életközeli fogalmazás. Ez a lelemény Berzsenyi és Vörösmarty után lepkekönnyűségnek hathatott, és ha Vörösmarty a zsenit meg is érezte benne, nem tarthatta egyenrangú

vetélytársnak, mert a nagy formák emberei mindig várban érzik magukat, műveik zseniálisan konstruált tornyai közt. Így Berzsenyi is — ha megérte volna! Ő még talán jobban! Aklimatizálódása az ezer éves elavulhatatlan formákhoz oly önbizalmat adhatott neki, amit még magárahagyottságának elképesztő mérete sem kezdett ki, és Petőfi röpke virágszedése sem rendítette volna meg. Petőfi „impresszionizmusában” azonban oly méretű szenvedély lakott, ami ezt a kis hatósugarú művészeti irányt egyszerűen az egekbe vitte. Ha pedig valaki az égben van, jutott légyen oda a legkönnyebb fogattal, beszéde égi lesz, áttetsző mint az üveg, kékszínű, és a szomszéd Nap sugárainak birtokosa is. Röviden: ő is onnan, felülről süt le ránk.

Ezért nem lehet őt erőben hasonlítani bárkihez is. Lehet nála mindenki erősebb — és alkata nagyon valószínűvé teszi ezt a lehetőséget — beszéde mégis égi, tündökletes, tehát még a legigénytelenebb tárgy is villog a sorok közt, és nem hagyja magát meg nem látottá, meg nem hallottá tenni.

Petőfi olyan mint a gyémánt, még a legsűrűbb ködben is villog.

BÉRES ATTILA

„... nem a népet kárhoztatom, hanem ámitóit, félrevezetőit, ... a nép én előtttem szent, ... mert gyöngé, mint az asszony s mint a gyermek.”

Számonra Petőfi soha nem volt zászló. Úgy *zászló*, ahogy az iskolai tantervek előírták a felszabadulás után. Magam fedeztem fel magamnak, és ez a felfedezés megmentette attól, ami előbb-utóbb a zászlók sorsa: egy nyugodt hely a múzeumban az üveg alatt, — kegyelet és évente egyszer alkalom a köz-helyek elmondására. Most nem oktatáspolitikánkat ostorozom. Nem lenne túlságosan nehéz a főbb korszakokat illetően össze-számolni, hány hamis, téves Petőfi-felfogást kellett elszenvednie

napjainkig. Életkoromnál fogva a legutóbbiba estem bele: Petőfi a zászló, József Attila a proletár stb. *Talpra magyar és Dönts a tőkét.* És más semmi.

Azért kezdtem ilyen lehangoltan, mert mostanában alkalmam nyílt néhányszor fiatalokkal beszélgetni irodalomról, politikáról, Petőfiről, és e beszélgetések őt illető része számomra meglepően leverő volt. Megtudhattam, hogy Petőfi ma már csak jelkép. Magatartása póz volt, versei divatjamúltak, örökös vagdalkozása mosolyogni való, egyszerűsége primitív . . Szándékosan a legvadabbakat említem — értelmiséginek induló fiatalok megállapodott véleménye, Petőfi középiskolai szintű ismerésének alapján. Nem kárhoztathatom őket. Nyilvánvalóan az ő szerepük a legkisebb abban, hogy gyerekes, át nem gondolt (és éppen Petőfi által leírt sorokkal könnyedén cáfolható) ellenérvek kialakultak bennük. Kaptak egy világképet, mechanikusan, pózba merevített Petőfi-képpel benne, és ezt a kapott képet elutasítják. Igen, a fiatalok nem lelkesednek a markukba nyomott zászlókért. Arra pedig már nem telik, hogy az elutasított kép helyén támadt úrt önerőből kitöltsék az igazival, — legalábbis nagyon keveseknek. Ki tehet erről? Petőfi biztosan nem.

Hadd írjak le egy közismert József Attila idézetet:

„... a költőt régebben krónikásnak is hívták, ... mert oly dolgokat mondott el, amelyeknek megtörténtekeor jelen voltunk ugyan, ... de ... attól, amit csíndltunk, nem vettük észre azt, ami történik, ...”

Hozzá fogható krónikás kevés adatott. Alaposabban megismernem a szabadságharc történetét egyetlen történelemkönyvből sem sikerült, mint az ő verseiből, írásaiból. Ez szemlélet, horizont. Világ szabadság, plebejus demokratizmus a polgári acsarkodások szabadságharcában. Ha kell megverekedni az istennel is . . .

Abbahagyom, hiszen ezek számomra jelentenek tartalmat, másnak éppen az a közhely, amit szerettem volna elkerülni, vagy ami rosszabb, frázis csupán. Jobban nem tudom megfogalmazni, mint ő maga. Nem szorul magyarázatra.

Előjáróban elmondtam, hogy magam fedeztem fel magamnak. Diák voltam, nem költőként közeledtem hozzá. Kimeríthetetlennek tűnt és megdöbbentően aktuálisnak. Az első rácsodálkozásom talán gyerekesnek látszik: életrajzát olvasva képtelen voltam felfogni, hogy katonaság, vándorszínészet, forradalom, nősülés, család; kicsiny és nagy csaták, száz embernek is elég teljes-életnyi-kaland közepette hol, hogyan és mikor írta meg *élelművét*.

Évekbe telt míg rájöttem, hogyan írhatta meg: lírikus volt és forradalmár élete minden percében, szíve minden dobbanásával. A *Szabadság, szerelem!*-nél tökéletesebb ars poeticát még nem ismertem meg. (Egyben tévedett azt hiszem —, hogy *A XIX. század költői* című versét csak a 19. század költőinek címezte.) Költői-emberi magatartás? „... bármily nagy ez áldozat, kész vagyok és mindenkor kész leszek sokkal nagyobbakat is tenni értetek, szentséges elveim!” Elavulhat ez?

Végezetül:

Szerényen elhárítottam volna a szerkesztőbizottság kérdését, úgy véelve, hogy nálam hivatottabbak is akadnak, de Petőfi, éppen Petőfi... A szerénységet „igen silány portékának”, és a „jezsuiták találmányának” tartotta. Belátom, az ő tanulmányozását nem a szerénytelenségnél kell kezdeni. Talán szerencse-sebb pár sorral lejjebb: „Inkább legyek ... meggyőződésemmé mártírja... , Én magammal akarok békében élni, nem a világgal.”

BORSOS MIKLÓS

Kedves Barátaim!

Az elmúlt évi Petőfire vonatkozó szíves kérdőlevelükre szóló válaszmommal nem a nemtörődömség, hanem az oly sok min-dennel törődés tartott vissza.

A téma címe: Petőfi helye a mai magyar szellemi életben. Már a címre válaszolok: a huszonötévesen csatatéren ledőfött költő halottan egy nemzetet táplál, életet magyarságban és úgy látszik, sokszor halni készen a szabadságért, nemzetért. És ez a helye az egész magyar életben.

Hogy mit jelent Petőfi az én szellemi arculatom kialakulásában? Nagyszébenben születtem. Vízakna, Kistorony nekünk nem falu, község, hanem csatatért jelentett, vagy az olajnyomat a tizenhárom aradival. Petőfi sokáig számomra nem költőfogalom volt, amint az anyatej sem tej-fogalom, hanem valami, ami mi magunk vagyunk. Nemzetünkért, magyarságunkért élni vagy akár meghalni. Ezt a Petőfit kaptam gyermekkoromban ott, Erdélyben.

Miben látom Petőfi aktualitását?

Nemzetével szembeni mindent vállalásán túl, a költői világa és nyelvének szépségében, tisztaságában, gazdagságában. Úgy írt, olyan nyelven, mint ahogyan Raffaello festett. A mesterkéltség, keresettség a bombasztikus semmitmondások korában, a nyelvi ellaposodás, a tiszta, egyértelmű fogalmakat megnyomorító, sunyító nyelv korában bizony nagy aktualitása volna Petőfinek.

Az ifjúságban azért volt idegenkedés mindég Petőfi költészetével szemben — mert az iskolában tanították. Mert amit az iskolákban tanítanak, ami kötelező, az sohasem az, mint ami-re a fiatalok vagy bárki rátalál a maga útján.

A másik oka, hogy a fiatalság jó része a ma divatosá vált „avant-garde” karikatúrában látja a modernséget. Ez az ötven éve elég gyorsan feltűnt valami nem az értéket kereste, hanem az elképesztőt. Ennek a felújítása az ismert szellemi kannibalizmus-hoz vezetett. De Petőfi marad. Mert ez a szellem törvénye.

A magyar líra fejlődésében azt hiszem (hisz nem vagyok irodalmár) hasonló szerepe van Petőfinek, mint Mozartnak a zenében, Raffaellonak a festészetben. A magyar nyelven írt költészet nagy összefoglalója. Berzsenyi, Vörösmarty, Csokonai költészetén kialakult költői nyelven a maga élményanyagával olyan szabadon csapongott, olyan gazdagon, ami kimerít-

hetetlen táplálója még annak a magyar költőnek is, aki nem tud róla már, hogy Petőfi nélkül magyar költészet elképzelhetetlen.

Az ötödik kérdésre, hogy más költői típusokat kizár-e vagy magába öleli Petőfi műve, erre maga Petőfi és kora adta meg a választ Arany Jánossal, aki a lehetséges legellentétesebb költői típusa Petőfinek. A legnagyobbakban épp az a csodálatos, így Petőfiben is, hogy kibírja Aranyt, de elviseli még a hazafi Veral Jánosokat is. Maga mellé emeli Illyés Gyulát, aki, ha a modernség fogalmát úgy vesszük, ami valóban, nála európaibb tanultságú költőnk kevés van. De aki épp ezért nem tagadta meg a törvényes atyafiságot Petőfivel, költészetével.

Kérem e sorokat nem mint esztétikai véleményeket, hanem egy más pályán bolyongó ember megjegyzéseként fogadni. Ha egyáltalán felhasználható, annyit hagyjanak belőle ki vagy benn, amit jónak látnak.

Tisztelettel:
BORSOS MIKLÓS

BUDAY GYÖRGY (London)

Kedves Péter,

ígéretemnek megfelelőleg április harmadik hetének elteltétől postázom az elkészült Petőfi-metszetet a költő születésének 150-ik évfordulóját ünneplő szám részére. Nagyon örülök, ha tetszene Nektek és ha kiérződnek a munkából, hogy nem egyszerű portrénak szántam, hanem a körkérdésekre adott válasznak is, a képzőművészet nyelvén.

Petőfi sokban közel állott ahhoz az író-típushoz, melyet manapság „protest-poetry”-nek neveznek, s ezért van, hogy a közvélemény rendszerint olyankor fordul feléje, amikor jogai és szabadsága eltiprása ellen harcol vagy tiltakozik. Egy metszetben persze nem idézhettem az összes ilyen alkalmakat —

bőven van belőlük hazánk történetében! —, de utaltam a cenzúra eltörlésére 1846-ban (egy akkori *Talpra magyar!* kiadvány címlapját idézve némileg); az 1942. márc. 15-i nagy náciellenes tüntetésre Petőfi szobránál, Budapesten; valamint az 1942–45 között működő titkos Petőfi Rádióra, mely (sok tekintetben a Kossuth Rádióhoz hasonlóan) harcos antifasiszta programmal, a Népfront szellemében működött a háború befejeztéig.

Innen a távolból nem tudhatom pontosan ízlésbeli álláspontokat, s így, ha ez a verzió nem konvenió, küldök egy fehér papírra nyomott másik levonatot is, az értelmező utalások sorai nélkül. Teljes mértékben a Te döntésedre bízom, hogy ez alkalommal és erre a célra melyik változatot választjátok. A címszavas verzió mellett szólna az, hogy a mai fiatal-ság valószínűleg nem sokat tud a Petőfi Rádióról, pedig annak idején fontos funkciót töltött be, és az, hogy beléülcszkedik a legeslegújabb képzőművészeti hóbertba. Ez utóbbi követői a „popular press” ún. „strip-cartoon”-jait utánzó stílusban, és az azokban szokásos epizódokkal mondanak el valamiféle történetet, és a strip-cartoonokat utánózzák abban is, hogy a pikturális felületeket lépten-nyomon megszakítják írott vagy nyomtatott „caption”-okkal, szövegekkel, párbeszéddel.

Jómagam nem vagyok híve ennek az újdonságnak, de ebben az esetben és egy körkérdésre adott grafikai válaszbán jól beléülcsk a dolog a kompozícióba. De, mint fentebb írtam, teljesen Rád bízom a választást.

A régi barátsággal ölel:
BUDAY GYÖRGY

VICTOR CLEMENT (London)

I. Hogyan hatott rám Petőfi költészete mikor először olvastam verseit? A kérdés egyszerűnek látszik, holott távolról sem az. A zavar ott kezdődött, hogy én nem olvasásból ismertem meg Petőfi verseit, hanem hallásból, évekkel azelőtt, hogy megismerkedtem az ábécével. Úgy történt, hogy édesanyám a költészet és zene szerelmese volt, maga is kultúrált zongorista és szenvedélyes könyvmoly. A kisvárosban, ahol születtem, az emberek csak elismeréssel említették kiváló zenei érzékét és egyéni stílusát a magyar népdalok előadásában. De a zenénél is jobban szerette a verseket. Kedvenc költője Petőfi volt. Verseinek nemcsak esztétikai, hanem gyakorlati hatásuk is volt. Mikor nyűgös voltam, és még csak sírással tudtam kifejezni rosszallásomat egy aktuális kérdésben, anyám egy Petőfi-vers elmondásával, vagy Petőfi-dal eldúdolásával nyomban képes volt elhallgattatni. Ilyenkor eltűnődve figyeltem a szavakra és hangokra, amikből még csak pár szót értettem, de a versek ritmusa és a dalok melódiai titokzatos módon már megérintették érzésvilágomat.

Körülbelül két éves lehettem, mikor egy este anyám nem tudott elaltatni. Apám bejött a szobába, benézett a bölcsőbe.

— Miért nem alszik a gyerek? — kérdezte . . . — Valami baja van?

— Nem hiszem, — mondta anyám, — egész nap jól viselte magát.

— Talán rosszul fekszik az ágyban, — vélte apám. A bölcsőhöz lépett és kiemelt belőle. A párna alól egy kemény, szögletes törülközőbe burkolt tárgy került elő.

— Mi ez? — kérdezte apám és kivette a törülközőből a benne rejlő tárgyat.

Anyám elpirult. — Petőfi Sándor Összes Költeményei, — — mondta.

— Hogy került ide ez a könyv? Nem csoda, hogy a szegény kölyök nem tud elaludni, ha a könyv kötésének kemény éle nyomja a fejét. Ki tette ezt a könyvet a bölcsőbe? —

— Én, — felelte anyám, elszántan.

— De mi célból? — csodálkozott apám.

Anyám akadozva mentegetőzött. — Kérlek, ne haragudj, tudom, hogy nevetséges . . . de az asszonyok tudják mennyire szeretném, ha a fiamból költő lenne, mint Petőfi . . . és a babona szerint . . .

Hát bizony nem lettem Petőfi, csak kis költő maradtam, de nem hűtlen Petőfihez. Szerettem volna valami nagy szolgálatot tenni a zseninek, akinck annyi gyönyörűséget és nagy órát köszönhettem. De a mindennapi munka, a romló viszonyok, az üldözések, az életlehetőségek csökkenése rákényszerítettek, hogy elhagyjam hazámat. Amerika szívesen befogadott és részesévé tett minden emberi jognak, ami minden polgárt megillet. Újult erővel és energiával fogtam munkához, megtanultam angolul és a hatalmas környezetben a régi Magyarország kezdett elhomályosodni bennem. Bevallom, Petőfihez kötő érzelmi kapcsolatomat is elmosták az új és hatalmas benyomások. Elfelejtettem Petőfit.

Az évek múltak. Egy alkalommal orvosi tanácsra volt szükségem. Egy új ismerősöm ajánlott doktort, akit fel is kerestem. A várószobában többen várták, hogy sorra kerüljenek. Idegesen lézengtem a szobában, nézegettem a könyveket a polcokon. A szemem végigsiklott az angol könyvek címkéin, és egyszerre olyan érzésem támadt, mintha egy ismeretlen ököl szíven ütött volna. Az üvegszekrényben megpillantottam egy kopott kötetet, a hátán felirattal: „Petőfi Összes Költeményei”. A vizsgálat után megkérdeztem az orvost, hol lehet egy Petőfi-kötetet venni. (New Yorkban akkor csak nagyon kevés könyvkereskedésben árultak magyar nyelvű könyveket.)

Az orvos a vállát vonogatta. — Nem tudom. A családomban már senki sem olvas magyarul. Nekem is nehezenre esik már a magyar nyelv. De ha érdekli, szívesen magának adom. Itt úgyis kidobnák a takarítónők.

Alig vártam, hogy hazaérjek. Kinyitottam a kötetet. Az *apostol* első oldalára nyílt a könyv. Egy ültömben elolvastam a művet. Annyi évtized után kinyilatkoztatás erejével

hatott. Reggelig elhatároztam, hogy lerovom adósságomat Petőfinek.

Így jött létre *Az apostol* angol fordítása.

2. Véleményem Petőfi helyéről és jelentőségéről a világirodalomban, hogy mindenesetre az emberiség tíz legnagyobb költője közé tartozik. Ha figyelembe vesszük mostoha sorsát, életének rövid hat esztendejét, amit alkotó munkának szentelhetett, műveinck nagy számát és kvalitását a fenti megállapítás nem tűnik túlzottnak. Ő a költészet Mozartja volt, aki pazar bőkezűséggel ontotta és szórta szét kincseit. Hogyan lehet megmagyarázni ezt a szinte kiapadhatatlannak látszó gazdagságot? Ész-okokkal nem lehet megmagyarázni, de egyetlen szóval lehet. Lángész volt!

Ami Petőfi helyét a világirodalomban illeti, az egy másik tragikus kérdés. Petőfi be volt, és nagy részben még mindig be van zárva a magyar nyelv börtönébe. Aki Petőfi verseit fordításokból ismeri, az méltán csodálkozhatik, hogy miért is tartják a magyarok Petőfit oly nagyra. Csak néhány idegen nyelvű lángész akadt, akik a kínosan rossz fordítások akadályai ellenére megéreztek és megszerették Petőfit. Ezek között volt Heine, aki mikor Petőfi halálhírét meghallotta, megrendülve mondta: „Micsoda pazarlása a sorsnak! A huszonhat éves Petőfi nagyobb költő volt, mint a huszonhat éves Goethe!”

Az utókor kötelezettsége világos. Miután semmilyen erőfeszítéssel sem lehet idegen nyelvű költő barátainkat meggyőzni, hogy tanuljanak meg magyarul, csak egy járható út marad: hogy a magyar költők tanuljanak meg világnyelveket, mégpedig olyan fokon, hogy fordításaik megőrizték a magyar nyelv gazdag kvalitásait, és hogy közvetíteni tudják azokat egy idegen nyelven! Nincs más megoldás! Kísérletek arra, hogy egy Petőfi-verset úgynevezett nyersfordításból készítsen el az idegen nyelvű fordító, mindig megbuktak. A Petőfi-versek adaptálása: még szörnyűbb eredményeket hozott. Az adaptőr, aki nem tud magyarul, saját képzeletét veszi igénybe, és többnyire groteszk korcsszülöttnek ad életet.

Mit lehet tenni? Nézetem szerint egy teljes Petőfi-fordítás létrehozását nemzeti feladatnak kellene nyilvánítani. Toborozni kellene költőket, akik tudnak idegen nyelveket olyan fokon, hogy az akadályokat leküzdhessék, a versformákat kezelni, és a váltakozó hangulatokat visszaadni tudják. Egy szerkesztőbizottság válasszon ki ötven vagy több Petőfi-verset kezdetnek. A versek számát idővel emelni lehet és kell, felmerült új fordítások helyettesíthetik a régiket, amíg egy Petőfit tökéletesen reprezentáló mű jön létre.

Nevetséges az az ellenvetés, hogy egy ilyen munka évekig tarthat. Hát aztán? Petőfi halhatatlan!

G. F. CUSHING (London)

I. Petőfi költészetével magyar tanulmányaim kezdetén találkoztam. Az a gyanúm, hogy hasonló a helyzet a legtöbb külföldivel — kivéve, ha fordításban találkoznak vele, de ebben az esetben hatása szükségképpen sokkal szerényebb. Ha az ember egy szokatlan nyelv problémáival viaskodik, fellélegzik, amikor olyan költővel találkozik, aki egyszerű, kifejező és erőteljes szóincset egyesít világos stílussal. Mint oly sokan mások, én is olvastam a *Szabadság, szerelem!* a *Füstbement terv*, a *Megy a juhász* c. költeményeket s más rövid verseit, mielőtt valamit tudtam volna háttérükről s szerepükről a magyar irodalomban és történelemben. Ezek a versek a múltban s a jövőben egyaránt alkalmas olvasmányok a nyelvtanulónak, aki elsősorban a nyelv problémáival ismerkedik, s nem a költői tökélyel.

Az első, minden mást háttérbe szorító benyomás az egyszerűségé, de a mélyebb megismerés alaposabb megbecsüléshez vezet. Végül is az a külföldi szerző, akinek a műveivel először küzd meg komolyan a nyelvtanuló, könnyen veszít a megbecsülésből: a diákok nemzedékei, akiket rákényszerítettek, hogy

Julius Caesar latinjával birkózzanak, sosem becsülték meg írói érdemeit. Petőfi esetében túl könnyű dolog megjegyezni első egyszerű dalait, s nem tekinteni mélyebbre. Az sem segít, ha elmondjuk, hogy nagy költő volt: az idegennek magának kell ezt felfedeznie, függetlenül a konvencionális irodalomtörténettől és versantológiáktól. S itt van a következő veszély. Az idegen ritkán tanul első idegen nyelvként magyarul, ami azt is jelenti, hogy valószínűleg már olvasta Petőfi német és francia kortársait, s azonnal könnyelmű összehasonlításokba téved (pl. Heinével). Az első benyomás tehát helycsbítésre szorul.

Petőfi költészete igazán nem a fiatalokhoz és tapasztalat nélküliekhez szól. Bár ő maga éveire nézve fiatal volt, de gyorsan érett az élmények és tapasztalatok olyan során át, amelyek korabeli fiataloknak ritkán adatnak. Ezen kívül meg született poéta volt, aki könnyeden fejezte ki versben tapasztalatai és gondolatai lényegét. Ezeknek őszintesége ragadja meg első sorban az olvasót —, s ez költészete legfontosabb vonása. A romantika korában ritkák voltak az őszinte költők; bővében voltak a nagy álmoknak, eszméknek és gesztusoknak, valamint annak a képességnek, hogy czeget fenséges és drámai nyelven adják elő; az egyszerűség is megjelent, mesterséges inspirációval próbálva bevezetni a folklór elemeit, de Petőfi őszintesége költői és életbeli célkitűzésiben élesen megkülönbözteti őt irodalmi kortársaitól. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ő független lett volna kora divataitól. Éppoly hatásosan tudott romantikus lenni, mint bármelyik költőtársa, magyar vagy más, amint ezt a *Tündérlomra* vetett pillantás is meggyőzően bizonyítja; tudott kamaszosan goromba lenni a kritikusaival; meg tudta semmisíteni a haldokló romantikus epikát egyetlen csapással minden idők egyik legpusztítóbban hatásos paródiájával (*A helység kalapácsa*), és rögtön utána megteremteni az új és egészségesebb hagyományt a *János vitéz*ben.

Őszinteségével párban jár nála a szentimentalizmus hiánya, e nem kevésbé meglepő tulajdonság az 1840-es évek Magyarországn, ami történetesen szilárdan köti őt a népköltészet leg-

jobb hagyományaihoz. Ezzel azt lehetne szembeszegezni, hogy a *Cipruslombok* . . . s a *Szerelem gyöngyei* tele vannak szentimentális kitörésekkel, de ez megint csak az első benyomás optikai csalódása. Petőfi ismétlem, nem az a költő, akiről az első benyomás mindent elárul; újra meg újra kell élvezni, s megbecsülése növekszik növekvő ismeretével.

2. Ez a kérdés kissé naiv, s mindenestre lehetetlen rá válaszolni. Bármily vonzó legyen is a világirodalom ideája, nincs ember, aki képes lenne átfogni. Az íróknak nem lehet felállítani a futballbajnoki táblázatát, de a költőkéét sem, de még a lírai költőkéét sem, hogy tovább szűkítsük a területet. Hogyan lehetne összevetni Sapphot Zrínyivel vagy Shakespeare-t Petőfivel? Mindegyiket csak saját kora, környezete és műfaja felől lehet megérteni. Hogy Petőfi helye a magyar irodalomban a legmagasabbak között van, az kétségen felül áll. Az sem kétséges, hogy az idegen olvasóból vagy kritikusból is tiszteletet és csodálatot vált ki, ha eredetiben ismerik meg, vagy ha fordításban (s ez utóbbi is fontos, mert a fordított költészet ritkán népszerű). De ez nem jelenti azt, hogy Petőfit a külföld ugyanazért csodálja vagy csodálhatná, mint amiért őt klasszikusnak tekintik Magyarországon, ahol neve elválaszthatatlan az 1848-as forradalomtól, s annak a nemzetre tett hatásától. Még az összes művészetek közül a legnemzetközibb: a zene is azt mutatja, hogy Magyarországon egészen másért becsülik Benjamin Britten *Peter Grimes*-ét vagy Angliában Kodály *Háry János*-át. S ugyanez a helyzet a költészettel: ha a magyarok úgy érzik, Petőfit nem becsülik eléggé külföldön, az angolok éppen az ellenkezőjét vélik Byronnal, akinek európai nagybecsültsége mindig meglepi őket. Az idegen nem nő fel első éveitől kezdve Petőfivel, nem is emlékeztetik rá szüntelenül élete minden periódusában.

Ennek ellenére az idegen is felismerheti költői erényeit és azokat a megkülönböztető értékeit, amelyekre a korábbiakban utaltam, s amelyek nemzetin túlmenő jelentőséget biztosítanak neki. Integer, nagyszerű költő: Petőfi Petőfi marad, ezt

a tényt a „hatások” bármely mennyiségének a kimutatása sem változtathatja meg, mivel nagyon egyéni, nagyon megkülönböztető stílusban írt. Emellett művei kiállták az idők próbáját: versei már frissen szóltak a magyarokhoz az 1848-as forradalom előtt, de friss spontaneitásukat máig is megtartották, s napjainkban sokkal szélesebb közönség becsülheti ezt meg. Ez óriási eredmény, mely számára tiszteletreméltó helyet biztosít Európa nagy költői sorában. Nem kell attól félni, hogy neve egy napon feledésbe merül, vagy — ami talán még súlyosabb lenne — pusztán Kelet-Európa történetének egy rövid periódusához kötött névvé változik.

S talán szólhat az idegen valamit Petőfiről a prózaíróról is, mert mintha ezt a tevékenységét Magyarországon kissé elhanyagolnák. Olyan művei, mint az *Úti jegyzetek* és az *Úti levelek* nagy megbecsülést érdemelnek eleveenségük, vígan szökkenő humoruk okán éppúgy, mint a váratlanul felcsillanó mélységekért, mely tulajdonságok egyébként költeményeit is jellemzik. Nincs még egy kortársa, Garayt, a korabeli magyar élet e kitűnő kommentátorát is beleértve, aki oly tömören és hatásosan tudná az ország lelkületét kifejezni, mint ő. De kevés magyar is volt, aki az országban annyit utazott volna, mint ő, s aki oly széles ismeretek alapján szólhatott volna. Itt is feltűnik szentimentalizmus-nélkülisége: esküvője leírásától azt várják, hogy felteszi utazásaira a koronát, különösen az udvarlás nehézségei után; de leírása rövid és tárgyilagos, s terjedelmében versenyez vele annak a kocsikerék-törésnek a leírása, amelylyel a fiatal pár nászútjára utazik. Petőfi prózája ugyanazokért az értékekért emlékezetes, mint versei — s ritka a költő, aki igazán jó prózaíró is.

Petőfinek biztosított helye van az európai, ha nem is a világ-irodalomban. Ez ki is jár annak az embernek, akinek a víziója nem korlátozódott a saját szülőföldjére. Hányan voltak költők és államférfiak, Petőfi viharos korában, akik hajlandók voltak túlnézni közvetlen körükön, s mindent a világ szabadságának perspektívájából megítélni?

CSÓRI SÁNDOR

Újra egy évforduló és újra a szokásos, tükör-előtti fésülködéseink. Ing, nyakkendő, ünnepi arc és komoly, ünnepi gondolatok. S közben a körlevelek udvarias zizegése a hátunk mögül: Mit gondol ön Petőfi Sándorról ezerkilenczázhetvenkettőben? Időszerűnek tartja-e költészetét? S véleménye szerint: utat találhat-e ez a költészet a mai fiatalokhoz? Vagy az ő számukra Petőfi már csak puszta név, tananyag, eget fenyegető, köztéri szobor? már csak egy elföldelt mítosz csontváza?

A kérdések úgy hatnak, mintha valódi volna bennük a robbanótöltet, de mire végighallgatja őket az ember, kiderül, hogy inkább csak a füstjük valódi. És csakugyan: mért épp most lettünk rájuk ilyen föllhevülten kíváncsiak s ilyen óramű-pontos-sággal? Évekig ülünk, ülhetünk bársonyszékben vagy pocso-lyában, évtizedekig az idő csárdaromjai közt morogva, feketén anélkül, hogy bárki föleszmélt volna magától s megkérdezte volna: mi közünk Petőfihez? Mi közünk eszméihez, fejtartásához, kíméletlen ítéleteihez vagy megfordítva: mit szólna hozzáunk ő, a legistenibb Fiú, a bőrébe sose férő, a besorolhatatlan, az örökmozgó szeretet, a harag lángelméje, akit még lobogónkul is emlegettünk? Mit szólna begyakorolt jámborságunkhoz, begyakorolt, szabályos életünk unalmához? S mit az egykedvűség finomra csiszolt sisakrostélyához, melyet a kötelező reggeli mosdás után sietősen az arcunkba húzunk?

Ilyesmivel, persze, kár is áztatni magunkat. A kérdőívek csak zizegnek, de a helyéről ma se pattan föl senki. Nem pattan föl és nem szól. Mert okosak, bátrak, osztályozhatatlanok, kíváncsiak — egyáltalán valakik! — mi már csak akkor tudunk lenni, ha fölszólítanak bennünket. Enélkül még az igazi nagyok is összehúzódnak, hogy nagyok maradhassanak.

Ugyan ki szólíthatta föl annak idején Adyt, hogy megírja a magyar irodalom egyik legizzóbb, legmámorosabb vallo-mását a „mennyeien nagyságos suhancról, a lázas, a csúnya, a diákos magyar Apollóról... a zenebonás népköltőről, ki

tízmillió embernél jobban látott, tisztában látott”. És kicsoda Illyést, Németh Lászlót vagy József Attilát, aki ha tanulmányt nem is, sőt verset is csak fiatalon szentelt a nagy elődnek, de aki szellemét a magáéba engedte ömleni. Hisz költészetében nemcsak Petőfi élet-jelszava ver visszhangot — a szellem és a szerelem szinte szó szerinti átvételében —, de ha követni tudjuk a mélyebb áramlások útját is, észre kell vennünk, hogy a *Külvárosi éj*, a *Holt vidék*, a *Téli éjszaka*, a *Város peremén*, a *Tiszazug* alatt ott lélegzik a *Pusztta télen*, a *Kis-Kunság*, a *Kutya-kaparó* természetet és társadalmat egymáson átvetítő, azonos költői szemlélete. Valami nagy folytonosság, hullámokban érkező erő.

Hogy a tízes, a húszas, a harmincas években más idők jártak Magyarországon? Hogy a forradalomnak másféle lábdobaját lehetett hallani, mint korunkban? Hogy Petőfi akkor még szikrázóan bent volt az idegekben, a levegőben, illetve, hogy ő maga volt a levegő — ki tagadná? Ki tagadná, hogy aki őt idézte, mindig valamiféle sürgetés, robbanásig feszült várakozás nevében idézte? Valami *előtt* — mindig hadüzenetként. Ady, *Petőfi nem alkuzik* írásában Ady nem alkudott. És Illyés *Petőfije* se költői életrajz vagy tanulmány-remeklés csupán, hanem röpirat. Ugyanabból a mélységből szól föl, ahonnet a *Puszták népe* is.

Vajon egy mai Petőfi-tanulmány lehetne-e adysan keserű, dühös, kihívó, büszke, hódoló, hajthatatlan? Vagy akár illyésesen kemény, világos, célratörő?

Nem lehetne!

De nem azért, mert Petőfi lett időszerűtlen, hanem mert mi vagyunk. Mi, jólnevelt utódok, beszűkültek, sebtapasszal leragasztott vezuv-szájúak, mással s magunkkal kiegyezők. Persze, ne higgye senki, hogy ezerkilencszázhetvenkettőben Petőfi sétápálcáját irigylem, amelyből kissé babonásan, de isteni mutatoujjként, szárnyas tör repült elő egy márciusi napon. És azt s higgye senki, hogy őt irigylem, véres napokról óhajtok álmodozni. Petőfi forradalom nélkül is forradalmár tudott lenni. Ismerjük ezernyolcszáznegyvenhatos keltezésű

versét: „Sors, nyiss nekem tért, hadd tehessek / Az emberiségért valamit!” A huszonhároméves költő akkor írja ezt, amikor már alapjaiban megújította a magyar költészetet. Honnét miért ez a világot körülfelhőző sóvárgás? Sóvárog, mert igazi hódító alkat. Ha belekezd valamibe, nem hagyja abba. A siker igazolása is csak arra kell neki, hogy túlléphessen a sikeren. Végülis örülhetne: egy új, egy sosem-volt költői irányzat, a népiesség győz általa; hogy a múzsák egyetlen intésére költöztek le a Helikonról béresek, pásztorok, betyárok és vándorszínészek mellé szegődve. De előtte — a magyar irodalom legnyitottabb költője előtt — csak annak van igazi értéke, amiről mi dönthetjük el: mivé legyen. Ezért a dolgokkal való örökös szembesülése, összeszikkasztása. Semmit se hagy ítélet nélkül, mindent átlekesít, mintha ős-gondolkodó gyanánt vallaná, hogy az ember nem más, mint a természet maga, azzal a különbséggel, illetve ráadással, hogy az ember tudja is ezt.

Érdemes lenne kiválogatni s egymás mellé tenni azokat a verseit, melyekben — mint például a *Megúnt rabságban*, a *Dala-imban*, a *Lennék én folyóvízben* — képzelete, idegállapota egyik természeti képről a másikra, a harmadikra, az ötödikre, a tizedikre ugorva tör a teljesség felé. Saját kiteljesedése révén az emberi teljesség irányába.

Petőfit ez a csillapíthatatlan mozgáskényszer, ez a végig-befutott utak mámore mutatta olyan forradalmárnak, mint amilyen a *Nemzeti dal* szavalása, vagy a sajtószabadság kikiáltása közben elképzeljük. Különösen, ha leállás nélküli célratöréséhez magunkat mérjük hozzá; magunkat, akik többnyire csak félutak hősei vagyunk, akik csak kezdeni tudunk nagyszerűen, de a befejezést már elkapkodjuk és a végzetnek engedjük át.

Már csak ezért is vallom, hogy Petőfi legforradalmibb képessége nem a politikusi volt, nem a népfeliséget hirdető, vagy a csatadalt fújni tudó, hanem a teljességet akaró ember szenvedélye és hite. Az idő minden pillanatában ugyanazzal a fűtöttséggel létezni. Tágulni, jelenlenni, kapcsolódni, mert önmagában semmi se megnyugtató. Talán ő tudta egyedül, hogy

március tizenötödike fabatkát sem ér az egész ország forradalmasítása nélkül. Ugyanígy a népies költészet, a nép teljes fölzsabadítása nélkül. S ki az, aki a legnagyobb fényű jelenbe se vakul bele? Ő, a Huszonötéves. Először terem a történelmünkben múltat romantika nélkül. A forradalmi időkhöz méltó előidőt. A nemesi, a nemzeti történelem helyébe népibb, nyersebb, szálkásabb, egy egészen más kiindulású történelmet — Dózsát és Rákóczit állítva eszményképül. Még ma is fölfoghatatlan, hogy ez a minden ízében élményköltőnek számító fiatalember milyen módszeresen, milyen tudatosan és tévedhetetlenül terem hagyományt. Hallgassuk csak, mit ír negyvenhétben Aranynak: „... Én Dózsát a magyar történet egyik legdicőbb emberének tartom és szentül hiszem, hogy lesz idő, (ha fönnmarad a magyar nemzet) midőn Dózsának nagyszerű emlékszobrot fognak emelni, és talán mellette lesz az ... enyém is.”

Ez az előre-hátra terjeszkedő ösztön, ez a teljességvágy fogja át Petőfi egész életét, magatartását, esztétikáját. A disznótorok, a dohányvágó béresek ugyanolyan természetesen elérnek világában, élnek és mozognak benne, ahogy Shakespeare, Goethe vagy Napóleon. Tehát még témáiban is az egyenlőség híve. Nem ismer másféle rangsort, mint a szeretet, a rajongás, az undor és a gyűlölet rangsorát. Amit lát: megnyeri magának; amihez hozzáér: megváltoztatja. Az emberi nagyságot is úgy szemléli, mint mondjuk a Tiszát. Bem dicsőítésére ugyanabból a mélységből merít szavakat, mint az Alföld, vagy a szabadság dicsőítésére. Ez azonban nem azt jelenti, hogy Petőfi összemossa a határokat, az értékeket, hanem hogy egyiket a másikkal egészíti ki.

Költészete így egészül ki prózájával. Költői cselekvése a tényleges, a valóságos, a szavakat követő cselekvéssel. Sőt, Petőfi élete maga: kiegészülés. „Vannak hamis proféták, akik / Azt hirdetik, nagy gonoszán, / Hogy már megállhatunk ...” Petőfi dühösen vágja rá, hogy hazugság, szemtelen hazugság. A reformkort így tágitja a forradalom irányába. A forradalmi napokat a szabadságharc irányába, honnét a világforradalomra

is odalátni. Kossuth kiegészülése is ő és Széchenyié is. De ugyanígy a márciusi fiataloké is. Menjünk és kényszerítsük rá a cenzort, hogy engedélyezze a *Nemzeti dal* és a Tizenkét pont ki nyomtatását? Petőfi itt szól közbe: ne menjünk, jelentsük inkább ki, hogy semmiféle cenzort nem ismerünk.

A mindig hiányzót, a mindig szükségest képviselte, azaz a szükségszerűt. Sokat vitatott egyszerűsége is ezzel kapcsolatos. Azt akarta viszonthallani versben, amit a kortársak költészetében nem hallhatott. A hős honfoglalók helyett azoknak a hangját, akiknek éppenséggel honuk se volt. Népisége nem a népköltészet égigérő fája, mint ahogy sokan vallották, hanem — Illyést idézve — az a soha nem hallott hang, amelyen a nép nevében, a nép cszejárását követve megszólal. Ki ne ismerné az Aranyinak írt levél idevágó sorait: „Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék s ez a század feladata.”

Az efféle egyszerűség, mondjuk ki határozottan, a világfölforgatók s a világteremtők egyszerűsége. Akik ilyen mondatokat írtak falakra, könyvekbe, égre, sose úszták meg szárazon, mert a legbonyolultabb dolgokkal kellett szembe fordulniuk: a hatalommal, a szolgaság érzésével, felhő-gyártással, képzelet-gyártással, önmagukkal s cifra mellébeszélésekkel. Petőfi sokszor dicsért és sokszor ócsárolt egyszerűségét talán ezért nem éreztem én pusztán stílusnak soha, ellenkezőleg a külső és a belső bonyolultságokon aratott győzelemnek tartottam és tartom. Olyan életerőnek, amely nemcsak a nyelvben, hanem az élet minden mozdulásában és szisszenésében megnyilvánul.

De végül is egyszerűség-e Petőfi egyszerűsége? Köznapi-e, csökkentett-e, kopott-e? A szövegmagyarázók százhusz év után kissé sápadtnak mondják. Túlzottan egyértelműnek, titoktalannak. Azt bizonygatják, hogy ami valaha a csodája volt, mára a csoda hamuja lett; hogy Vörösmarty is, Arany is sokkal rejtélyesebb, lucskosabb, telítettebb nála. Hát még Csokonai!

A szövegösszehasonlítások alapján kétségtelen, hogy nyelvi erejük, hasonlat-teremtő képességük árnyaltabb és erőteljesebb Petőfinél. Míg Vörösmarty az érzelem-, az indulat-, a mondat-alakítás Oedipusz királya, addig a fiatal Petőfi nyereg-ből hadakozó Szent Györgynek tűnhet. Legalábbis látszatra. Mert ki merné jó lélekkel bizonygatni, hogy egy költő gazdag, feszült, sejtelmekkel és drámával átítatott világát csakis a nyelvben találhatjuk meg? Hol marad például egy mű legmagasabbrendű formája: a szerkezet? Hol a költő mellőzhetetlen és sorsra méretezett viszonya a költészethez? „Egész vígasztalan nehéz és szomorú magyarságommal udvarolok Petőfi emlékének azért — írja Ady —, mert nem tudott csupán versíró lenni.” Akarjuk vagy nem akarjuk, ez mégsem azt jelenti kizárólag, hogy a versírás mellett Petőfi még politizált és szerepet is vállalt, hanem hogy tehetségét utánozhatatlan érzékkel fordította szembe a költészet örökös csábításával: mindent a versen belül csinálni meg.

Szemünk előtt zajlottak és zajlanak a húszadik század nagy háborúi és rombolásai a művészetekben. Talán túlságosan is sűrűn csattannak föl a jelszavak: A költészetet a költészet eszközeivel söpörni el! A festészetet a festészet eszközeivel! Mi lenne egyszer, ha Petőfi „költőietlenségére”, faragatlan, áttetsző, beszéd-folyású verseire is így tekintenénk. Rögtön keményebb szél vágna bennünket mellbe s a számonkért bonyolultság tüske-gubancai is a testünkbe szúrnának. Elég egyetlen ellentmondást kihantolni. Az, hogy Petőfi végül is a világosság és az egyértelműség vértanúja lett s hogy abba halt bele, amiért élni akart, cáfolhatatlan bizonyága az életét s életművét belülről irányító ideg-katasztrófáknak, bonyolult végleteknek. Rimbaud, a világirodalom másik suhanc lángelméje, ki Petőfihez hasonlóan a szó és a cselekvés istenkísértő egységére vágyott, csalódva a szóban, a cselekvést választotta szikár megoldásul. Petőfi végigjátssza a lehetetlent: megteremti a szó és a cselekvés folyton villámló összhangját, a megélt élet és a megélt költészet egységét ugyanazon az időn belül s őrzi is haláláig.

Mi ez, ha nem kivételes teljesítménye a világirodalomnak! Mi más, mint a körbetáncolt titok maga!

Nem értem s nem is akarom érteni azokat, akik szívesen akadnak fönn suta rímeken s a nyelv laposabb fennsíkjain taposnak akkor is, amikor hegymászók lehetnének. Petőfi időszerűsége épp a nagyság, a nagyság megnyilvánulása. Aki ezt nem látja, semmit se lát. Anni pedig a mai szemnek, a mai fülnek, a mai agytekevényeinknek valóban hiányzik belőle: a mi crónkból, a mi bonyolultságainkból mindenkor pótolható. Mert Petőfi — akárcsak egy mítoszi alak — újra és újra fölkinálja nekünk sorsát: az emberi teljességet.

CSORBA GYŐZŐ

1. Másutt elmondtam már, hogy gyermekkoromban családi könyvtárunk három alapkönyvből állott: az egyik az 1848/49-es szabadságharc Jókai-szerkesztette emlékalbuma volt, a másik a Tolnai Világtörténelmének a francia forradalommal foglalkozó kötete, a harmadik pedig egy Petőfi összes.

Attól kezdve, hogy megtanultam olvasni — s ez már iskolás éveim előtt bekövetkezett, mert apám címfestő, illetve betűíró volt, s egyszerűen rám ragadt a betűk ismerete — ez a három könyv lett a legkedvesebb olvasmányom. Sok Petőfi-verset, az egész *János vitéz*t például betéve tudtam.

Petőfit azután se tettem le: tizennégy-tizenöt éves koromig sokat forgattam, s akkori verseim igencsak petőfieszen hangzottak.

Majd váratlanul „kinőttem” belőle. Mind ritkábban vettem elő. Nagy lírai kalandjaim ekkor Ady Endre, majd valamivel később József Attila, még később Weöres Sándor voltak.

1953-ban, a költő születésének 130. évfordulóján megkértek a pécsi központi ünnepség emlékbeszédének elmondására. Igen alaposan és gondosan végigolvastam ismét úgyszólván

összes művét. Azt hiszem, azóta él bennem — most már tudatosan és végképp megdönthetetlenül — kivételes nagysága és a hála iránta gyermekkorom rengeteg örömeért.

2. A zseni mindig időszerű. Hogy miért, azt már sokan és sokszor kifejtették. S mert Petőfi zseni, azért ő is időszerű. Mindig. Most is. Közelebbről? Olyan lényeges dolgokat tudott és fogalmazott meg művészi módon, amik az időn, téren, nyelven túli, de korántsem absztrakt embernek egyszerűen természeténél fogva „szívügyei”. Amiket nem kerülhet el egyetlen földi homo sapiens sem. Persze lehetne elmélkedni Petőfi „napi” aktualitásáról is. Azt hiszem, ez fölösleges, mert belefér az előbbibe, sőt esetleg eltereli arról a figyelmet.

3. Mai ifjúságunkban nemcsak Petőfi költészetével szemben van idegenkedés, hanem mindenfajta költészettel szemben. Szinte közhely, hogy a líra egyre inkább kiszorul az emberek életéből. Nyilván a fiatalságból is.

Petőfi esetében legfeljebb arról lehet szó — dehát itt megint nyilván nemcsak Petőfiről, hanem általában a régebbi költészetről kell beszélnünk —, hogy örök lobogása, szertelensége, nagy gesztusai, tehát lényegében külső „romantikája” a mai fiatalság földönjáróbb, realistább, s a pátoszra olykor gyanakvással tekintő életstílusától kissé távol esik.

Ellentmondás ez azzal, hogy ugyanakkor Petőfi ma is időszerű? Egyáltalában nem. A „ruha” könnyen félrevezeti a szemet: de meg az időszerűség sokkal mélyebb valami, sem-hogy mindig fölismernék.

Végül: ki tudja megmondani, hogy a Petőfitől „idegenkedő” mai fiatalnak mégis hány véleményében, döntésében, mozdulatában bújlik meg Petőfi?

4. Minden igazán nagy líra — mint minden igazán nagy művészet is —: forradalom. Robbanóanyag statikusan és robbantás dinamikusan. De olyan robbantás, amelyik a régi romjait újabb rendbe szerkeszti. Petőfi költészete szintén rob-

banóanyag volt, és robbantott is. Utána nem lehetett úgy folytatni a magyar lírát, ahogy előtte művelték.

5. Nagy alkotó-egyénségeknél gyakran jelentkezik az elfogultság szinte már-már támadó erőszakossága. Petőfinél is tapasztalható hasonló jelenség. Ha az ő szemével néznék, kénytelen lennék azt mondani, hogy a tőle teremtett költőideál más költőtípusokat kizár, vagy legalábbis elutasít.

De ha Petőfit mint költőtípust a leglényegesebb összetevőiben próbálom felfogni, akkor a kép egészen más. A hatalmas teremtő fantázia, a nagyon árnyalt és finom érzelemvilág, az igen erős erkölcsi érzék, a költészetbe és a saját küldetésébe vetett makacs hit — : mind-mind olyan tulajdonságok, melyek végül is gyakorlati megjelenésükben esctleg Petőfiével szinte azonos módon megvoltak egy-egy olyan költőben is, akit pedig Petőfi megtagadott. Gondoljunk csak Petőfi híres Goethe-viszolygására, s ugyanakkor Goethe és Petőfi költői erényeinek sokszálú rokonságára!

Vagy nézzük például Babitsot! Aligha a Petőfi-féle költőideál. Poeta doctus, erősen intellektuális. És mégis . . . Nem vallomás-e szinte a *Petőfi koszorúi* a Petőfi-féle költőideál mellett?

A lángész — még ha összességében egyéniségének ereje miatt egyszínűnek látszik is — sohasem homogén. A heterogén alkat pedig a legkülönbélebb örökösöket, rokonokat viseli el.

ENGL GÉZA

Szüleim szívesebben beszéltek németül, mint magyarul, költőik Goethe és Heine voltak. Engem Petőfi tett magyarabb magyarrá. Petőfi nem a költőt jelentette, versei nem versek voltak, Petőfi a levegő volt, versei az étel. Megszerettem az

Alföldet, a rónát, a parasztot, mindazt, amit mint városi gyerek, csak sokkal később ismertem meg, és a délibábot, amivel soha az életben nem találkoztam.

Épp ilyen észrevétlenül lettem „hazafi”, a szabadság, az egyenlőség, a demokrácia rajongója — Petőfi által. Ezek gyermekkori emlékek, de nem múltak el; élmények, tanulmányok, tapasztalatok nem nyomták el Petőfit, és ma is csak azt tudom, hogy Petőfinél kedvesebb, hozzám közvetlenebbül szóló költő nincsen. Ami nem Petőfi — az irodalom, Petőfi — az más. Miért? Mert a költészetben a spontaneitás hat rám leginkább, az érzés inkább, mint az értelem.

Érzés, reflektált érzés, intellektus, gondolat — kizárja egyik a másikat? Vagyis: a Petőfi által megteremtett költői ideál kizár-e más költői típusokat? Korántsem. Petőfi maga is írt gondolati verseket (pl. *A bányá*), és becsült más, nála kevésbé spontán költőket. Kizárja a *Heidenröslein* Goetheje a *Römische Elegien* Goethejét; a korai versek Rilkéje a *Duineser Elegien* Rilkéjét? Kizárja Ady Babitsot?

Kár volna, kár minden beszűkítésért, kár, ha Petőfi elvesztette volna aktualitását — közvetlensége, magától értetődő költőisége, de politikai eszméi miatt is —, kár volna, ha a mai fiatalság valóban idegenkednék Petőfitől. Ha így van, idegenkedésük hasonló a kortársi kritikusok idegenkedéséhez, akik magukat felsőbbrendűeknek érezték Petőfi póriasságánál. Igen, sok minden lett azóta a filozofikus, a szimbolisztikus, a pszichoanalitikus, a szürrealista, a szorongásos, az absztrakt költészetben —, milyen szimplának tűnik ehhez képest Petőfi, de még Vörösmarty nagy verseihez képest is. Nem lehet azonban elfelejteni, hogy minden magyar költő Petőfitől tanult és tanulhat versben beszélni, versben mint természetes közegben élni.

Nem hagyott el Petőfi-szeretetem életem során sohasem, ha nem is volt az mindig egyformán eleven. Aztán két esemény jött közbe. Néhány év előtt egy kötetre való Petőfi-verset kellett összeállítanom német fordítás részére és a for-

dításokat Martin Remané az én sugalmazásaim felhasználásával készítette el. Ehhez el kellett olvasnom körülbelül minden Petőfi-verset és mintegy kétszázat boncolnom, értelmezni, megértetnem egy jó költővel, aki nem tud magyarul. Sok időbe tellett, néha bosszúságot is okozott az együttműködés, de az eredmény egy igen szép német Petőfi-kötet lett a világ számára; az én nyereségem: régi Petőfi-szeretetem igazolása. Nem fedeztem fel újat, de mindazt, amit tudni véltem, újra megtaláltam. Hogy mi mindent, azt vagy így, egy pár szóban lehet jelezni, vagy csak nagyon hosszan kifejteni. De azért újat is fedeztem fel a magam számára, például ezt a nyolcsoros verset 1846-ból:

Hová lesz a kacaj,
 Hová lesz a sohaj,
 Ha hangja elenyész?
 S hová lesz az ész,
 Midőn már nem gondolkodik?
 S a szeretet,
 S a gyűlölet,
 Ha a szívből kiköltözik?

És aztán jött a második esemény. A Petőfi-évre készül egy kötet, túlnyomó részt Petőfi prózai írásaiból, ami több nyelven fog megjelenni. Ezek németre való fordítását magamnak kértem. Mert csak most vettem észre, hogy Petőfi a legjobb magyar prózaíró volt a maga idejében és még nagyon sokáig. Cikkeit úgy olvassuk, mintha mai író (kitűnő író) írta volna. Csak sokkal bátrabban írt. És frissebben a korabeli prózaíróknál is, például Jókainál. Élvezet ilyen jó szöveget fordítani.

GARAI GÁBOR

Egyszer már meg kell vallanom: Petőfi költészete sokáig csak kötelező tananyag volt nekem. A középiskolában nem tudtam a közelébe férkőzni — később kellett újra fölfedeznem a magam számára. Pedig jó tanárok tanítottak. Horváth Richárd tanár úr például az órákon is, az önképzőkörben is serkentett, méltányolt minden eredeti gondolatot, minden merész, rendhagyó kísérletet. Bizonyára Petőfit is jól, korszerűen tanította (valószínűleg én figyeltem rosszul). De hát — Petőfi volt a hivatalos tananyag. A kötelező, a megfellebbezhetetlen. Az élénk tett étel, amit meg kell enni. Méghozzá a Szent István Társulat kiadta tankönyvek tálalásában, eléggé fűszertelenül.

Alighanem ez a magyarázata annak, hogy Ady vagy Juhász Gyula (akik igen vékonyan, s jobbra istenes verseikkel szerepeltek a könyvekben), vagy József Attila, Illyés, Szabó Lőrinc, akik hivatalosan egyáltalán nem szerepeltek (csak mi „választottuk meg” őket érettségi tételekké, igaz, Terestyéni tanár úr segédletével) — sokkal izgalmasabbak voltak számunkra. Ők voltak minékünk a kor költői, akikhez közünk van; Petőfi a régi, a mindenestül elavult. Mi tagadás, én többnyire olyan-nak láttam őt, amilyennek Babits festi meg a *Kép egy falusi csárdában* című versében (ma már tudom, hogy nem Petőfi, hanem hamis kultuszát gúnyolva):

Petőfi önerét
mártja.
Ujjal a hon nevét
áldja.

És üdítően hatott rám — mert a hivatalos tananyag ellen-tétét véltem fölfedezni benne —, hogy Szerb Antal magyar irodalomtörténetében „bátran” megfricskázza a nemzet szoborrá merevült nagy poétáját.

Jó időbe telt, míg megértettem, hogy Petőfi nem merevült és sohasem merevülhet szoborrá. (Hacsak nem Ferenczy Béni csodálatos szobrában idézem meg alakját, mely semmiképp sem a merevség képzetét kelti.) De egyáltalán nem tartom szük-

ségszerűnek, hogy minden új nemzedék a *tanultak elfelejtése után*, vagy éppen a tanultak *ellenére* fedezze föl magának — vagy ne fedezze föl soha?! — Petőfit. (Persze nem állítom, hogy az én nemzedékemből mindenki így volt vele, de biztosan tudom, hogy nagyon sokan.) Pedig az a gyanúm, hogy Petőfi a mai középiskolások nagy részének sem jutott szíve közelébe, sőt — s ez talán még aggasztóbb — értelme közelébe sem. (Valahol a kényszerű kötelezettségek, a becsületszóra elfogadandó értékek tudat-szférájában tanyázik.) Holott nyilvánvaló, hogy a mai tankönyvek sokoldalúbban, reálisabban mutatják be Petőfit, mint a régiek, és a pedagógusok — bármennyire divatos is manapság szidni őket — sem rosszabbak, inkább többnyire jobbak a régieknél.

Mi hát a baj?

Azt hiszem, a szemlélettel van a hiba. Nem a világszemlélettel — általában —, hanem a *költő-szemlélettel*. Azzal a közkeletű — és a múltból s az idealista bölcsellettől öröklött — misztifikáló hajlandósággal, mely azt sugallja, rámutatván a költőre, hogy: *Ime, a lánglelkű zseni!* A zseni, aki természetesen tévedhetetlen, aki mindent eleve a legjobban tud, aki nem tehet róla, hogy ilyen csodálatos, hiszen szinte gondolkodás nélkül írja a verseit, csak úgy kapásból, egy betűt se javítva rajtuk. Aki hazafinak és világforradalmárnak, férfinak és katonának egyformán és magától értetődően a legjobb.

A félistenné emelt — s eképp elembertelenített — Petőfivel van baj. Közvetlen testközelbe hozta őt bár Illyés Gyula *Petőfije* — az iskolában mégis a fellegekben lebegő csodalényként jelenik meg. Pedig éppen a kamasz-emberek azok, akik nem szeretik a csodalényeket, nem hisznek bennük. (A kamasz Petőfi sem szerette őket s nem hitt bennük.) Más eszményekre vágyanak ezek a fiatalok, akik — az életnek talán legnehezebb időszakában — sokszor erejüket meghaladó szellemi feladatokkal birkóznak; ezek a nagyon reálisan gondolkodó félkészfelneveltek *csak igazi, kiküzdött, megszenvedett teljesítményre* tudnak tisztelettel és érdeklődéssel fölnézni. Mit kezdjenek egy olyan lángésszel, akinek az „isteni ihlet” súgott, s ő csak a kéz volt,

mely lejegyezte a sugallatot? Mit kezdjenek a csalhatatlannal, a tévedhetetlennel? (Akinék egy-egy régies fordulatan — mindenek tetejébe — még kuncogni is muszáj. Mert kezét a szívre, ki várhatná el bármely mai éplelkű kamasztól, hogy ne vihogjon, mondjuk, egy efféle versmondatt hallatán: „szív, monddsa, mi bánta!”)

Erre a földre, ebbe a való, emberi világba kellene hát visszahozni nekik Petőfit. Elmondván, például, hogy Shakespeare-drámákat fordítani csupán „lánglélekből” akkoriban sem lehetett, meg kellett tanulni hozzá az angol nyelvet és még sok minden egyebet, s Petőfi mindezt, igen fiatalon, derekasan megtanulta. El lehetne mondani azt is (bár ez csak föltételezés, de eléggé indokolt), hogy azok az egyszerre-kész, javíthatatlan kéziratok, meglehet, azért olyan makulátlanok, mert a költő folyton járta az országot, jobb alkalmatosság híján szekéren utazott, zötyögős szekéren azonban nem lehet verset írni — fejben viszont lehet (magam is kipróbáltam, ha nem is szekéren, zötyögős személyvonaton); s mire a költő a vendégfogadóba ért, a fejben megírt — és kicsiszolt, kijavított — verset csak „lemásolta” a papírra.

És el kellene mondani mindenekelőtt, hogy *Petőfi mindent tudott*, amit európai költőnek akkoriban mestersége avatott gyakorlásához tudnia kellett s lehetett. Általános — tudományos és politikai — tájékozottság és „szakmai” fölkészültség dolgában egyaránt az élen haladt. Ez azonban semmiképp sem kisebbíti veleszületett kivételes tehetségét. Ellenkezőleg, meggyőződésem, hogy a zsenialitás nem csupán a természet-adta képesség — egyszersmind annak cselekvő megvalósítása is. A tehetség önmagában pusztán lehetőség; valóra váltásához munka, tanulás — és bizony: szívós szorgalom is — szükséges. Az igaz, hogy a költő *születik*; de csak annyiban, igaz, hogy *csupán* tanulás és szorgalom által nem válhatik senki költővé; ám nem válhatik azzá — igazán naggyá — pusztán ösztönére, adottságaira hagyatkozva sem. S Petőfi erre is példa.

Kísérletképpen — szinte statisztikai módszerrel — újraolvastam, találomra, Petőfi egyetlen évének termését, az 1845-

ös évét. (Átlagos évnék mondható, sőt, némely szakértők szerint — kik a *Cipruslombok*... verseire hivatkoznak — Petőfinél ekkor épp a hanyatlás jelci mutatkoztak.) Ebben az esztendőben 168 verset ír a költő (heti átlagban több mint hármát, összesen körülbelül 4000 sort). Vannak köztük kiemelkedően nagy versek, vannak jók, közepesek, jelentéktelenek. Egyetlen olyan sincs, amelynek legalább három—négy sorában föl ne fedezhetnénk a nagy alkotó tehetség kezenyomát. Ellenben kötetrevaló azoknak a száma, amelyek az életmű legjavához tartoznak. A teljesség igénye nélkül sorolom: *A magyar nemzet*, a *Cipruslombok* jónéhány darabja (Petőfivel mondom: „Én nem tudom, hogy mi okból szeretem, de szeretem” őket), *Téli világ*, *Orbán*, *Mi kék az ég!*, *Magyarország*, *Az erdei lak*, *Egy asszonyi állathoz*, *Fekete kenyér*, *Búcsu Kunszentmiklóstól*, *Képzetem*, *Fa leszek, ha...*, *Falun*, *A jó öreg kocsmáros*, *Piroslik már a fákön a levél...*, *Az utósó ember*, *A négyökrös szekér*, *A magyar nemes*, *A csárda romjai*, *Remény*, *A hazáról*, *Álmaim*, *Szemere Pálhoz*, *Téli éj*.

Figyeljük csak, hány húron és hány hangnemben játszik, s mégis — vagy éppen ezért — milyen összetéveszthetetlenül azonos önmagával! Ír a szerelemről: gyászolva, keseregve, gálánsan udvarolva, csipkelődve, fenyegetően. Ír a hazáról: szerelmes féltéssel, ostorozó háborgással, a szűkebb haza tájait és a család tagjait szemlélő gyöngédséggel. Megírja a nép nyomorát és a magyar nemes semmirekellőségét. Képzletben szembenéz a halállal, az örülettel; kimerészkedik az álmok világába és a világmindenségbe; filozofál és játszik, dühöng és tűnődik, megghatódik és ironizál, üt és simogat.

Tisztán — de kacér exhibicionizmus nélkül — megmutatja önmagát, személyisége teljes gazdagságában, s közben, egyáltalán nem mellékesen, pontosan és szemléletesen tudósít arról, milyen volt itt akkor a világ, milyen volt Magyarország 1845-ben. Íme, így van jelen a természeti, társadalmi, nemzeti lét és a forradalmi világnézet korabeli *egyetemessége* akár ez egyetlen év Petőfi-termésében. Igen, akár egyévi termésében is annak a költőnek, akinek mindenhez köze van e hazában.

És aki tökéletesen és korlátlanul birtokolja a szabatos, szemléletes kifejezés mesterségbeli eszközeit. S éppen mert korlátlanul birtokolja, könnyeden és változatosan használja is a nyelvi formai eszközöket. Olykor dísztelen, szinte szikár, fogalmi nyelven beszél — ha így tartja célravezetőnek; máskor, ha úgy kell, tündöklő képekben. Ilyen felejtethetetlen képekben: „Mint tiszta hó a téli rózsaszálon: / Lengett fölötte a fehér halál.” Vagy: „a megengesztelődött / Isten mosolygása: tündöklő szívárvány.” Vagy: „Kalmár szellő járt a szomszéd mezőkön / S vett a füvektől édes illatot.” Vagy, az elképzelt *Az utósó ember* szemcíről szólván: „... amelyekből oly undorítón / Nézett ki, mint a kisleányok / A bordélyházak ablakából, / A gőg, irigység, elbizottság, / A megvetés, alázatosság.”

Folytathatnám még hosszan, de bizvást folytathatják helyettem szerte e hazában mindazok, akik a ma is korszerű és mindig szeretetre méltó Petőfi hívebb megismertetéséért naponként fáradoznak.

Még csak arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy csodálatos formai változatosság is jellemzi az 1845-ös év verseit (akárcsak, persze, Petőfi minden más évének termését). S ezúttal megint nem árt megjegyezni, hogy ez a mesterségbeli mindentudás sem csupán a poeta natus hozománya. A készség alapja nyilvánvalóan természetes adottság, de a formákat meg kell tanulni (a nép dalaiból, könyvekből, hazai és külföldi mesterektől), és gyakorolni kell. És Petőfi gyakorolta, lankadatlan kutató, újító szenvedéllyel (1845-ben már mesterként gyakorolta, sohasem öncélúan, mindig a hívebb, szabatosabb, a hangulatilag is legmegfelelőbb kifejezés céljára tekintve, tudatos műgonddal és páratlanul invenciózusan). A magyaros, hangsúlyos versformákkal éppoly fölényes biztonsággal bánt, mint a különféle jambikus vagy trochaikus strófa-szerkezetekkel. De nem idegen tőle a német vagy az orosz költészetben oly gyakran használt szöktetett jambus sem (jambikus és anapestikus lábak többé-kevésbé szabad váltogatása). Egyszer méltóságteljes fegyelmezettséggel halad a felező tizenkettes (magyar alexandrinus) szabályos forma-ruhájában, másszor fürge szök-

deléssel teremt egyéni és megismételhetetlen sor- és strófa-képleteket. Kedveli a blank jambust, nem riad vissza a szabad-
verstől sem, de olyan, nálunk ritkán használt, raffinált formá-
ban is megszólal, mint a ritornell. (*Frescoritornell*)

Vagyis: Petőfi nem csupán a korabeli magyar életről (s benne
önmagáról, tulajdon bajáról-örömről) tud mindent, de birto-
kában van mindannak a mesterségbeli tudásnak is, amit addig
a magyar és az európai költészet felhalmozott, s aminek segít-
ségével a költő az élményt remekművé testesíti.

És ez a kettős mindentudás, ez az egyetemesség számomra
költészetének mindig újjászülető, legfőbb varázsa.

Ezért hiszem, hogy Petőfi léte és ittléte, folyamatos időszerű-
sége nem rekeszt ki, de valójában nem is ölel magába más költő-
típusokat. Egyszeri és megismételhetetlen. Nem irányzat:
maga a költészet mindensége.

ALEKSZANDR GERSKOVICS (Moszkva)*

Oroszország a maga történelmének nagy jelentőségű idő-
szakában ismerkedett meg Petőfivel. Számos történész foglal-
kozott már az 1859 és 1861 között kialakult forradalmi hely-
zettel, amely különösen kedvezett annak, hogy a magyar vér-
tanú-költő eszméi eljussanak orosz földre. Ez a „maximálisan
kedvező” helyzet természetesen hasonló mértékben vonatko-
zott más országok és népek haladó szellemű költőinek meg-
ismerésére. Az orosz irodalom azokban az években szélesre
tárta a kapuit minden irányban. Ez volt az az időszak, amikor
az orosz közvélemény bíráló-értékelő szemmel figyelt a világ-
irodalomra, és Burnst meg Longfellow-t, Heinét meg Petőfit,
Dickens meg a hozzájuk hasonlókat választotta szövetségésül.

* Részletek *Petőfi és a forradalmi Oroszország* c. tanulmányból.

De még e nagyok sorában is különleges hely illette meg a magyar költőt. Meg merjük kockáztatni azt a kijelentést, hogy Petőfi a hatvanas évek orosz közvéleményének figyelmét nem csupán és nem elsősorban a költészetével vonta magára, amelyről Heine irigykedve írta, hogy „teljesen hiányzik belőle a hamletizmus”, hanem mindenekelőtt személyiségével, a szó és tett tökéletes egységével, a magas értékű költészet és a hazafiúi hősiesség harmóniájával. Ilyen egyöntetűen leélt életet, költőt, aki ne csak megénekelje eszméit, hanem így harcoljon is értük — még előtte nem ismert a világirodalom. Az orosz forradalmi demokraták szemében a harcos költőnek ez az új jelensége az antik világ feledésbe merült esztétikai kategóriájának volt újjáéledése — a *kalokagathia* feltámadását látták benne — és ez volt az, amit olyan kivételesen sokra becsültek . . .

Azt a magas irodalmi igényt, amelyet Csernisevszkij 1855-1856-ban támasztott, aligha elégítette ki a korabeli írók közül, az oroszokat is beleértve, valaki is nagyobb mértékben, mint Petőfi Sándor magyar költő. . . . Petőfinek két költeménye jutott el hozzánk Mihajlov fordításában. Ezek: *A dal* és a *Falu végén kurta kocsmá* (Mihajlov különleges jelentőséget tulajdonított Petőfi-fordításainak, s azokkal már letartóztatása előtt, tehát 1860-ban foglalkozott . . .). Kijelenthetjük, egyik sem tartozik Petőfi legfontosabb költeményei közé . . . Mégis, hogy éppen ezeket választotta ki Mihajlov orosz fordításra, különösnek és ötletszerűnek látszik — azaz létszanék, ha nem vennők figyelembe a kor kultúrtörténeti összefüggéseit. Elég azonban beleképzelnünk magunkat Oroszország akkori szellemi atmoszférájába és megfigyelni, mit kaptak Pétervár irodalmi körői a hatvanas évek elején, és Mihajlov választása már egyáltalán nem látszik különösnek — könnyen felfedezhetjük benne a korához fűződő logikai kapcsolatot . . .

Úgy véljük, Mihajlov azért is tartotta oly jelentősnek *A dalt*, Petőfi e szerény versét, mert közel állott a kor szelleméhez, azokhoz az új esztétikai és etikai kapcsolatokhoz, amelyek a hatvanas évek Oroszországában művészet és élet közt létrejöttek. Megnyilvánult ez azokban az újszerű hangsúlyokban is,

amelyeket fordításában elhelyezett. s az akkoriban oly kedves gondolatának felerősítésében: hogy az ember lelki fájdalmának oka az élet bajainak szférájában, a reális valóság elrendezetlenségének szférájában rejlik . . .

Petőfi, aki annakidején azt írta, hogy „én az az ember vagyok, ki az igazért a szépet is feláldozom”; minden bizonnyal lelkesen írta volna nevét az orosz forradalmi demokraták . . . esztétikai programja alá. Mihajlov az időn és távolságon át is megérezte magyar pályatársának rokon lelkét.

A realista esztétikának ugyanerről az álláspontjáról „a művészet az élet tankönyve” álláspontból indult el Mihajlov, amikor második ránk maradt fordítását készítette Petőfinek *Falu végén kurta kocsmá* c. verséből. Mindenekelőtt maga a vers kiválasztása érdemel figyelmet . . . Vajon az összes egyéb versek közül miért éppen ezt választotta ki? A választ ezúttal is a tartalom adja meg, ennek az első pillantásra helyi jelentőségű, életképszerű költeménynek a tartalma . . . Érthető, hogy e több szempontból kitűnő költemény nem hagyta Mihajlovot közömbösen. Meg kellett, hogy ragadja Petőfi gondolatának mély demokratizmusa és emberisége. A szegények és gazdagok bámulatos tömörséggel érzékeltetett viszonya mellett e költemény kulcsa a nép egészséges lelkülete, a népi erkölcs egyszerű természetessége — mindaz, ami igen-igen ritka az európai költészetben, és csak az élethez felemelkedő, fiatalnak megmaradt népek sajátja. Még nagyobb mértékben érdekelhette azonban Mihajlovot ebben a költeményben a paraszt és az uraság nyílt antagonizmusa, amely itt talán naiv oknál fogva, de a korszakváltás társadalmára igen jellemző módon az osztálykapcsolatok új pszichológiája szerint érvényesül. Megvan benne a szegény emberek szolidaritása, megmutatkozik benne a nép szilaj, de a mások baját megértő lelke. Azt hisszük, ebben a költeményben Mihajlovot különösen az egyszerű nép öntudatra ébredése ragadta meg ilyen közvetlen s ilyen költőileg könnyen érthető formában. Hiszen végelemzésben itt arról van szó, hogy a falusi mulatozók a szemünk láttára mennek át nemcsak külső, hanem belső változáson is. Zabolátlanságukat

jóindulatú, értelmes és öntudatos viselkedés váltja fel, s nem is annyira a kérlelő gyermek iránti szánalomból, mint inkább önmaguknak, tulajdon emberi méltóságuknak megbecsüléséből... Igen valószínűnek látjuk, hogy Mihajlov még azért is éppen ezt a Petőfi-verset választotta ki, mert hangulati fővonala nagyon is rezonált egy 1859–1860. évi népi mozgalomra, amely Oroszországban még soha nem látott arányokat öltött és „Józansági mozgalom” néven vált ismeretessé... 1861 elején *A nép ügye, A józansági társulatok elterjedése* c. cikkében azt írta Dobroljubov:

„A nép százazei mintegy öt—hat hónapon át minden előzetes rábeszélés vagy kiáltvány nélkül a hatalmas birodalom minden sarkában lemondtak a vodkaivásról.”

Mihajlov nyilván örült, amikor a magyar költő költeményében nemcsak stiláris szépséget talált, hanem aktualitást is — és nemcsak az egyszerű emberek életének természetes hangvételi ábrázolását, hanem a lelki gazdagságukon érzett őszinte örömet is, amely annyira összecsengett a jobbágyfelszabadítást megelőző idő orosz társadalmának hangulatával. Talán éppen ezért támadt fel Mihajlovban az a leküzdhetetlen vágy, hogy a vers szövegét közelebb hozza az orosz realistákhoz, és ezért fordította a magyar „kocsma” szót a jellegzetesen orosz „kabak” szóval. Mihajlov abban is közel állott Petőfi szelleméhez, hogy a mélyenszántó realizmussal az ábrándok magas röptét egysíttette. Jól mondta erről Selgunov:

„A hatvanas évek realistái szorosabbra fűzték a szót a tettel, mintha szó már nem is létezett volna számukra, azt már előttük kimondták és nékik a földön már csak a tett maradt. Nem voltak ők elvont művészek, hanem a föld idealistái, hiszen Oroszországban sohasem voltak olyan idealisták, akik ennyire elfeledkeztek volna magukról, személyes hasznukról, személyes érdekeikről, mint ezek, a hatvanas évek úgynevezett »realistái«.”

Mihajlov volt Petőfi első oroszországi népszerűsítője, s az ő neve volt az, amely szélesre tárta az utat Petőfi költeményei előtt az orosz olvasóközönség szívében. Jobb útbaindítást maga Petőfi sem kívánhatott volna.

HERMANN ISTVÁN

Az évforduló mindig számvetési alkalom volt. A mostani Petőfi évforduló különösen az. Mert a panaszok egyre súlyosabbak. Általában elpanaszolják, hogy Petőfi kiment a divatból, nem kell az ifjúságnak stb. S ezért az általános hangulatért mindannyian felelősek vagyunk. Egyszerűen arról van szó, hogy a mai Petőfi kép — nem az, amit Pándi megrajzol, hanem az ami népszerűsítésben él — valóban divatjamúlttá teszi Petőfit. S ezt nem tudja másként tenni, mint úgy, hogy Petőfi alakját meghamisítja. Talán nem is szándékosan, hanem sokkal inkább a szellemi divatok törvényének engedelmeskedve.

A szellemi divatok igen sokrétűen nyomják rá a bélyegüket a napjainkban kialakult Petőfi képre. Petőfi forradalmiságát középpontba állítani — ez helyes törekvés. De a szellemi divat nem a forradalmiságot állítja középpontba, hanem egy elvont, *vértelen forradalmár-képet*, a forradalom majdnem idegbajos akarását, egy neuraszténiás véznaságot. Petőfitől pedig mi sem állt távolabb, mint ez. Petőfiben nyoma nincs annak, hogy a forradalmi gondolat és a forradalom akarása pusztán valamiféle forradalmiságra, valamiféle voluntarisztikus szellemi beszűkülésre vezetett volna. Ellenkezőleg. Petőfinél a világkép egészét koronázta meg a forradalmiság, értelmező és átstrukturáló pont volt, melyből visszafelé meg lehet érteni az egész világképet, de csupán egy pont, mely a világkép nélkül értelmetlen. Egy olyan Petőfi, akinek a forradalmisága mögött nincs rétegzett világkép — se nem Petőfi, se nem költő. Még akkor sem az, ha versekben fejezte ki önmagát.

A forradalmiság formális felfogása azonban pusztán az egyik külső jele annak, hogy gyakorlatilag sokszor torz Petőfi képpel nézünk szembe. Mert a kérdés mindig a forradalmiság struktúrája, a *forradalmiság tartalma marad*. S az idő nem nagyon kedvezett ennek a tartalomnak. Mert a tartalom lényege nem pusztán az *Akasszátok fel a kirdlyokat!*, hanem a *Tiszteljétek a közkatondákat!* is. Abban az atmoszférában, ahol megújuló panasz a munkáskéz, az egyszerű emberek lebecsülése mint álta-

lánosan káros jelenség, nem véletlenül kerül ki az iskolakönyvekből a *Tiszteljétek a közkatonákat!*. Hivatalosan mindenki küzd ezellen a szemlélet ellen, gyakorlatilag azonban a *Tiszteljétek a közkatonákat!* mégis kimarad. És nemcsak ez a vers marad ki, hanem mindaz, amit ez a vers tartalmaz és intonál Petőfi költészetében, ami nem egyeztethető össze a „szegény nép” patriarchális megbecsülésével, a mosolygóan leereszkedő fejsimogatásokkal, tehát mindazzal, ami közéletünkben negatívumként és mégis általánosan jelentkezik. Így a mindenki által ismert negatívumok érvényesülnek a Petőfi kép alkotásában is, Petőfi ezért elvont bálvánnyá merevedik, nem pedig a kunyhók és a közkatonák énekesévé.

Hozzá tartozik ehhez az a nevelési elmélet is, és az a koncepció, mely nem pusztán a pedagógiát hatja át. A nagy *példaképek* koncepciójára gondolok. Petőfi nem nagy példaképeket alkotott, hanem észrevette a babérok lehullását is és tudta, hogy a terhek, a nehézségek hordozói, nem pedig a sütkérezők vagy a fénnel bevilágítottak a fejlődés letéteményesei. Az a Petőfi kép, mely erről megfelelkezik, szükségszerűen beleillik az elvont ideálok megcsillantatásába és abba is, hogy Petőfiből ugyanolyan elvont ideált faragjanak mint amit faragni lehet Mátyás királyból vagy Nagy Lajosból. És a történelmi ideálok sorába semmiképpen nem illik bele Petőfi. Benne *semmi ideálszerű nincs*, mert benne *egyéniség van* és az ideáltipológiával éppen az egyéniségétől fosztjuk meg, mely egyszeri, utánozhatatlan és nem is válhat eszményképpé.

Az ideálnak nem lehetnek tévedései, s Petőfi sokszor tévedett. Az ideállá emelt forradalmár csak aszkéta lehet, s Petőfi bordalokat is írt. Az ideál tipikus forradalmár, csak célratörő és komoly lehet, Petőfinek pedig csodálatos humora volt. S amiről szintén megfelelkezünk, a közkatonák tisztelete mellett, az éppen Petőfi *humora*. Nemcsak az a humor, amikor a dicsőséges nagyurak hogyléte felől érdeklődik, és nem is csak az, amikor karakterrajzot ad a Pató Pálokról, hanem a népi humor az, ami hiányzik a mi Petőfi képünkben. De Petőfi humora *egyszerre tudott népi és intellektuális* lenni. Ő éppen arról

panaszkodik, hogy Okatootaia elmaradottságát mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy itt nem nagy számmal lelhetők a költők, a művészek és más kapa-kasza kerülők. De mit mond ez a gondolat egy olyan közhangulatnak, mely meglehetősen ostobán és entellektüel fensőbbiséggel azon panaszkodik, hogy nálunk mindenki tanulni akar és így nem marad, aki dolgozzon? Ez a néhány száz évvel elmaradott közhangulat ostorozódik Petőfi költészetében, s noha ma már az átlagember a színesszel kapcsolatban nem azt gondolja, hogy bizonynyal buk-fenceket hány, de sokallja a kultúrára fordított pénzt, embert stb. S itt van Petőfi egyik legaktuálisabb vonása, melyet szintén nem merünk kihasználni. Hiszen Petőfi úgy volt népi költő, hogy a levágott *sarjűrendeket a könyv soraihoz hasonlította*, s nem pedig megfordítva, a könyv sorait a levágott sarjűrendekhez. Petőfi tehát hadat üzent az évezredek magyar kultúrátlanságnak és ennek a hadüzenetnek érvénye ma is megvan, csak úgy teszünk, mintha nem volna. De ha ezt nem ismerjük fel, akkor persze hogy nem aktuális Petőfi. Akkor nincsen mondanivalója. Ha úgy teszünk, minthogyha világméreteken kultúrfölényben volnánk (s a kifejezés nem véletlen) akkor Petőfi clavult.

És ha már ideál, akkor egyáltalán nem lehet játékos. Petőfi pedig a magyar irodalom játékos költői között is talán a legjátékosabb. Lehet hogy latin-nemtudás okából vagy szent nevelési célok jegyében marad említés nélkül a *Deákpanyám*, márcsak azért is, nehogy a sok számár professzort a tanulók konkrétan értelmezhessék, de ez nem magyarázza meg, hogy miért hanyagoljuk el Petőfi egész költészeti virtuozitását. A *Cipruslombok* ciklusban található a *Játszik öreg földünk...* című vers, mely virág Etelke sírjára. Tehát nagyonis szomorú hangvételű és célzatú vers. De Petőfinél az öreg Föld a Nap fiatal sugarával játszik, enyelegnek egymással és csókolóznak is. És ez a sajátság Petőfi egész költészetét olyannyira áthatja, hogy a játszi humor nélkül és humorérzék nélkül még a legtragikusabb és legfilozofikusabb verseket sem lehet megérteni. Sőt mi több, még az sem árt, hogyha egy játékos fordulattal azt mond-

juk: Petőfi ösztönösen fölismert olyan problémákat, mint az idő szubjektivitásának és objektivitásának egymáshoz való viszonya. Íme:

Förtelmes vén idő,
Roszlelkű hatalom,
Mint fogsz te futni majd,
Ha én nem akarom,
Mint fogsz te futni majd, midőn
Velem lesz édes szeretőm.

(Az időhöz)

S végül pedig ismét csak rossz hagyományként Petőfit a *népnemzeti egyszerűség* alapján vagy majdnem a Karinthy-féle *Egyszerűség* alapján értelmezzük. Miért? A magyar irodalomtörténet nagyon régi babonája az, hogy a magyar költészetből hiányzik a filozófia. Gyulai Pálnak még küzdenie kellett azellen, hogy Petőfi bölcséleti verseit nagyra értékeljék és szembeállította Petőfi filozófiai költészetével a puszták költőjét. Gyulai tehát még tudta, hogy Petőfi nem választható el gondolatkörében hermetikusan az úgynevezett „Ifjú Németország” filozófiájától. Később azonban már legenda lett a puszták költőjéből, megtoldva azzal, hogy a magyar lélektől és így a magyar lírától is távoláll a filozófia. Holott a valóság az, hogy *Csokonai óta a magyar költészet azért tudott mély lenni, mert filozofikus volt*. Nem mintha minden vers közvetlenül filozófiai kategóriákkal telített lett volna. Erről szó sincs. De Petőfi költészetében lépten-nyomon olyan gondolatokra bukkanunk, mint *Az ítéletben*, ahol az emberiség története vérfolyamként tűnik fel és ahol a történelem menete a jó és rossz közötti végső harchoz vezet. S nem pusztán az iskolás kritikával való vita vagy az Arany Jánossal folytatott levelezés gondolati jellegű — a játékoság megtartásával — hanem úgyszólván Petőfi egész költészete. S mennyire más és aktuálisabb Petőfi kép kerekedne abból, ha Petőfi a gondolati értékeit humorával, játékoságával, szemléletmódjával és érzelmi hullámzásaival együtt mutatnánk be. Forradalmiságát pedig úgy, mint mindennek következményét és végpontját.

S ne tévesszen meg senkit ennek a gondolatiságnak sőt néha szürrealista típusú hasonlatokra is indító szellemi elmélyedésnek értékelésében, hogy Petőfiben *minden korosztály megtalálhatja magát*. Amint Mozart mélységéből és muzsikájának gondolatiságából mit sem von le az, hogy már öt – hat éves gyerekek szívesen énekelnek mozarti „fülbemászó” dallamokat, úgy hasonlóképpen a kisgyerekektől az idős „Hochentellectuelig” mindenki élvezheti Petőfit. Ami először csak „fülbemászó” volt, vicces volt, az később gondolattá érik és humorrá. S ebben áll Petőfi nagysága. De éppen emiatt a nagysága miatt nem lehet *Petőfit részletekben* bemutatni. Költészetének lényege az egyéniség egysége és hogyha megbontjuk ezt az egységet – éppen azt az *elevenséget* irtjuk ki, ami ma is és a jövőben is aktuális sugárzása.

JÁNOSY ISTVÁN

I. Még gyermekfejjel kedvenc költőm lett Petőfi. És ha mindent összeadok és kivonok (persze, vérmérsékletben, éthoszban közelebb áll hozzám Arany), ma is az. És ahogy öregszem, tudom, méginkább a kedvenc költőm lesz.

Első élményeim alapján Petőfi egy életre Dosztojevszkij szomszédja lett szememben és lelki testvére. Fekete Sándor *A vívódó Petőfi* című tanulmányában (Kortárs, 1968. március) azt vitatja, hogy Petőfinek egész életre kiható élménye (traumája) volt az akasztófa, illetve katonakorában az önakasztott társa látványa. Verseinek makacsul visszatérő motívuma: az akasztástól borzongás. És Dosztojevszkij egész életét meghatározó élménye: amikor kivégzés előtt állt és a halálos ítélet föl-olvasása már elhangzott. *Az apostolt* és a *Bűn és bűnhődés*t egy időben olvastam. Így számomra mindkettő ugyanazt a tragikus, komor légkört árasztotta. A nagyvárosi nyomor szívet-tépő képei. Szilveszter családjának éhezése és Szonya családjának nyomora. A kisgyermek kiszolgáltatottsága a romlott,

szadista felnőtteknek. Itt a részeges tolvajnak, ott Marmeladovnak bűnbánatában is önigazoló belső monológja. Itt a házi-tanító, ott Dunyecska kiszolgáltatottsága a tehetőségnek. És mindenek előtt a gyilkosság: vajon jogos-e a „morális patkány” megölése? Ezzel azonban a hasonlóság már megszűnt. Raszkolnyikov — magánindítekből — csak egy „magánpatkányt” ölt meg — néhány tucat adós nyomorgatóját; Szilveszter egy egész nép nyomorgatóját, a teljhatalmú zsarnokot. És Szilveszter annak tudatában ölt, hogy ezzel vége az ő életének is, Raszkolnyikov viszont szeretett volna menekülni a büntetéstől, sőt, hogy föl ne fedezzék: megölte már a szemtanút is, az ártatlan Lizavetát! De a két mű fojtott, nyomasztó, tragikus légköre rám azonos hatást tett. És Dosztojevszkijnek egész életén át tartó életre-halálra birkózását az abszolút Nihil-lel, olyan versekben fedeztem föl, mint a *Világosságot!* vagy az *Igazság, alszol?* Nem kétlem, hogy Petőfi hitt a Forradalomban és annak végső igazságtevésében. Erről tanúskodik *Az ítélet* című verse: „Mely eddig veszte örökké, / Győzni fog itt a jó. De legelső nagy diadalma / Vértengerbe kerül. Mindegy. Ez lesz az ítélet, / Melyet ígért isten, próféták ajkai által. / Ez lesz az ítélet, s ez után kezdődik az élet, / Az örök üdvesség.” Igen, ebben szilárdan hitt, de nem problémátlanul, holmi hurrá-optimizmussal, ugyanakkor éles szeme illúziótlanul nézett szembe a legkínzóbb kérdéssel, hogy a Lét: örök átalakulás; mindig, ami keletkezik, el is múlik, a fejlődés után szükségszerű a hanyatlás, a halál. „De hátha úgy vagyunk . . . , Mint a vándor, ki hegyre mászik, / S ha a tetőt elérte, / Ismét leballag, / S ez így tart mindörökké: / Föl és alá, föl és alá . . . / Irtóztató, irtóztató!” (*Világosságot!*). Madáchnak szemére vetik „pesszimizmusát”, hogy az emberiség történetét, „fejlődését” az eszkimó-jelenettel zárja. Pedig ezzel a gondolattal minden józanul tűnődő embernek meg kell birkóznia, hiszen a napenergia elfogy és a földi energiák, az élet hordozói is kimerülnek egyszer, a föld lakhatósága megszűnik, mégpedig — és ez a 20. század nagy fölismerése! — ha valami emberfeletti erőfeszítést nem teszünk a természet elpusztításának megfékezésére — néhány nemzedék-

ken belül. Petőfi ebben, ha lehet, még Madáchnál is sötétebben lát. „*Midőn a földön* még csak pár ember vala, / Már meghalt az egyik a másiknak általa. / Ábelt megölte Kain. / Ha a világ végén majd újlag / Két ember lesz a föld határain, / Ők is bizonynyal így egymásra rontanak. / S az, aki megmarad ott, / Nőül fog venni egy vadállatot. / Talán e vadállatnak méhibül / A réginél szelídebb emberfaj kerül.” Melyik költő mondta még ki ezt ilyen sikoltó-határozottan, hogy az ember nem csak szerencsétlen, hanem *bűnös* is, ösztönei romlottabbak valamennyi állat ösztönénél: „... mert hiszen az ember, / Hogy szenvedjen, csak azért született. / Mért vagyok én még a világon, hisz már / Láttam mindent, mi látható van itt; / Látám a jónak örökös bukását / S a rosznak örök diadalmait. / — Hallottam már az éhezők nyögését / S dorbézolási kurjantásokat, / Hallottam már a csalogányt dalolni / És csörömpölni a rabláncokat. / Tudom, hogy így volt ezredév előtt s hogy / Ezred múltán is ekkép lenni fog ... / Hát mért élek még? mért meg nem halok?” (*Mért vagyok én még a világon ...*) A Sztavrogint formázó Dosztojevszkij kételyei ezek. Sőt: Camus-nek és Beckett-nek is becsületére válnék ez a sötét távlat! Mindaz, amit Madáchnak szemére hánytak — ti. a sötétenlátást —, Petőfire még fokozottabban áll! Egyáltalán: *Az ember tragédiájának* sok mozzanata szétszórva megtalálható már Petőfinél. Ezzel nem kisebbiteni akarom Madáchoz. Éppen nem! Madách Petőfi egyenes folytatója. Petőfinek ez a töprengő világa — amelyet kamasz-világfájdalmamban oly mélyen átéltem a 30-as években — a köztudatban teljesen feledésbe merült. Mindmáig nem értem, hogyan történhetett ez? Hiszen Petőfi szöveg-szöttezésnek éppen ezek a legrikítóbb színei! Azt kell hinnem: aki őt holmi derűs „népköltő”-nek látta, vagy pláne zseni-álarcú problémátlan nyárspolgárnak, az valójában nem olvashatta el összes költeményeit. Igen hálás vagyok Fekete Sándornak, hogy remek cikkében kamaszkoromnak ezt a vívódó Petőfijét hívta elő a feledés sírjából. Persze, azért Petőfi-nek is az a végső üzenete, hogy: „Ember küzdj, és bízva bízzál!” — egész élete és halála ezt példázza. De ez a hit csak „sötéten-

látással”, valami végső „héroikus rezignáció”-val hihető igazán és vívható meg: *Az apostol*, a Messiások önfeláldozásával. Hogy ez a borongós, felhős Petőfi milyen korszerű: egészen hasonló gondolatokkal éppen a fiatalok verseiben találkoztam.

Nincs itt helyem felsorolni, ezen kívül még mennyi szálon kapcsolódik Petőfi a 20. századhoz. A népdalt nem a Herder — Goethe — Schiller és a német romantika idealizáló-esztetizáló módszerével használta föl, hanem Musszorgszkij és Bartók verista igényével. (A kortárs-kritika főleg emiatt hördült föl ellene.) *János vitéz*-ében elsőnek tett kísérletet a magyar népmese verses földolgozására. Jellemportréi, táj- és népszokás-leírásai a 20. századi szociográfia sokoldalú érdeklődését előlegezik. Ha a külföldiek Magyarországon még ma is a csikóst, gulyást és betyárt keresik, azt jelenti, hogy hazánkról még mindig Petőfitől nyerték szociográfiai ismereteiket. A mai Amerikában úgy föllendült Protest és Confessional (önvallomás-) költészetnek megfelelőjét nálunk elsőnek Petőfi verseiben leljük. Plebejus realizmusa Walt Whitmant előlegezi. Minthogy külső és belső élményeit *naplószerű hűséggel* jegyezte föl verseiben, több kísérletet tett álmai leírására is (*Álmos vagyok...*) és ezzel a szürrealizmusnak előfutára. Ezeket *valóban álmodta*, bizonyítja, hogy magam is álmodtam ezekhez hasonló rémképeket.

2. Közel áll-e a mai fiatalokhoz Petőfi? Sajnos nem. Egy igen színvonalas gimnazista együttesben (lehettek vagy 30-an) arra a kérdésre, ki a kedvenc költője, csak ketten szavaztak Petőfibre. Holott azt sem mondhatom, hogy nem érdeklődtek. Egy-mást követték a színvonalasabbnál színvonalasabb hozzászólások és parázs vita kerekedett abból, vajon Júlia méltó felesége volt-e Petőfinek, vagy se, igazán boldoggá tudta-e őt tenni. Előkerültek házasságuknak, mindennapjaiknak legapróbb részletei (szerencsére Petőfi elég közlékeny volt magánéletét illetően), és a szenvedélyek úgy fölizzottak, hogy azért mégis az volt az érzésem, hogy Petőfi *valahogy* mégis ott él az ifjú szívekben, azért még ma is besettenkedik majd minden lakásba, ahol

fiatalok vannak és „levágja magát a lócára”, ha nem is a „legnagyobb költő” címkéjével. Persze, ez az intim közvetlenség, hogy Petőfi ma is „családtag”, elsősorban Illyés Gyula remeklésének köszönhető — a magyar irodalom egyik legszebb próza-költeményének —, amely épp elég részletesen foglalkozik a költő emberi arculatával és mindazokkal a személyekkel, akikkel ő mint fiú, férj, szerelmes, barát és munkatárs viszonyult. A személyes kapcsolat megvolna, de mintha elszorvadt volna az irodalmi, a szellemi kapcsolat.

És ebben nagyrészt tankönyveink és az iskolai gyakorlat a ludas. Nagyon is csonka, egyoldalú Petőfi képet ad. Verseiből úgyszólván csak a publicisztikai és leíró verseket. (De hiszen erről már sokat írtak.) Petőfi akkor válnék igazán izgalmassá a mai fiatalok számára, ha gondolati és költői gazdagságának teljes színekéjét tárnánk eléjük és ők ebből kitapinthatnák azokat az erős szájakat, amelyek a költőt közvetlenül kötik össze a 20. századdal.

A FÉLELMES GYERMEKKORBÓL

A KÖLTŐ MÉG ÉLT...

Úgy hordta magában a kényszer-halált,
mint magzatát a megesett leány.
Rágondolt minden órában, s falánk
Khimérák rágták át meg át.
Hisz táltos volt: látta előre
élete minden pillanatát.

És jött a Rémm. Még élt, amikor
a tömegsírba vetették.
Szólt is: „Még éltek!” — A szomszár por
ráomolt. Élve eltemették.

(Az iszony ósképeként rögződött
egy kisfiú-szívbe hajdan ez:
harcsa-tató szájba pörögnek a göröngyök,
kiguvadt szem még fényre les,
tüdő leng, facsarul, mint halak
teste kopolyú-sujtás után;
cincérinak még ránganak, —
kigyófogta majom a fán.

A kisfiu sejti: rá is ez vár.
 Később e halált hány lidérc-éjjel
 látta, s nem értette soha,
 mért ölték fly hiéna-szenvedéllyel
 Azt, kinek áldás minden egy sora?)

Miért nem csak örültünk, hogy miénk lett
 a mesebeli Legkisebb fiu, ki
 Sárkánytól királylányt szabadít, s az élet
 titkát bogozza érteni?
 Miért gyötörték bürokrata-sakálok
 e kóchajú kreol legényt,
 aki úgy mondta: „Én magyarnak állok,
 mert ez a nép a legárvább
 a föld kerekén!”?

A halált, szegény, oly naivul vállalta,
 ha „gyáva” megtépte annyi agyar,
 ha példa kell, hogy megmutassa:
 mégis csak ő az igazi magyar!

S most nyakunkon a gyötrelmes felelősség
 — csontkeze intőn kéklik —,
 hogy az Apostol lelkét, Petőfi tiszta nyelvét
 őrizzük örökéig!

JEMNITZ JÁNOS

I. Kiskamaszként az 1943–44-es években 13–14 éves fejjel, amikor sok társammal együtt hirtelen a nagy sorskérdésekkel kerültem szembe, emlékezetem szerint Petőfinél nagyobb hatást tett rám a reveláció erejével ható Gorkij *Anyája*, vagy Martin Du Gard *A Thibault-családja*. Az apostolt viszont már ekkor is szívesen olvastam. Az első korai emlékek után Petőfi igazán akkor került hozzám közel, amikor nem sokkal a felszabadulás után megvásároltam Petőfi 1848-as naplórészeit — amit Kolozsvárott jelentettek meg. Hovatovább elhomá-

lyosulnak az emlékek és nehezebb lesz a történeti atmoszféra felidézése, de 1946-ban a köztársaság kikiáltása a középiskolák falai között még politikai vitákat, hullámokat vert, s Petőfi-nek e kérdésben volt mondanivalója akkor, amikor tanuló-társaink még tömegével tűzték ki gomblyukaikba a kongregációs jelvényt. 1947–1948 pedig már a centenárium jegyében állt. Már akkor is a történelem iránt érdeklődtem, s két kitűzött pályázaton is részt vettem. Az egyik a jobbágyság helyzetét volt hivatva tárgyalni a reformkorszakban és 1848-ban, a másik kifejezetten az ifjúság szerepét 1848-ban. Mondanom sem kell, hogy a Petőfi-napló mindkét kérdésben felbecsülhetetlen segítséget adott. Nemzedékünk 1945–1948-ban minden szempontból lázadó volt, s Petőfi nekünk, nekem márcsak azért is rokonszenves volt. A virágmintás megoldásokon túl minket éppen a forradalom továbbvitele érdekelt, s minthogy fiatalok, s türelmetlenek voltunk, Petőfivel, a pesti „vörös flamingókkal” éreztünk egyet, nemcsak a pecsovicso, hanem a kormány, sőt az 1848-as Kossuth ellenében is.

S még valami. Emlékszem, hogy nekünk még olyan középiskolás tankönyvből kellett tanulnunk, amely nemcsak a legújabb kor eseményeit negligálta vagy ábrázolta torzan, hanem még a klasszikus francia forradalmat is egészében negatív jelenségnek mutatta, mintha annak legnagyobb, sőt egyedüli fegyverténye az egységes mértékrendszer bevezetése lett volna. Ez a szemlélet mélységesen felháborított, s ezzel szemben jó volt tudni, hogy Petőfi szobája falára a francia forradalom nagyjainak képét tűzte ki, s az idézett naplóban is nemegyszer a francia forradalom eseményeit idézte. A francia forradalom tanulságai ezekben az években számunkra még előbbek voltak, mint az 1917-es forradalomé, amelyről a középiskolás ifjúságnak csak vékonyabb rétege kezdett tájékozódni. S Petőfi nem egy verse mikor mi a mi magunk szintjén vitáztunk az iskolákban, ifjúsági mozgalomban, forradalmi hitünket, reményeinket támasztotta alá a régivel az elavulóval szemben. Ezért *Az apostol, A XIX. század költői* számunkra nem egyszerűen vers volt a múltból, hanemi egyúttal előreutató program is.

2. Az aktualitás részben összefügg a már elmondottakkal. Az 1945–1948-ban még programként ható száz éve megírt versek javarésze azóta tényleg nálunk megvalósult. Bár ezen a téren is néhány megszívlelhető gondolatot találhatunk Petőfinél. Hogy ne menjek messzebb a naplónál, talán éppen azért mert március 15-ét még akkor a lelkesedés hevítette, s a forradalom másnapját megérve látta, hogy a régi célkitűzések megvalósítása nem megy oly gyorsan és könnyen, versben és prózában egyaránt szólt a mai terminológiánkkal élve „nehézségekről”. A forradalom másnapján, pontosabban egy hónappal a forradalom után már így írt: „borzasztó vasárnapi nép vagyunk”, s az üres formák helyett a tartalmi kérdések foglalkoztatták. Ő figyelmeztetett, a „republikának nem az a főjelszava”, hogy „le a királlyal”, hanem a „tisza erkölcs”. Ezt alighanem ma úgy mondanánk, hogy a szocialista demokrácia tartalmi kérdéseit tekintette igazán fontosnak.

Ezek az összefüggések azt hiszem világosak, s ha gyakorlatilag talán nehezebben megoldhatók, elméletileg aligha vitathatók. Összetettebb a nacionalizmus és internacionalizmus ügye. E kérdéshez ismét kettős időrendben közelítenék. „Valamikor” 1945–1948 között a dolgok egyszerűbbnek tündek, internacionalistáknak vallottuk magunkat, s éppen ilyen összefüggésben emlékszem, ahogy idéztük Petőfi verseit, naplórészletét az olasz háború kérdésében, amikor a magyar kormányt is ostromozta, mert nem hívta vissza azonnal az olasz forradalom leverésére rendelt magyar huszárokat. Petőfi e kérdésnél nem riadt vissza a „nagy szavaktól”, s nagyon világosan fogalmazott: „azon vér pedig, mit ők az olaszok szívéből ontanak, Ábelvér, mely bosszúért kiált . . . bosszúért a magyar nemzet fejére”. S ez a szolidaritásérzés úgy hiszem, ma is élő tanulság.

Mindez azonban a probléma egyik fele. Már Petőfi korában is külön gondot okozott a dunavölgyi népek együttélése, s a nacionalista elvakultság lebontása éppen a saját portánkon. Petőfi etéren — ugyanúgy mint később Ady — a közeledést, az összefogást kereste. Árnyak ugyan mutatkoznak ezen a ké-

pen, de jobbára akkor, amikor a magyar forradalom, s egyúttal az egyetemes haladás ügyét is féltette és „a magára maradó magyarokkal” szemben úgy látta, hogy a környező népek mind szembefordultak. A valóság akkor is összetettebb volt, mint a program. Petőfi válaszai azonban ettől nem lesznek kevésbé időtállóak és tanulságosak, ha olykor a harag és elkeseredés indulatos kifakadásokra is készítette. S ezen a téren, éppen a környező népek megértése vonalán Petőfi ugyancsak nem avult el.

Végül még egy gondolat. Az internacionalizmusnak mindig volt egy jelen, aktuális vetülete — 1846-ban ilyen volt a lengyel krakkói felkelés, 1848-ban az európai forradalom, s ebben a bécsiek és olasz forradalmárok megsegítése, aminek Petőfi mindig zászlóhordozója volt. (Az aktualitást etéren úgy hiszem nem nehéz felfedezni.) Ez az internacionalizmus jellegzetesen forradalmi volt, s nemcsak a nemzeti felszabadító harcokkal azonosítható. Petőfi lelkesedett az olaszokért, de a bécsi felkelés, vagy a párizsi forradalom nem volt nemzeti színezetű, s a bécsiek, s párizsiak sorsát is szívén viselte. Az ellenfél számára a zsarnokság, elnyomás volt, a cél pedig az egyetemes, s etikus republika. Vagyis nem pusztán a magyar, vagy más nemzeti igazságok mércéjén mérlegelte az eseményeket.

Itt még egy gondolatra hívom fel a figyelmet, ami úgy hiszem szintén „aktuális”. Míg a nacionalizmus érzelmi jelenség, az internacionalizmus jellegzetesen értelmi, racionális. S ehhez tartozik a történeti tudat (persze a nacionalizmus sem választható el történeti tudattól). S ilyen szempontból érdekes lenne Petőfi történetiszemléletét megláttatni. A francia forradalomra már utaltam, amelyet iskolapéldának tekintett. Szeretettel szólt azokról is, akik a forradalom után a Szent Szövetség éveiben küzdöttek a forradalmi gondolatokért Franciaországban. De vajon hány magyar költő akadt, aki nemcsak Dózsa, hanem Spartacus emlékét idézte volna — együttérzéssel. Vagyis a történeti múlt ismerete és forradalmi értelmezése szervesen kapcsolódott Petőfi nap mint nap megnyilvánuló forradalmiságához, s az internacionalizmushoz.

3. A kérdésből már kiérzem a válasz felét: igenis, az ifjúság egy részében van idegenkedés Petőfitől. Ezután a kérdések egész sorát lehetne felvetni. Mennyiben játszik ebben szerepet a teljesen más kor, s itt nemcsak a társadalmi struktúrára gondolok, hanem arra is, hogy ma már nehezebb nálunk „forradalmárnak”, „lázadónak” lenni mint akár a mi napjainkban 1945–1948-ban. De felvethető az a kérdés is, hogy az idegenkedésben milyen felelősség terheli az iskolás oktatást, mennyire tudja élővé, meggondolkoztatóvá tenni Petőfit. Közhely, hogy Petőfinek ezer arca van. Valamikor biztos népszerűbb lehetett a fiatalok körében a „reszket a bokor” Petőfije, s az óvodásoknál az „anyám tyúkja” még mindig esemény lesz, miként a kiscsebkénél a *János vitéz* és az *István öcsémhez*. De ha az ifjúságon az érettebbeket értjük — s a kérdéseket összeállítók nyilván rájuk gondoltak —, akkor jobban kellene törekedni arra, hogy Petőfi arcának más vonásait is megvilágítsák. Ide, gondolkodásának megértéséhez kívánczik, hogy a középiskolák felső évfolyamain kellő súllyal essék szó naplójáról és remekbeszabott tájkép-versei mellett gondolkodtató költeményeiről.

KAZIMIR KÁROLY

Több Petőfi él bennem, de az igazit még mindig keresem. Azt a Petőfit keresem, akit Ferenczy Béni alkotott meg, nem az esküre emelt kezű, fürtös hajú, délceg daliát, hanem a földközeli keskeny vállú, görcsbe szorított öklű, elhagyatott vándort, aki konokul maga elé néz, akit húz a kardja és a sorsa. Ez a Petőfi nem élhet a Belvárosban, még akkor se, ha gyakorta elzarándokolunk megidézett legendájának egyik változata elé. Petőfi mindig az volt, aminck lennie kellett és akiről a legtöbb ellentmondó történet keringett a múltban és kering a közhiedelemben napjainkban is.

A színész Petőfi izgatott mindig és az a hihetetlenül rövid életű üstökös sors, amelybe annyi szenvedés, küzdelem, kitartás és dac, boldogság-akarás, gyilkos humor, gyűlölet és szeretet szorult. Bármikor nyitottam ki könyveit mindig megtaláltam a személyemhez szóló üzenetet. Gondolom, hatásának egyik titka ez — nagyon sokan éreztük ezt így. Nem értettem és nem értem, hogy kis hazánknak minden táján annyi Petőfi-élmékmű van. Rövid életében sok helyen fordult meg — nyugtalansága is mindig foglalkoztatott. Kezdő színész koromban, mikor jártam az elhagyott falusi településeken, amikor színházasdit játszottunk, méltatlan szöveggönyveket keltettünk életre, sokszor szégyelltem magam. Ilyenkor Petőfi-versekkel nyugtattam lelkiismeretemet. A Petőfi-verseknek nagyobb sikere volt mindig mindennél. Azt mondják, Petőfi rossz színész volt. Mi erre a bizonyíték? Hiszen színházkultúránk az ő idejében gyerckipőben járt. Gazdagabb szellemiségű országban ő lehetett volna a teremtés másik fele, a magyar Shakespeare. Az akkori színházi és társadalmi viszonyok értető őrzőgést váltottak ki belőle. Érezte, hogy sorsa rövidre szabott, mindenből azonnal akart teljes értékű sikert kicsihozni. És nem csak a maga számára! Sőt, elsősorban nem magára gondolt. A *Tigris és hiéna* körüli herce-hurca, és az azóta megnyert több mint százesztendő s irodalmi per visszamenően igazolja, milyen értéke lehetett volna Petőfi színjátszásunknak is. Amikor Shakespeare-t említettem, akkor arra a korszakot teremtő íróra gondoltam, aki mindent tud a művészetről anélkül, hogy iskolákban, egyetemeken tanulta volna a róla szóló elméleteket.

A *Tigris és hiéna* ből a fennmaradt drámatörténetekből kiderült Petőfi rendezői instruáló képessége is. Pontosan tudta a színház titkát, csak ideje nem volt, azt mérte számára legszükségesebben a sors. Furcsán hangzik, ha azt mondom, Petőfi-ben a színházi ember hazánkban oly ritka típusát véltem felfedezni. Aktualitása mindig zavart, mert úgy éreztem, hogy a jubileumok kalodába zárják szellemét. Szükségszerűen egy-egy részét hangsúlyozzák tevékenységének, és mint ellentmondásos egyéniség gyakorta saját maga kérdőjelezi meg saját

korszakait. Természetesen elkerülhetetlenek a jubileumok, de rendkívül fontosak azok a gondolatok és célok, amelyek szolgálatába állnak a mindenkori visszaemlékezések.

Petőfitől félni kell és szeretni kell őt. De akitől félünk azt ritkán szeretjük. Petőfi ritkán érezhette a minden költő vágyva vágyott érzését, a minden szenvedést enyhítő szeretetet. Ady írja a század elején:

„Szegény Petőfi, ha véletlenül valami csodából megjelenne közöttünk, bizonyára nagyon csodálkozna milyen népszerű is volt ő ötven évvel ezelőtt. Csak olvasunk régi írásokból nyomorról, küzdelemről, sorscsapásokról, igazságtalanságról, szomorú és sötét dolgokról. Azok a nagyurak, akik most büszkén emlékeznek vissza, lenézték a szegény egzaltált embert. Nem volt ő olyan kicsiny ember, hogy saját kora megértse, hogy saját kortársai méltányolják. A mostani emlékezések a siker eredményei.”

Őszintén szólva mindig megrettentem, mikor azt olvastam, hogyan megy Petőfi fejjel a falnak, minden rendű-rangú nagyuraknak és mélységesen elszomorított a Kossuthal való kibékíthetetlensége. Döbbenetként hatott rám ez a konfliktus és sok mindent segített megérteni történelmünkéből, magyar sorsunkból.

Az iskoláskönyvek annakidején — a mostaniakat nem ismerem — becsaptak bennünket. Petőfit, Kossuthot mindig együtt emlegették. Gyermekkoromban azt hittem, hogy egymás kiegészítői voltak. Ma már tudom, hogy hasonlót akartak, de a társadalom feszítőerői, az osztályok küzdelme meghatározóan motiválta emberi kapcsolatukat.

Az ifjúság mindig idegenkedik a kötelező olvasmánytól. Idegenkedik attól, amiből vizsgázni kell. Márpedig Petőfi ugyancsak vizsgatétel. Sőt gyakorta szomorú vizsgatétel, mert a bukott forradalommal ő is elbukott. Pedig *A helység kalapácsa*, a *János vitéz*, amelyek ugyancsak Petőfi színházi tehetségét igazolják költészetével együtt, a rengeteg derűs, életvidám, örökfiatal költeménye mind-mind lehetőséget adnak a politikus Petőfi mellett a szórakoztató, népét derűsen művelő költő felmutatásának az iskolákban is.

Petőfit ki kellene szabadítani a kötelező olvasmányok béklyójából és meggyőződésem, hogy az ifjúság akkor is foglalkozna vele, sőt akkor foglalkozna igazán, mert nem volt még költő, aki a fiatalságnak többet adott volna valaha is, mint ő. A forradalmi korszakok, sőt a forradalom ellenes idők is megtalálják Petőfiben mindazt, amit fontosnak tartanak. A halott költő nem tiltakozhat. Úgyénekként folytatói azonban mindig vigyáztak Petőfire és munkálkodtak azon, hogy az igazi Petőfikép kerüljön ifjúságunk elé. Petőfi fenntartás nélküli rajongása az általa elismertek iránt, majd ugyanolyan tűzű támadásai, indulatos fellebbanásai, dühös fiatalsága mind-mind rokonvonásokat napjaink fiataljaival is. Bevallom, nem tudom követni őt, amikor jóakaróinak is nekitámad. Megérteni akarom, de nem sikerül. Levelezései segítenek bizonyos mértékig, azután ott is megtorpanok. Talán József Attila lelkiállapota lehet hasonlatos az övéhez. „Mi lenne, ha mindig magunkba marna az értelem iszonyú karma”. Talán az „érted haragszom, nem ellened” is ide tartozik. Mindenesetre Petőfit nehéz konszolidált írónak elképzelni. Az ő magatartása nem más költői magatartás kizárását bizonyítja. Sőt annak hódoló elismerését. Kevés költő tudott ennyire tisztán, fenntartás nélkül örülni a költőtársak műveinek. Az is igaz, kevesen tudtak annyira gyűlölni, olyan „költőtársakat”, „bitangokat”, „gaz sehonnaiakat”, mindenfajta álművészetet, olyanokat, kik a „világnak söpredékei”. Szóval Petőfi valami hasonlót jelent számomra, — aki mindig újabb és újabb titkokat tár föl az életünkből, akihez legközelebb a *Tigris és hiéna* bemutatója körüli munka idején kerültem és akit megismerni igazán soha nem fogok.

KÉPES GÉZA

Sokszor megírták már és még többször megírják még, hogy egy egész új világot teremtett meg. Ez, persze, igaz, de hát minden valamire való költő ezt teszi. Én itt most inkább arról akarok szólni, ha mégoly vázlatosan is: milyen volt az a merőben új ízlés, új hang, nyelvalkotó erő és újszerű verszene, ami a kortársakat annyira meglepte, sőt megrökönyítette, míg aztán ezek a merész újítások a magyar vers általánosan elfogadott alkotórészeivé nem váltak.

Keresve se tudnék a Petőfi kiharcolta ízlésváltásra meggyőzőbb példát találni, mint a *Szerelem- és pipadal* és a *Vándorélet* című versek irodalmi életünkbe való belépésének történetét. Ez a két vers egy harmadikkal együtt (*Füstbe ment terv*) az *Aradi Vészlapok*ban jelent meg először — de a „választékos ízlésű” főszerkesztő szükségesnek látta a versek „kijavítását”, egész sorok átírását, két versnél a cím megváltoztatását is. Így lett a *Szerelem- és pipadal*ból *Szivardal* („Dal a szivarról”), mivelhogy 1. maga a pipa szó közönséges; 2. a bűdös pipadohány füstjének színéhez hasonlítani a kedves szemének színét: elviselhetetlen és a költészetben megengedhetetlen ízlésficam. Nyilván ilyen előzetes meggondolások után született meg — és jelent meg — a finomított Petőfi-vers:

Petőfi:

Ugyanez az Aradi Vészlapok
javított kiadásában:

*Szerelem és pipadal**Dal a szivarról*

Szeretlek én téged, pipám!
És a dohányt, mely benned ég;

Szeretlek én, te jó növény,
Mellyből szivarom késziték.

Ez történt az első versszakkal. A második versszak végén Petőfi sorai „Hogy is ne? pipa és leány / Érettem égnek egyaránt.” a gondos főszerkesztő keze alatt így változik át: „Hogy is ne? szivar és leány / Érettem égnek egyaránt.”

A *Vándorélet*be is legalább ilyen fokig nyúlt bele a szerkesztőségi cenzúra. A cigányasszonyok leírásánál Petőfi versének

ez a sora: „Ki bagóz, ki füstöt ereget”, így illedelmesedik meg: „Ki csihol, ki füstöt ereget.”

Közben is akad még önkényes változtatás, de mi az a vers végén alkalmazott kegyetlen retouchehoz képest!

Petőfi:

Aradi Vészlapok:

S farba rúgnak minden földi bajt.

Elfelednek minden földi bajt.

Petőfi, mikor saját hangjára talál, farba rúg minden fennköltséget, minden finomkodást és kenetességet. Mikor a költők az életről, a boldogságról kezdtek el bölcselkedni, kötelességszerűen magasra csavarták a hangot. Petőfi így ír erről a magasztos tárgyról:

Azt gondolod: lelked-tested szakáll? s ha
Leborotválnak, újólág kinősz?
Csalódlod; mért az élet csizmatalp
S ez nem lesz új, ha egyszer elkopott.
Azért kiméld a drága csizmatalpat,
Amelyet nem szab kétszer senkinek
Az ég vargája, a kőszívű sors.

De a nagyképű stílust visszájára fordító sorok közül egyszerre ilyen mondatok bukkannak elő, melyeket elképedve olvasunk újra meg újra; annyira minden ízében modern a hangjuk, a zenéjük:

A szenvedésnek lángjában szívem
Szét fog pattani, mint a porcelán,
De, mint a jégcsap, szétolvadni nem!

(Figyeljünk itt a láng sziszegését és lobogását érzékeltető sz—l—sz—sz hangokra és a lelki feszültséget festő *p* hang megpendítésére s az „akaratlanul” felcsendülő tiszta rímre, mely a költő mondanivlóját felejthetetlen dallammá, szívbe és agyba vésett felirattá teljesíti.)

De idézhetek teljes verset is, nemcsak töredéket. Nekem egyik legkedvesebb Petőfi-versem az a nyolcsoros, melyben

nem a lángész villámlása és égzengése, mint inkább villanása és sóhaja él:

Mögöttem a múlt kék erdősége,
Elöttem a jövő zöld vetése;
Az mindig messze, és mégsem hagy el,
Ezt el nem érem, bár mindig közel.
Ekkép vándorlok az országuton,
Mely pusztá, vadon,
Vándorlok csüggedetten
Az örökkétartó jelenben.”

★

Petőfi áthangszerelte költészetünk egész zenéjét. A dallam magyar, mint Csokonainál, de Petőfi szakít az ún. tiszta rímekkel. Úgy látta, hogy az a fajta rímelés, amely azonos a magán- és mássalhangzókat csenget össze, ha nem is akadály, de fékje a gondolatok és érzések szabad áradásának. Az egymással nem pontosan összecsengő rímpár — népköltészetünk sajátos vonása — vele vonul be műköltészetünkbe. Ilyen rímek, melyek különben szépek és még szellemesek is, mint *orra — borral*; *elorzá — az ország*; *nem egyéb — hevenyén* stb. az ő közvetlen, minden feszességtől, minden merevségtől mentes költészetének zenei kísérete. (Arany elméletet csinált belőle és tudatosan alkalmazgatta később.) De az asszonáncok tárgyalása még nem meríti ki Petőfi rímrendszerének jellemzését — hiszen nála találhatjuk múlt századi költészetünk legtisztább, néha négy vagy több szótagra kiterjedő rímeit is, mint pl. *Eperjesen — keservesen*; *jó pajtásom — sóhajtdsom*; *Szerettelek lánykorodban — Szeretlek most százszor jobban* stb. Szólnunk kell, ha mégoly röviden is, Petőfi ritmusáról. A magyar ritmust uralkodóvá tette, a jámbust pedig magyarrá. A 12 szótagú, párosrímelésű, hangsúlyos verselés nála már 1844 nyarán kialakult, hogy aztán ugyanez év telén egy új korszakot nyitó remekműben, a *János vitéz*ben teljesedjék ki. Ezt a versformát fetisizálta a magyar költészet száz éven át és még tovább, hiszen még Ady, és Babits is ki-kinyújtja kezét érte, ha igazi magyar költői tárgyat akarnak megírni. (Ady: *Levél-féle*

Móricz Zsigmondhoz; Babits még a szonettet, is ebben a formában írja, ha a vers magyar jellegét akarja kiemelni!) Petőfi maga soha nem fetisizálta ezt a formát. Ő észrevette már azt is, hogy egy-egy eseménysor balladai pergetésére sokkal alkalmasabbak a rövidebb, a tíz- és nyolcszótagos sorok. Ha pl. összevetjük az ő *Kont és társai* című balladáját Garay *Kontjával*: egyszerre éles és tiszta fényben lép eléink Petőfi költői hangja, egész versépítési módszere. Garaynál: pedáns, idegenszerű jámbusok és nem arháikus, csak avatag hang. Petőfi oldott hangja, hangsúlyos magyar sorainak 4—4 beosztása frissé, dalszerűvé teszi ezt a történeti éneket, melynek egyes részletei olyan ősi hangot és verselést ütnek meg, hogy valósággal a kalevalai kozmikus harcok hangulatát idézik fel bennünk:

Láng a szivük, láng a szemök,
Felfordult a világ velök.

A magyar ritmus-kincsben egyszer az *Ó-magyar Mária-siralomig* nyúlt vissza, a $2 + 2 / 3$ beosztású verssorig: „Megy a juhász / számáron.” Ez Petőfi korában már olyan furcsa ritmusfajta volt, hogy a közönség nagy része megtoldotta egy szótaggal a sor második felét, hogy ilyenformán $4 / 4$ beosztású verssort kapjon. (A $4 / 4 / 3$ beosztású sort nem érezték különösnek: „Zsindelyezik / a kaszárnya / tetejét”.)

Petőfit, mint láttuk, a maga kora már átalakítgatta, válogatta. Az utókor sem bírta el ennek a fiatalon meghalt lángelmének teljes életművét. A kiegyezés korának irodalmi vezérei, ideológusai szintén válogatták ezt a költészetet, és bár a teljes Petőfit adták ki, hangsúlyozták politikai, forradalmi költészetének (egyáltalán: költői képzeletének) túlzó vonásait, szertelenségét (ezt teszi még Arany is Szemere Miklóshoz írt levelében). És hát ezeket a verseket az iskolai oktatásban is, a közönség művelésében is lehetőleg mellőzték. A születisztelő, feleségimádó költőt mutogatták mint eszményképet, na és, persze, a népeletet ábrázoló, többnyire tréfás, idilli dalok és

románcok szerzőjét. Ady felfedezte és feltárta Petőfiben a meg nem alkuvó forradalmárt — de hát Adyn magán se nagyon kapott a maga kora mint meg nem alkuvó forradalmáron. A nemzet nagy többségében megmaradt a régi kép: a lereszelt fogú-körmű oroszán képe. A felszabadulás után, természetesen, akadály nélkül érvényesült végre a kíméletlen forradalmár Petőfi, de háttérbe húzódott a nagy és tiszta szépségek költője. Előléptettük őt realista költővé, holott csak a nyelve, stílusa reális, ő maga rajongó romantikus, örök idealista.

Elég nagy baj az is, hogy Petőfi költészetéből „slágerck” élnek a köztudatban, mint *Befordúltam a konyhára...*, *Reszket a bokor, mert...*, *Minek nevezzetek?*, *Európa csendes, újra csendes...*, *Egy gondolat bánt engemet...*, *Szeptember végén* stb. Ezek a tanulók a tanárok segédletével átrágják magukat, de senki sem érzi szükségét, hogy a meglevő, sokszor már untig ismert versekhez újakat keressen ki ebből a kimeríthetetlen kincsházából. Az ősi jogaihoz kutyaórszakadtáig ragaszkodó, világlustája magyar nemest kigúnyoló versnek pl. ott volt a *Magyar nemes*. De ki ismeri az *Ebéd után* címűt, amely még kíméletlenebb szatíra?

Kölyök, pipát ide. . .

Siess, a nagyapád!

Nincs rótabb valami,

Mint az a lomhaság.

Add errébb hát, ökör!

Én nyuljak érte tán?

Nem elég tölem, hogy

Föltátom rá a szám? —

Általában azt hiszik, hogy a cselekvéviszonyban szenvedő magyar Oblomov alakjának legtalálóbb rajza a *Pató Pál úr*. De ennek a típusnak legdöbbenetesebb ábrázolása mégiscsak az a Petőfi-alak, aki — 12 vármegye főtáblabírája — annyira iszonyodik egy pár szavas levél megírásától, hogy majd belégebbed, míg végre nekilát az írásnak (az iszonyú küzdelem 44 verssoron át dül a dicső férfiúban, hogy „Hej, írnod kell még ma . . .”)

Eszébe is jutott nem igen sokára,
Nyilalt az oldala, borsózott a háta,
Káprázott a szeme, izzadt az üstöke,
Kiszáradt gégéje, viszketett a feje.

Az ősi népnyelv bátor használatában senki — Arany se — múlja felül; Arany ugyanazt, csak veretesebben csinálja később. Nem találunk az egész magyar költészetben ilyen jóízű és ilyen merész nyelvalkotó tehetséggel megformált mondatot a hajnali hangulat festésére:

Tehátlan tehát a kakasság kukorít.

Úgy terem, úgy tenyészik ez a költészet, mint maga a természet, mint a hegyvonulatok, mint az őserdők. Nem csoda hát, ha úgy vesznek át belőle a kortársak és az utódok mindent, rímeket, ritmust, neveket, figurákat, mintha magából a természetből, az őstenyészetből, vagy a történelemből vennék . . .

KERESZTURY DEZSŐ

Petőfi volt az első költő, akinek minden versét, mint valamilyen izgalmas regényt olvastam végig. Ez egyszerre felszabadító és megkötő élmény volt: élet és költészet megbont-hatatlan egységének élménye. Bár verset egyetlenegy sem írtam Petőfi modorában, vérembe, ösztöneimbe ivódott a világ benyomásaira természetes egyszerűséggel visszhangzó közvetlensége. Csak később jöttem rá, mily sok ebben a közvetlenségben is a mesterségbeli tudás, a művesség, a célratörő szándék, mily erős a helyesnek felismert s heves azonosulással vállalt szerep sugalma. Petőfi is volt annyira tudatos költő, mint a természet vadvirága. Számomra főként a költői kifejezés lehető tisztaságában, közérthetőségében, nyíltságában, a becsületes magatartással hitelesített őszinteség vállalásában s a közösség ügyét tisztességgel szolgáló közéleti elkötelezettségben lett példa.

Aktualitását abban látom, hogy az előbb felsorolt költőtulajdonságokat a nagy jellemek következetességével testesítette meg és a kivételes génusz erejével fejezte ki.

Az egész ifjúságban — főként ennek természetes ösztönű csoportjaiban — nem tapasztaltam idegenkedést Petőfi iránt, bár a tisztelet némileg megcsappant: egy ő nagy költőink közül s nem egyetlen. A maguk egyéniségét kereső fiatal költők körében a nagy, s kifejezőeszközeiben a költői félmúltat megvalósító egyéniségtől való szabadulás vágyát éreztem inkább, mint lebecsülést. Egy — s nem jelentéktelen — rétegben a túlhangsúlyozottan kötelező olvasmány, példa elutasítását, s egy, nem túlságosan népes rétegben a túl egyszerű, nem eléggé modern költő lenézését is. De, úgy gondolom, ezek is inkább a Petőfi-legendákat hátrítják félre, s nem egy esetben eljutnak Petőfi bonyolultabb, modernebb, expresszionista, ha úgy tetszik, szürrealista verseihez.

Az, hogy ő tudta világirodalmi érvénnyel költészetének fő tárgyává tenni a népsors forradalmi megváltoztatásának ügyét: tehát az egész nép — minden elnyomott nép! — érdekében az egész néphez — minden elnyomott néphez! — szólóan volt politikai költő. S ilyenként is azért nagy, hiteles és ma is elbűvölő-meggyőző, mert a magánélet tárgykörét is teljes személyi hitellel tette költőivé. Ebben, s ez által is elődje s párja József Attilának.

Nem hiszek egy-egy költőideál kizárólagosságában. Petőfi — bár pályáját nagyonis rövidre szabta a sors — maga is alakult, változott. Rettenetes lenne, ha az ő életében és művében megteremtettnek vélt, tehát abszolutizált költőeszményre hivatkozva kizárnók más költőeszmények létjogosultságát.

KOMLÓS ALADÁR

1. Tíz—tizenhat éves koromig ő volt számomra a *költő*, szinte betéve tudtam a verseit, s nem is gondoltam rá, talán nem is hittem, hogy Petőfi élő ember volt. De mit jelentett szellemi arculatom kialakulásában? Emlékezetem szerint gyermekfővel nem hittem, hogy szavait szó szerint és komolyan kell venni, aligha értettem pl. felhívása jelentőségét, hogy a királyokat fel kell akasztani, csak a sorok szép lendülete kapott meg. S mégis, azt hiszem, nemcsak élvezet volt számomra, hanem táplálék is, aligha véletlen pl. hogy eszményképeim utóbb is mind forradalmi és hősi szellemek voltak. Költőként csak hamar Ady lépett a helyére, el is homályosítva őt rajongásomban. De ha Petőfi idővel hátrább került is vonzalmamban, azért előkészítette Ady és József Attila befogadását. Tanultam utóbb más költőktől is, de eszményeim többé-kevésbé mind hasonlítottak Petőfire, mind a társadalmi haladást, a nemzeti függetlenséget és a feltétlen forradalmi helytállást hirdették, ki ezt ki azt nagyobb mértékben. (Vajjon ha Arany az első költő, akin nevelkedem, a költőknek ugyanezt a sorát választom?)

2. Igen, van az ifjúságban idegenkedés Petőfi költészetével szemben. Petőfi a forradalom győzelmében és megváltó voltában hívő korszak költője, az emberszereteté, a bizalomé és optimizmusé. Még nem csalódott sem magában, sem az emberben, s nem kételkedett a társadalom átalakíthatóságában. Hitte, hogy ami természetes, az igaz, szép és jó. Kész volt meghalni hazáért és emberiségért, makulátlan volt gyermekként, barátként és szerelmesként. Hitte, csak szabadság kell, felakasztani a királyokat és a rossz embereket, elsöpörni a kizsákmányoló osztályokat és káros intézményeket, elszakadni Ausztriától, s „a menny fog a földre leszállni”. Ma viszont, a fasizmus és egy győztes forradalom után vagyunk. Az a kor, amelynek Kafka és Beckett az írója, irigy és csodáló gyönyörködéssel, de kissé felülről tekint Petőfire, mint egy megható és nagyszerű emlékre. Sok fiatal költő elavultnak érzi leírásainak tár-

gyias realizmusát is. De vajon Illyés verse: *A ház mögött ülök* és József Attilaé: a *Külvárosi éj*, *Elégia*, nem szép és modern versek?

3. Ha eszembe jut, hogy még Kisfaludy Károly is arra kéri Vörösmartyt, szőjön némi grécizmust *Juhász és bojtár* c. versébe, mert e két szó sok olvasót elijeszt, megértjük, mekkora gátörés volt Petőfi megjelenése. Ő is, mint Victor Hugo, vörös sapkát dobott a szótárra, s esztétikája, hogy a költészet nem szalon, hanem szentély, ahová mezítláb is be lehet lépni, máig uralkodik irodalmunkban. Átala vált lehetségessé és kötelezővé a természetes, könnyed és világos magyar beszéd, amelyet nálunk, ahol a nemesi uralom oly sokáig szorította rá az irodalomra a finomkodó ünnepélyes mesterkéltség béklyóit, csak egy lázadó népköltő érhetett el. Keresetlen modorával és életrajzi nyíltságával szinte testileg lépett az olvasó elé. Még Erdélyi János is rosszallta kissé, hogy „benne a poézis határos a prózával” (Magy. Klassz. 249.). Erdélyinek igaza volt. De ha Petőfi szökincse valóban határos is a prózával, észjárása költői. Petőfi ugyanis a földön járt, de közben szelleme úgy szikrázott és szökdelt, hogy úgy hat, mintha lebegne. Kritikussaink, óvakodnak szembeszállni a legendával, láthatóan lenyelték fenntartásaik egy részét vele szemben, pedig Petőfi kibírná, ha valaki kifejtené őket. Politikai nézeteinek megítélése korok és emberek szerint változik, s az ókonzervatív Asboth János s a szintén igen konzervatív Péterfy Jenő a demokrácia iránti ellen-szenvük miatt fagyosan vélekednek egész költészetéről. Az elfogulatlanabb írók azonban elbűvölve látják, hogy verseiben egy elragadóan sokoldalú, és egész ember, a foltatlan ifjúság jelenik meg, talán a legragyogóbb „pozitív hős”, akit a világgöltészet ismer. S egyéniségén kívül feltárulnak verseikben a magyar táj szépségei és a magyar társadalom bűnei, néha együtt a kettő. (Pl. *A magyar nemzet*). Az Alföld iránti szeretete talán még meggyőzőbben szólal meg, mint a szerelme. Szülőföldjét olyan rajongó azonosulással, olyan gyöngédséggel festi, mintha családja tagjait festené. *Az alföldet* olvasva

úgy érezzük, elmondhatná ő is, mint Flaubert Bovarynéról: az Alföld én vagyok. Az első és (Arannyal együtt) ugyanakkor az utolsó realista költő, az izmusoknak még szele sem érte. Vannak, akik szebb verseket írtak. De senkiben ilyen isteni lehetőségek nem voltak, — bár önámítás azt hinni, hogy valamennyi megvalósult. Erős hitem, hogy ha tovább él, ő lesz a legnagyobb magyar regény- és drámaíró. Mindenc megvolt ehhez: gazdag életismeret, élesvonalú alakok könnyed meg-rajzolásának készsége, leleményes meseszövése, az életnek konfliktusokban látása és olyan élőszerű próza, amelyet Mikszáthig nem tudott senki. A magyar irodalom a legnagyobb ajándékot kapta és — túlságosan korán — veszítette el benne.

4. A Petőfi által megteremtett költőideál kizár-e más költő-típusokat, vagy azokat is szervesen magába öleli? Első pillanatra arra gondolhatunk, hogy ha a Petőfi-ideál lényegét a társadalmi haladás és a nemzeti függetlenség forradalmi akarásában látjuk, akkor ez összeférhetetlen kiábrándult vagy szkeptikus költők egyéniségével. De vajon Adyban nem élt-e Petőfi forradalmi hite, s ugyanakkor a csüggedés, reménytelenség is? A dialektikátlan gondolkodás összeférhetetlennek képzei a két magatartást. De Ady példája mutatja, hogy megférnek egy lélekben, persze küzdve egymással, ellentétesen, s ez csak gazdagabbá, teljesebbé teszi a költőt. Petőfi politikai céljai ma nem aktuálisak ugyan, de az erkölcsi elvek, amelyek e célok mögött álltak, alapjában a humanizmus elvei, s más történelmi helyzetben ez az erkölcsiség időszerű politikai követelményekké alakul.

ZORAN KONSTANTINOVIĆ (Belgrád—Innsbruck)

Amikor 1970-ben meghívtak, hogy az első osztrák összehasonlító irodalomtudományi tanszéket átvegyem, és a komparatiztikát Ausztriában megalapítsam, elbűvölt az a gondolat, hogy a súlypontot azon kis népek irodalma irányába tolhatom

el, amelyekkel az összehasonlító irodalomtudomány különben mindig nagyon mostohán bánt. „Az európai romantika költészete” című szeminárium nyújtott először lehetőséget arra, hogy a bemutatás összefolyamatába kis népek költőit is beépíthettem anélkül, hogy a nagy nemzeti irodalmakat megrövidítettem volna. Abból a kérdésből kiindulva, hogy kik a nagy európai romantikusok, jegyzéket állítottam össze. Már a kérdés megválaszolásának lehetőségében is benne rejlik valami a komparatiztika előnyeiből. A germanista egy síkon mozog. Ezt a legjelentősebb dimenziókban a Schlegel fivérek, Novalis, Tieck és Wackenroder jelzik mint korai romantikusok, valamint Brentano, Arnim és Eichendorf mint a romantika virágkorának képviselői. Nagyon lazák azok a szálak, amelyeket a Byron, Percy, Shelly, Keats és Wordsworth munkásságával foglalkozó angol irodalomtörténész a német romantikához kapcsolni tud. A franciák, így pl. Madame de Staël számára Goethe és Schiller is romantikusok, míg a francia romantikusok, éppen úgy mint az olaszok, azáltal mutatnak más képet, hogy a társadalmi tematika iránt érdeklődnek.

Ha nem az egész kort vesszük figyelembe, egy Espronceda és egy Garrett lírája tulajdonképpen figyelmen kívül marad, mert a spanyol és portugál nyelv túlságosan távol állónak látszik. Ugyanez vonatkozik az oroszokra, Lermontovra és Puskinra is. A költők értéke azonban nem az egyes nemzeti irodalmak nagyságához igazodik. Éppen szemináriumunk adta a szerencsés gondolatot, hogy Petőfit alaposan beépítsük vizsgálódásainkba. Mádl Antal Budapestről, aki jelenleg Bécsben tartózkodik, volt olyan kedves, és szemináriumunk kedvéért Innsbruckba jött. Petőfi verseit először magyarul, majd német fordításban hallottuk. A hatás lenyűgöző volt. A táj megelevenedett, mert az ábrázolás a költő lelkének legmélyéről fakadt, s a táj együtt élt vele. A legtisztább romantikát éreztük, és nem volt nehéz továbblépni az esztétikai benyomástól a tudományos elemzés felé. Mi volt az, ami Petőfi verseiben így megkapott bennünket? A romantika lényegét csak egy világ-irodalmi összképből lehet megragadni, s nem pedig az egyes

nemzeti irodalmak keretében. A romantika délkelet-európai utóhatásáról szóló tételt, valamint az epigonság vádját bizonyára nehéz lesz továbbra is fenntartani. Petőfi a legjobb bizonyíték erre. E tekintetben kimerítőbb kutatást folytatni az összehasonlító irodalomtudomány szép feladata marad.

KOVÁCS ANDRÁS

A magyar progresszió egymást követő nemzedékei sose a „hálás utókor” kegyeletével emlékeztek Petőfire, mindig a harcostárs szenvedélyével idézték. Mi az oka, hogy ma is annyira szükségét érezzük jelenlétének? Nem költői nagyságát akarom kisebbíteni, amikor azt állítom, azért kortársunk Petőfi, mert szükségünk van magatartásának ösztönzésére, szükségünk van arra a bátorságra, ahogy a kor kérdéseit végiggondolta, arra az intellektuális tisztességre, amellyel kimondott kellemetlen igazságokat is, a következetességre, ahogy vállalta a továbbgondolás konzekvenciáit írásaiban és az életében.

Vannak, akik szerint bonyolult korban élünk, mit kezdhetnénk Petőfi példájával, aki előtt sokkal egyszerűbb helyzetben világosan állottak a tennivalók. Ha ez az állítás igaz lenne, ostobának kellene tartanunk Petőfi szinte valamennyi kortársát, akik csak késve vették észre, amit Petőfi időben felismert. Az sem igaz, hogy Petőfi zseniális költői intuíciója emelte őt ennyire kortársai fölé. Ha így volna, újra nem tudnánk mit kezdeni Petőfi példájával, hiszen rendkívüli képességek híján csak csodálhatnánk a kivételes tehetséget, de reménytelen volna megkísérelni a követését. Petőfit zsenialitása mellett — vagy ez is alkotóeleme a tehetségének? — az is kortársai fölé emelte, hogy függetleníteni tudta magát személyes vagy az őt körülvevő csoport érdekeitől, volt érzéke — ez főúri, nemesi vagy értelmiségi kortársai közül csak keveseknek adatott meg —, hogy az egész látóhatárt belássa. Körülötte mások is voltak, akik elégedetlenkedtek a nemzetek sorsán, mások is akartak változást,

sőt készek voltak akár az életüket is feláldozni (és ezt meg is tették később), de az ő látóhatárukat rendjük érdekei szűkítették le. Petőfi titka, hogy ő azokkal azonosult, akiknek elemi érdeke volt a forradalom végigvitele, hiszen másképpen nem részesülhettek a fejlődés eredményeiből. Ez tette lehetővé, hogy messzibbre lásson, valóban a nemzet érdekeit fejezze ki és huszonötévesen is jobban értse korának lényegét mint bárki, hogy ma is érvényes emberi programot, a felelősen szabad ember igényét fogalmazza és valósítsa meg írásaiban és életében. Petőfi azokkal azonosult, akik talán maguk se voltak tisztában érdekeikkel – választási bukásának szomorú története ezt bizonyítja. Olyan közösséggel azonosult, amely jóformán nem is létezett még, amelyet neki kellett előbb megteremtenie. Egy virtuális közösség nevében beszélt és költészete nagyon sokáig, máig, ennek a közösségalkításnak ad energiát, kohéziós erőt. Ez az azonosulás a forrása gondolkozása merészségének, a megfogalmazás bátorságának és annak, hogy a kudarcok se törhették le.

Petőfi csodálatos tisztánlátása ezért nem a zsenialitás megismételhetetlen bravúrja, hanem szinte magától értetődő, hiszen azok nevében beszél, akiknek nem érdeke belenyugodni félmegoldásokba. Mondhatott-e Petőfi a nép nevében mást, mint amit a felejtethetetlen sorokban írt?

Vannak hamis proféták, akik
 Azt hirdetik nagy gonoszán,
 Hogy már megállhatunk, mert itten
 Az ígéretnek földje van.
 Hazugság, szemtelen hazugság,
 Mit milliók cáfolnak meg. . .

És adhatott-e más programot?

Ha majd a bőség kosarából
 Mindenki egyaránt vehet,
 Ha majd a jognak asztalánál
 Mind egyaránt foglal helyet,
 Ha majd a szellem napvilága
 Ragyog minden ház ablakán:
 Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk. . .

Ma még annyi hamis próféta sem kell, mint Petőfi korában, hogy felerősödjön a tétovaság, útvesztés, kishitűség, belenyugvás hangja. Az utóbbi évtizedekben a világ szinte minden táján mozdult a történelem, sok nép felszabadult a gyarmati elnyomás alól, más népek a kapitalizmus nyűgeit rázták le, maguk a tőkésék is kénytelenek voltak kiterjeszteni a jólét és jog határait, ha meg akarták tartani hatalmukat. Sokan már az ígéret földjén érzik magukat, és ha nem is, számtalan okos érvet találnak arra, hogy indokolják, miért lehetetlen, miért veszélyes a továbblépés. A sajtót, televíziót azok tartják kezükben, akiknek nem érdeke, hogy változzon a világ, ezt a szellemet sulykolják a kockázattól amúgy is húzódozó, a megszokás rabságából nehezen szabaduló fejekbe: ne mozdulj, mindig rosszabb jön, még azt is elveszíted, amit eddig megszerezted. Ma, amikor a világ tele van félig kimondott és félig se elgondolt igazságokkal (az utóbbi a veszélyesebb!) mindennél nagyobb szükségünk van Petőfi példájára. Arra a Petőfire, aki már akkor hirdette, hogy „nincsen többé szeretett király”, amikor a politikusok a királyt még Budára akarták menekíteni a bécsi felkelők elől, hogy megnyerjék jóindulatát. Petőfi-nek lett igaza. Ugyanezek a politikusok detronizálták később a Habsburgokat — de már elkésve. Azt a Petőfit tartom aktuálisnak, aki már akkor követelte a népjogok kiterjesztését, amikor Kossuthnak még az volt a gondja, hogyan őrizze meg a nemesség vezető szerepét. Tudjuk, mi lett Kossuth késői felismeréseinek eredménye.

Azok a konkrét célok, amelyekért Petőfi küzdött, jórészt megvalósultak, ha maradt is még tennivaló számunkra is. De maradéktalanul érvényes Petőfi magatartása: nyugtalanított, amikor mások megnyugtanni akartak, amikor mások elégedetten ünnepeltek, ő mert ünneprontó lenni, távlatokban gondolkozott, nem azért, hogy a jövő ígéretével leszerelje az elégedetleneket, hanem azért, hogy cselekvésre ösztönözzön ezért a jövőért. Enélkül a magatartás nélkül ma se tudunk előbb-rejutni.

KOVÁCS ENDRE

Az a nemzedék, amelyhez tartozom, ifjú éveiben Ady költészetének nedveit szívta magába. Nekünk még meg kellett vívniunk a magunk kis és nagy csatáit a konzervatív tanárokkal, maradi közélettel a *Nyugat* körül felsorakozó új hangú és korszerű mondanivalójú költők elismeréséért. Hogyan fért el nyiladozó szellemi világunkban a 19. század nagy nemzeti költésze? Érdekes módon a modern líra (melyet akkoriban a kevésbé hízelgő dekadens jelzővel szerettek illetni) sohasem teremtett ellentétet esztétikai ízlésünkben. Vörösmartyhoz, Petőfihez, Aranyhoz nem a kötelező olvasmányok iskolai fegyelme között bennünket, nem is pusztán a kegyelet. Hiszen tőlük tanultunk magyarul! A belénk ivódó idegen nyelvi hatások közepette (Csehszlovákiában nevelkedtem) Petőfi adta az anyanyelvi élményt, amelyet környezetünkől nem remélhattünk.

Költőnk nyelve azóta is csodálatra készlet. Honnan az a biztonság, amellyel egy olyan korban, amikor a költői nyelv még magában hordozza az újítás temérdek átmeneti elemét, a költő tekintete tévedhetetlenül arra irányul, ami benne maradandó, máig élő? Honnan a verselés egyszerűsége és modernsége? Talán az a bizonyos közvetlenség adja meg a végső magyarázatot, amely Petőfi egész lényét és így verselését is jellemezte. A század legkiválóbb költői hozzá hasonlóan akkor jutnak el művészetük csúcsára, amikor felfedezik és felhasználják a népnyelvet, amikor mernek egyszerűek lenni, s a köznyelvi fordulatokat, kifejezéseket olvasztják magasrangú költői egységbe. Petőfinek ehhez nem kellett fárasztó utat megtennie; a népből jött és a néppel tartott. De az ő nyelvi bravúrja nem szorítkozik pusztán formai elemekre; nem kevésbé fontos itt a tartalom, mely csakis ebben a nyelvi keretben kaphatott hatásos művészi megfogalmazást.

Petőfit már a múlt század 50-es éveitől fordították, főleg németre. Nem mondhatjuk, hogy csupa konzsenziális fordító vállalkozott erre a munkára. Nem csodálatos-e, hogy még e

gyakran formailag kétes értékű, tökéletlen fordítások is elég alapot nyújtottak ahhoz, hogy a külföld megérezze: itt nagy költő üzen a kortársakhoz? Lényege szerint a művészet: hódítás. Petőfi az a szellemi nagyságunk, aki — a Bartók előtti korban — ezt a hódítást világméretekben végezte el. Hosszú időn át egy lírikus — és nem politikus — jelentette Európa számára a leghaladottabb magyar mondanivalót. Petőfi az, akivel a magyarság sorsa iránt érdeklődő külföldinek találkoznia kellett. Múlt századi társadalmi és nemzeti törekvéseink szubsztrátumát csakis az ő költészetében pillanthatta meg azon a hőfokon, amit egy állambölcseleti, politikai vagy gazdasági traktátus sohasem nyújthat, amit csak a költő — méghozzá lírai költő — fejezhet ki. Ahol a politikus kénytelen engedményt tenni a különféle „objektív” tényezőknek, ahol mérlegel és taktikázik, ott a költő senkitől sem zavartatva a legerősebb szót mondja ki. Petőfit senki és semmi sem korlátozhatta abban, hogy forradalmi demokratizmusát világgá kiáltssa.

A 19. századi forradalmiság legkövetkezetesebb hirdetőjét ismerte meg Petőfiben a világ. Ismerjük ennek a forradalmiságnak a gyökereit. Ideológiai elemeit a nagy francia forradalomból meríti. Az egyetemes szabadságeszme, a feudális rend eltakarításának programja a 19. század első felében Európa számos országában vezető eszme, hiszen amit a francia forradalom befejezett, itt még elvégzésre vár. Ám a kelet-európai társadalmakban még erős feudális hagyományok élnek magában az ideológiában is; a költők is gyakran a félúton: a békés reform útján tétováznak. A zavaros programok közepette a líra sem törhet mindig fel a forradalmi eszme gejzírjeként. Klerikális, monarchista, nemesi illúziók, kötöttségek hatnak rá. De vedd a kezébe Petőfi verseit, hasonlítsd össze a külföldi kortársak műveivel: egyértelmű, tiszta radikális plebejus program tüzel belőle — a legjobb francia jakobinusokéra emlékeztető!

A múlt században a világforradalomnak, az általános emberi egyenlőségnek, a „bőség asztalá”-nak megálmodása semmiképpen sem tűnhetett utópiának. A régi összeomlóban volt, Fourier, Owen, Proudhon, Bakunyin, Marx, Engels évtize-

deiben mi sem természetesebb, mint hogy a jobb, igazságosabb társadalmi rendre irányuló elképzeléseket nem tekintették merő utópiáknak. Petőfi rajongó lélekkel fejezte ki a nagy igazságtevés vágyát. Nála ez nem absztrakt, tértől-időtől független vágyakozás. Hiszen a hazai politikai harcok kellős közepén küzdött, s a reakcióval vívott forradalmi összecsapásban hullott el. Élete és költészete nagy egységbe fonódott, s így lett példamutató a maga századán túl is.

Vannak, akik Petőfi költészetét, különösen pedig világméretűvé növesztett szabadságvágyát naivnak jellemzik. A francia forradalmi eszme örökségét látják benne. De hát nem lehet ezt a 19. századi megfogalmazást a mai viszonyok közt is időszzerűen értelmezni? Ha más is a mai terminológia, nem azonos a lényeg? Nem a világ népeinek — elnyomott népeinek és nemzeteinek — felszabadításáért folyik ma is szerte a világon a harc? És a nemzeti felszabadulás nincs ma is szerves összefüggésben a társadalmi felszabadulással? Egyidejűleg a világ számos részén időszzerű a múltból öröklött szabadságeszme. Ha pedig Petőfiről szólva ezt az eszményt elavultnak tartjuk, akkor a század sok nagy alakját kell kiiktatni a tudatunkból; akkor a naivak, a lelkesedők, az álmodók listájára kerül Victor Hugo, Lamartine, Byron, Baudelaire, Puskin, Mickiewicz és sok társuk. Petőfi az *Egy gondolat bánt engemet* . . . -ben patetikus és romantikus volt; de hát mennyiben cáfolta rá a megjósolt valóság: a költő halála erre a pátoszra? Az a kor, melyben költőnk élt, még néven nevezte a dolgokat: a zsarnokságnak zsarnokság volt a neve a költő szótárában és minden nagy költészet visszatér ehhez az egyértelműséghez.

Nem hiszem, hogy Petőfi időszzerűsége vita tárgya lehetne. Az ő „naivitása” — túl most már a világszabadság eszméjén — a múlt századi európai egészséges tájékozódásának a bizonyítéka. Politikában bízást a leghaladóbb, amit csak létrehozott a reformkor, melyről tudjuk, hogy a nemzeti függetlenség ügyét nem mindig kötötte össze kívánt arányban a polgári átalakítás gondolatával. Petőfinél a kor megoldásra váró feladata egységben jelenik meg.

De Petőfi nemcsak programot adó, profétikus költő, hanem ember is a szónak abban a jelentésében, amely egy új költői ideált testesített meg: a lelki életét őszintén napfényre táró embert. A lírai őszinteség, mint a költői alkotás primér alkotó-eleme, nálunk világirodalmi szinten Petőfinél fejeződik ki. A helyzetdalok, fiktív személyek színes együtteséből messze kiemelkedik a költői Én, a teljes szubjektum a maga emberi gazdagságával, sokféle jellemvonásával. A költői alkotómódszer eljut az Én teljes életrajzáig. A vers ebben a felfogásban a leplezetlen önkifejezés szükségszerűségével ömlik elő; mindig közvetlenül, mindig a költő legbensőbb privatisszimumát szólaltatva meg. S mert ez Petőfi esetében nemes, egyenes, büszke jellemmel is párosul, hát hogyan ragadná meg az olvasókat szerte a világon!

19. századi költészetünkben Vörösmarty, Petőfi és Arany nem állnak egymással szemben, nem feleselnek egymással, nincs köztük olyan antagonizmus, amilyennel Mickiewicz és Słowacki esetében találkozunk. Emberileg és költőileg is inkább kiegészítik egymást. A három együtt: csodálatos gazdagság! Eszmében, formában egyaránt. És ez a költészet szuverén, nem utánczás, nem másodtermék; hazai forrásokból szökken elő. A hazai hagyományra épít, de nem csüng rajta. Utánzója magas költői szinten nem is akad. Az erőt nem lehet utánozni, csak a manírt, de ilyen náluk nincs. Itt minden él. Arany az epikában hagyományteremtő, de Petőfi a dalban nem talál méltó követőkre. Az 50—60-as évek: óriási visszaesés. (Petőfihez méltó hangon majd csak Erdélyi József szólal meg a mi századunkban!) A lírai költészetben Adyig nincs igazi csúcs. Halvány, bágyadt, erőltetett vagy cirkalmas versek követik egymást. Petőfi népi hangját nem is lehetett folytatni a múlt században, legfeljebb a Hiadorok színvonalán, ahol a népi hang önmaga karikatúrájába fordul. Hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy Adyból feltörjön az új hang, aminek persze előfeltétele volt az új mondanivaló.

Petőfi és Ady társadalmi szerepvállalásában nem nehéz felfedezni a hasonló vonásokat, hiszen mindketten a társadalmi

átalakulás szószólói, noha más-más kor gyermekei. Indokolatlan volna azt kérdezni, melyikük áll közelebb a szívünkhöz s agyunkhoz. E két költő értékei között nem lehet semmiféle egyenleget felállítani. Ady nem szólalhatott meg Petőfi hangján és fordítva. Mindketten új formában új tartalmat hoztak. Ady tartalmi és formai vívmányai is megközelíthetetlenek maradtak az utánpótlók számára. A kortárs lírikusoknak a maguk hangját kellett megtalálniuk, a tartalomhoz illően. A *Nyugat* legjobb költői meg is találták. Utánuk a lírai egyénítés, a saját hang kiformalása irodalmunk legjobb hagyománya lett. Illyés, József Attila, Szabó Lőrinc, Babits, Gellért Oszkár: mind a maga hangján szól. Ez már a 20. század hangja, mely az európai lírából merít. Ha eltávolodik is a 19. századi nagy hagyományainktól (megteheti ezt már csak azért is, mert közben a költői nyelv óriásit gazdagodott), vitássá nem teszi a klasszikusok örökségét. Értelmetlen dolog lett volna Petőfi vagy Arany költői értékét revidálni.

Napjainkban azt látjuk, hogy a lírai Én az újabb költészetben háttérbe szorul. Az európai lírában — már pedig költőink igyekeznek lépést tartani a világ változásaival — hosszabb idő óta a költői látás a tárgyi világ felé fordul, az alkotó szubjektív énje ha nem is tűnik el, alárendelt szerephez jut. A nagy változások a világban zajlanak le, előtérbe lépnek a jelenségek: tárgyak, helyzetek, s nem is annyira a költő meg a világ viszonya lesz a fontos, mint az anyagi erőt jelképező fizikai világ. Megszületett és terjed az antivers, a költőinek nevezett próza, mely tudatosan számúzi a ritmust és a rímet, a vers minden korábbi mozzanatát. Feloldja a vers struktúráját, elhajítja az összekötő kapcsokat. Megfoghatatlan asszociációkon át vezet az út — melyen az olvasó alig-alig követheti a lírikust. Kérdés, hogy akar-e régi értelemben hatni olvasóira a költő? Feltámadnak az alogikus szövegek, a céltudatos diszharmóniák. A hagyományos szálak elszakadtak. Egy új világba léptünk, melynek megvannak a költői és egyelőre keresik az új jelenségek értelmét. Mindez azt hozza magával, hogy túl az érzelmi szálakon, melyek a nemzedéket irodalmunk nagyjaihoz kötik,

az irodalom objektív menete kevés közöset mutat a nagy hagyománnyal.

Petőfihez és Adyhoz való viszonyuk nem szűk irodalmi kérdés. Ezek a költők problémákat szólaltattak meg. A hozzájuk fűződő viszony a problémákkal való számvetést is jelenti. Vagy éppen a problémák elejtését. Ha a felnövő fiatalok megtanulnak népben-nemzetben gondolkodni, akkor tudatuk szerves részévé fogadják e nagy alkotók műveit. Akkor lesz mondanivalójuk a mai ifjak számára. Ha nem ezt az utat járják, akkor Petőfivel és Adyval együtt még sok minden elvész abból, ami a múltban a nemzet legszebb értékei közé tartozott.

GÜNTER KUNERT (Berlin)

Asszociáció: kézzel színezett nyomat, mintegy A/3 formátumban. Ilyen már bizonyára volt akkoriban is, csak még az elnevezés nem létezett: a német ipar normáival még nem boldogította a világot, s ami norma volt, az itt látható: kékes puskaporfüst, ágaskodó lovak, vádló tekintetű lófejek, szuronyok, puskák, vállrojtok, csákózsínórok, váll-lapok, parolik, tölténytáskák, extatikus mozdulatok, s mindez világosan arra mutat, hogy mindenfajta szociális és emocionális magatartás normalizálva volt, s ezeknek meghatározott formában kellett megvalósulniuk. Meghajol ez előtt az őszinte Petőfi is, amikor lobogó hajjal, repdeső kabátszárnnyal, néma, szólásra nyitott szájjal szablyájával az ellenségre mutat: 1848 óta él Petőfi mint saját sorsának ábrázolója ezen a kézzel színezett nyomaton, amely valójában talán nem is létezik, jól lehet bennem teljesen eleven.

Temérdek idő telt el 1848 óta. Azóta sok minden megváltozott, sok minden nem. Ezt nem ismerhetnénk fel, ha nem lennének különböző vonatkoztatási rendszereink, s ezek között egy az irodalom; s ha nem lenne ebben az irodalomban a lírá-

nak értékmérője, s a lírán belül ismét egy skálaszám: Petőfi. Változások, forradalmak, stagnálások, visszaesések ismertté válnak, ha a költő szavával szólítjuk meg őket. „Ő költészet, mily nagyon megaláztak téged, hogy vetették nemes fődét a porba, tökfilkók tették ezt, akik túlbuzgón nyüzögtek. Kíméljete meg minket prédikációitoktól, hallgassatok ti csalog, egyetlen szavatok sem ér fel az igazsághoz, nincs jó helye ott a költészetnek, hol hiúság, fecsegés pöffeszkedik, hol a társadalom dudvái gyülekeznek . . .”

Ezek a sorok olyan emberekre vonatkoznak, akik nem egy kézzel színezett nyomaton, hanem a legvalóságosabban léteznek, s akik nem tudják, hogy Petőfi szablyájával 1848 óta rájuk mutat.

Ezen a viszonylag kis nézőponton túl Petőfi költészete összetevőiben minden más világirodalmi rangú költészettel rokon; mégpedig a dialektika kérdésében: meghíúsulás és győzelem, hatás és hatástalanság, romantika és realitás, póz és tartás, halhatatlan eszme és holt idológia feloldhatatlan ellentétében; példakép mindazok számára, akik példákön keresztül saját emberségük tudatában vannak: példakép számomra.

EMIL BOLESLAV LUKÁČ (Bratislava)

Megint teljesítésre váró kötelességek jelentkeznek kettőzött erővel Petőfi Sándor, a világ egyik legnagyobb költőjének becses jubileuma kapcsán. Közép-Európa gyökeresen átalakult strukturális viszonyai között ismét meg kell vizsgálni életútját, költői munkásságát és mai vonzerejét.

Ámde szükség van-e erre az újabb vizsgálódásra, felmérésre? A magyar irodalomtörténetnek megvan róla a maga egész hagiográfiája. Kevés költőről született annyi írás, mint Petőfiről. (Talán csak Ady hasonló eset.) Mégpedig valamennyi

irányzat és módszer alapján (akár Adynál), kezdve a gúnyiratoktól a dicshimnuszig, a kortársak memoár-szövirágaitól az epigonok „iskolájának” örömozájáig, a költői életút legapróbb állomásainak mikro-vizsgálatán, a pragmatikus egyszerűsítésen át a túlkomplikálásig, az alkotó felhasználástól a kihasználásig. E hatalmas munka-mennyiség között persze egészen kivételes helyet foglalnak el Ferenczi Zoltán, Horváth János, Hatvany Lajos és Illyés Gyula alapvető művei. Ez utóbbi — Illyés Gyula munkája — visszhangja, amelyről a szinte fantasztikus példányszám tanúskodik, egy kétségbevonhatatlan tényre utal: Petőfi él.

Természetesen mindenekelőtt a magyar nemzet közvetlen belső szférájában és közművelődésében. Nincs értelmé titkolni: minden valamire való költőnek tán leghőbb vágya műveinek a lehető legszélesebb körű és hatósugarú elterjedése. Nem maradni „pusztában kiáltó szónak”, amint azt a legnagyobb szlovák költő, Hviezdoslav keserűen megjegyezte. Tarasz Sevcenkón, a nagy ukrán költőn kívül talán senki másnak nem vált annyi verse népdallá, mint Petőfinek. És máig éneklék őket. Nemegyszer megtörtént velem teljesen magyar környezetben, hogy egy régi dal elhangzása után megkérdeztem, vajon tudják-e, ki az írója. Becsületükre váljon, általában tudták, de azért nem minden esetben. Szlovákiában Sládkovič és Chalupka néhány versével van ez így, de korántsem ilyen mértékben. Furcsa, hogy Petőfi legnagyobb tisztelőjének, Hviezdoslavnak a verseit vette át a népdal a legkevésbé. De vajon Arany Jánosnak, Petőfi kortársának és barátjának, Hviezdoslav másik nagy példaképének hány verse vált népdallá? Spontán módon aligha; az iskolai példa-szövegek útján vált nemzetivé, elsőrangú szavalt költővé különösen balladáival, de dal formájában nem igen került a nép ajkára.

Azt mondhatnók, hogy ez apró részlet csupán, ami érvényes volt a múltban, a mai modern korban azonban semmit sem bizonyít. Mindössze „nagymamáink ládafiából” való szentimentális adalék. És ugyanez érvényes néhány nyelvi és technikai szempontból. Hiszen a Lisznyaival fémjelezhető

Petőfi-epigonok kora után, a magyar fin de siècle költőinél változás következett be; Ady és követőinek fellépésétől a formai kifejező eszközök egészen átalakultak. Úgyszintén az újabb „ezüst”-generációnál, a legújabb nemzedékről nem is szólva, amelynek költői formái például Nagy László, Weöres Sándor vagy Juhász Ferenc verseiben csúcsosodnak ki. Menynyire eltérő fejlődési vonal ez Petőfi kifejezőmódjától. (Talán egyedül Erdélyi József kapcsolható hozzá ebből a szempontból, legalábbis őt így kategorizálták.)

De mit mondhatunk az eszmeiségről, a belső dinamizmus kifejező erejéről? Csakhamar levetkőzi az idillizmust, a nép a nemzet szinonimájává válik, kizárólagos hatalom-joggal. Nem pusztán Saint-Just olvasása, kedvenc Bérangerének utcai szatírái hívták életre benne a baloldali radikalizmust, amelynek szenvedélyes tolmácsolójává és fáklyavivőjévé vált, hanem az ő egyéni, ugyancsak tövisekkel kirakott vándorútja is, az országnak és helyzetének megismerése, leereszkedése az élet mélységeibe. Az hugoi deizmusnak és a dickensi twistizmusnak lerótt adó mögött apostol-szív lázad. Elképzelni sem tudom, milyen visszhangja volt *Az apostol*nak egykorú olvasói körében. A hős tragikus elbukása is tulajdonképpen apoteózis, üzenet az eljövendő nemzedéknek. Amikor 1950-ben szlovákra fordítottam ezt a költemény-óriást, szünet nélkül magamon éreztem sugárzását. És a további változatok ugyanerre a témára: a nemzet szabadsága, a nemzetek szabadsága, világszabadsága, a dolgozók szolidaritása és a béke. A fejlődés Petőfinek ezeket az alap-eszméit is megváltoztatta? Igen. Deformálták őket. Petőfi követeléseinek csomópontjai eltompultak és eltompították azokat. Maga Kossuth sem mérte fel a problémákat, anínt azt turini száműzetésében részben beismerte. Az osztrák–magyar dualizmus már koncepciójában katasztrofális volt, mert két nemzetet tett uralkodóvá a többi kárára. És e két „nemzeten” belül is csupán a főúri arisztokrácia, a felkapaszkodott nagybirtokosok, az újsütetű bankokrácia-töredék uralkodott és vezetett, a vármegyei ingyenélő kiskirályok, meg a talpnyaló hivatalnok-polgárság. A milleniumi és a millenium utáni kor

ál-homlokzata csaknem félévszázadon át ragyogott. De a fin de siècle idején már Vajda, Petőfi utódja és Ady elődje Szodomáról beszél, a hiúság vásáráról, az arisztokrácia bűnösen üres testamentumáról, Reviczky Carducci-himnuszt ír a dacosság szelleméhez és ódat a kenyérhez. Ezek a Petőfi-örökség megnyilvánulásai.

Petőfi alapeszméit Ady fejlesztette ki teljes gazdagságukban. Nem hiába volt kedvence Petőfi, nem hiába tisztelte Vajdában elődjét. *Petőfi nem alkuszik* című esszéjében — amely egyike a Petőfi személyiségét és életművét vizsgáló legszemlemesebb elemzéseknek — „a társadalom mennydörgésének” nevezi Petőfit és bár szerelni illúzióitól visszahúzódik, csodálattal adózik a következő forradalmár előtt. Ez csakugyan a Petőfi-örökség megvallása a visszajára fordítás maró gúnyának tollával.

Ady és az Ady-nemzedék vontak ki Petőfit abból az üresen kellemes dekoratív masszából, amelybe forradalmi örökségét a hivatalos álhazafias intézményesség (lásd például az iskolákat) szándékosan és mesterségesen beburkolta. Ebben Adynak van oroszlánrésze. (Babits inkább Vörösmartynak hódolt.) Akkortájt, éppen azokban az esztendőkből, amikor én a selmeci líceumba jártam, már más vagy más szemmel is tekintetünk Petőfire. Már mi is láttuk benne az ifjú szerelmes mellett a forradalmárt, a nemzetek szabadsága régi és új vértanúinak egyenértékű alakját.

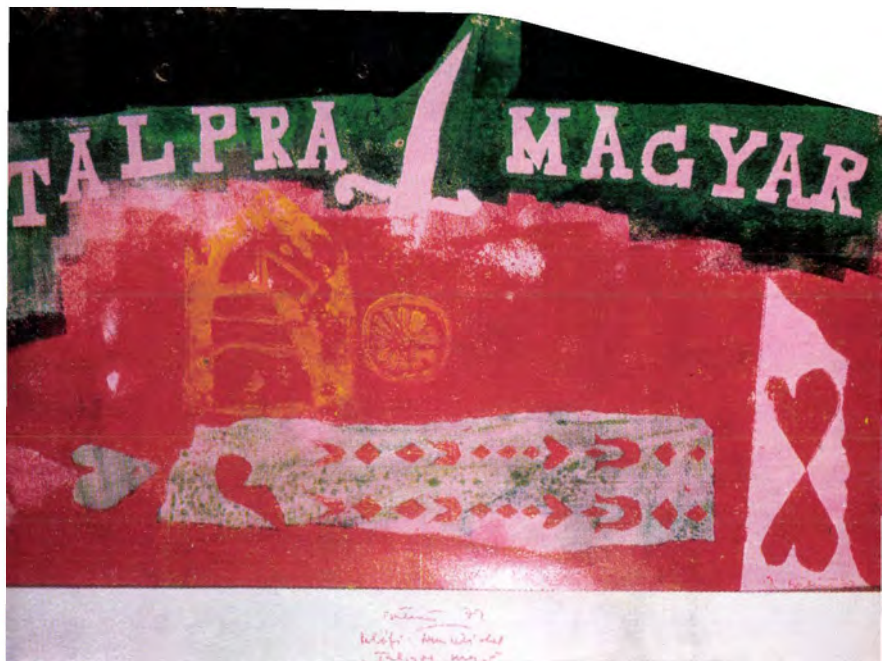
MARTINKÓ ANDRÁS

Mivel az itt felmerülő kérdések legtöbbje kapcsán már ismételtén kifejtettem vagy ki fogom fejteni felfogásomat, ezúttal csupán azzal a kérdéssel szeretnék foglalkozni: „Van-e, s ha igen, miért van az ifjúságban idegenkedés Petőfi költészetével szemben?” A kérdésre általában a válasz csak ez lehet:

„is”. Azaz: az ifjúság egyik — nagyobb — részében „van idegenkedés Petőfi költészetével szemben”, egy másik — kisebb — részében — nincs. Mivel pedig a folyóiratot, de egész irodalomoktatásunkat és egész művelődéspolitikánkat nyilvánvalóan a kérdésnek „s ha igen, miért van . . . ?” része érdekli elsősorban, erre próbálok válaszolni.

1. Mindenekelőtt azt kell tisztán látni, hogy idegenkedés az ifjúság (említett s a továbbiakban csak ezt szem előtt tartott) részéről *nemcsak*, sőt elsősorban nem *Petőfi* irányában mutatkozik, hanem általában az irodalom, a költészet, leginkább pedig a „régí” (a 20. század előtti) költészet irányában. Ám ebben semmi harangféltreverésre indító végveszélyt nem szabad látni. Ma már — néhány (nem is egészen önzetlenül) elfogult embert leszámítva — világszerte nyilvánvalóvá lett, hogy az irodalom csak egyike az emberformáló, nevelő s ugyanakkor örömet, szórakozást nyújtó emberi tevékenységnek, csak egyike az ilyen célú s beláthatatlan mennyiségű információknak. Az irodalomnak egyenrangú versenytársa lett a többi művészet és a tudomány száz meg százféle ága, a film, a televízió, a sport és a kapcsolódásnak elsorolhatatlanul sokféle formája (hobby, utazás, természetjárás, barkácsolás, földdel, növényvel, állattal való foglalkozás stb.). A modern biológiai, elsősorban genetikai kutatások azt is kétségtelenné tették, hogy az ember érdeklődési köre, ilyen vagy olyan irányú hajlama determinált, s e determinációban az irodalmi érdeklődés nem foglal el nagyobb helyet — mondjuk — a vizuális vagy a sportinformációk iránti érdeklődésnél. Ha pedig valakit — az általános műveltség kereteit meghaladóan — hajlamai, determináltságai ellen ható információk tömeges befogadására kényszerítünk, az benne (némi szépítéssel szólva) „idegenkedést” vált ki.

2. Most már a művészi, esztétikai, esetünkben irodalmi érdeklődésű-hajlamú (még mindig jelentős számú) csoportnál maradva: ezt olvasom egyik lapunkban: „A társadalomtudományi szerkesztőség . . . most a *Petőfi-évfordulóra* készít doku-

Bálint Endre: Nemzeti dal

1942 MÁRCIUS 1

A PETŐFI RÁDI

8 MÁRCIUS 15

A SZABAD SAJTÓ

1942-194

Buday György: Petőfi születésének 150. évfordulójára

Petőfi halála. I.

Lenkey I.

Lenkey István: Petőfi halála

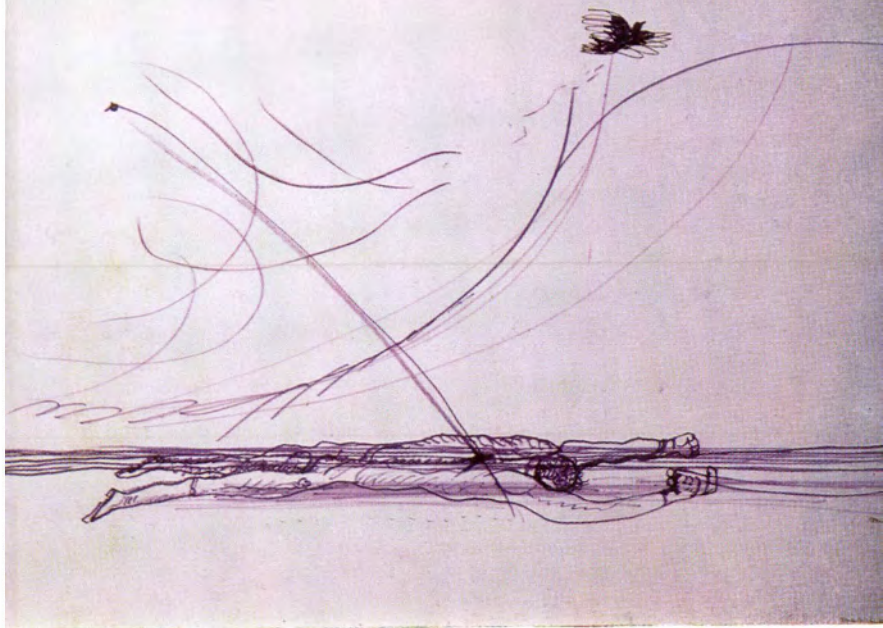
Józsa János: Illusztráció Petőfi szerelmes verseihez

*Kondor Béla: Kecskeméti vendégszínház — Petőfi a Lear király
Bolondjának szerepében*

Szentgyörgyi József: Beszél a fákkal a bús őszi szél...

Hintz Gyula: Petőfi halála

egy
társ a társ

Szalay Lajos: A nép nevében

mentumfilm-sorozatot, mely nem a költőt mutatja be [!], hanem . . .” Szóval nem a költő Petőfit mutatja be. Véleményem szerint pedig Petőfi költő volt, s minden lépése, tette, gondolata, érzése mint költő által válik jelentőssé, országos és világméretűvé, sőt „érdekessé” is. Ha Petőfivel szemben az ifjúságban idegenkedés tapasztalható, az elsősorban és mindennek előtt annak tulajdonítható, hogy oktatásunk, művelődéspolitikánk, ismeretterjesztő munkánk, telekommunikációs lehetőségeink „nem a költőt mutatják be”. Az irodalom iránt amúgy sem nagyon fogékony rész azonban Petőfit továbbra is költőnek tekintti (az irodalomórán tanulja!), tehát eleve némi „idegenkedéssel” fogadja be, a fogékony kisebb résznek pedig nem mutatjuk fel a költőt, a művészt, nem nyitjuk meg azokat az információs csatornákat, melyen keresztül a „költő vagyok” kijelentés egész gazdagsága, sokoldalú: teljes igazolása kibontakozhatna a hajlamuk, determináltságuk által érdeklődők, a befogadásra fogékony, érzékeny ifjúság-hányad számára. Félreértés ne essék: a költő Petőfi teljességéhez, igazságához, szépségéhez hozzátartozik — mi az, hogy „hozzátartozik”: szerves része, vele egy elválaszthatatlanul azonos költészet — politikai, közéleti, forradalmár tevékenysége, eszmerendszere is. De nem több, nem fontosabb, mint alakteremtő képessége, érzelmi embersége, szerelme, táj- és emberszemlélete, erkölcsi világa, s nem több, mint művészi nagyságának annyi és annyi megnyilvánulása. Nem ezekből mint külön orgánumokból *tevődik össze* a költő Petőfi, hanem ezek az egész, a teljes művésznek különféle megvilágításban kirajzolódó, de szerves egységet alkotó, más és más aspektusai.

3. Ezek után rövidebben szólhatok arról, hogy a meglevő „idegenkedés” leküzdése érdekében a legfontosabb feladat az, hogy *műveket* tanítsunk. Vagy talán ne is tanítsuk: *olvassassuk* és bontsuk ki a művek szépségét, értékét, korszerű és mai *funkcióját*. Aki költő csak tananyag, csak kézikönyv-fejezet, lexikon-cikk és nem *élő olvasmány* (vagy „hallomány”), nem szerves része a művészi információk *mai* áradatának, attól még

az is elidegenedik, aki különben nagy szellemi élvezettel be tudná fogadni. Elképzelhetetlen, hogy — mondjuk — a *János vitéz*, de akár csak egy rövidebb dal, egy lírai költemény, egy levél igazi recipiálása végbemehetne csupán azért, hogy valaki el tudja mondani: „miről szól”. A vers (és minden művészi alkotás) önmagáról szól, önmagát mondja: szóról szóra, sorról sorra, el kell olvasni a művet, lépésről lépésre kell a felfedezés (vagy ráismerés) örömet érezni s vele gazdagodni, emberiesülni... Persze ez nem megy magától, az olvasni tanítást már az általános iskolában el kell kezdeni. Hogy nincs rá idő? Tudom, de — akár a történeti, életrajzi adatok rovására is, és kegyetlen szelektálással — a *műértés*, a műélvezet, az olvasni tudás „technikáját” kell megtanítani. Esztétikai műveltséget kell adni legalább azoknak, akik igénylik.

4. Egy következő válasz a sok „miért?”-re. Senki költőt nem lehet megszerettetni, a vele szembeni idegenkedést eloszlatni az *összefüggések*, *összehasonlítások* mellőzésével. Egy művész nagysága nem abszolútum: csak akkor válik kézzelfoghatóvá, ha nyilvánvalóvá válik mások kisebbsége vagy más nagyok nagyságának másféle jellegzetessége. Petőfi nagysága (illetve nagyságának sajátossága) sem ragadható meg önmagában, mondjuk: Csokonai, Vörösmarty, Arany nélkül. De nem ragadható meg a kortárs világ- (európai) irodalom valamelyes — olvasmányra épülő! — ismerete nélkül. Ez a kérdés, azaz-hogy válasz azonban messzire vezetne.

5. De talán az idegenkedésnek valamennyi okai közül a legfontosabb — nem félek kimondani —: egy bizonyos *manipuláció* a modern, legfőképp az élő irodalom javára. Ennek alapjában nemcsak a mai társadalmi jelentőségének elismerni-akarása (vagy nem tudása) áll, hanem egy téves elképzelés is a *haladás*, *fejlődés* mibenlétéről. Röviden: a társadalmi és tudományos haladást-fejlődést — és a velük járó gyakorlati érdekeket, értékeket — azonosítják a művészeti haladással-fejlődéssel, s ennek következtében a művészetek (az irodalom)

irányában az amazokéhoz hasonló gyakorlati igényeket, elvárásokat — és reményeket támasztanak. Ha a 19. század első felének tudományos, társadalmi gondolkozása ma már nem korszerű — mondja ez az egyenlet —, nem lehet korszerű (s ennek megfelelően hasznos) annak a korszaknak esztétikai világa sem. Ami pedig nem korszerű, az elavult, idejétmúlt, csupa sablonos, elcsépett szépséget felmutató. Kétségtelen persze, hogy az esztétika, a szépség-eszmény is változik, talán fejlődik is —, de arra ritkán mutatnak rá, hogy ha a tudományban, társadalmi haladásban a feljebb vívő lépés csak az előző lerombolásával, megtagadásával, megcáfolásával történhetik is, — a művészetben, így az irodalomban ez nem szükségszerű. A művészet (a nagy művészet) egyidőben fejezi ki a korszerűt és az egyetemeset, az örököt. (Petőfi esetében meg éppen az ő korában korszerűt emelik a mindig korszerű, az egyetemes, az örök fölé.) A jelen kritika és a — tévesen — kritikai alapállásból készült irodalomtörténetek természetesen magasabb értékűnek hirdetik a *mai* korszerűt a régi egyetemessel, a *mindig* korszerűvel szemben. Magasabb értékűnek, művészebbnek hirdetik a kísérletezést a megvalósulásnál, az újat keresést a hagyományba beépített újnál, a modernség a korszerű szép feltételének és példájának érzik, hirdetik a bonyolult kiforratlanságot, forradalomnak az útkeresés vagy úttévesztés kínjait és kétségbeesett bátorságát. A mára való ilyen túlzott koncentráció következtében Petőfi elkerülhetetlenül elavult költői modellé válik mind egészséges, fiatalos optimizmusának világérzésével, mind harmonikus, áttetsző kifejezőrendszerével. Nem véletlen, hogy ismételten kísérletek történnek annak az eszmei, intellektuális vívódásokban és formabontó meg hasonlításokban, „tépettségben” alkotó Petőfinak előtérbe állítására, amelyik Petőfi csak egy része a teljes, az igazi, a valódi és *mindig* korszerű Petőfinek.

MEZEI JÓZSEF

1. Úgy fogalmaznám át a kérdést, hogy mit jelentett Petőfi a mai negyvenévesek, az én nemzedékem számára?

A felszabadulás után felnőtté váló nemzedék feladatként kapta a haladó hagyományok összegyűjtését, átértékelését és ápolását. Ennek az önképző kulturális tevékenységnek egyik legizgalmasabb vonulata volt az ifjúságot mindig intenzíven foglalkoztató forradalmi örökség. Szívesen kerestük ugyan a távoli korok forradalmi, lázadó, harcias hangjait, lelkesen ismerkedtünk az értelem, felvilágosodott ész forradalmárköltőivel, de ezek a világnézeti és ízlésbeli találkozások csak egy-egy vers, néhány mű és sor lobogásáig tartottak. Petőfi költészete az első nagy költészet, amellyel azonosulni tudott ez a nemzedék. Talán túlságosan is gyermekes, éretlen és ösztönös volt ez az azonosulás, talán túlságosan is elfogult, lelkes, az árnyalatokra, a körülötte még fellelhető értékekre nem figyelő, merev, igazságtalan volt ez a rajongás. Az ifjúság nem mérlegel, nincs is ideje ekkor a megfontolásra, ráragadt a történelmi korszak türelmetlensége. Forradalmi kor részeseinek éreztük magunkat. A forradalmár egyet jelentett a mi szemünkben a fiatalos merészséggel, a bátor vállalkozásokkal, büszkeséggel, önérzettel, cselekvéssel, és egy olyan választott sorssal, életúttal, múlttal, amely a néphez köt, onnan indul, oda tart. Petőfi elsősorban személyiségével kérlelhetetlen, meg nem alkuvó, megfékezhetetlen magatartásával hatott ránk. Egy olyan politikai légkörben, amikor a legkisebb fegyelmezetlenséget sem engedték meg magunknak. Amikor minden erőnket lekötötte a közösségformálás és az önnevelés megannyi gondja, buktatója, tévedése. Illúzióink és önáltatásaink. Petőfi volt az abszolút forradalmár eszménye, a példa és norma, a cél elérhetőségénk igazolása, biztonsága. Ez adott erőt a csalódások, sérelmek, igazságtalanságok, demagóg megtévesztések, karrierista hazugságok, — becsapottságunk elviselésére, és az ideális forradalmi közösségalakítás és jellemépítés újrakezdésére.

Utólag meglepő, hogy ez az egyszerű, népies, magyaros

költészet semmilyen esztétikai hiányérzést nem keltett bennünk, soha, egyetlen pillanatban sem éreztük súlytalannak, vagy elavultnak. Erre bizonyára több magyarázatot is találhatunk, a legkézenfekvőbb azonban, hogy érzelmvilágunkat, hangoltságunkat, egész akkori életünket betöltötte Petőfi. költészete, s amit még magunkban hordoztunk, amire még igényünk lehetett, megkaptuk a másik két forradalmár költőtől, Adytól és József Attilától. A gyűlölet, bibliai átok keményebb szavait, a doboló ritmusokat, harsány éneket Adytól, a tündöklő szégyenség, tiszta szívű, csendes lázadás szavait József Attilától. Petőfi verseinek szépségét minden esztétikai eligazítás nélkül is teljesnek éreztük. A népdalok és népmesék örök szépségét szerettük bennük ösztönösen és tudatosan.

2. Petőfi mindig aktuális. Még a nem forradalmi, nem cselekvő korokban is. Fiatalság, erő, egészség, bátorság, áldozatvállalás olyan feltétlen erények, amelyekre fáradtabb, tehetlenebb korok és halkabb, visszahúzódóbb költői alkatok is nosztalgikus sóvárgással, vagy babonás félelemmel gondolnak. A bátor, szókimondó, cselekvő költészet mindig figyelmet kelt maga iránt. Mi a vonzó ma Petőfi költészetében? Vonzó egyértelműsége és közvetlensége. Az élet bonyolultságát is magába foglaló egyszerűsége. Vonzó az, hogy ebben a lírában minden egyértelmű, nincs hasadás, vagy kettősség élmény és kifejezés, ember és világnézet, szubjektív igazság és társadalmi érdek, a haladás között. A bizonytalanság, hitetlenség hiányzik Petőfiből. Vonzó az őszintesége, emberi méltósága, vonzó, ahogyan semmibe veszi a metafizikai spekulációkat, a szubjektív, elfogult ideológiai torzításokat.

Aktuális ma és mindig Petőfi esztétikai ideálja is. A népköltészet a magyarság lelkét, jellemét fejezi ki, a legmagasabb rendű esztétikum, „tiszta költészet”. Ez a költőiség nemcsak alap, rekonstrukció, hanem a nemzeti költészet végletesen absztrahált, ezoterikus formanyelve is. A zenéhez hasonló letisztulás és kifinomodás, mindenkire szól, de csak kevesen művelhetik, és csak a beavatottak érthetik meg igazán. Petőfi ma „ko-

moly zene”, nehéz műfajú költő. Nem utánozni kell, hanem tanulni tőle. Bachot, Beethovent sem másolta le a zeneművészet.

3. Petőfi mindig fiatal marad, a líra *már* — legalábbis részben, bizonyos élménykörökkel és ritmusokkal — eljut a fiatalok szélesebb rétegéhez, Petőfi tehát élhetne ifjú szívekben is. A kérdés, hogy vajon idegenkednek-e tőle a mai fiatalok, mégsem jogtalanul vetődik fel. A fiatalság joga az újat keresés, a kérdezés, az ellentmondás, a lelkesedés, a dac, és néha-néha a megbotránkoztatás. Petőfiék nemzedéke sem volt mentes mindezekről, és azt gondolhatnánk, hogy legalább a nemzedéki rokonszenv, megértés közelíti egymáshoz különböző korok ifjúságát. Ebben az esetben nem így van, Petőfit, Aranyt, a népies lírát fiataljaink nemigen kedvelik, illendőségből olvasásuk, megkopott értékek tartják, olykor lebecsülik. Ez részben az életkori elcsúszásoknak, tévedéseknek tudható be, részben pedig az esztétikai, irodalmi nevelés, és kulturális légkör hibájának. Az életkorral függ össze, hogy az ifjúság lázad a kötelező, hagyományos értékek ellen, modernnek tartja magát, új irányzatokhoz csatlakozik, a divatos, a sikeres híve. Éppen ebben van az ifjúság csapdája. Nincs annyi élettapasztalata, esztétikai, ízlésbeli érettsége, felkészültsége, vagy önállósága, hogy észrevenné: a ma sikeres műve, a közönséghez eljutott modern irány már tegnapi újdonság. Ha a divatnak megfelelően alkot és olvas, tulajdonképpen már nem korszerű, nem modern, csak epigon. Ha önmagát keresi az ifjúság, a holnap forradalmait kellene keresnie a mában. A mindig, permanensen születő újat. Az új a régi, klasszikus nélkül pedig észrevehetetlen, megközelíthetetlen. Az esztétikai nevelésnek itt kellene jobban segítenie. Az ízlés-nevelést össze kellene kapcsolni az irodalmi érzék kialakításával, fejlesztésével. Ugyanúgy, ahogyan ez a zenei nevelésben már megvalósult. Petőfi ritmikai és dallam-típusainak megértéséhez olyan magas esztétikai kulturáltság kell, mint Bartók, Kodály zenéjének megértéséhez.

4. Petőfi jelentősége elsősorban a népiesség irodalmi programjának következetes megvalósítása, abban a teljességben,

amit az 1840-es évek népiessége politikailag és esztétikailag jelent. Nem vele kezdődik a magyar költészet, de nála vált igazán magyarrá a költői nyelv. Az ő költészete nyitánya lesz egy olyan lírai fejlődésnek, amely már formájában, eszközeiben is nemzeti, képeiben, dallamaiban, ritmusaiban is magyar. A nemzeti, népi irodalmak megtereintése abban a korban nem valamiféle bezárkózó, gőgös nacionalizmus volt, nem is egyedül a Herder által megjósolt nemzeti veszélyeztetettséggel szembeni heroikus küzdelem. A nemzeti-népi irodalom művelése európai irányzat, történelmi feladat, a polgárosodással, új nemzeti alakulásokkal függ össze. Az új nemzet-eszmény, az új társadalmi szerkezet, új állam megvalósításáról volt szó. Az irodalomnak közvetlenül kellett segítenie ezt a valóság-építést, ezért közéleti, politikus a 19. század irodalma, és meg kellett oldania a fejlődő, mozgó struktúra tükrözését. Ugyanakkor, mindezzel egyidőben, egészen új típusú, új anyagú, nyelvű, új stílusú irodalmat, művészetet kellett teremtenie, a nemzeti-népi valóságnak, az új társadalom születésének szimbolikus megfelelőjét.

Petőfinek nem volt egyszerű dolga, amikor a népköltészet művelésére szánta el magát. Szembe kellett szállnia az ízlés-konvenciókkal, a merész lépéssel veszélyeztette a maga költői érvényesülését, eddig nem ismertet, újat tanult meg, amelynek törvényeit, szabályait még homály fedte. A nép költészetét nem lehetett csak úgy, egyszerűen átültetni a műköltészetbe. Csizolatlanul, számtalan szöveg- és dallamvariációban, idegen elemekkel vegyesen élt a nép közt. A költőnek el kellett végeznie részben a folklorista munkáját is. Egyeségesített, szerkesztett, stilizált, rekonstruált. Petőfi népies formái Bartók és Kodály népzenei formáihoz hasonlóan alakultak ki, de az anyaggyűjtés, feldolgozás, cédulázás stádiumát nem érezteti a költeményekben. Mindez a vers-előtti állapotban, a program, szándék és élmény szintjén zajlott le. A népies — külső formai szempontból — nem is lehet más, mint a népköltészet utánzása, „tanulmány”, rajz- és stíluskísérlet.

Petőfi sorra próbálgatja a népköltészet műfaji, formai lehe-

tősegeit, a dalt, leírást, elbeszélést, életképet, szerep-dalt, humoros anekdotát, mondát, mesét. Az első, aki formai megoldásaival a hagyományos műfajok új kombinációival kiépíti a népiesség poétikai példatárát, bebizonyítja, hogy a népiesség önálló költői világ, nagyon magas szintű, rangos esztétikai rendszer. A „poeta doctus” Arany éppen ezt az alkotó kezdeményezést fogja követni, természetesen kiegészítve a korszak elméleti eredményeivel, és műhelytanulmányokban végig gondolva a költői feladat elméleti és technikai problémáit. Petőfi az irodalmi korfordulót leginkább összekötő, áthidaló, és ugyanakkor a legközvetlenebb, gyors, tömeghatásra alkalmas népköltészeti műfajt választ egyik fő kifejezési formájául, a dalt. Számára ez a személyes közlés, az érzelmek közvetítésének formája lesz, a közösséget egybekapcsoló, ízlést formáló, az irányt propagandisztikusan elterjesztő ének. Ebben a romantikus dal-kultuszhoz áll még közel, a népi dallamokra írt versek, megzenésíthető dalok ugyanakkor a romantika érzelmi közössége helyébe toboroznak híveket egy új, magyarabb, s ezért demokratikusabb, realisabb lelki művelődés számára. A másik népies műfaj is a korhoz és egyéniségéhez illő rátalálás. Ez a forma szintén a romantika esztétikájából nőtt ki, a mese, amely éppen népmesei jellegzetességei miatt, a pontos megfigyelések, a részletek leírása, a tárgyak rajza, a népi élettel, képzelettel való kapcsolata miatt, tehát realizmusa révén haladja meg a romantikát. A népmese Arany János szerint is a nép költészete, fantáziája, naiv „eposza”. Arany talán ezért tesz kísérletet a mese és monda vegyítésére, hogy a „mondával” a népi történelemszemlélet kiszorítsa a romantikus nemzet-képet. Petőfi leíró költeményei természetes fejezetei, epizódjai a meseci eposznak, a népi elbeszélés otthonosan megfigyelt technikája ez, hiszen a nép képzelete még a csodás, babonás történetek leírásában is tárgyias, leíró. Arany az epikát választotta alapformának, mert szisztematikusan és szigorú igényességgel próbálta kialakítani az új, nemzeti irodalom alapjait, ahogyan ő megnevezte saját törekvését, a népies foktól elindulva felemelni, kiterjeszteni ezt az irodalmat nemzeti méretekre.

Petőfi tudatos és felelős újító volt. Nem gyökértelenül, nem anarchista módon, nem mesterkéltén alkotott újat. Az irodalmi fikció sok szállal kötődött az egyetemes, európai kultúrához, a görög, latin, keleti, középkori örökséghez, a század izgalmas historizmusához és reneszánsz-igényéhez, kötődött a nemzeti realitásokhoz. Petőfit nem lehet utópista álmodozónak minősíteni. A művelt, iskolázott középosztály gondolkodásához, képzeletéhez, ízléséhez is igazodott, nagyon is jól tudta, hogy ettől a politikai és esztétikai missziótól csak úgy várhat sikert, ha igazolja magatartását, irányát, elsősorban azzal, hogy ismeri a fenntartásokat, a kételyeket, hogy nem akar lerombolni minden értéket, csztelenül, meggondolatlanul. Úgy bizonyíthat csak a kor költője, hogy nyilvánosan átéli a metamorfózis szerepét, végigjárja az átalakulás, a nehéz út stációit.

Petőfi ugyanakkor, amikor nemzeti költővé vált, megoldotta a kor egyik legnehezebb, egyéni-emberi dilemmáját is. Ez a dilemma minden korforduló idején általános, nagyon sok erkölcsi és lélektani katasztrófával járhat, sőt elvezethet a humánus csődjéhez is. Hogy hatni tudjon, hogy becsúszhasson a közügyekbe, az irodalomba, egy nemzetté formálódó közösség egyenrangú tagjává kellett először válnia, tehát ki kellett vívnia a maga számára az egyenlőséget, a polgári jogokat. Az idegenből és az alsó osztályokból jött, jog nélküli költő szükség-szerűen lett forradalmár. Csak forradalmárként lehetett magyar. És szükségszerűen vált magyarrá, mert csak így lehetett költő, közéleti ember, forradalmár. Petőfi meg tudta oldani, amit Martinovicsék még nem, lépéseinek sorrendje is helyes volt: előbb áttörni a bizalmatlanság falát, helyet csinálni a haladó eszméknek. Ez a példa, minden későbbi, radikális mozgalom receptje, minden új művészeti irány szabálya.

5. A különböző korok más-más költő-típusoknak kedveznek. Ezek olykor kiegészítik egymást, illetve együtt alkotják a kor költészetét. Természetesen minden költészet teljességre tör, az élet, világ azonban az egyéni élménykör és hangnem fókuszán

keresztül jelenik meg az egyes költészetekben. Petőfi mint „költőideál” olyan költői magatartás és költői világ, amely még sokszor újjászülethetik, soha nem avul el, de nem zár ki más lehetőségeket. Nem is zárt ki. Mint ahogy képtelenség volna más „ideáltípusokat” magába olvasztani.

JEAN-LUC MOREAU (Párizs)

Félő, hogy kiábrándítom magyar barátaimat, de be kell vallanom, hogy tudtonimál Petőfi költészete sosem kerített hatása alá. Pedig — Ady társaságában — egyike volt az első magyar költőknek, akit kibetűztem. Diákkoromban vagy harminc versét lefordítottam, amelyek derűje és ifjonti egyszerűsége meghódított.

De egy idegen költő csak akkor érdekel igazán, ha költészetének nincs megfelelője az anyanyelvemen. Amit Petőfiben ma is a legjobban szeretek, azok a ritmusukban és képvilágukban a folklórhoz közeleső románcai (mint a betyár-dalok például); néhány elégiája (*Beszél a fákkal a bús őszi szél . . . , Szeptember végén*), melyekben a vers szépsége és a nyelv elfeledtet, mily közel esik Lamartine-hoz; és legfőként a *János vitéz*, mely eleven, friss, sziporkázó, naiv mint egy olajnyomat, amelynek a Budapesti Bábszínház-beli előadása igazi gyermek-örömmel töltött el.

Viszont hazudnék, ha azt állítanám, hogy a *Nemzeti dal* patriotizmusa forradalmár-izgalmat kelt bennem. Ha elmúlt a politikai helyzet, amelyben született, a politikai költészet rosszul bírja az idő múlását; könnyű kigúnyolni (. . . babot tovább nem eszünk!), mint azokat a hadastyánokat, akik évről évre makacsul megünneplik azoknak a háborúknak az emlékét, amelyekben ők kétségtelenül hősök voltak, de amelyek az újabb nemzedékek számára már visszavonhatatlanul a Történelem feledés porától fedett polcaira kerültek. Talán egy viet-

nami, egy angolai, egy ír katolikus, bármely idegen csapatok által elfoglalt ország polgára közvetlenebbül érzékeny lenne Petőfi szabadságot idéző sikolyaira. A magyar értelmiség a nem túl távoli múltban is bebizonyította, hogy Petőfi neve számukra nem veszített még értékéből és zászlóvá válhatik, akár csak 1848. március 15. reggelén. Ezt egy francia is megértheti. De 1945 óta ezt átéreznie sokkal nehezebb. Ezen kívül meg, minek is hallgatni róla, Petőfi rokonsága Béranger-val, amelyet a fordítások a legtöbbször még el is túloznak, igazán nem hangolja az ő költészetére a vers-barát franciát.

Távol álljon tőlem, hogy megpróbáljam vitatni Petőfi történeti, irodalmi, sőt nyelvi jelentőségét. Élete által, amelyről nem tudom, példásnak vagy szimbolikusnak kell-e inkább neveznünk, sugárzása által, azáltal a kikristályosító hatás által, amellyel mintegy testet adott a nemzeti érzésnek, Petőfi kétségtelenül egyike a magyar sőt európai politikai-irodalmi történet legnagyobb alakjainak. Politikai elkötelezettsége nagy-lelkűsége okán, ihlete spontaneitása és őszintesége okán, a közvetlen összecmlás előtti bátorsága és hűsége okán egyaránt csak rokonszenv és csodálat övezheti. De tovább is mehetünk: ha Arany nem lett volna, hajlamos lennék rá alkalmazni André Gide híres *bon mot*-ját, mellyel arra a körkérdésre válaszolt, kit tart a legnagyobb francia költőnek: „Victor Hugo-t, sajna!”

De Arany volt. Arany, akinek az érettebb, felnőttébb, irodalmilag gazdagabb és változatosabb tehetsége az összehasonlítás révén kiugratja azt a könnyűséget és bőbeszédűséget, amelytől igazán Petőfi egyetlen verse sem ment. Petőfi életműve túl hosszú ahhoz, hogy ennyire rövid legyen. Túl korán halt meg ahhoz, hogy tehetsége teljét kiadja? — ez olyan közhely, amelynek igazságáról nem vagyok meggyőződve. A fő mondanivalóját: „Szabadság, szerelem”, egyetlen mozdulattal dobta a költészetbe, mint ahogy életét egyetlen mozdulattal dobta a forradalomba. Ismerjük el, hogy néha lelkesedése, életszeretete — s talán halálvágya — egy-egy olyan verssort, kiáltást adnak a tollára, amire a literátorabb Arany képtelen

lett volna: „Oly mértékben nő szerelmem, / Amilyben fogy életem!” De ezeket a jonhunkkal kell olvasni, nem a fejünkkel. A fölötte kimondandó méltó ítélet alapja az élete, nem a műve. Az ember nagyobb volt, mint a művész.

Nehéz megállni, hogy ne hasonlítgassuk Petőfit Aranyhoz. De ez az írástudók belügye. Testvér-költők, akik két ember-típust személyesítenek meg, amelyeket a magyar történelem — vagy egyszerűen csak a történelem — szívesen társít és szembesít. Az egyik, mint a szalmaláng, ragyogó de kurta fényével elvakítja Európát. A másik, egy sűrűkébb élet maszkja alatt, mint a hamu alatt izzó parázs, kevesebb lángot pazarol, de végül is több meleget ad. Természetes, hogy Magyarország, mely szívesebben azonosítja magát költőivel mint államférfiai-val, történelme fordulatai szerint hol a pátriárka bölcsessége, hol a kamasz lobogása felé fordul. Kevésbé ellentétesek ők, mint inkább kiegészítik egymást. Kevésbé szeretnénk a magyarokat, ha nem lennének Petőfijei.

LEONYID PERVOMAJSZKIJ (Kiev)

Igyekszem nagyon röviden írni.

Amikor Petőfi költészetével először találkoztam, húsz éves voltam. Azóta közel fél évszázad telt el, de ennek a zseniális magyar ifjúnak a bámulatos ragyogása, üdesége, természetessége bennem nemhogy megfakult volna azóta, hanem éppen ellenkezőleg, kitörölhetetlenül belém vésődött.

Sok költői hatás ért később, olyanok is talán, amelyek mélyebben és jelentősebben hatottak saját munkásságomra.

De Petőfi költészetéről képtelen vagyok úgy szólni, mint a költői hatások egyikéről. Ez a költészet az életembe szívódott fel, ugyanolyan alapvető és elválaszthatatlan elemévé lett, akár a levegő, a víz és a kenyér.

Versei, mint hús patak a rekkenő délben, szomjamat oltják; belelegzem őket, mint frissítő vihar után az ózont; táplálékomat, mindennapi kenyeremet jelentik.

Petőfi verseit több, mint negyven éve fordítom.

Úgy érzem, az ukrán nyelvnek szinte természeti adottsága, hogy rajta a lehető legpontosabban és legteljesebben szólalhaszon meg Petőfi verseinek képi világa, felépítése, muzsikája.

Soha nem okozott nehézséget fordítása közben, hogy rátaláljak a legmegfelelőbb szavakra, képekre, az adekvát jelentésre; mintha Petőfi költészete határozottan arra teremtettet volna, hogy ukránul megszólaltassák.

Néha olyan érzés fog el, hogy ő voltaképpen — ukrán költő, én pedig csupán igazi nyelvét adom vissza, hogy ezzel milliók számára hozzáférhetővé és közelivé tegyem; az ő népisége oly rokon az ukrán költészet legjobbjainak népiségével, hogy más akadály nem is áll megértése útjában.

Tévednénk viszont, ha Petőfiben csak a népit látnánk, — még ha a legmélyebb értelemben használjuk is ezt a szót.

Petőfi egyetemes jelenség, aki az egész világe — ezért találja meg olyan könnyen az utat a világ bármely zugában, bármelyik nép olvasóinak szívéhez.

Egyes költeményei látszólag igen egyszerűek; Petőfi azonban egészében roppant bonyolult, mély és sokoldalú.

A világot megnyilvánulásai teljes gazdagságában fejezi ki; lírájába ugyanúgy beletartoznak a népelet vidám zsánerképei és a kamaszos naivitásukkal elbűvölő szerelmes dalok, mint a férfivá érett forradalmár, a politikai gúnyversek, vagy a halál előérzetétől telített rapszódiai költészete.

Petőfi költészete gyémánt, — minden oldala nagy lelkét veri vissza.

VERONICA PORUMFACU (Bukarest)

AZ ÓLOM SIRÁMA

Jaj,
én sorsom!
átkozódom . . .

Mért nem tűzbe szálltam én,
jósnak, újév reggelén
— ólom lennék, vízbe esnék,
s mondanék a
legényeknek
sok szerencsét!

Mért nem szedő-kéz alatt
lettem betű, kis darab,
a versek tüzét gyújtogatnám
gyermekedért,
hű fiadért
szép szabadság!

Jó szerencsém elhagyott,
golyó lettem átkozott,
szíven lőttem —
s elbukott a
fehérvári zöld mezőben.

Jaj,
én sorsom —
átkozódom . . .

Cseke Gábor fordítása

RÁKOS PÉTER (Prága)

Az *Irodalomtörténet* öt kérdése közül épp az utolsót, az ötödiket érzem olyan kulcskérdésnek, melynek megválaszolása a többi négyre is fényt deríthet.

Tehát „kizár-e ez a költői ideál más költői típusokat, vagy azokat is szervesen magába öleli?”

Véleményem szerint sem az egyik, sem a másik: magába nem öleli, ki sem zárja. *Tertium datur*: ez a költőideál *megfér* más költőtípusokkal, felülről és utólag nézvést a költőtípusok általában megférnek egymással, kiegészítik egymást, váltakoznak, osztozkodnak az élet korain és az irodalom korszakain.

Szigorúan véve persze, mielőtt bármit is állíthatnék a petőfies költőideálról, előbb azt kell tisztáznom magamban, meg tudom-e érteni (és örök pedagógusi másodlagosság: meg tudom-e értetni), mi ennek a költőtípusnak a lényege?

A Petőfi-képet vagy a Petőfi-költőtípust keretbe foglaló, a szétágazó verstartalmak közös hangulatát kifejező mottóul (mint afféle „bevezetés Petőfi Sándor költészetébe”) számomra régől fogva két, viszonylag kevesebbet idézett költeménye kínálkozik:

Az egyik *A haraghoz*:

Nem hagyhat el engem
Nemes indulatom,
Az ifju-harag;
Nem apad ki szivembül
E zuhatagos
Vad bérci patak. . .

A másik *A türelemről*

Türelem, te a birkák s a
Szamarak dicső erénye,
Tégedet tanuljalak meg?
Menj a pokol fenekére!

„Csoda”, „üstökös”, „az ifjúság hódító varázsa”, „a tisztaság meredek súlyommozdulata”, ezek csak más-más szavak a jólismert közös élmény kifejezésére. A petőfiesség lényege, úgy érzem, nem a „mondanivaló” (más költők is szerették a

szabadságot és a szerelmet), nem is a művészi kifejezés mikéntje (más költők művészi fegyverzete sem volt alábbvaló), hanem a mód, ahogyan élt benne: az a féktelen legtöbbet-akarás, az a titáni nagyotmarkolás, amelyről rendszerint csak idővel derül ki, hogy nem csupán az ifjúság ragyogó és megmosolyogtató naivitása, hanem átgondolt és vérrévált életszemlélet (az már csak ráadás, hogy ezt a szemléletet élet és halál hitelesítette, hogy Júlia a költő boldogsága másnapján valóban sírja fölé omolhatott, és a költő szívéből valóban ott folyt ki a vér, hol a világszabadságért haltak a hősök, és — mert az álmok nem hazudnak — dicső neve örökkön él). Ez az állandóan lázban égő, bárminő semleges viszonyulásra teljességgel alkalmatlan költői attitűd a Petőfié. Nem mondom: jobb a többi lehetséges költői attitűdöknél, még kevésbé rosszabb; az ég boltozatján dörömbölő fenséges Vörösmartyról, a bölcs melankóliájú Aranyról, a kétlelkű vátesz Adyról, a szigorú és míves Babitsról, a ziláltságában is heroikus József Attiláról sohasem mondanám ki, hogy *kisebb* költők Petőfinél, de a *legnagyobb* költő, a Költő szerepe és rangja a Petőfi Sándoré: úgy tűnik, mintha ezt a címet nemzetek életében csak egyszer lehetne elnyerni, s mintha nem is aspirálhatna rá senki más. A világirodalomba is inkább mint jelkép vonult be, semmint egyéni arculatú költő, mert a lírikusok (Petőfi is) fa helyett inkább akácot vagy fenyőt szeretnek mondani, madár helyett albatroszt vagy cinkét, virág helyett orchideát vagy kikiricset, de azt, hogy „szabadság” csak egyféleképpen érdemes mondani. Éluard sem mondta száz évvel később ennyire másképp, s mellesleg talán ezért is „fordíthatóbb” Petőfi más nagy magyar költőknél: élményanyagában, színeiben bizonyára nem különbözik lényegesen Aranytól, de legegységesebb, legdominánsabb gesztusai, a „szent világszabadság”, a „nép nevében” nyilván mindig közvetlenebbül, nyelvé-felettibben érzékelhetők, mint az „ösztővér kútágas hórihorgas gémmel”.

S ezzel el is érkeztem ahhoz a munkamegosztáshoz, amelyre kezdetben utaltam. Így lobogni csak a történclem kivételes és végletes pillanataiban lehet, a történclem lüktetésével együtt-

lélegezve. Nem azt mondom ezzel, hogy a változtatni, haladni akarás pátosza, a forradalmi szenvedély csak ezekben a kivételes pillanatokban élhet és éljen az emberben, csupán annyit, hogy nem nyilatkozhat meg mindig ezen a hőfokon, nem törhet fel mindannyiszor forró lávaként, nem lehet a verssel élő ember számára sem — a szó legnemesebb értelmében — hétköznapiak konzumlírája. Hogy mit jelent utókorának Petőfi, azt csak az élet ritka perceiben lehet átélni.

Persze ehhez még feltétlenül hozzá kell fűzni valamit: egy költő megértéséhez nem elegendő (bár elsődleges követelmény), hogy saját legbensőbb lelki, szellemi igénycinkkel rezonáljunk arra, amit mond; az idők múltával el kell háritani a megértés elemibb akadályait is. Örök mondandóikat a költők elmúlt századok formanyelvén (vagy persze távoli világtájakon) fejezik ki. Önmagáért beszélő szöveg nincsen; ahhoz, hogy Petőfit (vagy Adyt vagy Racine-t vagy a régi görögöket) adekvátnan olvassuk — bármint is vélekednénk némely egyébiránt tiszteletre méltó és megfontolást érdemlő modern elméleti irányzatok — tanulásra, megszokásra, szövegentúli felkészülésre van szükség; s ha ez hiányzik vagy tökéletlen, ne Petőfire vessünk, se mai olvasójára, hanem a közvetítő láncszemre: a professzionális irodalmárok testületére, magunkra, kik minden elvont töprengésünkkel, filológiai kutatásunkkal a megértetés feladatát szolgáljuk.

Mindezekből talán nem egészen logikátlanul következnek válaszaim a többi kérdésre:

1. Gyermekkorom és ifjúkorom határán Petőfi versei éreztették meg velem először, mi a költészet szárnyalása (abban az értelemben, ahogyan megkíséreltem a fentiekben körvonalazni).

2. Petőfi aktualitását abban látom, hogy erre a szárnyalásra időről időre mindig újra meg újra szükség lesz.

3. Következésképpen az ifjúság — éppen az ifjúság — valójában sohasem idegenkedhetik ettől a szárnyalástól, hacsak nem tesszük meg számára kötelező napi tornagyakorlatnak.

4. A magyar líra fejlődésében Petőfinek az a jelentősége,

hogy a szárnyalásnak ezt az attitűdjét korparancsként és a kor tartalmával telítve valószínűtlenül meg milliók számára.

Bennünk él, ha nem olvassuk is naponta, nemes és időtálló norma, melyről tudunk akkor is, amikor nem érezzük, s ha egyéni vagy közösségi létünk vagy tudatunk egyszer-egyszer megidézi, előjön régi ismerősként, mintha mindig is rá gondoltunk volna.

RÁKOS SÁNDOR

Tömondatokban kellene róla írni, vagy majdnem-tömondatokban. Mindenképp olyan mondatszerkesztéssel, amely legkevésbé tűr meg kibúvókat. Mert ő szembenézésre kényszerít, határozott állásfoglalásra, egyértelmű igenre vagy nemre, születésének-halálának bármily sokadik évfordulóján is, éppen úgy, mintha élne.

Az óriás-egyéniiségek kiváltsága, a világtörténelemben is csekély számú legnagyobbaké, hogy csakis úgy állhatunk eléjük, ha — legalábbis a szembesülés perceire — kötelezőnek érezzük, magunkká-hasonítjuk normáikat. Petőfivel voltaképpen csak petőfiesen lehetett, Petőfiről csak petőfiesen lehet érdemben beszélni. Úgy értem, a legteljesebb, jegyzőkönyv-hitelű valóságtisztelettel és őszinteséggel.

★

Soha, senki nem tudott nálunk — és máshol? azt hiszem, fél kézen meg lehet számolni a rokon-géniuszokat! — hozzá hasonlóan jelképpé válni.

Ha azt mondom: *költő* — száz ember közül kilencvenötnek az ő neve jut eszébe legelőször. A másodperc következő tört részeiben fölmerülhetnek azután más nevek is, (vannak, akiknek emlékeztetőben csapatostól, vannak, akikében szórványosan, vagy egyáltalán nem — ez már hajlam, olvasottság kérdése), de a legelső név majdnem mindig a Petőfié.

★

Egy nemzet tudatában — nem is csak a tudatában, a „tudatalattijában”, az álmaiban, a reflexeiben is — azonosult ez a három szótagú név a *költő* fogalmával. Szinte példa nélküli eggyéforrottság az évszázadok hullámverésében, olyan kivételes szilárd pont, amelyen a legműveltebbek csakúgy megvetetik a lábukat, mint az alig, vagy egyáltalán nem műveltek. És egyiküknek sem kell szégyenkeznie: a magas igény nem kényszerül lealacsonyodni, s az alacsony úgy magasodik föl, hogy lábujjhegyen is félszegség nélkül, természetesen mozog.

★

Petőfi, azonkívül hogy mindenkié, a költőké is. S ez megintcsak szinte példa nélkül való. Aki a „költők költője”, az ritkán a tömegé — és többnyire fordítva is igaz ez a tétel. Petőfi viszont ma is eleven hatóerő az irodalomban. Költői programja nemcsak a halálát követő fél évszázadban, hanem jóval később, még az őt látszólag meghaladó Ady zsenijének kibontakozása után is irodalmi irányzatokat — jelentősebbeket, mint a halála után következők voltak — töltött meg tartalommal. Közvetlen hatása máig kimutatható, s nem is olyan régen még remekművek pattanhattak ki a Petőfi-oeuvreből átmentett-megőrzött (magatartás)formák és a legkorszerűbb tartalmak ütközéséből.

★

Elgondolkoztatók a szinte fölismerhetetlen, tökéletesen asszimilált hatások, különösen, ha nem Petőfivel rokon, hanem éppen Petőfitől idegen alkatokban élnek tovább.

Megintcsak abból kell kiindulnunk, hogy nincs — aligha lehet — magyar költő, aki életének valamelyik szakaszában ne Petőfit tekintette volna mesterének. (A *szakasz* itt éppúgy jelenthet heteket-hónapokat, mint éveket; van, aki csak felnőtt korában találkozott Petőfivel; bár a többség már az elemi iskola padjaiban őt tekintette példaképének.)

Ha nem mechanikusan értjük az irodalmi hatás fogalmát, vagyis nemcsak a közvetlen átvételt tartjuk annak, hanem az

alkotásra inspiráló mégoly távoli rezonanciát is — vég nélkül és a legváratlanabb helyeken Petőfi-hatásokra bukkanhatunk a modern magyar lírában. Akárhány költői magatartás, megfosztva külső jegyeitől, néha egészen más felületek mögött Petőfi alapvetéseinek egyikét vagy másikat idézi föl.

Ugyanez — sokszor még fokozottabb mértékben — a prózára is érvényes. S megintcsak nem a közvetlen hatásokra gondolok. Izgalmas feladat volna a Petőfi-próza közvetett hatását kimutatni, mondjuk, a Kosztolányi—Örkény-típusú hangvételekben. (Elég szeszélyes rokonítás ez, de csak jelzésnek szántam.)

★

Petőfi felülmúlhatatlan csoda. Mesebeli alak, egy legendásításra hajlamos — s ezért gyakran önbecsapó — közösség valóban legendára méltó hőseinek egyike.

A képzelet is elfárad, ha követi őt rövid életének állomásain. A hazáját keresztül-kasul gyalogszerrel bejáró, fagyban, szélben, hófúvásban fáradhatatlanul menetelő, útszéli csárdák kemény lócáin, vagy istállókban, kazlakban alvó kicsapott diák, vándorszínész, ifjú költő kora műveltségének és emberi-etikai törekvéseinek csúcsein járt. Nemcsak ennek a kis országnak, de Európának, az emberiségnek legnagyobb kincseit, az egész világ forradalmát vitte magával, köpöncye alatt, szaporán lépkedve a puszta telében.

★

Szeretem és csodálom Petőfit.

JOACHIM RÄHMER (Halle)

Nem könnyű számomra az Önök kérdésére válaszolni. Ennek egyrészt az az oka, hogy régen elmúlt azon idő, amikor Petőfi Sándor költészetét először átéltem, másrészt az, hogy maga ez az élmény más benyomások sokaságával hatott rám,

olyan benyomásokéval, amelyeket az ember az irodalom egészétől kap, ha komolyan foglalkozik vele. Megpróbálom ezt megmagyarázni.

Egy olyan nemzedékhez tartozom, amelynek döntő élménye egybeesik egy új társadalom keletkezésével Németország általunk épített részében. Ez az 1945 után meginduló fejlődés alakította életérzésünket. A tanácsstalanság, a pesszimizmus és rezignáció időszakát a keresés és felismerés, a tapasztalatok gyűjtésének és a felelősség vállalásának időszaka követte. Mindez természetesen nem ment végbe összeütközések nélkül.

Sok más élmény és benyomás mellett fejlődésemben nagyon nagy szerepet játszott az irodalommal való találkozás. Környezetemmel és a társadalmi fejlődés kérdéseivel szembeni produktív magatartás keresése közben, a szívós önelemzés időszakában az irodalom mindig jó barátom és tanácsadóm volt. Ha az élethez való értelmes viszony megtalálásában a szerzett reális élettapasztalatoknak tudható is be a főszerep, úgy gondolom, ezeket a reális tapasztalatokat mégsem tudtam volna úgy feldolgozni, értelmezni és saját gondolkodásomba beépíteni, ha nem szolgáltatott volna egyidejűleg az irodalom is tapasztalatokat, vagy ha legalábbis e két tapasztalás nem haladt volna egymás mellett. Amellett, hogy megismertem nemzetünk költőit, azokat, akik a fasizmus időszaka után az emigrációból Németországba visszatértek, mint például Johannes R. Becher, Bertolt Brecht, Erich Weinert, Kuba, Stephan Hermlin, Louis Fűrnberg, valamint azokat, akiknek nevét és művét, jóllehet már régen halottak voltak, korábban faji okokból nem lehetett emlegetni (iskolai olvasókönyvemben például Heinrich Heine *Lorelei* című verse alatt kis nyomtatott betűkkel ez állt: „Ismeretlen szerző”), nagy műveltségélményt jelentett számomra a külföldi humanista és forradalmi költészet megismerése is. Élénken emlékszem még arra, milyen lelkesedéssel szavaltuk annak idején Vlagyimir Majakovszkij verscit, de nagy hatást gyakoroltak rám Hikmet, Neruda és Wolker versei is.

A keresésnek ebben az időszakában fedeztem fel a magam számára Petőfi Sándor költeményeit is, amennyiben azok akkori-ban német nyelven hozzáférhetőek voltak. Különösen verseinek érzelmgazdagsága, valamint a társadalmi és magánélet szétválaszthatatlan kapcsolata tett rám nagy hatást. Túlzás nélkül mondhatom, hogy Petőfi verseinek megismerése fölkelte az érdeklődésemet más magyar szerzők iránt is. Ezek közül csak azokat említem, akik különösen emlékezetes irodalmi élményt jelentettek, s még ma is fontosak és kedvesek számomra: Ady Endre, József Attila és Radnóti Miklós. Véleményem szerint ezek a költők hagyományláncot alkotnak a magyar lírában. Petőfi nagyszerű költészetében keresendő és található azonban az a forrás, amelyből ez a hagyomány állandóan táplálkozott és táplálkozik, függetlenül attól, hogy ennek a hagyománynak tudatos vagy öntudatlan felvételéről van-e szó.

Amikor később magam is verseket kezdtem írni, s megpróbáltam átélteni tapasztalataimat valamint felismeréseimet szavakba foglalni, gyakran foglalkoztatott az a gondolat, hogyan kell az ember küzdelmét a világért — hisz az irodalomban mindig erről van szó — úgy ábrázolni, hogy az mások számára is átélhető legyen. Minden nagy költő képes volt erre, s számomra Petőfi Sándor ezek közé tartozik. Ő meg tudta ezt valósítani. Ezért nyújthatnak versei még ma is élményt számunkra.

Ennek nagyon sok oka lehet. A legfontosabb ezek közül — úgy gondolom — Petőfi egygyéforrottsága a magyar nép életével. Aki Petőfi verseit elmélyülten olvassa, csakhamar érzi és tudja, hogy olyan nagy költőre talált, aki népének erőfeszítéseit, inségét, küzdelmeit és szenvedéseit saját tapasztalatból ismerte. Mivel nem kívülről szemlélte népét, hanem együtt élt vele, ismerte érzéseit és gondolatait. Számára írta verseit. Határtalan szeretet és odaadás töltötte el hazája iránt, amelynek szabadságáért kész volt már akkor meghalni, még mielőtt szembe kellett volna néznie a halállal. Petőfi Sándor egy volt a népből. Hitt annak erejében, a szabadsághoz és függetlenséghez való jogában. Mivel mélyen népében gyökerezett, s hála

tehetségének, képes volt megfogalmazni és mindenki számára érthetővé tenni azt, amit sokan nem tudtak kimondani, de átéreztek, átszenvedtek és átgondoltak.

A magyar nép iránti bensőséges szeretet, s ugyanakkor a nép sorsa iránti mély aggodalom mily szép egysége szólal meg a *Pató Pál úr* című versben, amely engem ironikus zárófordulatával a már említett német költő, Heinrich Heine verseire emlékeztet. Petőfi életműve — úgy gondolom — sok vonatkozásban rokon vonásokat mutat Heinéével, különösen ami a népdal iránti vonzódását és a társadalmi viszonyok politikai megváltoztatásáért való síkraszállását illeti.

Petőfi verseit egészen a kor átélése formálta. Sohasem fest idillt. Semmit se szépít. A valóságot a maga kérelhetetlen szigorúságában és kimeríthetetlen szépségében verseli meg. Érzelmei, felháborodása és haragja, gyűlölete és szeretete mindig tárgyiasak. A felismerhetetlenség finom fátylát lerántja a dolgokról, és a realista részlet győzedelmeskedik, s ez a dolgokat újból felismerhetővé teszi. Itt olyan versekre gondolok, mint a *Föltámadott a tenger...*, *A tél halála*, *Itt benn vagyok a férfikor nyarában...*, *Vasuton*. A társadalmi valóság intim ismeretéből merítette Petőfi az abból szinte elkerülhetetlenül fakadó forradalmi optimizmust.

Ha arra kell felelnem, milyen élményt jelentettek számomra Petőfi versei, talán úgy válaszolhatok legjobban, ha azt mondom: utána jobban és pontosabban tudtam, hol és kinck az oldalán kell az embernek tehetségét gyümölcsöztetnie.

Második kérdésre a fenti fejtegetés alapján egészen röviden válaszolhatok. Nincs igazi modern költészet hagyományok nélkül. Petőfi Sándor számomra a lírai realizmus megalapozói közé tartozik. Ebben áll világirodalmi jelentősége. Még ma is olvassuk verseit, elgondolkozunk felettük, hagyjuk, hogy hasanak ránk, és így tiszteljük őt. Ma és mindörökké.

MARTIN REMANÉ (Berlin)

„Ah, si j' étais jeune et vaillant . . . Va, mon coursier, vole en Pologne . . . Arrachons un peuple au trépas!” — írta Béranger, amikor 1831-ben a lengyel szabadságharcosok szorongatott helyzetéről hírt kapott. Olyan idő volt ez, amelyben a görög helóták segítségére siető Byron hívei még minden évben koszorút tettek a költő sírjára.

Néhány évvel később a távoli magyar alföldről egy fiatal költő hangja szárnyalt fel, egy olyan költőé, aki rendíthetetlenül el volt szánva, hogy Byron példáját kövesse, s hogy költői hitvallását népe nemzeti és társadalmi felszabadítása mellett, tettekkel, ha kell, halálával is megpecsételje.

Izgató jelszavaival a francia forradalom szelleme járta be egész Európát, s a párizsi júliusi forradalom majd minden országban forrongásba hozta a haladó szellemeket. A fiatal Petőfi már elég hamar megértette, milyen nélkülözhetetlen impulzusokat kaphat e forradalom országából, s bár iskoláit idő előtt abbahagyta, nem mulasztotta el megtanulni a francia nyelvet, hogy Saint-Just írásait és Béranger dalait eredetiben olvashassa. Az ösztönzés, amelyet ezekből nyert, érett politikai verseinek mind tematikájában, mind dikciójában világosan felismerhető.

Természetesen ez a viszony nem maradhatott egyoldalú. Miután néhány kisebb verseskötet és a *János vitéz* című verses elbeszélés német fordításban Bécsben és Lipcsében 1845 és 1847 között már megjelent, a már öregedő Béranger is tudomást vett róla. Afeletti öröme, hogy Petőfiben olyannyira rokonlelkű utódot fedezett fel, tiszteletteljes, csaknem szerény szavakban ölt testet:

„Szeretem és csodálom őt, mint saját nemzete, és boldog vagyok, hogy Petőfi és néhány más magyar költő érdemesnek tartott arra, hogy emlékezzen rám, és nevemet nagy költőjük, Petőfi Sándor nevével kösse össze.”

Petőfi költeményeinek megjelenése nem kis visszhangot keltett a német nyelvterületen. Lenau barátja, Anastasius Grün

írásaiban — aki mint államférfi sikeresen harcolt Metternich reakciója ellen —, valamint Alexander von Humboldt, Varnhagen von Ense és Friedrich von Bodenstedt műveiben a Petőfi versei iránti igazi rokonszenv hasonló megnyilvánulásaival találkozhatunk, Bettina von Arnim pedig, aki már jóval korábban a lengyel emigránsok, így például Mickiewicz szószólójaként és védangyalaként volt ismert, a fiatal magyarnak a következő melegszívű szavakat szentelte:

„... a vágy, amely minden dalában ott suttog, vajon akar-e rá valaki is emlékezni? Én, amíg csak élek, folyvást beszélni akarok vele halk hangon, csodálni akarom az emberek, a haza, apa és anya iránti szeretetét, szeretetét a szegénység bájos büszkesége iránt!”

Még Heinrich Heine, ez a tudásban és érettségben oly fölényes gúnyolódó sem vonhatta ki magát e fiatal magyar zseni rusztikus törőlnetszettségének varázsa alól, midőn így írt:

„Petőfi olyan költő, akihez csak Burns és Béranger hasonlítható, olyan meglepően egészséges és primitív természet egy beteges szemlélődési allűrökkel terhelt társadalomban, hogy Németországban senkit se tudnék melléje állítani. Még nekem is csak néhány ilyen természetes hangom van.”

Ebben az idézetben már említésszerűen feltettnek látszik az a kérdés, hogy Petőfi, azon elmúlt forradalmi korszak klasszikusa, melynek hű fiaként magát megjelölte, a mi technikai-ipari évszázadunkban ugyanolyan nemzetközi irodalmi jelentőséggel és hatóerővel bír-e, mint hajdan?

Hiba lenne átfogóan nemleges választ adni erre a kérdésre, ahogy ezt tette egy nyugatnémet folyóiratban megjelent ismertetés szerzője Petőfi legutóbbi német nyelvű verseskötetével kapcsolatban, amelyet a Corvina Kiadó adott ki.

Eltekintve attól, hogy e furfangos firkász, akinek Baudelaire a par excellence európai költő, s Petőfit mint politikumot csak a nyugati dialektika megalkuvó szemüvegén keresztül szemléli, még akkor sem lenne igaza, ha csak a piaci szempontokat vennénk figyelembe.

Igaz ugyan, hogy ennek az oly ifjú Petőfinek, aki a maga 26 évével 850 vers mellett 3 nagyobb munkát is hátra hagyott, költői életműve különböző, életkor és tapasztalat által meghatározott gyengeségeket is mutat, mégis minden kétségen felül áll az a tény, hogy azon rövid idő alatt, amelyben élete lezajlott, olyan természeti és jellemképek, valamint népies dalok sokaságát alkotta meg, amelyek tökéletes, múlhatatlan szépségűek, sőt még ennél is többek: „Természetes hangjaival” képes az ipar által megfertőzött, már-már lakhatatlan földgolyónk urbánus emberét elmélkedésre készíteni, és egy olyan atmoszférába helyezni, amelyben kipihenheti magát, mint az elvesztett édenkertben.

Van-e azonban a művészet számára szebb feladat, mint éppen ez, s nem az-e éppen a művészet örökérvényű funkciója, hogy segítse magyarázni a nyugtalanító valóságot, s a képzelet szárnyán föléje emelje a szenvedő embert, s újra meg újra felélessze benne a reményt, hogy e valóság megváltoztatható?

Már nagyon öregnek és beteges szemlélődési allűrökben megrögzött és megcsontosodott embernek kell lennie annak, aki érzéketlen tud maradni e költészettel szemben.

A mai ifjúság szívében azonban, amely mindenütt lázadozik s megpróbál elmenekülni századunk elkorcsosodási jelenségei elől, Petőfi „természetes hangjai” még ma is visszhangra találhatnak.

RÓNAY GYÖRGY

I. Petőfi a nemzeti költő. Mint ilyen, egyike tabu-témáinknak. Petőfiről nem az abszolút hódolat hangján beszélni félig-meddig nemzetgyalázás. Minthogy senki sem szeret nemzetgyalázás hírébe keveredni, megvallom, csak némi vonakodással vállalkozom rá, hogy az *Irodalomtörténet* kérdéseire — a föl-tett kérdések némelyikére — válaszoljak.

2. Van-e idegenkedés az ifjúságban Petőfi költészete iránt? A kötelező válasz: természetesen nincs, hogyan is lenne, minden magyar ifjú és leány Petőfivel ébred, vele alszik el, őt tartja eszményének. Tapasztalatom azonban ezzel homlok-egyenest ellenkezik. Az ifjúság, sajnos, nem nagyon olvassa Petőfit. Mihelyt letette mint „kötelező olvasmányt”, többé nem igen veszi elő; egyrészt mert kötelező olvasmányokat nem igen szokás később elővenni, másrészt mert egyszerűen nem tud mit kezdeni Petőfivel. Az ifjúság más lírán, más költészen nevelkedik (nem az iskolában, hanem szabadon választott olvasmányai által); többnyire azt sem igen érti, mi egyáltalán Petőfiben a költői, a költészet. Témáit többnyire nem érzi költői témáknak; a témák földolgozasmódját naivnak érzi.

Mindebben jórészt igaza is van. Petőfi költészetének értéséhez, élvezéséhez irodalmi műveltség kell — ma sokkal több és mélyebb, mint egy Éluardéhoz vagy Kavafiszéhoz például. A mai olvasók többségének egyáltalán nem kézenfekvő, hogy egy Petőfi-vers „miért szép”. (De hasonló az eset Goethe dalainak nagyrészeivel is.) Meg kellene tehát magyarázni, hogy Petőfi „miért szép”. S ebben a magyarázatban azt is, hogy — ez nem vétek, nem kisebbités, hanem tény — a mai versízléshez képest egy régebbit képvisel. Egy régebbit, amely azonban a maga nemében semmivel sem kevésbé „szép”, mint egy „szép” mai vers. (Idézőjelbe teszem a „szép” minősítést, mert hiszen tudjuk: egy versnek egyáltalán nem kell a közkeletű értelemben szépnek lennie ahhoz, hogy szép legyen.)

3. Egy régebbit, amely azonban a maga idejében hallatlanul új volt; és ez „Petőfi jelentősége a magyar líra fejlődésében”. Tudálékosan fogalmazva: egy (rosszul) elezoterizálódó költészetet — az almanachok líráját, mindazt, ami Vörösmarty, Kölcsey, Bajza nyomán amolyan lírai-epikai közstílussá vált — deheroizált. A „költőivel” szemben a maga módján tudatosan és harciasan „költőietlen” volt, a finomkodóval és magasztossal szemben lapos és prózai. Valahogyan olyasformán, aho-

gyan a szimbolizmussal szemben és utána a kopárabb, puritánabb, prózaibb „modern” költészet.

S ezzel, azt hiszem, a megközelítés legjobb módját is megtaláltuk: azt az irodalomtörténeti analógiát, amely Petőfit talán a legérthetőbbé, legfölfoghatóbbá teszi a mai — mai lírán nevelkedett — versolvasó számára.

4. Arra a kérdésre, amely a Petőfi képviselte költőideál „kizárólagosságára” vonatkozik: nem zár ki más típusokat, — felelném — de nem is ölel magába minden más típust; olyan, amilyen — mint ahogy más költő is olyan, amilyen. Petőfi, ha jól olvastam, éppen olyan egyedi jelenség, mint Ady vagy József Attila; ezek nem összehasonlítható minőségek, mindegyik, a maga nemében páratlan. Azt, hogy „melyik nagyobb?” egy bizonyos mértéken fölül épp olyan értelmetlen, sőt veszedelmes kérdésnek tartom, mint amilyen legyőzhetetlenül az olyasféle koncepcióktól idegenkedem, amelyek a (tehát az egyetemes) magyar költészet „igazi” vonulatának ezt vagy am azt a költő-sort igyekeznek föltüntetni vagy kinevezni. Nem tudom, miért kellene Petőfiért odaadni Aranyt és fordítva, Adyért Babitsot és fordítva; nem tudom, nem értettem soha, ma sem értem, s úgy gondolom, soha nem is fogom megérteni, miért kell a *minden* értékünket egységben látó szemlélet helyett folytonosan valamiféle kizárásos módszerrel élnünk.

5. Petőfi aktualitását elsősorban a költészetében látom: abban, hogy ma is élő, élvezhető, „fogyasztható” és tápláló nagy költő. Egyszerűen így, minden „leg-” és „legesleg-” nélkül. Bizonyos mértéken fölül minden ilyen fokozó képző fosztóképző lesz. Egy irodalmi jelenség mindjárt kevesebb lesz, ha „leg-”; hogy példát mondjak rá, mit gondolok: a *János vitéz* a maga igazi fényét, jelentőségét, helyét (még azt is hozzá merném tenni, hogy szépségét) abban a kettős ragyogásban kapja meg, amit egyfelől a *Tündérvölgy*, másfelől a *Toldi* vet rá. (Ugyanezt persze *vice versa* is elmondhatjuk.)

Ismétlem: Petőfi aktualitását elsősorban a *költészetében* látom.

A politikai, a forradalmi aktualitását is elsősorban a politikai, a forradalmi *költészetében*.

6. Hogy mit jelentett végül nekem, az én „kialakulásomban” Petőfi? Azt mondhatnám, hogy keveset, majdhogynem semmit. Kivéve azt, hogy azokban az ősi, prehisztórikus időkben, amikor valahogyan eldőlt számomra, még igen-igen apró gyerekek számára, hogy „költő leszek”: Petőfiből, Petőfitől tudtam azt, hogy mi a költő és a költészet, a költemény. Kivéve továbbá azt, hogy életem folyamán nehéz időkben, válságos években, sok egyéb vigaszból kifogyva elő-elővettem Petőfit; sosem hagyott vigasz és erő nélkül. Nekem mindig elég volt elolvasnom, századszor és ezredszer a *Zöld leveles, fehér...* vagy a *Piroslik már a fákon a levél...* sorait ahhoz, hogy belső egem kiderüljön és világom visszazökkenjen egyensúlyába.

Majdnem úgy, mint egy okos, meleg, kenyérszagú rokoni szóra. Hiszen „majdnem” a rokonom lett: ha dédnagynéném, Prielle Kornélia épp oly meggondolatlan lett volna, mint a költő... Szerencsére okosabb volt: nem rontotta el ezt a mélyebb és biztatóbb rokonságot; azt, amivel nekem is, és azt hiszem, így vagy amúgy minden magyarul író költőnek a dédvagy az üknagybátyja mégiscsak Petőfi.

OLEG ROSSZIANOV (Moszkva)

1. Első benyomásom az volt Petőfiről, hogy harmonikus költő. Így is mondhatnám: örömhözón, gyógyítóan harmonikus. És máig is, valahányszor visszatérek hozzá, a sokféle diszharmoniótól megfáradt lelkem szinte felüdül őt olvasva.

Később aztán megéreztem és megértettem azt is, ami benne diszharmonikus és tragikus: azt a keserűséget, ami az élet ellentmondásainak megismerésével alakult ki benne. Az ember, míg egyrészt osztozik vele ebben a keserűségben, másrészt ugyan-csak vele újra és újra nekiindul, hogy fellelje a harmóniát, ami

nélkül elképzelhetetlen a szellemi élet, az ember — különösen a mai ember — „önújratermelése”.

2. Talán éppen a mondtak azok, amik Petőfi „helyét és jelentőségét” számomra meghatározzák. Amíg az ember végig fogja élni a naiv harmóniától az érett, a komoly harmóniához, — a harc harmóniájához, a bölcs teljességhez és örömhöz való felnövekedés útját, Petőfi költészete addig valamennyiünk számára megőrzi életességét, érdekességét.

Mert ő gazdagabb mind az egyszerűen „naiv”, mind a csak „diszharmonikus” írónál és költőknél; nagyobb és tágasabb, mint akár kora romantikusai, akár realistái. Én úgy látom, hogy Petőfi a kezdetén áll annak az útnak, amelyen az ember teljes bonyolultságában, történelmi útkereséseinek átfogó gazdagságában való ábrázolásáig jut el a világirodalom, ezzel tehát azon mozzanatok összességének művészi ábrázolásáig is, amelyek intellektuális és érzelmi szempontból elősegítik az emberiség nehéz felszabadulását.

KIRA SAHOVA (Kiev)

1. Az első kérdésre meglehetősen hosszan és sok szempontból lehet válaszolni; például: hogyan hatott rám Petőfi mint olvasóra, hogyan tükröződött költészete irodalomtörténeti munkámban, milyen szerepet játszott életemben. A költő verseit először még mint a Kievi Egyetem hallgatónője olvastam. Akkoriban, a negyvenes évek végén jelent meg válogatott verseinek egy kötete, orosz fordításban, Kun Ágnes szerkesztésében és Hidas Antal előszavával. Így, utólag visszagondolva elég komoly hatást tehettek rám akkor ezek a versek, ha ezt követően úgy határoztam, hogy Petőfi életének és munkásságának, és ettől elválaszthatatlanul hazája nyelvének, irodalmának és történelmének tanulmányozásával fogok foglalkozni, — és azóta is, már sok esztendeje, ezzel foglalkozom.

Ha arról a hatásról beszélek, amit Petőfi rám mint olvasóra

gyakorolt, először a költő személyiségének és munkásságának, életének és verseinek szokatlan egysége, ragyogó, vakmerő ifjúsága, költészetének, e hatalmas életerőtől feszülő költészetnek mozartos—puskinos tiszta derűje, az a zseniális, szárnyaló könnyedség fogott meg; úgy érzi az ember, hogy ennek a költőnek ismeretlen a szavakkal való gyötrelmes küszködés, az újabb és újabb átírások kínja, — úgy ír, ahogy lélegzik, a teremtés mámorától megittasodva, mindentbíróként, mindenhatóként. Később, amikor már alaposabban tanulmányoztam Petőfi munkásságát, megértettem bonyolultságát is, előtűntek a költő kialakulásának zezzugos útjai, időnkénti igen nehéz útkeresései, veszteségei és újonnan talált kincsei is. Már nemcsak költészetének tiszta zengése fogott meg, hanem mély-sége, eszmei gazdagsága, sokoldalúsága, érzelmi skálájának szélessége és világának végtelen tágassága is. Érdekel a romantikus és a realista, a tragikus és az életigenlő mozzanatok egymásbafonódása és ötvöződése, és még sok egyéb.

Most, amikor már jópár esztendőnyi Petőfi költészetének szentelt munka áll mögöttem, egyre inkább úgy érzem, hogy ez a költészet kimeríthetetlen, és egyetlen élet kevés hozzá, hogy egész gazdagságát megragad hassuk, hogy mindenkinek beszélhessünk Petőfiről, aki a költészetet, e nagyszerű és hatalmas őselemet szereti, akit a magyar költő mint művész, ember és hazafi, izgat.

2. Ami Petőfi világirodalmi jelentőségét illeti, mindenkéltől abban kell megállapodnunk, hogy mit értünk e terminus alatt. Ha arra az álláspontra helyezkedünk, amelyre egykor Lukács György, vagyis hogy Petőfi nem tekinthető világjelentőségű költőnek, mert nem gyakorolt közvetlen hatást más országok nagy művészeire, akkor megfosztjuk magunkat attól a jogtól, hogy világirodalmi jelentőséget tulajdonítsunk az olyan nemzetek legkiemelkedőbb íróinak, amelyek nyelve kevésbé ismert, mint mondjuk az angol, a francia, a német vagy az olasz. Munkásságuk ezért azoknak az irodalombarátoknak, akik hazájuk határain kívül éltek, eredetiben többnyire hozzá-

férhetetlen volt, a fordítások gyengék, művészileg erőtlenek, kisszámúak és önkényesen kiragadottak voltak. Akár ilyen, akár egyéb okok miatt, műveik gyakran csak nagy késéssel jutottak el más népekhez, márpedig nehéz bármi módon hatni olyan új nemzedékekre, amelyeket újabb problémák, újabb formái megoldások stb. foglalkoztatnak.

Azonban arról, hogy ezek az írók az emberiség életében milyen jelentőséget töltenek be, mindennél jobban tanúskodik más országok olvasóinak az a nagyfokú érdeklődése, amely ugyanúgy megmutatkozott korábban, mint ahogy megmutatkozik ma is, erről tanúskodik ennek az érdeklődésnek az idő- és térbeli kiterjedése is. Számunkra nyilvánvalóan a legfontosabb kérdés az, hogy a mi napjainkban mennyire eleven és izgalmas költészet Petőfié. Olvassák-e, készülnek-e belőle újabb fordítások — mivel az új fordítások mindig a társadalmi igény meglétére utalnak —, vagy ma már ő is csak olyan irodalomtörténeti tény, mint az a több tucat és több száz költő, aki hajdanában foglalkoztatta az emberek képzeletét, uralkodott gondolataikon.

Arról szeretnék itt beszélni, milyen Petőfi fogadtatása a Szovjetunióban, mivel ezt természetesen jobban ismerem, mint más országok reakcióját verseire. Ha az olyan jelenségektől, mint egyik-másik szerző hirtelen fellobbanó, majd ugyanilyen hirtelen kihunyó divatja — összefüggésben rendszerint egy fordításkötet megjelenésével — eltekintünk, és csak a megszilárdult, állandó érdeklődésről beszélünk, Petőfi versesköteteit kétségkívül azok közé a könyvek közé kell sorolnunk, amelyek folyamatosan, széles körben népszerűek a líra kedvelői körében. Nem egyszer megírták már, hogy Petőfit országunkban szeretik és tisztelik. Felderítették azt is, hogy mi az oka a szovjet emberek érdeklődésének munkássága iránt. Ezek a legfontosabb okok: a költő sok forradalmi alkotásának egybehangzása a mi országunk szellemével, Petőfi demokratikus, eszmei és művészi vezérszólamát tekintve népi költészetének közelsége a mi olvasóközönségünkhöz. De sok elem játszott szerepet ezeken kívül is, melyek együttesen eredményezték azt, amit

Petőfi Szovjetunió-beli népszerűsége fenoménjének nevezhetünk, mivel úgy ismerik és szeretik nálunk, mint — természetesen hazáját kivéve — talán sehol másutt a világon.

Ugyanakkor első igazi, magyar eredetiből készült fordításai lényegében csak 30–35 éve jelentek meg, a költő munkásságának alaposabb tanulmányozása pedig szintén nem régen kezdődött meg. Ezzel nem akarom kisebbíteni mindazok erőfeszítéseinek jelentőségét, akik közel száz éven keresztül népszerűsítették a nagy magyar költő verseit. Elég itt pár olyan névre gondolnunk, mint M. Mihajlové, P. Grabovszkijé és A. V. Lunacsarszkijé, aki — mint Petőfi első marxista kritikusa — már a 20-as években mélyreható és helyes értékelését adta Petőfi világirodalmi jelentőségének, amelyet abban határozott meg, hogy „saját korának bolsevikját” látta benne, akinek költészete forradalmi demokratikus irányultságával jellemezhető. Azonban mindaz, amit nálunk Petőfiből a múlt század 60-as éveitől a harmincas évek közepéig lefordítottak, a költő műveinek egytizedét sem teszik ki. A fordítások többnyire közvetítőnyelvből — németből vagy franciából — készültek. Ez már önmagában is lehetetlenné tette, hogy az eredeti megfelelői legyenek. Olyan költemények, amelyek szervesen beépültek volna az orosz költészetbe, az első fordítások között alig-alig voltak.

Tehát minden alapunk megvan arra, hogy kijelentsük: Petőfi oroszul (és ehhez azonnal hozzá kell tennünk, hogy a Szovjetunió más nyelvein is) voltaképpen alig több mint harminc éve szólalt meg. Leonyid Pervomajszkij ukrán fordításai már a Nagy Honvédő Háború előtt sok olvasóval ismertették meg Petőfi költészetét. Különösen értékes volt, hogy egy olyan nagy és egyéni hangú művész, mint Pervomajszkij, eredetiből fordított (természetesen a magyar elvtársak segítségével), és fordításaiban arra törekedett, hogy a lehető legteljesebb képet adja Petőfi sokoldalú költészetéről, egyaránt bemutatva népdalait, szerelmi és tájlíráját és a költő alkotói örökségének leglényegesebb részét, — hazafias és politikai költeményeit.

Az orosz nyelvű válogatás még teljesebb és ragyogóbb képet adott a költőről. Majd minden jelentős mű bekerült ebbe a gyűjteménybe, a legkiválóbb szovjet költők nagyszerű fordításaiban. A magyar költőnek hihetetlen szerencséje volt fordítóival, vagy pontosabban Kun Ágnessel és Hidas Antallal, akik mind ebbe, mind a későbbi négykötetes Petőfibe olyan mestereket tudtak megnyerni fordítónak, mint Leonyid Martinov (aki az egész munka oroszlánrészét vállalta magára), Nyikolaj Tyihonov, Mihail Iszakovszkij, Borisz Paszternák, Nyikolaj Csukovszkij, Vilgelm Levik. Egyes verseket Marsak és más tapasztalt, ismert mesterek is — Zamahovszkaja, Zvjaginceva, Mirimszkij — fordítottak. Annak ellenére, hogy a felsorolt költők maguk is ragyogó költői egyéniségek, az egy- és a négykötetes Petőfiben összegyűjtött fordítások stílus szempontjából nem hatnak együttesen vegyesnek, — jóllehet azonnal fel lehet ismerni bennük Paszternák vagy Marsak keze nyomát. A fordításköteteken belül, azok igen magas átlagos verskultúráján belül is, én Martinov munkáját érzem a legpontosabbnak; fordításai láttán az ember akaratlanul is megfedlekzik a költészet fordíthatóságáról folytatott vitákról és megoldatlan problémáiról, mert ezek „nyers és szemléletes” bizonyágai annak, hogy a szinte betűszerinti gondolati hűség a fordításban hihetetlen formai hűséggel is párosulhat. De ugyancsak elmondhatjuk Petőfi orosz fordítóinak többségével kapcsolatban. Vajon el lehet-e valaha is felejtetni *A gólyát* vagy *A magyar nemest* Levik, a *Téli éjt* vagy a *János vitézt* Paszternák, a *Zöld Marcit* Tyihonov fordításában? Azért beszélek minderről ilyen részletesen, mert az olvasók egy másnyelvű költőről az első, és többnyire az egyetlen benyomást a fordításokon keresztül kapják. Hány nagyszerű költő volt már, aki a fordítások tökéletlensége miatt, mivel a közönyös mester-kezek kiölték sorai eleven szépségét, más nyelven soha nem csengett igazán! Ezért nagyon fontos eleme, alapvető sarkköve a magyar költő széles körű elismertségének országunkban, hogy versei kitűnő fordításban jutottak el az olvasókhoz. Nem kevésbé volt fontos az is, hogy Hidas Antal, majd őutána más szerzők

is szenvedélyes lelkesedéssel, a költő iránt érzett mélységes szeretettel beszéltek a szovjet olvasóknak életéről, hősie sor-sáról, az ember és a hazafi ritka szoros, összefonódott együtteséről.

A költőnek, vagy — ami ez esetben ugyanaz — a sorai közül kiemelkedő lírai hősnek az alakja nagyon közel állt a háború utáni fiatal nemzedékhez, amely kezdetben fő olvasóközönsége volt. De ez nem annyit jelent, hogy az érdeklődés iránta később megcsappant. Természetesen azoknak a külföldi költőknek a köre, akik az utóbbi évtizedekben jelentek meg a Szovjetunió nyelveire fordítva, jelentősen kitágult, sok olyan irodalom mai és klasszikus szerzője vált közismertté, amelyről a költészet kedvelői korábban vagy semmit, vagy csak alig-alig tudtak valamit. Petőfit azonban sem kizorítani, sem elhomályosítani nem tudták. Mindazok tudatában, akiket érdekel a világirodalom, szilárd és végleges helye van. Verseinek minden új kiadása gyorsan eltűnik a könyvesboltok polcairól, akármilyen nagy példányszámban, akármilyen szerény köntösben jelenik is meg.

Arra a kérdésre, hogy milyen helyet foglal el Petőfi a világirodalomban, a nagy magyar költő munkásságának legkülönbözőbb értékelői és kutatói nem egyszer adtak már választ. Petőfinek mint Magyarország legnagyobb nemzeti költőjének a nevét olyan lángelmékkal emlegették egy sorban, mint Goethe, Byron, Puskin. Mint olyan költőt, aki kora legnagyobb költő-csillagainak volt egyike, összehasonlították Shelleyvel, Lenauval, Leopardival, Heinével, Lermontovval. És végezetül, nem egyszer említették nevét a romantika forradalmár költői vagy a népi költők között is. Ukrajnában pedig, ahol mindenki ismeri a nagy forradalmi demokrata költő, Tarasz Grigorjevics Sevcsenko verseit, éppen Petőfi költészetét érzik a legközelebb állónak és a leginkább rokonnak a mi Kobzosunk költészetével.

Az alkotásaik között levő eszmei és művészi rokonság a két kortárs költő világnézeti közösségéből fakad, amely pedig azoknak a társadalmi és politikai viszonyoknak a hasonló voltában gyökerezik, melyekben éltek és népük szellemi vezetőivé, művészekké formálódtak.

Mindketten a legszélesebb néptömegek szószólóiként, a forradalom hírhozóiként tűntek fel, ettől várva a társadalom gyökeres, demokratikus irányú átalakulását. Mindketten szenvedélyes humanisták, az ember ember általi elnyomásának 'kérelhetetlen ellenfelei voltak, síkraszálltak a járomba kényszerített jobbágyság felszabadításáért, a szellemi rabság okát mindketten a szociális rabszolgaságban látták. Mindketten az uralkodó osztályok kíméletlen leleplezői voltak, bátran követelték a monarchia megsemmisítését, szatirikusan diszkreditálták magát a királyi vagy cári hatalmat mint intézményt, nem látva benne egyebet, csak gyalázatos zsarnoki jármot. Mindketten dühvel és gúnnyal léptek fel a gerinctelen liberálisokkal, a halogató reform-pártiakkal, az ékesszóló álhazafiakkal szemben. Hazaszeretetük elválaszthatatlanul forrott össze internacionalista meggyőződésükkel, a bármely nemzet elnyomott dolgozói iránti együttérzéssel. Mindketten komolyan érdeklődtek hazájuk történelme, ezen belül is főként a felszabadító társadalmi népmozgalom története iránt, amelyekben a kor- és honfitársaik számára is követésre méltó példát, a zsarnokság és az elnyomás elleni harc során hasznosítható tapasztalatot, az aktív, tevékeny hazafiságra való neveléshez pedig élő agitációs anyagot kerestek. Mindketten népi költők voltak a szó legmélyebb és legteljesebb jelentésében, a népnek és a népről, a nép nyelvén és a nép érdekében írtak. Petőfi is, Sevcsenko is a költészet újítoi voltak. Ők vezették be az új demokratikus tematikát; a forradalmi szellemet, a történelmi optimizmust, a kritikai alapállást, a folklórhagyományokra támaszkodva megújították a nemzeti költészet formáit, demokratizálták nyelvét, képrendszerét, közelhezve ezzel az irodalmat a széles néptömegek olvasóihoz. A népi szellemben írott dal az ő kezük alatt stilizált irodalmi műfajból, nemesi költők által elsápasztott és elszegényített versből a magasrendű művészet ténye lett, hihetetlen népszerűsége tett szert, valóban népivé vált — eközben pedig újabb tapasztalatokkal gyarapította a világlírárt, a világköltészetet általában is.

Hosszan lehetne még sorolni azokat a vonásokat, amelyek

a két nagy nemzeti költőt minden ismétелhetetlenül egyszeri credetiségük mellett is közel hozzák egymáshoz. Megtalálhatjuk a közös mozzanatokat életükben, az irodalomról, annak társadalmi szerepéről vallott felfogásukban, a társadalmi, politikai és esztétikai ideáljaik melletti rendkívül következetes és bátor kiállásukban, abban, hogy mindketten készek voltak akár életüket is feláldozni forradalmi meggyőződésükért, hittek a népben, a nép erejében és abban, hogy a társadalmi haladás feltartóztathatatlan. Közös még sorsuk tragikuma is.

Petőfi és Sevcsenko viszonyának a kérdése még korántsem felderített, holott ez a téma semmivel sem érdektelenebb, mint az irodalmi hatások problémája, amely akkora érdeklődést váltott ki a Petőfi-kutatók körében. Kétségtelen tény, a „Petőfi és Byron (Béranger, Heine, Hugo, Dumas, Leopardi, Lenau, Shakespeare, Shelley stb.)”-témával foglalkozó tanulmányok érdekesek is, fontosak is, segítik megérteni azt a folyamatot, melyben Petőfi mint költő formálódott, eszmei-esztétikai nézeteinek fejlődését, azoknak a hatásoknak a mechanizmusát, amelyek a fiatal költőt a legkülönbébb elődök és kortársak oldaláról érték, Shakespeare-től Birch-Pfeiferig, Dickenstől Sue-ig, Heinétől Rückertig. Azonban ahhoz, hogy Petőfi helyét világosabban lássuk a világirodalomban, pontos képet kapjunk munkásságának újszerűségéről, másféle összehasonlítások is fontosak. Például Petőfi és Sevcsenko összehasonlítása. Ebben az esetben kölcsönös egymáshatásról szó sem lehet, hiszen a két költő mitsem tudott egymás munkásságáról. Ellenben egy ilyenfajta összehasonlítás elősegíti azt, hogy a költő munkásságát ne csak az irodalommal, hanem az élettel, a nép sorsával és osztályrészével kapcsolatba hozva is megértsük, segít abban is, hogy a költők közösségét ne csak tisztán irodalmi, hanem annál szélesebb, átfogóbb, és a műveik legfőbb oldalait végső soron meghatározó értelemben ragadjuk meg.

GEORGE SBÂRCEA (Bukarest)

1. Véletlenül és kerülő úton jutottam el Petőfihez. Mégpedig Krúdy Gyula *Ál-Petőfi* elbeszélése révén. Ez a „kisregény” felébresztette kíváncsiságomat a költő iránt, akiről a kötelező középiskolai általános és felületes adatokon kívül alig tudtam valamit.

Ki az a kivételes poéta, aki népét arra készítette, hogy a 48-as események után éveken át minden „deákos” külsejű bujdosó magyarban a Segesvár mellett elesett költőt lássa? Hiszen addig is hallottam Petőfi-verset néhány előadóst műsorában, neves vagy névtelen művészek tolmácsolásában. De ez még változatos, zsúfolt ifjúságomban történt, s magyar nyelvű ismereteim nem tették akkor lehetővé ennek a legmagasabb érzelmi hőfokra hevített lírának a megértését.

Ez csak később sikerült, amikor rádöbrentem, hogy Petőfi a költők és álmodozók ama fajtájához tartozik, akik állandóan a művész jelentőségének a társadalom történelmi fejlődésére gyakorolt hatására figyelmeztetnek.

Ha az egyén és a társadalom létezése, fejlődése szorosan függ a *pouvoir de rêve*-jüktől, attól, hogy miként álmodják meg saját életüket, jövőjüket, akkor Petőfi jelentősége népe részére óriási. Hányan köszönhetik neki, aki eszményi példája a goethei ideálnak — gondolat és tett összeegyeztetésének —, hogy tollforgatókból harcossá lettek?

Ebben látom a nagy magyar költő aktualitását, hisz a mai emberre nemcsak maga a mű, hanem az alkotó élete, küzdelme is elevenen hat. Petőfi költészetet akart beoltani népe mindennapi életébe, miután népének a mindennapi életét beoltotta saját költészetébe. Ezért műve nem céltalan és tárgyaltan ábrándozás szüleménye; ha ábrándozott és merengett is, ahogy ez minden igaz poétához illik, csak azért történt, hogy általa a magyarság megmutassa szikrázó, kis és nagy kincseit. Habár a feudális kötöttségek ellen irányuló népszellem fárosza volt, időtlen költőnek tartom, éppen mert a legelevenebben érezte a rohanó pillanatot, korának minden sürgető parancsát, így

az örök élet diadalmát hirdette, s a szabadság szeretetét az emberek és népek közötti rokoni köteléknek tekintette.

Ahhoz, hogy megtudjuk miként éreznek, remélnek, álmodnak és dalolnak lelkük legmélyén a kelet-európai népek, ismerni kell Petőfi költészetét, etikai és esztétikai, ma is élő, szívhez szóló üzenetét.

2. Hogy van-e, s ha van, miért van az ifjúságban idegenkedés Petőfi költészetével szemben, erre többféle válasz volna. Általánosítani nem szabad, hiszen a versolvasás és a költészet szeretete elsősorban az egyén lelki alkatától függ.

Ha nem is válasznak szánom, de halvány fényt deríthet talán erre a kérdésre saját élményem a *Szeptember végén* című verssel. Többször hallottam, de nem kapott meg, mivel nem voltam abban a fogékony hangulatban, amely nélkül lehetetlen költemény, dal, kép stb. szépségét, mondanivalóját, lényegét fel fogni.

Ezt az irodalomtanárok világszerte elég gyakran elfelejtik, amikor nagy általánosságban a forma, meg a szöveg elemzését, értelmezését követelik. Lehet-e egy vers tartalmát „elmesélni”? Pedig az iskolában még ma is ilyen fajta feladatokat rónak a tanulókra.

Nem tudom, jogom van-e nekem, az irodalmat pártolónak, bírálatot mondani az irodalom előadóirol? Egy azonban bizonyos: saját iskolai tapasztalataim éppen eléggé elijesztettek a „klasszikusoktól”. Ezért Eminescut, Petőfit, Schillert nem a középiskola legtöbbször sivár óráin szerettem meg. Később, évek múlva egy kolozsvári magyar szintársulattal mint karmester jártam a vidéket. Egy késő éjjel valamelyik pályaudvar félhomályos restijében vártunk a hajnali vonatra. Az állomás épülete előtt száraz leveleit suttogettatta néhány gesztenyefa. S ekkor, váratlanul megszólalt az egyik idősebb színészünk:

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok. . .

Hangja szinte magára maradt az áthatolhatatlan cigarettafüstben: amint a szerelem, s az elmúlás örök keservét tagolta, olyan légiesen szólt, mintha nem is lett volna teste.

Iskola, olvasás, előadóest, esztétikai értelmezés, semmi sem hozott annyira közel Petőfi varázslatos költészetéhez, tökéletes verstechnikájához, majdnem játszi formatudásához, mint az a testetlen hang, ott, a zsúfolt pályaudvari restiben. Akkor ízleltem, hallottam, „láttam” először, s velejükig éreztem a poéta csodás szavait, versének titkos zeneiségét.

A *Szeptember végén* hangulata sokáig elkísért. Mint zenekedvelő, sőt szerényen jómagam is zenész létemre az ami leginkább élménnyé vált bennem Petőfi lírájából: verseinek a muzsikája, az a belső és külső ritmus, ami minden sorát áthatja, ami ring és lüktet, mint egy élő szív. Simán, zeneien pergő sorok, talán nem is pergők, csak hullámszökök.

Keserű vagy édes, de mindig friss forrás ez a költészet, amely olyan sosem-volt szépséggel gazdagította a magyar — és a világforradalmat!

3. Petőfi jelentősége a magyar líra fejlődésében? Ő az a pacsirta, amely által a magyar nyelv legszebben zendít rá a 19. század közepén a föld és ember dícséretére. Ember és természet egyforma helyet foglal el költészetében. Ez a nép hangja, de nem csak a kesergő parasztok lírája, hanem azé a népé is, amely nyomorúsága ellenére kitör otthonmaradásából, s még ha borongós hangulatú is a hangja, egy-egy titkos napsugár bujdosik minden szavában.

Ebben a napsugár-bujdosásban — s ennek megkeresésére Petőfi tanította Arany Jánost, József Attilát, sőt Kodályt és Bartókot is! — benne van a nép, a faj lelki alkata, clevenése, mély és nemes melankóliája, nosztalgiaja egy világosabb, tágasabb látóhatár után. Benne vannak a dáridózó kurucok, regék és mondák pátosza, a nyalka magyar lovasok ügetése, a kecsesen csárdászó legények lábdobbanása. S benne van a sás halk zizegése, a vidámság, az erő, a hősiesség, de a panasz muzsikája is, a virágénekek szerelmes gyöngédsége.

Ha van költő, aki úgy versel, ahogy a nép beszél és dalol, az Petőfi. Nem a folklorikus eredetiesség feltétlen keresésével, hanem a hétköznapi egyszerű, de mélyebb csillámlásával.

Ezért részemre ő a „nyelv-realista”, aki a sivárnak vélt köznapokból is lírát sajtol, méltón öltözteti a legjelentéktelenebb, legelcsépeltebb szót is.

Petőfi a szavak és érzelmek tényvilágát egyszerre, szinkronikusan szemléli, éli át, innen aztán a dallal rokon hangvétele: a lelkek felkelnek a nyomában, a szavak elkezdenek izzani belülről, hívásukra egy egész világ elevenedik meg, él és kitarul. A földön járó nyelv a magasba repül, mindent magnetizál, bevon embert és tájat csodálatos varázsával.

Ha Csokonai magányt érzett népe körül, Petőfi a világot látja szétterülni a magyarság előtt. Ebből az eleven, herakleitoszi világnézetből a magyar líra sok tanulságot vont le. Petőfi arra intette az utána jövőket, hogy a költő mintegy hidat von múlt, jelen és jövő között, mert az életet szemléli, amint téren és időn, a csírázó földön átlüktet.

Nem hiszem, hogy Petőfinek bátorságra vagy éppen hősiességre lett volna szüksége a Segesvár melletti csatában. Hiszen ebben az utolsó harcában is csak azt kereste, amit költészetében: az elmúlás legyőzését!

DAN SMÂNTÂNESCU (Bukarest)

Romániának van egy lángeszű költője, Mihai Eminescu, akit egyetemes értékűvé tett gondolatainak mélysége, verseinek szépsége és a kifejezések egymásutániságának szimfonikus zeneisége.

Magyarországnak van egy lángeszű költője, Petőfi Sándor, akit egyetemes értékűvé tett verseinek világossága és őszinte humanizmusa, érzéseinek nemessége és demokratikus szellemének csodálatosan ösztönző ereje.

Az egyetemes kultúra Pantheonjának két kiemelkedő alakja, akiknek szuggesztív és igéző hatása nemzedékek távolságán is áthatol. Petőfit olvasva éreztem, hogy azonosulok belső

izzásával, amely mint forró láva ömlik el, kiégetve a szennyet és megtermékenyítve azután a földet.

A társadalom valóságos mélységeiből tört fel, szenvedésekkel, ellentmondásokkal teli, nehéz életet élt egy bűnös és kiszákmányoló burzsoázia és arisztokrácia korában.

Petőfi, mint egy legendás hős, lábbal tiporta az ósdi elveket és a mesterséges megalkuvásokat, szavaival és tetteivel egyaránt magasra emelte a szabadság lobogóját.

1848-ban ifjonti lelkesedését áldozatul dobta a forradalmi lendületnek és névtelenül, de hősiezen eltűnt Albestinél, Segesvár mellett, Erdélyben, 1849. július 31-én.

Petőfi, egészen mint Eminescu, tragikus módon tűnt el, és hallgatás vette körül. De ismeretlen sírja fölött hőskölteményként lobogott költői életműve, amely művészsége, őszintesége, harcias szelleme és a humanista eszmék tiszta megsejtése révén mindig újra és újra meghódítja az utókort.

Makacs jellem volt, tisztán látta az igazságot, őszintén osztotta a néptömegek vágyait. Petőfi lírai életművében — amely nem volt mentes a romantikától saját érzékenységeinek pantheizmusa mellett — visszaadta azt a mély és határtalan forradalmi érzést, amely a nép lelkében lappangott.

Megértve a feladatot, melyet a végzet reábizott, az utolsó pillanatáig sem szűnt meg szenvedélyes versekben merészen megénekelni a felkelést a monarchia, az arisztokrácia és a kiszákmányoló burzsoázia ellen. A sovinizmus minden jele nélkül, a dolgozó osztály szeretetétől és az igazság és a szabadság tiszteletétől áthatva, Petőfi életét áldozta ezekért a magas célokért.

Az 1789-es forradalom majdnem valamennyi gyermeke a vérpadon halt meg. Petőfi a dicsőség mezején vérzett el hősiezen, a szabadság és a humanizmus ideáljaiért küzdve.

Az első tetteik emlékéét hagyták hátra, amelyek kétségtelenül nagy jelentőségűek, de a történelem évkönyveiben őrzik csak helyüket. Petőfi, a tetteken kívül, egy zseniális lírai életművet hagyott hátra, amely gondolatainak igazsága, formájának művészi tökéletessége, az emberiség legfenségesebb törekvéseinek

elkötelezett harcosságból eredő őszinte pátosza révén mindig egyetemes érvényű marad.

Petőfi élni és nagyobbodni fog az utókor tudatában; óriásként marad meg az egyetemes irodalom nagy költői látnokainak galériájában.

Dicsőítjük emlékét és tiszteljük művét: büszkéek vagyunk rá, mert nemcsak a magyar néphez tartozik ő — a román néphez is, hiszen román földön küzdött és esett el.

Születésének 150. évfordulóján, a társadalmi átalakulás hatalmas hőskölteményében, amelyben megvalósultak zseniális megsejtései, amelyekért küzdött, nemesen, áldozatkészen és lángeszűen, rendületlenül: megőrizte időszerűségét.

C. P. SNOW (London)

Kedves Mr. Nagy!

Boldog lennék, ha kissé hosszabban írhatnék Petőfiről, de kétségbeesetten futok az idő után. Petőfi kétségtelenül a legnagyobb írók közé tartozik, az összes romantikusok közül egyike a legnagyobbaknak. Úgy vélem, az angolok közül inkább Byronnal hasonlítható, de e hasonlítás teljesen Petőfi előnyére válik. Én először a múlt háború alatt találkoztam a verseivel — véletlenül került a kezembe egy régi fordítása, amely katonai és hazafias költeményeit tartalmazta s mélyen megrendített, éppen összevágott a kor körülményeivel. Boldog lennék, ha megismerkedhetnék a teljes Petőfivel.

Baráti üdvözléssel:

C. P. Snow

SOMLYÓ GYÖRGY

A Magyar Irodalmi Lexikon Petőfi-címszavának sok érdekes dokumentuma között egy 1884-ben Kolozsvárt kiadott névtelen nyomtatvány fakszimiléje is látható, amely nyilván a segesvári tömegsír annyi fantáziát is megmozgató rejtélyét bolygatja, a következő címmel:

PETŐFI VAJJON TRAGOEDA?

Nylt kérdés egy küiküllömenti pillangóhoz.

Hogy kicsoda vagy mi fán terem a küiküllömenti pillangó, arról sejtelmem sincs. De íme, a kérdés a mi számunkra is újólág és egyetemesebb formában fel van téve: Petőfi vajon „tragóda”, vagyis tragikus hős? És a kérdés számunkra is nyílt.

Bár közel egy század magyar irodalmi tudata azt kívánta elhitetni, hogy Petőfi — lezárt kérdés. Egy irodalmi mű számára pedig — akár tragikus jellegű az, akár nem — nincs nagyobb tragédia, mintha lezárt kérdésnek tekintik; ha a túlságosan homogén és tömör tiszteletét lezárja az új meg új, akár tiszteletlen kérdésfeltevések elől.

Ezért éreztem, amikor néhány évvel ezelőtt kezembe került Lukácsy Sándor tanulmánysorozata, hogy itt egy rendkívüli érdekességű irodalomtörténeti kutatás van folyamatban, amely értékes és fontos eredményekre vezethet; a Petőfi-kép oly szükséges kiigazítása, újra-megnyitása mellett talán még általánosabb kérdések felé is mutat: irodalomtörténetírásunk és a mai magyar irodalom kritikai módszereinek gazdagítása és kitágítása felé. Azóta Lukácsy újabb dolgozatai mellett, Fekete Sándor és Pándi Pál jelentős munkái is megerősítenek ebben az érzésemben.

A félig öntudatlanul sejtett dolgokra való hirtelen ráébredés crejével hatott rám Lukácsy *Petőfi és Cabet* című írásának első mondata, amely azt a valóban meglepő tényt hozza, szerencsésen végletes fogalmazásával még meglepőbbé téve, valóságközelbe, hogy Petőfiről, a nemzet kincséről, a nép költőjéről és a népköltőről, akinek szinte minden egyes napját külön

tárgyalja két vaskos könyv is, Endrődi Sándoré és Hatvany Lajosé, s akiről egész könyvtárral és irodalmunkban páratlanul gazdag bibliográfiával bírunk, még adatszerűen is, hát még a mélyreható elemzés tekintetében, egyben-másban kevesebbet tudunk, mint „a kelta ősrégék borongó kezdeteiről”.

A szellemi kisajátításnak alig van monumentálisabb példája, mint amit a Petőfi hagyatékát először birtokba vevő kiegyezési és milléncumi Magyarországtól örököltünk. A nemzet legnagyobb költőjét és legnagyobb forradalmi génuszát (ritka egység!) azok tették magukévá, s tették, sajnos, hosszú időre meghatározó érvénnyel a nemzetévé, akiknek elméletében és gyakorlatában a költészet mindent jelentett, csak épp az emberi nagyság igazi jelenlétét nem, s akik a forradalomnak legszívesebben még a nevét is kitörölték volna emlékeztükből. A költők általában az utókorhoz fellebbeznek koruk értetlen sivárságából. Nos, szomorúbb és méltatlanabb utókor kevés nagy költőnek jutott, mint Petőfinek, aki életében mégis csak egy nagy kor gyermeke volt, még ha — mint Lukácsy egy másik tanulmánya figyelmeztet erre érzékletesen és meggondolkodtatóan — ez a kor sem szűkölködött a nagyság megnemértése és megcsúfolása híján. Akit Vörösmarty vezetett be az irodalomba, aki Aranyt fogadhatta testvéréül, aki Kossuth-tal, Vasvárival, Táncsicssal, Bemmel küzdhetett együtt, az Ferenczi Zoltán és Endrődi Sándor kezéből kapta a halhatatlanságot. Petőfi holttestét elorozta tőlünk a történelem; mintha a halhatatlanságba is valaki más lopózott volna be az ő neve alatt.

A petőfieskedők, a Petőfi-Társaság és a Petőfi-Könyvtár maguk-képére-alkotott Petőfije került a nemzet rajongásának látóterébe, az gyúródott képletesen és valóságosan is azzá a szoborrá, amely máig is a Petőfire hivatkozó nyílt vagy bújtatott retrográd törekvések eleven védszentjeként tárja a magasba karját a pesti Dunaparton.

Valóban: tragikusak nemcsak Petőfi március 15-ét követő napjai, s lesznek majdan utolsó, homályba vesző napjai a csataterén, tragikusak Petőfi utókorának „napjai” is, tragikus fő-

ként az a sajátos helyzet, amelyben Petőfi száz esztendő alatt annyiszor lehetett a magyar társadalom és szellem visszahúzó erőinek bálványa és erőforrása, még a legutóbbi időkig is, a legkülönbözőbb formák között s a legváltozatosabb árnyalatokban, a szélső jobboldaltól, fájdalom (mert politikai és művészeti progresszió nem mindig jár együtt) nem egyszer a baloldalgig: a Petőfi-Társaságtól és — társaságoktól egészen a „Lobogónk: Petőfi!” felkiáltójeles jelszáváig.

A Petőfi-kép, amely egy nyárspolgári, hazafias (nemegyszer hazaffyas) népköltőt állított az elementáris forradalmár helyébe; amely a magyar glóbus helyi virágjának tette meg azt, akit az egyetemes emberi gondolat nagy aktuális áramlatai is tereintettek; amely a tudatlan őszent, a puszták naiv dalosát ünnepelte abban a káprázatos fiatalemberben, aki az európai forradalmak utolsó nagy lángját érezte és szenvedte magában, aki húszegynéhány éves korára, országgyalogló éhezései közben három nyelven tanult meg olvasni, eredetiből fordította Shakespeare-t és Shelley-t, Béranger-t és Heinét, szekerezésre a *Faustot* vitte magával úti olvasmányul, s mint Ady írja, „Tacitust olvassa, míg az eltörött tengelyt kalapálja a kovács”, s mint ahogy most tudhatjuk meg filológiai okadatolással, nemcsak eredetiben olvasta, de alkotó módon fel is dolgozta a korabeli európai politikai és filozófiai irodalom legfrisebb és legjava termését, — ez a hamisan-egyszerűsített, szellemi erőfeszítés nélkül bekebelezhető Petőfi-kép alkalmas volt arra, hogy megtévessze még azokat is, akik politikailag vagy irodalmilag, vagy mindkét értelemben, az új, modernebb és haladóbb eszmék és irányok felé tájékozódtak. A maga arisztokratikusan esztéta árnyalatú szemléletén kívül ez érteti meg a fiatal Babits elutasító Petőfi-értelmezését, amely, ne feledjük, 1910-ben, tehát éppen a Petőfi-Könyvtár sorozatos megjelenésének és áldásos propagandájának tetőpontján kelt; s ha tüzetesebben megnézzük Babits eszmefutattását, világosan kitűnik, hogy Babitsnak inkább a Petőfi-Könyvtár Petőfijével van vitája, mint a valódival.

S ha a magunk későbbi, iskolai, tehát közkeletű Petőfi-él-

ményét idézzük föl, nem érezzük-e, milyen nehéz volt *e mögött*, ennek megkerülésével, mintegy illegálisan eljutni az igazi Petőfihez?

Lehetett, persze, Adynak sikerült is. De ez más kérdés. A fő kérdés itt az, hogy miért nem sikerült Adynak, majd Hatvany-nak és másoknak, még később a Petőfi-revizíót a legnagyobb lépéssel előrevívó Illyésnek, végül mai irodalomtörténészeink közül azoknak, akik az előbbieik munkájára építettek, máig sem gyökeresen megváltoztatni ezt az uralkodó képet. Hogy még mindig lehet annyi rossz és parlagi ügyben Petőfire hivatkozni. A lényeges abban a jelképes értelmű tényben csúcsosodik ki, hogy az ország fővárosában még mindig a régi szobor áll; s a Ferenczy Bénének csak a gyulai főtéren jutott hely, ott is milyen huzavonák után, s azóta sem szűnő gáncsokodások közepett. (Mellesleg: az 1965-ben megjelent Magyar Irodalmi Lexikon számos illusztrációja között is az előbbi mű reprodukcióját találjuk, nem csupán az utóbbié mellett, hanem az utóbbié *helyett* is.) Pedig a huszadik század második felének ifjúsága a régi szobor Petőfijében csak kötelező iskolai feladatok, kelletlen tisztelete tárgyát tudja fellelni; az újban igazi rokonára ismerne.

Az újabb Petőfi-kutatások a legizgalmasabb pontokon ígérnek lényeges változtatást. A hagyományos Petőfi-kép legfőbb torzításain igazíthatnak: világirodalmi jelenségként és szellemi teljesítményként fogják fel azt, ami a kor szellemi áramlatai közül kiszakítva meg sem érthető, illetve önmagának csak silány másolatává redukálható; s a forradalmárban, a költőben és a politikusban egyaránt a politikai küzdelmek és eszmék ellentmondásai között vívódó, azok alakítottja- és alakítójaként fejlődő, összetett és tragikus, rendkívüli embert keresik.

Egyebek mellett sokértelmű bizonyosságot szolgáltatnak arra is, hogy ha a költészet *eredményeinek* merőben politikai és eszmei *értékelése* a legtöbbször a költészet lényegének szem elől tévesztéséhez vezet is, a költészet *létrejöttének* ideológiai és politikai *elemzése* nélkül sokszor éppen a költészet lényege nem érthető meg. S hogy csak akkor tiltakozhatunk jogosan a költé-

szetben a mesterségesen kiválasztott tartalmi elemek s a politikai hasznosság önállósult értékmérővé emelése ellen, ha nem becsüljük alá a társadalmi küzdelmek, az eszmék és a gondolat szerepét a művészet alkotó folyamatában.

SZABÓ MAGDA

Mikor körkérdésüket megkaptam, az volt az érzésem, ilyen könnyű feladat elé ritkán állítottak életemben. Most hogy újra elolvastam, korántsem vagyok olyan magabiztos, mint tavaly. Lehet az Önök kérdésére úgy felelni, ahogy Petőfi Sándorhoz ha nem is méltó, de legalább nem túlságosan méltatlan? Mit lehet, mit tud bárki is érzékelteni abból, amit valamennyiünk, én is, ettől a költőtől kaptunk, aki akkor is az apánk marad valamiképpen, mikor életkor szerint régesrégén a fiúnk lehetne? Hogy ír az ember egy csodáról?

★

Hogy mit jelentett élete, példája, művészte az én szellemi arculatom kialakulásában? Megkísérlem érzékelteni, bár hatása mélyebb, bonyolultabb, mint ami a tények felsorolásával megérthető vagy megértethető. Petőfit nagyjából azonos időben ismertem meg családommal és önmagammal, az ön — illetve én — tudata, a családtagok közti eligazodás és a költő személyének tudomásul vétele körülbelül egyszerre jelentkezett. Az *Ókút*-ban megpróbáltam megfesteni hajdani otthonunkat, amelyben, mint a római házakban a Penátok, ott éltek velünk együtt a művészetek. Petőfi sorai, asszociációi, képei hamarabb váltak beszédem aktív részeivé, mintsem tudtam volna, kit és honnan idézek. Ha vad tél volt — gyermekkorom Debrecenében nem ritka jelenség —, anyám vagy apám a lakásba lépve a hófúvásból, mindig ezt tudakolta a benn levőktől: „Hol a boldogság mostanában?”, s erre azt kellett válaszolni: „Barát-

ságos, meleg szobában.” Legelső macskánkat Büngözsdi Bandinak keresztelték a szüleim, pirongatásuk szövege („Hej, Büngözsdi Bandi, istentelen zsvány!”), sajátos neve jóval élete befejezése után kapott számomra magyarázatot, mikor a Büngözsdi Bandiről írt költeményt a Petőfi teljes-ben felfedeztem. Nem volt minálunk olyan este, amelyen valaki, kitekintve Szent Anna utcai lakásunk ablakán azt ne mondta volna, hogy „lement a nap”, s egy másik családtag a mennybolt momentán helyzete alapján meg ne állapította volna, hogy csillagok viszont jöttek vagy nem jöttek. Apám reggeli borotválkozás közben ha nem régi Kollégium-i kántusdalt, zsoldárt vagy operettrészletet énekelt, torkaszakadtából fújta a megzenésített Petőfi-verseket, ébreszteni mindig anyám ébresztett, s mióta eszmélni tudtam, mindig hajszára azonos szöveg hallatára nyitottam ki a szememet. Ott ült mellettem az ágyam szélén, s azon az alig-hangon, amellyel ébreszteni és elaltatni egyaránt tudott, azt susogta: „Szívemnek gyöngyháza . . . lelke Magduskája . . .” A *János vitéz* kezdetének tanítása tanár koromban, mikor az öröktől ismert metafora mint közlendő tananyag jelentkezett, mindig azt credményezte, hogy egyszerre láttam az osztályt, amelyet irodalomra tanítottam és anyámat is, ahogy felém hajolt, és persze önmagam, elválaszthatatlan egységben Kukorica Jancsi Iluskájától.

Életrajzát is a szüleimtől tanultam meg, nem az iskolában. Sétáink közben a mostani modern nagyállomás közelében az én gyermekkoromban még meglevő, parányi hajlékban fagyoskodó költő debreceni életének egyik, a Batthyány utcai ház láttán megint másik szakasza elevenedett meg közléseiből, s mindig versek is kísérték. A nyomorúságos házikó előtt, amely mellett rozsdás bádofeszület szomorkodott, Krisztus lába alatt mindig friss virágot őrző vázával, azt kellett mondanom: „Hej, Debrecen, ha rád emlékezem!”, vagy hogy „Temetésre szól az ének”, a másik, a Batthyány utcai lakás láttára meg, hogy „Ide-ide fiamat kezembe.” A Piac utcán, Anzelmus szépapám ablakaira pillantva, majd szétvetett a büszkeség azt hallva, azok mögött az ablakok mögött cserélt vele kardot Petőfi,

de akkor bezzeg legszívesebben elsüllyedtem volna, mikor hallottam, hogy Zilahy Károly édesanyjának azt mondta, Debrecenben nem is születnek költők. Személye és művei varázsvilága olyan határig vonzott, hogy annak a monstrem, piros vászonba kötött Petőfi-díszkiadásnak a kedvéért, amelyet képek díszítettek, és amelyben az is látható volt, mint száll ki Iluska az Élet Tavából, felül már lányként, de deréktól lefelé mint rózsaszírom, rávehettek arra, hogy tiltakozás nélkül eljárjak anyám nagynénjéhez, akitől félttem és akit ki nem állhattam. Hiába volt otthon nálunk két Petőfi is, egy a szüleim könyvszekrényében, egy az én könyveim között, egy ronggyá olvasott, olcsó példány, az igazi felemelő élmény mégiscsak az volt, hogy olyan könyvet lapozgathattam, amelyben még a Szilveszter kutyája is le volt rajzolva.

*

Amit nevelésemben, lényem formálásában tulajdonképpen a vallásoktatásnak kellett volna elvégeznie, azt költészete oldotta meg. Vallásom teológiai tételei, fogalmai túlságosan elvontak voltak gyerekeszemnek; miután nem fogtam fel, mit gondol az Írás, mikor atyám és anyám tiszteletétől teszi függővé jövőendő életem tartamát, nem tudtam rájönni, milyen etikai magatartást kíván is tőlem voltaképpen. Ám Petőfi családi lírája örökre bennem hagyta az igényt, hogy arra törekedjem: amit az élet nem adott meg a szüleimnek, iparkodjam minél hamarabb magam pótolni, és tanuljak meg hallgatni is, ha baj van, mert ami nekem fáj, százszor jobban fáj az édesanyámnak. Törheti is majd a fejét, akinek az az ötlete támadna, hogy megkeresi és összegyűjti haza írt leveleimet, hadd rajzoljon azok segítségével portrét rólam. Szép kis portré volna az a vigyorgó, boldog teremtés, akinek én a szüleimnek az ötvenes években írt leveleimben álcáztam magam, hogy az én anyám is azt higgye, mint a költőé, akitől ezt a szeretet diktálta némaságot megtanultam, — hogy nekem is „kedvez a szerencse”. Szépen kedvezett, mondhatom, de egy verssor, egy sose hallott hang régesrég megtanított, hogy intézzem el a magamban, ami reakciót bennem a köröttem csapkodó hullámok keltenek, mert

Hruz Mária és Jablonczay Lenke valahol azonos képletek, s ha az első kímélni kellett, mert jobban fájt neki a fia fájdalma, mint magának a fiának, akkor az én anyám sem szenvedne kevésbé. Hogy valaki ne kívánja felebarátja ezét-azát, azt nem volt nehéz vallásórán megjegyezni, de mennyivel világosabban megértettem, hogy is gondolja ezt a Jóisten, a *Szilaj Pistá*-ból. Ugye, hogy a vadász úrfi hogy megjárta, mert megkívánta a Szilaj Pista menyasszonyát, de ugye, hogy az ölés tilalmában is lehet valami, mert nemcsak a vadász úrfit nyelik el a habok, hanem Szilaj Pistát is.

Az iskola hazafias nevelése semmit sem ért volna Petőfi költészete nélkül. Az időnként hallott, holtunalmas alkalmi beszédek nemhogy a tudatomig, a hallóidegemig sem értek, oda se figyeltem, ha a nénikének nevezendő tanítónéni elrebegette, mit miért is ünneplünk vagy gyászolunk, a szabadság-igény ébresztésére is legfeljebb annyiban volt alkalmas egy szigorú felekezeti iskola, hogy józan érzékelésű tanulónak nem is lehetett nem lázadoznia esztelen tilalmaik és Jézus a derűt sose kifogásoló világképét messze felülmúló puritánságuk miatt. Magyarrá lenni Petőfi tanított, még hozzá öntudatos és büszke magyarrá. Neki köszönhetem, hogy a tágabb és a kisebb haza fogalma, olyan elevenen él bennem, hogy téphetetlen szálak fűznek ehhez a földhöz, s hogy a külföld minden csodája és látnivalója idegen csoda és idegen látnivaló, amelyet tudom, ismerni kell és illik, fel is dolgozom magamban sorra, aztán hazajövök, mert ez az egyedüli olyan pontja a világnak, hol akkor is itthon vagyok, amikor éppen bántanak.

Miért fosztjuk meg azokat a gyerekeinket, akiket otthon nem Petőfi-idézzel ébresztenek, s akik lakásában nem olyan természetes háziistenek a művészetek, mint nálunk voltak, Petőfi verseinek egy olyan csoportjától, amelyet „esetleg félre lehet magyarázni, mert nacionalista-soviniszta ihletés veszélyével fenyeget”? Mondhatom, nagy luxus egy aggályos feltevés kedvéért kivonni hazafias nevelésünkől azt az elemet, amely pontosan a legérzékenyebb életkorban kijelöli a tanuló helyét az öt világrész pontjai között éppen a mi hatá-

raink között. Ha a magyar tanár megfelelően értelmezi és magyarázza a költőt, nyugodtan lehet hazánk Isten kalapja mellett bokréta is, és nyugodtan állíthatjuk azt is, hogy legszebb a világon. Nekünk az. Csak egy részeshatározót kell a magyar órán tudatosítani, amit egyébként maga a költő is kimondott — hány külföldi utamon éreztem igazságát —, csak azt, hogy *nekem*. Az, aki számára a hazája a legszebb és a legszentebb, még azért — vagy talán éppen azért — felajánlhatja életét a világszabadságért. Ha a magyar tanár megmagyarázza, hogy ugyanilyen elragadtatást érez minden nép fia a maga országa láttán, és hogy az indián szemében Manitou homlokkötőszalagja mellett a Sziklás-hegység a sastoll és nyilván nem Magyarország, hazánk nyugodtan maradhat bokkrétának Isten kalapja mellett. Néztem Kréta szigetén az erkélyünkről az Égei-tengert, ibolyakék volt az ezüst ég alatt, a súlyos illatú görög fűszernövények párologtak, arra gondoltam, milyen gyönyörű, és arra is, hogy azért Debrecen szebb. Álltam szemben a Jungfrauval, mikor alkonyodott és a havas semmi más fehérhez nem hasonlítható fehérsége átszillogott az alkony tűzpirosán, néztem a hegyóriások ormát a horizonton, hogy váltják színüket, arra gondoltam, micsoda szépség van előtttem, és arra is, hogy Debrecen azért ennél is szebb. Nem vagyok se vak, sem elmebajos, tudtam, hogy Debrecennek se vize, se hegye, és ami előttem van, a világ számon tartott csodái közé tartozik, Debrecen nem léphet a nyomukba. Mit számított? Nekem szebb volt. Nyilván csak nekem, de ez a részeshatározó, amit Petőfitől tanultam, megszabta nemzetiségemet és illetőségemet is. Magyar vagyok, alföldi magyar.

★

Mikro-realizmusának felejthetetlen képei épp annyira befolyásolták később művészi látásmódomat, érzékelésemet, mint lírája kitörő szenvedélyessége. Persze azért megcsaltam én is, elsősorban és leghamarabb Adyval, általában a nyugatosokkal. Volt idő, mikor Babits aszfodélosz mezeje meggyőzőbb és otthonosabb volt a számomra, mint a kék ég és a zöld föld, ami alatt, illetve felett pacsirta énekel. Hogy hűtlen lettem

hozzá életeni egy szakaszára, az is nyilván ihlető hatására történt, aligha érezte volna diadalának, ha megállok az ő eredményei mellett, és soha többé nem érdekel, más mit vesz észre a világból, s amit észrevesz, hogy ábrázolja, ha nem kápráztat el — mondjuk Shelley vagy Browning éppen úgy, mint őt annak idején Béranger, vagy saját kora külföldi kedvencei, s nem tévedek el boldogan Kosztolányi vagy József Attila, Radnóti bűvös labirintjában. Ha, mint írta, szentegyház a kebel belseje, amelyben oltárkép van, természetesnek éreztem volna, hogy oltárképeimen több alak kerül mellé. Az ifjúság embercstétikai hőzöngésének elmúltával egyébként tudtam már, látszat és stilsztika az, ami más költőinktől megkülönbözteti, mert Petőfi minden igazi nagy alkotóban benne él valamiképpen.

★

Gyerekeink kicsikorukban rajonganak érte, később végigmennek ugyanazon az úton, amelyen mi valamennyien: felfedezik a nagyvilágot s a magyar jelenkori irodalmat is, más típusú alkotók fogalmazzák meg számukra az életet, érzéseiket, azok verseit szavalják vetélkedőkön. Nem tragikus, ha egy időre eltávolodnak tőle, rájuk is vonatkozik, amit az imént magamról mondtam: magának Petőfinek a szellemében válnak hozzá hűtlenné, természetes, hogy azokra a versekre figyelnek fel jobban, amelyek szókinccse és problematikája közelebb áll hétköznapijukhoz. Úgy falják az egzisztencialista regényeket, mint mi faltuk Proustot, élvezik az új alkotások tanácstalan borúját és persze, hogy allergiásak a *Bolond Istók* áldott optimizmusára, amely azt akarja elhitetni velük, hogy az ember nem hal meg addig, amíg boldog nem volt. Dúlt ifjúságú, rettenetes háború emlékeit őrző, az elmulasztottakat, ha későn is, de némileg pótolni akaró nemzedék gyermekei tizen- és huszonéveseink, vasárnapjaikat elvált szülei között udvariasan megosztva, nem meglepő, ha legtöbbjük számára az örök, a sírig tartó szerelem is gyanús, majdnem komikus fogalom. Történelmi folytonossági tudatuk még nincsen, az irodalom oktatási terve, a humán jellegű ismeretek közlései lehetőség-

nek sorvadása nem is segít benne, hogy legyen, e percben egy úrkabin realisabb kép számukra, mint mondjuk a *Kutyakaparó*, s ennek aligha örülne valaki jobban, mint a vasút-magasztaló Petőfi. Túl fiatalok még a gyerekeink, hogy az egyszerűt olyan művészeknek érzékeljék, mint a komplikáltat, s hogy meg tudják különböztetni az érzelmben gazdagot az érzelmestől. Nagy pillanat vár rájuk, ha kicsit idősebbek lesznek, s modern magyar bálványaik mögött megismerik majd az ihlető alap-arcot, a szenvedélyes pillantást, a dacos száját, a lobogó üstököt. Legyen bár homlokegyenest más alkotómódszerében, de minden valóban nagy, igazán művészi — tehát igazán progresszív —, minden Petőfi.

SZEMLÉR FERENC (Bukarest)

Már legelső — évtizedek óta önmagam előtt is szorgosan titkolt — ifjonti költői kísérleteimben is öntudatos szigorral fordultam el Petőfi költészetétől, mint egyébként az Adyétól is, mert egyszerinek, utánozhatatlannak, nem folytathatónak véltem. Elképzelésem ellen ugyan később nyomós érveket vetett szembe Erdélyi József, de benső művészi magatartásomon, vagy beidegzettségemen ez már mit sem változtatott. Az epigonság veszélyét vagy fenyegetését még mindig nagyobb-nak éreztem, mint az esetleg várható — és amint az említett példából látszik: be is következett — költői eredményt.

De amíg így tudatosan, félig tudatosan vagy öntudatlanul folyamatos elhatározottsággal védekeztem a Nagy Előd feltételezett költői befolyásának lehetősége ellen, emberi mivoltának jellemalakító hatását még készakarattal sem tudtam volna kikerülni. Ennek a hatásnak nyomai, noha az összefoglaló áttekintés csak a későbbi években tudatosította bennem őket, mindenütt fellelhetők a hosszú évtizedek folyamán elszórtan és egymástól függetlenül megjelent költői vagy prózai írása-

imban. Lényegében e pillanatban ezzel a ténnyel igazolom magam előtt, hogy nem csupán az évforduló esetlegessége kovácsoltat velem látszólagos egészé véletlenszerűségeket, vagy hajuknál fogva előrángatott bizonyítékokat.

Székelvudvarhelyi születésem és első életéveim sok segesvári hónapja *Petőfi* emléket a legelső és döntő befolyások közé sorolják. A két város közt lezajló utazások szükségszerűen villantották föl minden egyes alkalommal a fehéregyházi emlékmű vonatból is jól kivehető képét. A Lendvay-nagyapával való segesvári séták utolsó állomása rendszerint a fehéregyházi csatasíkra kitekintő *Petőfi*-szobor volt — gondolom azért, mert főszolgabírói hivatala *naponta* a közelben levő vármegyeházára szólította. Az utazások, séták, beszélgetések természetesen a nemzeti szabadságért karddal kezében elesett romantikus hőst rajzolták a gyermek képzeletének viasz táblájára — s nemesi származására és címerére büszke egykori erdélyi kisbirtokos család szelleme más ábrázolást el sem képzelhetett, bizonyára meg sem engedett volna.

De a kékbársony díszkötés védelmében a család könyvespolcán mégis csak a költő összes művei húzódtak meg. Nagyapám halála után az özvegy Udvarhelyre költözött, s az unoka gyakori látogatásai alatt rendszerint ehhez az olvasmányhoz folyamodott. A mesebeli hős képzetébe ekkor vegyültek lassan egy emberközeli jellem vonásai — jóllehet a költői alkatnak a közönségest meghaladó csodálatos jellege még mindig elhatározó befolyást gyakorolt a nagyanyai otthon mára már regénybe vesző csöndjében olvasgató gyermekre. *Az erdei lak*, *a Salgó*, *A helység kalapácsa*, *Az apostol*, *A magyar nemes*, *A tintásüveg* — íme, így buknak elő az emlékezés ködgomolyai mögül az egykori olvasmányoknak nem annyira címei, mint inkább álomszerűen meglevenedő alakzatai, mert — úgy látszik — a nyomtatott betűt akkoriban még nem olvastam, hanem szívvel-lélekkel meg is éltem. Ekkorra már az anyai nagyszülők kismemesi *Petőfi*-képe lényegesen halaványodott a műből elősugárzó másik jellem közelében, amelynek valódi jelentőségét természetesen még egyáltalán nem ismerhettem föl.

Hatása azonban hosszasan kísért — mégis mintegy megmerevedett állóképként. Szerettem mint költőt, de mégis mint valami elmúltat, nem közvetlent, nem a saját életemhez szólót. Ebben a felfogásban bizonyára az iskola is erősített a maga múlt századvégi megfogalmazásokat ismételtető módszereivel és óvatos válogatásaival. De már hozzájárulhatott az az előbb említett önkéntelen elhatárolódás is, amely a bennem rejtetten készülődő költőt szigetelte el az utánozhatatlannak fölis-mert lánglelkű és tűzhányó-lobogású alkotótól. Most sem került ki olvasmányaim látóteréből — lényegében azonban olyan közszokástól megszentelt Petőfi-elképzelést őrizgettem, mint amely döntőbb módon hasonlított az olajnyomatok költő-ábrázolatára, mint akár a később fölfedezett daguerrotíp valóságára, vagy a Ferenczy Béni csodálatos szobrának költészetére.

Ennek legkiáltóbb bizonyítéka számomra manapság az, hogy a gyermekkoromban megszerzett első benyomásokat igazából nem is akartam, vagy elmulasztottam — önkéntelen-e, szándékosan-e, nem tudom — szélesíteni vagy bővíteni. Gyakorlatilag ez annyit jelentett — többek között —, hogy megelégedtem a versek Petőfijével (s ott is inkább csak a korábban megszeretett, vagy könnyebben kézügybe eső versek alkotójával), és nem éreztem különösebb indítást, hogy megkeressem esetleg a prózájában rejlő újabb megismerési lehetőségeket. Talán csak a költő levelezése volt a kivétel — az Arannyal folytatott levélváltásban való gyönyörűséget egy váratlan baráti ajándékozásnak köszönhetem mindnáig. És talán volt még egy kivétel . . . A brassói római katolikus főgimnázium tanári könyvtárában bukkantam Ferenczi Zoltán akadémiai székfoglalójára, s ennek elolvasása ejtett némileg gondolkodóba.

De csak némileg.

A döntő lökést Illyés Gyulának köszönhetem. Az ő Petőfikönyve ébresztett ugyanis a valódi Petőfi-arc felismerésére. A meglepő csak az volt, hogy a népmű és forradalmár jellemének majdnem minden vonása bennem lappangott már régóta — hiszen gyermekkorom óta Petőfit olvastam, s nem csak az álmok,

de a betűk sem hazudnak, még ha rejtetten, még ha öntudatlanul is —, de szabályosan kialakult ábrázolássá csak ennek a könyvnek hatása alatt állottak össze. Hatásának lemérésére nem is éreztem elegendőnek a magányos töprengést vagy elmélkedést — benyomásaimról, sőt lelkesedéseimről azonnyomban beszámoltam az *Erdélyi Helikon* hasábjain közölt ismertetésemben. Sőt a cikket annyira találónak éreztem — talán nem is Illyés-kötet jellemzésére, mint saját Petőfi-képzetem kialakulása tekintetében, hogy ezt az írásmat felvetettem a közlése után egy negyedszázaddal megjelent tanulmány-kötetembe is. Meggyőződéseim szerint helyes a ma követett gyakorlat, amely a művekkel párhuzamosan — ha nem is kötelező, de legalábbis melegen ajánlott olvasmányként — ezt a könyvet is az ifjúság kezébe adja.

A lényeges minden bizonytalanság nem az volt, hogy ebben a könyvben új költő-Petőfit ismertem meg, hanem mert rádöbbsentem arra a valódi ember-Petőfi létezésére, aki saját személyiségem alakulásában segített. Noha akkorjában már elmúltam — igaz, nem sokkal — harminc esztendő, tehát döntő jellembeli vagy ösztönös fordulatról talán nem lehetett volna beszélni, mégis el kellett ismernem a változás bekövetkeztének jelentőségét. Az addig olvasott és ismert költemények nem változtatták meg ugyan csillogásukat és jelentőségüket, de a bennem talán már korábban is csírázott s egyéb körülmények miatt rejtve maradt emberi-művészi összhang hirtelen lehetséggé, vagy legalábbis eszményképpé változott. Mostantól kezdve biztosabb voltam magamban és céljaimban.

Lehet azonban, hogy ez is csak utólagos belemagyarázás. Valójában esetleg személy szerint jellemileg és érzelmileg nem módosultam. De ha az összhang megvalósításának lehetőségét félre is kellett tenni, helyette minden erejével és teljességével megmaradt az eszmény és a feléje való törekvés kényszere. Vagyis a magam személyében talán soha nem voltam bátor, erélyes, tettekre kész, öntudatos, tisztán látó, hiteiben és céljaiban meg nem rendülő, hanem mindig tétovázó, nyugtalan, szorongó, bizonytalan, halogató, álmatag. Petőfi élete és köl-

tészete azonban megtanított az ellenkező magatartás egyetlen igazára. Azonosulni talán nem mindig tudtam vele, de az azonosulás kényszere egyetlen pillanatra sem szűnt.

Azt már nem tudom megítélni, hogy ennek nyoma megmutatkozott-e vagy sem későbbi írásaimban? . . . Több mint valószínű, hogy nem, mert az ember eredeti beidegződéseinek csak ritkán tud változtatni. A felismerés bizonyosságán és igazán azonban ez mitsem változtatott és ma sem változtat. Ilyen értelemben tehát Petőfi mély és döntő szerepet játszott szellemi arculatom kialakulásában. Ha a *Petőfi nem alkuszikot* korábban ismerem — ez az Ady-írás azonban annakidején nem jutott el hozzám —, talán hamarabb változik meg a bennem kialakult gyermekkori kép. Viszont annál nagyobb figyelemmel és mohó érdeklődéssel olvashattam végig később Hatvany *Így élt Petőfijének* mind az öt kötetét. S máig is csak sajnálhatom, hogy — legalábbis tudomásom szerint — erről az életműnek is minősíthető teljesítményről nagy általánosságban (és bizonyára csak szakkörökön kívül) olyan kevés szó esik.

Ez utóbbi jelenség esetleg a Petőfivel szemben való mai idegenkedés egyik jele lenne? . . . Nem hiszem . . . Azt sem hiszem — bár nem lévén a kérdéskör ismerője, csak saját elképzeléseimre támaszkodom —, mintha a mai ifjúságban valamely különösebb idegenkedés volna észlelhető Petőfi költészetével szemben. A honi tapasztalat itt, Romániában arra mutat, hogy az olvasást a tévé és a mozi versenyével szemben még ma is kedvelők tábora — és ennek jórészébe az ifjúság is beleszámít — Petőfit egyáltalán nem ejtette ki figyelmé hatósugarából. Ezt részben a Petőfi-ünnepségek iránt tanúsított ösztönszerű tömegérdeklődés, de különösen a Petőfi-kiadványok villámgyors fogyása bizonyítja.

Az okok természetesen kézenfekvőek, s nincs értelme bővebb kifejtésüknek. De közöttük nyilvánvalóan ott szerepel annak az ember-eszménynek hatása is, amely jelen cikk íróját még ma, késő életéveiben is meleg izgalommal tölti el.

NYIKOLAJ TYIHONOV (Moszkva)

1. Ha képekben fejezem ki magam, — én, a nagy hegyek szerelmese, mintha dühöngő viharban vad szakadékokba zuhantam volna. Körös-körül mélybe hulló sziklák robaja, lavinák morajlása, hegyi folyók harsogása; a csúcsoakat elfedő komor fellegeket félelmetes villámok szabdalják szét, villanásnyi fényük időnként lavinákat tesz láthatóvá, melyek erdőt, sziklákat sodorva magukkal, rohannak a mélység felé. És senki sincs, aki tudná, hogy mi lesz ebből. E természeti drámán keresztül egy ember hangja jutott a fülembe, egy emberé, aki e vihart fölkorbácsolta, és örült neki. Úgy gyönyörködött mindenben, mintha új világ születésének volna tanúja.

Így hatott rám Petőfi, így a költészete. Ezért már nem is csodálkoztam, amikor azokat a sorait olvastam, amelyekben így álmodjam meg a nagy jövőt:

Véres napokról álmodom,
Mik a világot romba döntik,
S az ó világnak romjain
Az új világot megteremtik.

Volt valami állandó, roppant harag a lírájában, akár a harcról, akár a szerelemről szólt. Hatalmas, kirobbanó életerő — teremtő és jóságos erő feszítette. A magyar forradalom győzelmének első napján írta naplójában:

„Ha tudnám, hogy a hazának nem lesz rám szüksége, szivembe mártanám kardomat, s úgy írnám le haldokolva, piros véremmel e szavakat, hogy itt álljanak a piros betűk, mint a szabadság hajnalsugárai.”

És ez nem volt túlzás. Ez a szív visszafojthatatlan erővel kitörő, de mégis régóta érlelt kiáltása volt. Petőfi költészete ezért hat rám úgy, hogy mindent, amit ragyogása elér, egyszerre nyilvánvalóvá tesz. Nagy gondolatokat érint ez a költészet, harcba hív az igazságtalanság, az elnyomás ellen, kiállásra ösztökél azok mellett, akik a jövőért, a szabad emberiségért szálltak harcba.

Amikor már nagy gonddal és pontosan fordították Petőfit

oroszra (annakidején egy nagy magyar költői antológia jelent meg), elolvastam sok versét, és párat magam is megpróbáltam lefordítani. És ezután, valahányszor érintkezésbe léptem vele, mindig ütközetek csatazaját hallottam magam körül, vagy egy olyan ember hangját, aki sorsszerűen a népek közötti barátság és a zsarnokok letaszítása kedvéért teremtetett.

Szerelmi költészete is csupa bátorság és gyöngédség. Ez a rettenthetetlen ember szinte kiszolgáltatottja volt a női bájnak és kacérságnak, de ha csak rágondolt is, hogy megfedkezhet kötelességéről, rettegés töltötte el. Állandóan készenlétben állt, és erre minden alapja megvolt. Egy versében arról ír, hogy a háború esküvője napján kezdődött meg, és ő inkább csatába vonult, — gyenge volt hozzá, hogy ifjú felesége mellett maradjon.

Megszerettem a költészetét; és ahogy múlik az idő, egyre jobban tetszik. Költészete az én számomra egy örök jóbarát eleven hangja, mindig mellettem van, és az élet, a legyőzhetetlen és halhatatlan élet dicsőségét zengi.

2. Nem tartom magam Petőfi szakavatott ismerőjének, tudós kutatójának, amit azonban az életével, verseivel, kora irodalmának más jelenségeivel való megismerkedés során megéreztem belőle, annak alapján bátran állíthatom, hogy hangja megismételhetetlenül eredeti az egész világirodalomban is. A magyar költészetnek ő adta vissza nemzeti hangját, gazdagította képi és melodikai erejét. Új lelket lehelt a költészetébe és kiűzte belőle a korábbi renyheséget, az egész magyar népnek ő adta vissza a nemzet nagyraihivatottságának hitét.

Ezért lett költészete olyan jelentős, amilyen, ezért lelkesedett érte úgy a nép, mint saját költőjéért, és ezért vésődött be munkássága is az emlékezetbe és a szívbe egyaránt.

Amikor a forradalom vihara rázta meg Európát, és a reakció démonjai a legnagyobb szörnyűségeket készítették elő, hogy vérbe fojtsák a népi felkeléseket, Petőfi hangját az egész konti-

nens visszhangozta és az igazságokat, amiket hirdetett, a történelem igazolta.

„Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század főadata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokallta már látni, mint mártírkodnak milliók, hogy egy pár ezren henyélhessenek és élvezzenek.”

Petőfi Sándor költészetének a jelentősége nagy a mi korunkban is, amikor azt kell látnunk, hogy a legkülönbözőbb népeknek még ma is a reakció és az agresszió erőivel kell harcba szállni szabadságukért. Azokban az esztendőkből, amikor a Gestapo próbálta Európa szabadságát vérbe fojtani, mindenkire, aki az ellenállási mozgalom tagjaként küzdött a fasizmus halvaszületett réme ellen, lelkesítőleg hatott Petőfi szelleme.

Ezen kívül még abban látom Petőfi költészetének jelentőségét, hogy mint népét szerető hazafi, minden szavával azok szívéhez és lelkiismeretéhez fordul, akik a legnehezebb kérdésekre keresik a választ.

Petőfi Sándor világirodalmi helyét azok között a nagyszerű jellemek között látom, akik mint a szellem lovagjai, a szabadság katonái lettek a történelem halhatatlanjai. Viharzó, nemes lelke nekem Lermontovot juttatja eszembe. De rokona Byronnak és Mickiewicznek is.

A balszerencsés segesvári csatában esett el. A házon, ahol a halálos ütközet előtti utolsó éjszakát töltötte, felirat áll;

„Itt még ember volt, innen lépett arra a nagy útra, melyen csillaggá vált. Ragyogása örök.”

E ragyogás alapján a világirodalom pantheonjában mindig rá fogunk találni, — a legnagyobb csillagok között!

URBÁN ALADÁR

1. Közéletünk egyik legnagyobb, határainkon túlönvő jelentőségű költőnk ünneplésére készül. Ez a megemlékezés egybeesik az 1848. évi forradalom és szabadságharc kezdetének 125. évfordulójával. Miként az 1848/49-es év eseményeit Petőfi Sándor nélkül, — Petőfi életművét sem lehet megérteni annak a forradalomnak és szabadságküzdelemnek története nélkül, amelynek előkészítésében és megvalósításában — egy időszakban vezetőjeként — tevékenyen részt vett. Természetes, hogy az eljövendő ünnepségsorozat középpontjában a költő áll, hogy művei, eszményei és magatartása: az eszméért való következetes kiállása és áldozatvállalása kerülnek az érdeklődés homlokterébe. Így válik a Róla való emlékezés, tevékenysége és művészete csúcsának: élete utolsó másfél évének bemutatása, egyben a magyar történelem 19. századi legnagyobb, európai jelentőségű eseménysorozatáról szóló megemlékezéssé.

2. Nem kétséges, hogy az elmúlt évek új eredményei és a korábbi ismeretanyag ötvözetéből korszerű Petőfi-kép bontakozik ki előttünk, hogy a *plebejus népforradalmár* költő arra soha korábban nem volt ilyen világos, mint amelyet napjaink kutatása előttünk felvázol. Felmerülhet azonban az aggály: Petőfi következetes forradalmiságát, demokratizmusát, republikánus elveit és radikalizmusát hangsúlyozva, — és magáramaradását bemutatva, ezek az elemzések nem kerülnek-e valamiképpen ellentétbe a forradalom *jelleget* érintő alapvető megállapításokkal? Arra gondolunk, hogy a költő eszméit és politikai szerepét bemutatva, két irányban is lehetséges a kérdések kifejtésénél olyan eltolódás, amelynek következtében szükségtelen feszültség képződne történetírásunknak a forradalom általános értékelését illető állásfoglalása (*polgári* forradalom, — *nemesi* vezetéssel) és az irodalomtörténet Petőfi-értékelése között. Ezt a veszélyt hordja magában *egyrészt* az a lehetőség, hogy Petőfi szerepéről szólva nemcsak március—áprilisban, hanem a későbbiek során is *népvezérnek*, vagy az eseményekre

elhatározó befolyást gyakorló politikusnak mutatjuk be; *másrészt*, hogy a költő jakobinus ihletésű eszméi, illetve a „mindent megmentő forradalom” várása miatt, egy *jakobinus mintájú* forradalom követelményeit szögezzük 1848/49 eredményeivel szembe.

3. Petőfi programja (a forradalom továbbfejlesztése, elszakadás Ausztriától, a köztársaság kikiáltása) nem egy párt, hanem csak egy kis — és korántsem mindenben egy véleményen levő — csoport programja volt. A márciusi ifjúság blokkja áprilisban már széthullott. A republikánusok májusi szervezkedése: a Martiusi Club nem volt hosszú életű. A figyelemre méltó programmal jelentkező Egyenlőségi Társulat július közepén megalakult ugyan, — de az országgyűlési választásokon elszenvedett kudarc óta visszavonuló Petőfi nélkül. A költő csak augusztus második felében, a várható — és valóban bekövetkezett — fordulat küszöbén csatlakozott a baloldal ekkor már egyetlen, tehát egységes szervezetéhez: az Egyenlőségi Társulathoz. Ez a szervezet azonban még a feszült szeptember eleji napokban sem játszhatta a Jakobinus Klub szerepét. Társadalmi bázisa, ezért politikai súlya is hiányzott hozzá. Szeptember első napjaiban folytatott, „a szabadság védelmét” szolgáló seregszervező tevékenysége is feloldódott az általános védelmi készültek sorában. „Ezredes”, Perczel Mór pedig külön alakulatot, a Zrínyi-csapatot megszervezve, szeptember 22-én megindult a fehérvári táborba.

A bekövetkezett fordulat Jelačić támadásának következménye, de ezt a fordulatot nem kísérte francia mintájú „roppant forradalom”. Petőfi várakozása, elképzelése érthető: *a nagy történelmi példa*, a francia forradalom 1793-ban egyszerre lépett fel a *külső* ellenség, és a *belső* ellenforradalom, az intervenció és a reakciós kiváltságosok ellen. A példakép megismétlődésének gazdasági és társadalmi, objektív és szubjektív feltételei azonban a korabeli magyar társadalomban nem voltak adottak. Ha Petőfi programjában a tiszta, korszerű tartalommal megtöltött jakobinus eszmeiséget, a következetes plebejus

radikalizmust méltatjuk, — semmiképpen nem azonosíthatjuk ezt a korabeli politikai helyzet gyakorlati elemzésével. Petőfi várakozását az csemények az Ausztriával való fegyveres összecsúszás kérdésében igazolták maradéktalanul. Ebben a kérdésben a baloldal viszonylag egységes volt, ezt hangoztatta május óta a Marczius Tizenötödike is.

4. Petőfi „igazát” akarjuk-e ezzel elvitatni? Korántsem, csupán arra kívánunk rámutatni, hogy helytelen a kérdés olyan megközelítése: Petőfinek, — vagy Kossuthnak volt-e igaza? Petőfi márciusa egyben Kossuth márciusa volt. Ez a március meghozta a jobbágyfelszabadítást, — de nem hozott földosztást. Kiharcolta a felelős magyar minisztériumot, — de nem az ország függetlenségét. Az ország önállóvá vált, de csak *helpolitikai* vonatkozásban, csak az Osztrák Birodalom keretein belül. Magyarország megindult a polgári átalakulás útján, de a fejlődés menetrendjét nem plebejus-demokrata, hanem nemesi-liberális elképzeléshez igazították.

Két program állott tehát egymással szemben: a nemesség politikai vezetését megőrizni kívánó *liberális*, és a forradalmat plebejus tartalommal megtölteni akaró *radikális* program. Előbbi a márciusi forradalom eredményeit *megtartani* és megszilárdítani, a másik a forradalmat minden vonatkozásban továbbfejleszteni, a nagy példakép „*permanens forradalmát*” *megvalósítani* akarta. (Ez az elképzelés rokon a korabeli európai demokraták, közöttük Marx és Engels várakozásaival, akik az európai forradalmak radikalizálódását és azoknak a zsarnokság elleni együttes fellépését várták.) A polgári átalakulást igénylő, de a márciusban elért eredményeket és engedményeket elegendőnek ítéző *liberális nemesség* tehát a márciusi vívmányok konszolidálására törekedett. Ez a törekvés nem zárta ki a Béccsel kötendő kompromisszumot, de a vele való fegyveres szembefordulás lehetőségét sem. Másrészt a *radikálisok* programja — mivel nem volt egy, a politikai életben számottevő, ezért célkitűzéseit megfogalmazni kényszerülő párt programja — nem egységes és nem világos minden vonat-

kozásban. Mai, 1848-ra vonatkozó szóhasználatunkban gyakran radikálisnak nevezünk olyan nézeteket, amelyek csak *közjogi* radikalizmust (az Ausztriától való elszakadást) hirdetnek, — és nem vesszük figyelembe, hogy az része lehet *liberális*, társadalmi kérdésekben egyáltalán *nem demokratikus* magatartásnak és világnézetnek.

5. A politikai programok érvényesülését a társadalmi erőviszonyok, az osztályharc hazai és nemzetközi feltételei határozzák meg. Egy meg nem valósult program tehát nem szükségszerűen megvalósíthatatlan. A progresszió meg nem valósult célkitűzései így lesznek a haladás útmutatói, azok kései megvalósításai pedig a társadalmi fejlődés mérföldkövei. Ez érvényes Petőfi és eszmetársai 1848-as programjára, elképzeléseire is. Történeti és irodalomtörténeti kutatásunkra vár a feladat, hogy ezeknek az eszmetársaknak pontos ideológiai feltérképezését elvégezze, hogy az 1848 márciusában még egységesen cselekvő „márciusiak”, a „baloldal”, a „radikálisok” későbbi fejlődését és megoszlását finomabb elemzéssel nyomon kövesse. Adósak vagyunk a kiemelkedő baloldali személyek (Táncsics, Vasvári, Madarász László, Perczel Mór) akár a költőhöz való viszonyának, akár egyéni nézeteinek és politikai szerepének rajzával. Ennek elvégzése nélkül — ez természetes — magának Petőfinek helyét és szerepét, eszméinek hatását és mértékét, a mögötte álló, vagy vele azonos célokért harcoló elemek erejét sem lehet pontosan meghatározni.

A további kutatások egyet nyilvánvalóan nem módosítanak: történetírásunknak az 1848-as magyar forradalom *polgári* jellegére vonatkozó elemzését. Ezt a jelleget nem a gyér hazai polgárság, hanem a reformot váró és kikényszerítő liberális birtokos elem *nemesi* vezetése biztosította. Ez a liberális nemesi vezetés — amelynek még a köztársaságot igénylő „girondistákkal” való felváltása sem valósult meg forradalmunk során — a *demokratikus* átalakulás továbbfejlődésének útjában komoly akadályt jelentett. Az 1848: III. tc. lehetőségei azonban, amelyek megteremtették az alkotmányos és parlamentáris életet

hazánkban, a „népképviselőten” nyugvó országgyűléssel, az 1848 tavaszán—nyarán széleskörűen kibontakozó sajtóval és klubélettel, — biztosították a politikai baloldal működési lehetőségeit is. Ezek a feltételek békés viszonyok között minden bizonnyal meghozták volna a baloldal erősödését, tömegbefolyásának növekedését és — akár a liberális vezetőréteg félreállítása nélkül — további eredmények kikényszerítését, a demokratikus tendenciák erősödését. Külső tényezők hatására azonban már 1848 nyarán olyan fordulatot vettek a fejlemények, hogy a baloldal számára — bár nem feledkezett meg a parasztság sérelmeiről (pl. a szőlődézsmaőről) — elsősorban az *Ausztriához való viszony* vált alapvető kérdéssé. Amikor pedig kitört a fegyveres harc, akkor véglegesen kibontakozott a *nemesi* vezetéssel folytatott *polgári* forradalom (és szabadságküzdelem) minden ellentmondása: a *parasztság* érdekeinek fokozott előtérbe helyezése szükséges volt a *tömegek* mozgósításához, — de minden, a parasztságuk tett további engedmény elidegenítette volna a *nemesi vezetőréteget* a forradalmi háború ügyétől. Demokratikus agrárreform irányába ekkor csak új — demokrata vagy radikális — politikai vezető testület léphetett volna tovább. Ennek a fordulatnak azonban még Pesten sem voltak meg a feltételei, főleg nem Debrecenben.

6. Az elmondottakat azért tartjuk szükségesnek leszögezni, hogy hangsúlyozzuk: Petőfi politikai programja — amelynek kifejezője elsősorban költészete — történelmileg *napirenden* levő feladatok megvalósítását hirdette, de azokat nem a *napi politika* gyakorlati részletességével fogalmazta. Mindez egyrészt a művészi tükröződés sajátos természetéből fakad, másrészt abból, hogy Petőfi nem a forradalmat vezető gyakorlati politikusok programját fogalmazta meg művészi eszközökkel, hanem saját, *egész történelmi korszakra érvényes* politikai célkitűzéseit. A megelőző forradalmak tapasztalatait szublimáló költő kristálytiszta eszmeiséggel tűzte nemzete — és az emberiség — elé a zsarnokság elleni és a *világszabadságért* folytatandó harc feladatát. A hajthatatlan (a maga dolgában is

tántoríthatatlan) költő ezt a célt azonnal és kitérők nélkül — vagyis a napi politika korlátainak teljes figyelembe vétele nélkül — kívánta megvalósítani. Egész 1848—49. évi közszereplése, minden megnyilvánulása mutatja, hogy a politikai *taktika* gondolata — vagyis a napi politikai feladatok és lehetőségek elemzése — idegen volt tőle. Ez magától értetődően fakadt egyéniségéből, költői alkatából.

Távlati program és annak *művészi* kifejeződése érthetően nem mérhető a mindennapi politika mércéjével. A tétel azonban fordítva is igaz: a jövőbe tekintő zseniális költő eszméi, célkitűzése más léptékrendszeret képviselnek, mint a kitérőkkel, megtorpanásokkal teli gyakorlati politikai tevékenység. *Hozzá* mérhető egy-egy korszak eredményei, de *vele* nem mérhető a mindennapok eseményei. Petőfi világirodalmi nagyságának rávetítése az 1848/49-es magyar forradalom eseményeire, könnyen elmoshatja annak nemcsak Marx és Engels által nagyrabecsült „forradalmi szenvedélyét”, hanem vitathatatlan vívmányait is. Másként fogalmazva: a költő és kora árnyalt összevetése szükséges ahhoz, hogy az eljövendő ünnepek során a közvéleményben ne keletkezzen indokolatlan feszültség valamiféle *Petőfi-centrikus* irodalomtörténeti és *Kossuth-centrikus* történeti szemlélet között.

VIDOR PÁLNÉ

Petőfi költészetének bemutatása szaktárgyunk keretei között és azon túl: ifjúságunk hazafias és esztétikai nevelésének egyik kulcsa és próbaköve. Éppen ezért a 150 éves évforduló csak aktualizálja a kérdést: *szeretik-e a mai középiskolások Petőfit?*

Hogy a hatalmas géniusszal szemben egyáltalán felmerülhet, kiinondásra kerülhet a kérdés, azt talán csak idős, a zajló életből, s a fiatalságtól távol élő emberek előtt tűnik szentségtörés-

nek. Hiszen — gondolhatják az öregek — mi szólhatna ellene, hogy az üstökös életű, mitikus halálú, örökké fiatal váteszt magáénak érezze napjaink tiszta szándékú ifjúsága?!

Mi — a zajló élet forgatagában még munkálkodó öregek — jól ismerjük a Petőfit meg nem értő ifjúság feltételezhető indítékait:

„Megváltoztak az idők, s azokkal az ifjúság eszményei: mind erkölcsi, mind esztétikai kérdésekben. Ami magasztos volt a 19. században, az gyakran hat naivnak és bombasztikusnak 1972-ben.”

Százötven év távlatából valóban nem várhatjuk el ifjúságunktól, hogy *spontán*, veleszületett etikai-esztétikai érzékkel — a filozófia nyelvén szólva: „idea innata”-szerű adottságokkal — rajongjon Petőfiért, a 19. századi patrióta-eszményért, s ezen eszméknek lángolóan patétikus avagy iskolásan leegyszerűsödött nyelvi köntöséért.

Hogyan vélekedik hát ifjúságunk Petőfiről?

És itt hadd tegyek rövid kitérőt annak a megvilágítására, hogy a kiskorúak körében végzett, manapság oly divatos közvéleménykutatást szolgáló felmérések mennyire irreálisak, megbízhatatlanok.

Ugyan mennyiben tükrözik ezek a sebtében, intézményesen kitöltött kérdőívek a véleményt nyilvánító gyerekek (diákok, ipari tanulók vagy egyéb kollektívákban megkeresettek) valóságos, önálló véleményét?!

Úgy gondolom, hogy ezekkel az anyagokkal csínján kell bánni: nagyon sok külső tényező is befolyásolhatja a gyermeki válaszokat: tapasztalatból tudom, hogy a megkérdezett tinédzserek a válaszadás pillanatában, szinte hazard módon döntenek el, hogy a feladott kérdésre igennel vagy nemmel válaszoljanak. (A „hazard” tényező gyakran csak azt jelenti, hogy pl. a mellette ülő, megkérdezett pajtás mit írt a megfelelő válaszrovatba.)

Durván szólva: *nem szoktak a serdülőök vagy kamaszok önálló,*

kialakult véleményyel rendelkezni olyan kérdésekben, amelyek őket, személy szerint, életvitelükben nem érintik.

Petőfi megítélése dolgában általában és alapvetően *azt vallja a középiskolás ifjúság, amire a tanári irányítás rávezette*. Mai tantervünk szerint Petőfi összefoglaló értékelése a II. gimnázium végén történik meg. Ezt megelőzően 11 éven át sokszor találkoztak Petőfi alakjával, történelmi-társadalmi szerepével, költészetének jó néhány remekével. Ha a 11 év alatt nem érte őket pedagógiai barbarizmus az irodalmi nevelésben — mindegy, hogy a barbarizmus forrása közöny vagy anti-pedagógia —, tanulóink igenis élvezik Petőfi robbanásszerűen új közvetlenségét, erkölcsi kérlelhetetlenségét, európai és népi kultúrából táplálkozó modernségét, egyszóval zsenijét.

A 11 éves időszakból persze a legfelelősségteljesebb munka arra a periódusra esik, amikor a magyar irodalom Petőfit közvetlenül megelőző alkotásait mutatja be az iskola. Az I. és főleg a II. gimnázium munkája ez. Ezeken az irodalmi órákon kell meglátniuk a tanulóknak, hogy az addig tetszetősnek ható, sőt értékes műalkotások, lírai darabok hogyan halványulnak el Petőfi lírai — sőt: epikai költészetének remekei mellett.

Leegyszerűsítve a kérdést: jól kell tanítanunk Petőfit, illetve irodalmunkat, hogy a tanulókat hamarabb tudjuk meggyőzni Petőfi halhatatlanságáról; továbbá arról is, hogy a többi költő helye ott van a rangsorban, ahová irodalomtörténeti szemléletünk elhelyezi őket.

Az irodalomtörténet tanításának legfőbb célja: a múlt megértetése. Az intelligencia, a beleértés itt a kor szellemébe való beleélelést jelenti. Ha ez sikerül, nem kell külön küzdelmet vívniuk minden besorolás igazságosságáért. Vörösmartyéért sem, Petőfiért sem.

Nem didaktikai segédíratnak szánom e pár sort, ezért csak annak a negatívumnak a megemlézésére szorítkozom, hogy a jó tanítás ismervét ne a művekről való dicséreteken, rangsoroló nyilatkozatokban lássuk, hanem a művek értő elemzésében. Nem hiszem azt, hogy minden esetben „a mű önmagáért beszél”, de azt sem, hogy a bemutatás után a tanár dolga

olyan elragadtatott nyilatkozatok hangoztatása, mint pl. „Látjátok, milyen közvetlen, milyen fenséges, milyen örökéletű stb. . . .” Az efféle tanári kinyilatkoztatások inkább taszítják a tanulót a költőktől, mintsem kapcsolatot teremtenének hozzájuk.

A Petőfi-kérdés szakmai-pedagógiai kulcsa tehát a tanárok kezében van: nyitja az elmélyült, *szakképzett műelemzés*.

Ámde nem hárítható a felelősség teljességgel az iskolai munkára: van olyan *társadalomtörténeti tényező is*, ami a legjobb tanári munkát is *nehezíti*: napjaink ifjúságának apolitikus, konformista szemlélete ismeretes. Az ötvenes évek tudattorzító hatásai között ott pusztított a túlpolitizálás, a mozgalmi élet aránytalan heroizálása is. A hatvanas évek deheroizáló szemlélete nem kedvezett úgy a lánglelkű agitátor és forradalmár kultuszának, mint a felszabadulást követő hősi idők szelleme.

Ebben a vonatkozásban érvényes, hogy a Petőfi-kérdés — önmagán túlmutatva — egész nevelésügyünk kulcskérdése. S ennek a zárnak a nyitja már nem elsősorban a tanárok kezében van. Egész társadalmunk tudati-lelki megújulásáról van itt már szó.

VÖRÖS KÁROLY

Tisztelt Szerkesztőség, megtisztelő felkérésüknek eleget téve először is kérnem kell: tekintsenek el attól, hogy az 1. és a 4. kérdésre válaszoljak.

Az elsőre nem tudok válaszolni azért, mert Petőfi a még elemistaként első pénzemből vett könyvtől, a 96 filléres népszerű kiadástól kezdve, s azóta nagyjából megszakítás nélkül, kevésbé tudatosan mint inkább (sőt elsősorban) öntudatlanul befogadva, oly sokféle módon kapcsolódhatott be tudatom alakításába, hogy annak számbavétele és kiemelése a múlt szinte Proust-i mélységű visszagöngyölítését igényelné, — és lehet,

hogy a vártnál, vagy a feltételezettnél talán csekélyebb eredménnyel is. A negyedik kérdésre egyszerűen azért nem adhatok választ, mert nem vagyok sajátlag irodalmár, és a megfelelő válasz a magyar líra fejlődésének olyan áttekintő és mély ismeretét igényli, amellyel sajnos nem rendelkezem.

A 2. és úgy vélem központi kérdést illetőleg: Petőfi aktualitását mindenekelőtt rendkívül nyitottságában: roppant tág érdeklődésében és minden iránti fogékonyságában látom. Tagjaként: származékaként és küldöttként is egy, a nemesi polgárosodás nagy és látványos folyamatának árnyékában csendesen alakuló, de a feudalizmus korlátai közül talán már legkorábban kilépő rétegnek, a kispolgárságnak, magával hozza e réteg azt a hétköznapi apróbb-nagyobb vállalkozásaiban, üzleteiben felemelni és fenntartani képes vállalkozó kedvét, mohóságát, kíváncsiságát és mozgékonyságát: és mindezt immár az élet legsajátosabban értelmiségi szféráira is átvive, ott is érvényesítve: irodalomban éppen úgy, mint politikában. Úgy érzem, ez a rendkívüli mozgékonyság, nyitottság: kapcsolat és viszonylat teremtése a kor és a környező világ lehető legtöbb jelenségéhez: faluhoz, városhoz, sajtóhoz, színházhoz, bányához, történelemhez, katonasághoz, — Magyarország és Magyarország arcán Európa tükröződésének (vagy éppenséggel *nem* tükröződésének) felfedezése, illetve felfedezésének igénye az, ami Petőfit és költészetét ma is aktuálissá teszi, illetve kellene hogy aktuálissá tegye: irodalomban éppúgy mint általában a kulturális életben, a tudományban, — vagy akár a műszaki élet vonatkozásaiban is.

Úgy érzem, az elmondottak alapján megadják a választ az 5. kérdésre is, hiszen ha Petőfi aktualitását ebben az élő, eleven nyitottságban látjuk, már a költőideálnál mélyebb rétegbe nyúlunk aktualitásának magyarázatáért: a magatartásába. Ez a magatartás pedig végül is nincs, és nem is lehet kötve költőtípushoz. Ha a történész szájából talán szokatlanul is hangzik az efajta képi hasonlat, a költőt egyfajta szűrőhöz, szítához hasonlíthatjuk, melyen a szita — a szűrés igényeihez, követelményeihez mért — formájának, szemsűrűségének,

arányainak megfelelően akad fenn a folyó sokféle hordalékának egyik vagy másik eleme. Bármilyen legyen is ez az elem: arany vagy szemét, a lényeg — véleményem szerint — az, hogy a szita az igazi, a *teljes* folyamba merüljön: a szita ezzel az eleven vízzel legyen közvetlen kapcsolatban és ne laboratóriumi, előre már leszűrt, előre tisztított vagy kezelt folyadékot szűrjön: ez már másnak a feladata. Remélem nem érthető félre, amit mondani akarok: a költő ettől még lehet a legabsztraktabb, legezoterikusabb alkotó, éppúgy mint a legfésületlenebb Naturbursch: csak minden sora mögött az *egész* világnak: a valóság teljességének kell ott állnia, — mint ahogy a nagy költőknél, Petőfinél is, áll is. Ez a magatartás viszont ahogy állandóan aktuális, úgy általános érvényű is: a legkülönbözőbb költőtípusokkal szemben felállítható — úgy érzem, szinte közhelyszerűen is hangzó — igény.

Így jutva el végül a 3. kérdéshez: nem tudom lemérni, van-e a mai fiatalságban idegenkedés Petőfi költészetével szemben, — de ha lenne nem tartanám meglepőnek. Mégpedig két oknál fogva. Egyrészt iskolai irodalomoktatásunkban a különben nem helytelenül igényelt műközpontúság sajnos Petőfinél is háttérbe szorítja a költőt és magatartását; s ha a költőről szól is, ott a politikai forradalmár képe az érzelmek forradalmáráé, a magatartáson keresztül a költőnek magának és a műnek egységéből összeálló Petőfi képnek talán aktuálisabb, és a mű egészét is érthetőbbé tevő oldalát halványítja el. — Másrészt (s ha ezt talán torzítva vagy sematikusán látom is), úgy érzem, nem felesleges megemlítenem: az új nemzedékek világa korántsem *annyira* és nem is *úgy* nyitott, mint Petőfié. A gondolkodás függetlenségének féltése, törekvés a manipuláció elutasítására és mindennek jegyében a magatartás meglevő, kialakult normáival szembeni gyanakvás könnyen és észrevehetetlenül ad helyet náluk másfajta manipuláció, másfajta normák befolyásának. Általános gyanakvás és egyfajta eleve elzárkózás helyett mindezeknek minél konkrétabb megismerése és minél mélyebb kritikája: a Petőfi típusú magatartásnak ez is olyan vonása, amely felületes tanulmányozása után még csak kevésbé

észlelhető, s mely talán éppen ezért látszik kevésbé követhetőnek az új generációk előtt. Ami persze nem az ő sommás elítélésükre, általános megrovásukra, hanem saját mulasztásunknak felismerésére, és az aktuális (mindig aktuális) Petőfi magatartás és ezen át a Petőfi költészet jobb megismertetésére kell hogy késztesen bennünket is.

WEÖRES SÁNDOR

Az öt kérdésre válaszolva:

1. „Mit jelentett Petőfi az ön szellemi arculata kialakításában?” Sajnos, semmi jót. Erről nem Petőfi tehet, talán én sem, hanem az 1920-as évek iskolai tanítási rendszere. Négy-öt éves koromban kezdtem verseket írni, különálló nagybetűkkel; akkor még költőket nem ismertem, legalábbis magyar költőket nem; osztrák dajkám, a kedves és művelt Anna Kurt, Schiller tragédiáit olvasta fel nekem eredetiben, édesanyám pedig Shakespeare-rel táplált — Isten áldja meg őket érte — Isten bocsássa meg nekik (a nem kívánt törlendő). Négy-öt éves kori verseim alig voltak egyebek, mint nóta-foszlányokból, vagy a levegőből elkapott frázisok (pl. „Vége vége már, Elmúlt a nyár”) vagy értelmetlen hangsorok („Csoma csoma cepelin, csoma narancs”). Első elemista koromban, 1919–20-ban, Pápa, majd Csöngye kis-iskolájában ismerkedtem meg néhány magyar költő verseivel. Kik voltak ezek? Az irredenta verselők, Gyula diák, Miklós vitéz, Sajó Sándor stb.; s a Petőfi–Arany-epigonok, Szabolcska Mihály, Kozma Andor, Vargha Gyula; mögöttük valahol a háttérben, Petőfi, Arany, Tompa, Lévy. Ezt a leszűkített Petőfit kellett megismernünk, „Ha a föld Isten kalapja, Hazánk a bokréta rajta”, összezagyválva az irredentákkal és önmaga epigonjaival. Schiller és Shakespeare így keveredett bennem Szabolcskával és a mögéje-dugott Petőfivel, 1926-ban, tizenhárom-esztendősen ju-

tottam Ady- és Babits-verseskötetekhez, e modern lírikusokat eleinte bolondosan abszurdnak éreztem, de néhány hónapi viaskodás után az ő hatásuk mozdított ki a hazafias nőta-hangból.

A kis-iskola úgy megölte bennem Petőfit, hogy csak 30–35 éves fejjel ébredtem rá a nagy verseire. A *Téli világ* álomszerű csodájára, a *Kutyakaparó* grafikus crejére, *A helység kalapácsa* nyelvi kukoricagölgödin mókájára, az *Akasszátok fel a királyokat!* első két sorának drámai enjambement-jára, az *Álmos vagyok és még sem alhatom* fogvacogására — s hosszan sorolhatnám. De amíg azt hittem, hogy nem szeretem: öntudatlanul akkor is éltetett nyers-természetes Burns-i lélegzése.

2. „Miben látja Petőfi aktualitását?” Ma, sajnos, semmiben. Mert, mint gyermekkoromban — bár más előjellel — ma megint vitamindús tápszert főznek belőle, ahelyett, hogy meghagynák természetes édességnek és borzongató keserűségnek. Petőfit saját szobra takarja el: azelőtt a panthetikusan szónokló, esküre emelt kezű; ma a vékonypénzű forradalmár. Irodalompolitikánk Petőfi, Ady, József Attila hármasságát példaképpé aranyozza. Már pedig a költő nem szobor, nem demonstráció, hanem eledel; s a gipszet és aranyozást megenni nem lehet.

Nem a költők közéletisége ellen beszélek. Az említett három poéta munkásságában a politika, közélet annyira organikus, hogy ha valamely válogatásból ezt az aspektusukat kihagynánk, félkarú-féllábú roncsokká változnának. Írjon a költő közéleti verseket, ha ilyen mondandó feszíti; de ha nem, ne erőltesse. Mindig azt kell megírni, ami éppen megérett a kifejezésre, akár egyéni, akár társadalmi, akár pusztán képi, zenei vagy más mondanivaló. Hiszen minden művész kifejezi a saját korát, akkor is, ha nem tud róla; és akkor is, ha mint Leconte de l’Isle vagy Hérédia, szándékosan elzárkózik előle.

3. „Van-e, s ha igen, miért van az ifjúságban idegenkedés Petőfi költészetével szemben?” Hát ezért. Továbbá: a rögzített és sérthetetlen értékrend megöli az olvasmányosságot. A nyu-

gati nemzetek irodalmi nagyjaikat folyton átértékelik. Hugo, Shelley és mások olyan bírálatokat, támadásokat kapnak ma is, mintha kortársaink volnának, és csak most ismerkednénk velük. Kiemelnek elstüllyedt kuriózumokat, évszázadunkban így jutott a múltból a felszínre Góngora, Villon, Scève, Donne, Hölderlin stb.

Senkit se kell végleges talapzatra emelni s ezzel elszigetelni, maradjon a költő sérthetően eleven; s a méltán, vagy igaztalanul megátámadott Petőfit százczrek fogják újra olvasni, vitatni, szidni, védeni.

4. „Mi Petőfi jelentősége a magyar líra fejlődésében?” Beszélni és dalolni tanít, még akkor is, ha nem tudunk róla. Hangja úgy szétoldódott a versben, prózában, zsurnalisztikában, közbeszédben, hogy ma már alig vesszük észre; általa lélegzünk magyarul.

Kényelmesebb, köznapibb, mint elődei. A magyar nyelvben ritka tiszta-rímet, s a merev ragrímet asszonánsz-rendszerre cserélte, Kisfaludy Károly és Vörösmarty kezdeményét végigvive. Mátyási József paraszti egyszerűségét ő emelte művészi fokra. De ez a népiesség csak költészete egyrésztjére jellemző; romantikus rapszódiai s elégiái (*Egy gondolat bánt engemet . . .*, *Szeptember végén*), pesszimista aforizmái (*Felhők*), metrikus episztolája Aranyhoz, szabadversei, riport-szerű úti jegyzetei: mind más és más. Legváltozatosabb költőnk. Last but not least: Petőfi egyik legműveltebb alkotónk, sok nyelven tudott, pedig huszonhat évesen már el is tűnt, amikor mások még el se kezdenek igazán művelődni.

5. „A Petőfi által életében és művében megteremtett költő-ideál az ön véleménye szerint kizár-e más költői típusokat, vagy azokat is szervesen magába öleli?” Semmilyen költőideál és költőtípus nem zárja ki a többi, ahogy Petőfi becsülni tudott más ideálú, más típusú költőket is, pl. Aranyt, vagy olyan különböző elődöket, mint a konzervatív Gvadányi, a választékos Kazinczy.

Előfordul — s ez se szörnyű — hogy a nagyok nem tudják becsülni, szeretni egymást. Aristophanes támadta a hagyománytipró Euripidészt, Tolsztoja következetlen Shakespeare-t, Petőfi a bourgeois Goethét. Bár ez ítéletek önkényesek, mégis ha ebben a nemtetszésben, ellenszenvben eleven és termékeny viaskodás rejlik: többet ér, és őszintébb, mint a fejbőlöntő tisztelet.

ARATÓ ENDRE

PETŐFI ÉS A NEMZETISÉGI KÉRDÉS 1848—49-BEN

Az ünnepi alkalom sem adhat természetesen okot arra, hogy a nagy költő arcvonásán megszépítsük e rendkívül bonyolult kérdéskomplexumról vallott felfogását. De hát illő akkor ezzel a problematikával foglalkozni? Fel kell tennem ezt a kérdést, mert az *Irodalomtörténet* szerkesztőbizottságának megtisztelő felkérése szubjektív megközelítést vár: érdeklődési köröm milyen ponton érintkezik Petőfi nagy jelentőségű életművével. Aligha kerülhetem meg tehát a nemzetiségi kérdést. Nincs szükség természetesen mentegőzésre sem, Petőfi megnyilatkozásai ugyanis számos ponton rokonságot mutatnak Marxnak és Engelsnek több egykorú írásával. S ez az egybevetés már rávilágít Petőfi aktualitására is: a társadalmi haladás és a nemzeti függetlenség eszméjének összhangban kell lenniök.

Persze a megközelítés más és más: Petőfi nem proletárforradalmár, de plebejus, ahhoz a táborhoz tartozik, amelyre a marxizmus klasszikusai 1848—1849-ben támaszkodtak. S ha a *Kommunista Kérdéskönyv* a magyarokról nem is tesz említést, jól illenek a magyar radikálisok legjobbjaira, s köztük Petőfire a következő sorok:

„A lengyeleknél a kommunisták azt a pártot támogatják, amelyik az agrárforradalmat vallja a nemzeti felszabadulás feltételének, azt a pártot, amely az 1846. évi krakkói felkelést életre hívta.”

S éppen ez a — mondhatni — szövetségi viszony indokolja, hogy összehasonlíthatjuk Marx—Engels és Petőfi nézeteit.

A radikális Petőfire — ez kell hogy legyen kiindulópontunk — az egykorú liberális magyar közvélemény felfogása is hatott. Egy gyakran hangoztatott koncepció szerint a nem

magyar népeket a magyar nagylelkűen befogadta, s ők ezért hálátlansággal fizettek. E gondolat kap hangot a *Már minékünk ellenségünk* . . . c. 1848 áprilisában írt versében:

Már minékünk ellenségünk
Egész világ, látom én;
Szegény magyar, be magad vagy
Ezen a föld kerekén!

Akivel mi megosztottuk
Asztalunknak ételét,
Ruháinkat, hajlékunkat:
Éhenkórász volt elég.

S hogy Petőfi átvette ezeket a nézeteket, az annál inkább érthető, mert benne is volt türelmetlenség a nemzetiségekkel szemben, és más oldalról a liberális nemesség nem egy progresszív eszméje is visszhangra talált költészetében. Persze ő is, miként a többi plebejus, a liberálisoktól eltérően már kezdettől fogva tovább akarta vinni a forradalmat, s ezzel is összefüggött, hogy elítélte a liberális kormány horvát és szerb politikáját, helyesebben a nemzetiségi mozgalmak mögött álló osztrák udvarral tárgyalgató lojális huzavonát:

Föl, föl, hazám, előre gyorsan,
Megállni féluton kívánsz?
Csupán meg van tágítva rajtad,
De nincs eltörve még a lánc!

(*Megint beszélünk s csak beszélünk.* . . — 1848. április)

Ez a polgári átalakulást kívánó és nemzeti függetlenséget feltű forradalmi eszme ugyanakkor *A magyar nép* (1848. június) c. versében összefonódott a magyar történeti jog tipikusan liberális koncepciójával:

E földön legyen úr a tót vagy a német?
E földön, hol annyi vitéz magyar vérzett!
Magyar vér szerezte ezt a dicső hazát,
És magyar vér ezer évig ótalmazá!

Nincs itt urasága csak az egy magyarnak,
S kik a mi fejünkre állani akarnak,
Azoknak mi állunk feje tetejére,
S vágjuk sarkantyúnkat szíve közepébe!

A forradalmat féltő aggodalom és az egyre inkább az ellenforradalom felé sodródó nemzetiségek elleni gyűlölet — éppen ebben az összefüggésben — mindjobban felerősödik. Ezt adja Petőfi a Galíciában állomásozó Württemberg-huszárezred 2., Lenkei-vezette százada katonáinak szájába, ők számtalan nehézséget vállalva, hazaindultak Magyarországra:

„Hogyne búslakodnánk,
Hogyne búslakodnánk,
Mikor veszélyben van
Édes magyar hazánk?

Rútul feni fogát
Rája tót, rác, német,
Hogy az istennyila
Őket ott ütné meg!
S minket, kik a hazát
Védeni szeretnék,
Itt idegen földön
Tart a körelesség.”

(*Lenkei százada* — 1848. augusztus)

Nem volt azonban Petőfi türelmesebb a magyar liberális nemesség iránt, amely Ausztria elleni lojalitásában addig jutott, hogy a bécsi forradalom elől Innsbruckba menekült osztrák császárt Budára invitálta azzal az indokolással, hogy Magyarország és a főváros „a rend példája lett . . . s kimutatja a császárnak székhelyül fővárosunkat, mint a legszilárdabb trónhelyet”. Petőfi *Készülj hazám!* c. versében maró gúnnyal tette nevetségessé ezt a magatartást, s ugyanakkor amikor felrémlett előtte a magyar nemesi feudális nacionalizmus, hitet tett a bécsi forradalom mellett is:

...
Kegyelmes jó császárfjokat,
Elkergetik, [ti. a bécsi forradalmárok A. E.]

Családostúl elkergetik,
Isten Jehova ugyse'
Elkergetik!

De ez lesz a magyarra nézve a
Szerencse napja,
A boldogságnak égi ünnepe!
Közénk fog jőni
A császár és családja,
A fölséges család!

...

Letérdelünk előttök,
Vándorsarúikról a port
Lenyalják csókjaink
S a hála és öröm könnyűi,
Melyek majd, mint egy második Duna,
Fognak keresztülfolyni a hazán,
És egy kiáltás lesz a nemzet:

...

„Vitam et sanguinem
Pro rege nostro!”
Mint hajdanában
Bógték dicső apáink.

S ez csak a kezdet volt, mert májusban, amikor — mondhatni — nap mint nap jelentek meg cikkek arról, hogy jöjjön a király Budára, Petőfi akkor írta a Habsburg-Ausztria ellen irányuló versek egész sorát. Így a *Bánk bánt*, a *Mit nem beszél az a német* c. költeményét, a *Fekete-piros dalt*, amelyben így jellemezte a kormány politikáját:

Készül az ellenség; és mi készülünk-e?
Mit csinál a kormány?
Ahelytt, hogy őrködnék, mélyen mélyen alszik
Fönn a haza tornyán.

Ekkor látott napvilágot Petőfi *A király esküje* című verse, amely éppen egy Habsburg (V. László) esküszegésével foglalkozott, s ezekben a napokban jósolta meg Petőfi Ausztria pusztulását is:

Miként elpusztult Jeruzsálem,
El fogsz pusztulni, Ausztria,
S mint Jeruzsálemnek lakói,
Földönfutók lesznek császárajaid,
Földönfutók és üldözöttek!

(Ausztria — 1848. június)

E versek mondanivalójának egybevetése Marx és Engels egykorú írásaival több ponton lehetséges. A forradalom elmélyítése és kiszélesítése a német liberális burzsoázia politikájának megsemmisítő bírálata rokon Petőfi hasonló kritikájával, és a magyar forradalom plebejus irányba való továbbfejlésének kívánságával. Marx és Engels a német (osztrák) burzsoázia gyávaságának, a koronával megalkuvó, de a néppel szemben követett brutális politikájának éles szemű és kemény bírálói voltak. A sok közül csak egy jellemző megnyilatkozásra hívjuk fel a figyelmet:

„... Franciaországban a burzsoázia az ellenforradalom élére állt, miután ledöntött minden korlátot, amely saját osztálya uralmának útjában volt. Németországban, elnyomottan, az abszolút monarchia és a feudalizmus kíséretében van, még mielőtt saját polgári szabadságának és uralmának akárcsak az első életfeltételeit is biztosította volna. Franciaországban zsarnokként lépett fel és megcsinálta a saját ellenforradalmát. Németországban rabszolgaként lép fel és megcsinálja saját zsarnokainak ellenforradalmát. Franciaországban győzött, hogy megalázza a népet. Németországban megalázkodik, hogy a nép ne győzzön. Az egész történelem nem mutat fel *szégyenletesebb siralmaságot*, mint a *német burzsoáziát*.” (Marx: *Az ellenforradalom győzelme Bécsben*. 1848. november 6.)

A bírálat lényege azonos: a forradalom saját nemzetbeli kerékkötői ellen fordultak, a különbség pedig nemcsak a politikai és a költő eltérő hangvételében, hanem abban is megmutatkozik, hogy a fejlettebb Németországban már ott van a munkásosztály, s ez önmagában is döntő hatással volt a német polgárság magatartására:

„A német burzsoázia oly restül, gyáván és lassan fejlődött, hogy abban a pillanatban, amikor vésztióslóan szembenállt a feudalizmussal és az abszolutizmussal, önmagát vésztióslóan szemben találta a prole-

tariátussal és a polgárság mindazon frakcióival, amelyeknek érdekei és eszméi közel állnak a proletariátushoz. És azt látta, hogy nemcsak egy osztály áll ellenségesen *mögötte*, hanem egész Európa is *előtte*.” (Marx: *A burzsoázia és az ellenforradalom*. 1848. december 9—29.)

Mindebben izzott már az osztrák ellenforradalommal szembeni gyűlölet. Érdeemes ezzel kapcsolatban Engelsnek egy a forradalom előtt közvetlenül írt cikkét is felvillantani (*A vég kezdete Ausztriában*, 1848. január), amely anélkül csendül össze Petőfi soraival, hogy a nagy költő ismerte volna Engels írását:

„Ez a tarkabarka, összeörökölt és összelopkodott osztrák monarchia, tíz nyelvnek és nemzetnek e szervezett zűrzavara, a legellentmondóbb szokásoknak és törvényeknek e tervszerűtlen elegye, végre valahára elkezd széthullani. . . az Osztrák Ház kezdettől fogva a barbárság, a mozdulatlanlanság, a reakció képviselője volt Európában.”

Persze más alapállásból közelített e problémához a *magyar* plebejus forradalmiár költő, mint a *német* internacionalista proletárforradalmiár, a tudományos szocializmus egyik megalapítója.

Mi sem természetesebb, hogy a lengyel és az olasz nemzeti felszabadító küzdelem iránt érzett szenvedélyes szimpátia is egyaránt eltölti mindhármut.

Marx az 1846. évi krakkói forradalomra emlékezve 1848 februárjában hangoztatta:

„Megint Lengyelország kezdeményezett, de már nem a feudális Lengyelország, s ettől a pillanattól kezdve felszabadulása Európa összes demokratáinak becsületbeli ügye lett.”

Ugyanekkor Engels a német és a lengyel együttműködés jelentőségét emelte ki:

„A német nép, amelynek a maga számára eddigelé szinte csak szavai voltak, lengyelországi testvéreiért cselekedni fog; és ahogyan mi, itt megjelent német demokraták, úgy fogja az egész német nép ünnepelni szövetségét a lengyel néppel már az első csata mezején, amelyben közös erővel győzelmet arattunk közös elnyomóikon.”

És Petőfi több mint egy évvel később írt költeményében, *Az erdélyi hadseregben* (1849. március) Bem dicsőségét had-

járata idején már méltán ünnepelte az európai demokratáknak ezt az összefogását, s ennek egy összetevőjét a magyar—lengyel együttműködést:

Két nemzet vany egyesülve bennünk,
S mily két nemzet! a lengyel s magyar!
Van-e sors, amely hatalmasabb, mint
E két nemzet, ha egy célt akar?

Egy a célunk: a közös bilincset
Összetörni, melyet hordozánk,
S összetörjük, esküszünk piros mély
Sebeidre, megcsufolt hazánk!

Marx írta 1848 márciusában az *Alba* című olasz demokrata lap szerkesztőjének:

„Meg fogjuk védeni az olasz függetlenség ügyét, mindhalálig küzdeni fogunk az olaszországi osztrák zsarnokság ellen, ugyanúgy, mint a németországi és a lengyelországi zsarnokság ellen. Baráti kezét nyújtunk az olasz népnek, és be akarjuk bizonyítani neki azt, hogy a német nemzet visszautasít mindenfajta elnyomást, amelyet önökre is gyakorolnak ugyanazok az emberek, akik nálunk is mindig elnyomták a szabadságot. Minden lehető meg akarunk tenni, hogy előkészítsük a szövetséget és az egyetértést a között a két nagy és szabad nemzet között, amelyekkel egy bűnös kormányrendszer egy ideig elhitette azt, hogy ellenségei egymásnak.”

S Petőfi felfogása ez esetben azért állt oly közel Marxéhoz, mert a magyar liberális kormány nemcsak nem hívta haza Lombardiából és Velencéből az osztrák zászló alatt, s a saját akaratuk ellenére idegen érdekekért harcoló magyar katonákat, hanem a horvátoktól félve, ebben a kérdésben az osztrák ellenforradalmi kormány kívánságainak engedve, kompromisszumra is hajlandó volt. Petőfi egyértelmű forradalmi felfogása tehát a liberális kormány taktikázásának éles kritikáját és az olasz forradalmi felszabadító harccal való azonosulást jelentette. A költő Marx-szal szinte egy időben 1848. április 22-én írta naplójában:

„A szabad magyar nemzet katonái még most is ott vannak Olaszországban, egy sorban a szabadság hőhéraival. A minisztérium ez iránt talán még egy lépést sem tett, egy hangot sem adott.”

Kristálytisza forradalmi álláspontja 1848 augusztusában (*Hány hét a világ?*) is felcsendült:

„Belebújtok majd a német ruhába,
Német szóval vezetnek a csatába,
Német zászló, az a feketesárga,
Avval mentek szegény Olaszországra!”

.....

Olaszország minket soha nem bántott,
Egyet akar velünk: a szabadságot.
Ezért minket odavinni nyakára?
Sose' lépünk mi arra a határra.

Más népek forradalmi nemzeti-felszabadító harcai Petőfi költészetében szorosan összefonódtak a magyar forradalom továbbfejlesztésével, a fegyveres szabadságharc megindításával. Ez a plebejus patriotizmus korábban ostromozta a kormány lojalitását, 1848 augusztusában pedig, amikor kiéleződött a viszony az osztrák ellenforradalommal, a válaszút elé érve ösztönözte a küzdelem vállalására:

Ébredj, ébredj, istenverte nemzet,
Aki ott az elsők közt lehetnél,
S kárhozatos lomhaságod által
Mindig hátul és alant hevertél!

Ébredj, hazám, mert ha most nem ébredsz,
Soha többé nem lesz ébredésed,
S ha ébredsz is, annyi időd lesz csak,
Míg nevedet sírkövedre vésed!

Föl, hazám, föl! százados mulasztást
Visszapótol egy hatalmas óra,
„Mindent nyerni vagy mindent veszíteni!”
Ezt írjuk föl ezer lobogóra.

(*A nemzethez*)

A szeptemberi és októberi napokban már nemcsak a június óta harcoló szerbek, hanem a horvátok, szlovákok és az erdélyi románok is fegyverrel a kezükben fordultak szembe a magyar forradalommal és szabadságharccal. A magyar kormány, főképpen 1848 tavaszán és kora-nyarán, visszautasította a nem

magyar népek nemzeti egyenjogúságra irányuló kívánságait, s így a már korábbi, a reformkori ellentétek fegyveres harcba torkollottak. Ne gondoljuk azonban, hogy a fegyveres harcért a felelősség csak a magyarokat terheli! A nemzetiségek nacionalizmusának is — éppúgy, mint a magyarnak — nem kevésbé volt árnyoldala. Sőt a nemzeti elvakultság, amely a reformkorban előrpült a demokratikus célkitűzések mögött, 1848 szeptemberétől az osztrák ellenforradalomra való orientálódással — a magyar nacionalizmustól eltérően — előtérbe lépett. 1848 szeptemberétől a szabadságharc végéig, a reformkorhoz képest a magyar és a nemzetiségek nacionalizmusának kettőssége fordított képet mutat: a reformkorban még jórészt progresszív nemzetiségi nacionalizmus retrográddá vált, abban az időben, amikor a magyar a progresszió ügyével fonódott össze.

Ebből a nézőpontból kell megítélnünk Petőfi szeptemberben írt verseit, amelyekben, ha igen éles is volt a nem magyar népek elleni felháborodás, mégis alapvetően különböztek a tavasszal napvilágot látott írásoktól, nem szabad elfeledkezni ugyanis arról, hogy a magyar szabadság ekkor az európai szabadságot is jelentette:

Te rác, te horvát, német, tót, oláhság,
Mit marjátok mindnyájan a magyart?
Török s tatártól mely titeket védett,
Magyar kezekben villogott a kard.
Megosztottuk tivéletek hiven, ha
A jószerencse nékünk jót adott,
S felét átvettük mindig a tehernek,
Mit vállatokra a balsors rakott.

S ez most a hála! . . . vétkes vakmerénnyel
Reánk uszít a hűtelen király,
S mohó étvággyal megrohantok minket,
Miként a holló a holttestre száll.
Hollók vagytok ti, undok éhes hollók,
De a magyar még nem halotti test,
Nem, istenemre nem! s hajnalt magának
Az égre a ti véretekkel fest.

(*Élet vagy halál!* — 1848. szeptember)

Ez a hangvétel figyelhető meg a *Neue Rheinische Zeitung*nak a magyar forradalomról és a szlávokról írt cikkeiben. Ezek az írások persze nem voltak egy idősek Petőfi verseivel, 1849 január–május között keletkeztek, de változatlanul abban az időben, amikor a magyar forradalom és nemzeti felszabadító harc azonos jelentésű volt az európai forradalommal.

„Az osztrák kamarilla a főnemességen, a bürokrácián és a szoldateszkán kívül csakis a szlávoknál talált támogatásra. A szlávok döntötték el Itália bukását, a szlávok ostromolták meg Bécsset, a szlávok azok, akik most a magyarokra mindenfelől rázudulnak. Élükön szövívőként a csehek Palacký vezetésével, kardforgatóként a horvátok Jelačić vezetésével.”

A magyarok ügye azonban távolról sem áll olyan rosszul, ahogy azt

„a fizetett fekete-sárga lelkesedés el szeretné hitetni. Még nincsenek legyőzve. De ha elbuknak, dicsőségesen buknak el mint az 1848-as forradalom utolsó hősei, és csak rövid időre. Akkor a szláv ellenforradalom a maga egész barbárságával egy pillanatra elárasztja az osztrák monarchiát és a kamarilla meg fogja látni, hogy miféle szövetségesci vannak.” (*A magyar harc.* 1849. január 8.)

Egyelőre azonban

„az alapjaiban megrendült Ausztria a szlávok fekete-sárga lelkesedése által maradt életben és került egy pillanatra ismét biztonságba; hogy éppen a horvátok, szlovénok, dalmátok, csehek, morvák és rutének voltak azok, akik egy Windischgrätznek és egy Jelačićnak kontingenseket állítottak a bécsi, krakkói, lembergi, magyarországi forradalom elfojtására... Akkor harc, »könyörtelen harc életre-halálra« a forradalmat eláruló szlávsággal; irtóhadjárat és kíméletlen terror — nem Németország érdekében, hanem a forradalom érdekében!” (*A demokratikus pánszlávizmus.* 1849. február 14–15.)

Közismert, hogy a tudományos szocializmus megalapítói mindenekelőtt arra tekintettek, hogy melyik nép mozgalma esett egybe a forradalom ügyével, kik álltak szemben az európai ellenforradalom bázisainak számító birodalmakkal, a cári Oroszországgal, Ausztriával és Poroszországgal. Ez a központi gondolat, amely máig is érvényes, határozta meg állásfoglalá-

sukat. Így forradalmi népekként tartották számon az olaszokat, magyarokat és lengyeleket. Velük szemben a szlávokról, különösen a horvátokról és a csehekről mint ellenforradalmi nemzetekről beszéltek. Nem lehet csodálkozni azon, hogy a forradalom, az éles harcok idején született írások telve voltak pártos emócióval, lelkesedéssel és gyűlölettel. A *Neue Rheinische Zeitung* bennünket érdeklő cikkeinek többségét a 28 éves Engels írta. Természetes, hogy népekben gondolkodott, s nézeteire a többségi irányzat magatartása volt az irányadó. Tehát ezt az állásfoglalást nem befolyásolta nála, hogy a szlávok körében tevékenykedett demokratikus, és az osztrák ellenforradalommal szembenálló baloldal, a lengyeleknél, olaszoknál, magyaroknál pedig konzervatív, liberális irányzat is. Mondanunk sem kell, hogy az utóbbiakat élesen ostromozta, de e nemzetek esetében a forradalmi tömegmozgalmak jelentősége alakította ki felfogását.

Nem véletlen az sem, hogy Engels szlávokat ért kritikájának középpontjában az ellenforradalmi Jelačić-vezette horvátok és az osztrák Reichstagban fontos szerepet játszó, a Habsburg-monarchiát támogató cseh liberális ausztrorszláv képviselők, a hivatalos többségi cseh irányzat állottak.

„Akkoriban — írta Engels — a kelet-európai forradalom sorsa a csehek meg a délszlávok pozíciójától függött; nem fogjuk nekik elfelejteni, hogy a döntő pillanatban kicsinyes nemzeti reményeik kedvéért elárulták a forradalmat Pétervárnak meg Olmütznek.” (Ugyanott.)

Mindezt nem hagyva figyelmen kívül, a mai olvasó számára nem kevésbé szembetűnőek a szlávokat ért bírálat túlzásai, azok a kisebb-nagyobb hibás észrevételek, amelyek nem utolsósorban abból fakadtak, hogy Engels szláv történeti tájékozódása elfogult német forrásokra is épült. Petőfi esetében ez a momentum a türelmetlen magyar nacionalizmus hatásában jutott ki-fejezésre.

Különösképpen — ismerve a szláv népek 19. és 20. századi történetét — nem fogadhatjuk el Engelsnek azokat a fejtegetéseit, hogy 1848–49-ben törvényszerű fejlődésről volt szó,

s a szlávok magatartását történetük determinálta, és osztályrészük a beolvadás lesz:

„A lengyeleken, az oroszokon és legfeljebb a törökországi szlávokon kívül egyetlen szláv népnek sincsen jövője, annál az egyszerű oknál fogva, mert valamennyi többi szláv nélkülözi az önállóságnak és életképességnek elsődleges történelmi, földrajzi, politikai és ipari feltételeit.”

E forradalom-diktálta szenvedélyből fakadó állásfoglalás azonban nem feledtethet el két alapvető tényt. Az egyik: a szlávok többsége az ellenforradalmat támogatta, s ezzel nemzeti ügyüknek is sokat ártottak. A másik: Engels rendkívül éles, s helyenként túlzó kritikája abban az időben fogant, amikor a szlávok többsége az ellenforradalom útján haladt, s a harc kieleződött (1849. január – május).

Engels — s ezt alá kell húznunk — nyitva hagyta az ajtót a szlávok számára is. Így érthetjük meg igazán Engelsnek azokat a sorait, amelyekben fájlalta az ausztriai szlávok ellenforradalmi irányba fordulását:

„Ha a szlávok elnyomatásuknak bármely korszakában megkezdtek volna egy új forradalmi történelmet, már ezzel is bebizonyítottak volna életképességüket. A forradalom ettől a pillanattól fogva érdekelt lett volna felszabadításukban, s a németek meg a magyarok külön érdeke eltörpült volna az európai forradalom nagyobb érdeke mellett. . . Egyetlenegy bátor demokratikus forradalmi kísérlet, még ha elfojtják is, kitorli a népek emlékezetéből a hitványság és a gyávaság egész évszázadait, azon nyomban rehabilitálja még a leginogvetettebb nemzetet is.”

Ehhez a felfogáshoz hasonlíthatjuk, hogy a magyar radikálisok legjobbjai 1848–1849 tragikus szembenállásának tanulságai alapján felismerték az összefogás fontosságát és a nemzeti-ségi balszárnyak felé orientálódva az engedmények útján kívántak járni. Ezt a politikát tette magáévá Petőfi is, aki teljesen azonosította magát Bem jól ismert nemzetiségi türelmességével:

„De amily hódító a mi tábornokunk rettenetes fegyvere - írta a költő a *Közlöny* szerkesztőjéhez címzett levelében —, tán még hódítóbb hasonlíthatatlanul szelíd bánásmódja a harc után. A környékbeli lakosság, amely eszevesztetten futott el előttünk, jövőget visszafelé, látván, hogy a honmaradtaknak semmi bántása nincs.”

A költő egyetértését bizonyítják azok a Petőfi-kéziratok is, amelyek ugyan nem a költő fogalmazványai, de amelyeket Bem lengyel tábornok diktált a mellette segédtsízként harcoló és fiaként szeretett Petőfinek. Ismerve ezt a viszonyt nem kétkedhetünk abban, hogy a költő egyetértett a hős tábornokkal. Különösképpen érdekes egy, Petőfinek 1849. április 30-án diktált Bem-levél utószava (H. Törő Györgyi közlése; ItK. 1963/2. sz. 225.), amelyben a következő sorokat olvashatjuk:

„Egy görög lelkész [értsd: görög-keleti — A. E.], ki velem volt a főhadiszállásomon, könnyes szemmel mesélte nekem, hogy annesztiam ellenére a vidéken még továbbra is előfordul s folyik a románok lemészárlása; hogy tucatszámra tartóztatják le és lövik őket agyon. Ezek hát azok az intézkedések, Csányi Ur, melyek egy új lázadást robbanthatnak ki, s ennek Ön lesz az oka. [Csányi László ekkor Erdély kormánybiztosa, akivel Bemnek, nem utolsó sorban a nemzeti kérdésben, jelentős ellentéte volt. — A. E.] Derék csapataink, kik vérüket ontották a hazáért, helytelenítik ezeket a kegyetlenkedéseket, mert csak a gyávák kegyetlenek. És meglehet, hogy rövidesen nyílt háborúra kerül sor Erdélyben, még pedig a katonák között, kik védelmezik a lakosságot, s az Ön véencei között, akik el akarják őket tiporni és halomra akarják őket gyilkolni.”

Petőfi tehát eljutott a magyar liberális nacionalizmus eszmévilágától a nemzetiségi megértésig ugyanakkor, amikor a forradalmi nemzeti-felszabadító küzdelem kitörése idején Engelshez hasonló forradalmi türelmetlenséggel szemlélte az ellenforradalom oldalára sodródott nem magyar népeket. De más vonatkozásban is mutatnak rokonságot a tudományos szocializmus megalapítóinak és Petőfinek a nézetei: szent volt mindhármuk számára az európai forradalom ügye.

AZ APOSTOL ÉRTELMEZÉSÉHEZ

Az apostol elemzésének kiindulópontját mi abban a nézetben jelöljük meg, amely nem az epikai szélességre és objektivitásra törekvést tekinti a művet szülő költői szándéknak.¹ Petőfi — véleményünk szerint — lírai ön- és helyzetisztázó szándékkal vetette papírra művét. Erre az az 1848 márciusától kibontakozó és a szabadszállási választási vereséggel betetőződő folyamat indította, amelynek eredménye a forradalmi tett közben elszigetelődő forradalmár Petőfi tragédiája volt.² Ez a mű szinte magától, egy természeti jelenség átütő erejével robbant ki belőle. Ezt rója föl egyébként hibájának Illyés Gyula: „A költemény ellen az lehet az egyetlen kifogásunk, hogy túlságosan gyorsan készült.”³

Helyszűke miatt csak kis töredékében ismertethetjük *Az apostol* műfaji sajátosságait elemző fejtegetéseinket. Eredményeinket itt csak tézisszerű formában bocsáthatjuk közre. Vizsgálódásaink alapján elmondhatjuk, hogy *Az apostol*nak nincsen szervesen összefüggő epikus cselekvésvonala. A főhős, Szilveszter történeteinek ábrázolása egymástól elszigetelt, önmagukban zárt cselekvésmozzanatok egymás mellé illesztéséből adódik. Szemléletesen úgy is mondhatnánk, hogy Petőfi előre-gyártott elemekből építi föl műve epikus történeteit. A 9. fejezetben pl. Szilveszter bekerül az úri házba, jó ruhát, élelmet

¹ *Az apostol* számos elemzője az epikai ábrázolás törvényszerűségeivel mérte a művet. FORGÁCS LÁSZLÓ szerint pl. *Az apostol* minden problematikussága ellenére epikus szélességében tárja föl a korabeli Magyarország képét. F. L.: *Ünnep után* — Bp. 1960.

² FORGÁCS: i. m. 119–49.

³ ILLYÉS GY.: *Petőfi Sándor* — Bp. 1967. 422.

kap. Ennek fejében ki kell szolgálnia az úrfi. Az viszont mindenféle agyafúrt gonoszságot művel vele. De ő túri, mert tanulhat mellette a nevelőtől. A nevelő fölismeri tehetségét, állandóan jó példaként állítja az úrfi elé, amitől a köztük levő ellentét kiéleződik. Az öntudatára ébredt Szilveszter végül ott-hagyja az úrfi és a házat, és világga megy. A nevelőtől, ki utána credt, pénzt, útmutatást, s életében először ölelést, csókot kap. Ez a 9. fejezet röviden összefoglalt történessorozata. De Petőfi a cselekményt fölshabdalja egyes elemekre. Így áll elő az a helyzet, hogy a 9. fejezet egyes szakaszai szinte teljes egészükben cselekvések egymástól meglehetősen elszigetelt, konstataáló jellegű leírásai: pl. a 2. szakasz („Midőn hazaért a fiúval a / Nagyságos úr . . .” stb.) a házbakerülés eseményeit mondja el; a 4. szakasz (különösen ettől a sortól: „Ha száját a leves megégeté, / Kis szolgáját üte pofon . . .” stb.) az úrfi gonoszságairól tudósít stb. Szilveszter gyermekkori sorsának ábrázolásában hasonló költői építést figyelhetünk meg. A gyermekhős tolvaj, koldus és szolga életszakasza három egymástól meglehetősen független és csak véletlenszerűen összekapcsolódó epikus tömb. Belső lekerekítettségük, életképszerű zártságuk, s ebből fakadó ún. zsánerrealizmusuk közismert irodalomtörténeti megállapítás.

Másfelől azt is elmondhatjuk, hogy a költői személyesség nemcsak a komponálásnak ebben a módjában jut kifejezésre, hanem Petőfi arra is törekszik, hogy az *epikus történetek mellett, önállóan, azoktól viszonylag függetlenül hangot adjon saját legbensőbb érzéseinek*. A költő pl. az 1. fejezetben kívülről, közvetlenül beleszól ill. belekérdez többször is a vers epikus történetéibe (3. szakasz: „Ki virraszt ott e mécs világa mellett? / Ki virraszt ott fönn a magasban? / Két testvér: a nyomor és az erény!”), a 4. szakaszt keserű gúnnal maga Petőfi zárja („A nagy urak kutyaí tán, / Amelyek jobb tanyához szoktanak, / Eldöglenének e helyen.”), a 10. szakasz végén pedig személyesen szólítja föl Szilveszter kisfiát vigasztaló alvársra („Aludj, kicsiny fiú, aludj, / S álmodj aszott kezecbe kenyeret, / S álmod királyi lesz!”) stb.

Továbbá az is föltűnő, hogy a szereplők és különösen Szilveszter szájával maga Petőfi beszél. A szereplők gondolatai mindig konzekvensen Petőfi „eszméinek szótárából” állnak össze, viszonylag *függetlenül az epikus szituációtól*. Minden esetben hasonló gondolatok lépnek föl, variálódnak, váltják egymást, de összességükben mégis egy viszonylag *zárt gondolatrendszert* alkotnak. Még a mű úri szereplői is Petőfi fejével gondolkodnak. A 12. fejezetben az iskoláit bevégező, már tudományos hírnévre szert tett Szilveszternek pl. következőképpen ajánlanak föl állást: „Szegődjél hozzám; szolga lész, igaz, / De ily urat szolgálni, mint én, / Dicsőség, és azért, hogy / Előttem meghajolsz, / Előtted ezren hajlanak meg.” Ezzel is a szolgaság-de-jólét Petőfi által szenvedélyesen tagadott, állandó gondolatpárja hangzik el olyan emberek szájából, akikről nem tehetjük föl, hogy ebben az alternatívában gondolkodtak.

A fentiek alapján érthető, hogy miért nincsenek *Az apostolban* olyan párbeszédek, amelyek egy konkrét szituációnak megfelelően hangzanának el. A szereplők és elsősorban Szilveszter megnyilvánulásai ugyanis elsősorban Petőfi lírai monológjai. Az egyik oldalon tehát magas hőfokú lírai monológok sorakoznak, amelyek Petőfi szenvedélyes állásfoglalásait fejezik ki, a másikon pedig epikai mozzanatok sorozatát találjuk. Ezek önmagukban viszonylag zártak, csak külsődlegesen kapcsolódnak egymáshoz, és a költői állásfoglalások kevésbé szervesen adódnak belőlük.

Jellemző továbbá a költő szubjektív megnyilvánulásainak *antinómikus fogalomrendszere*. Petőfi gondolatai ugyanis egymással szemben tagadó viszonyban levő fogalompárokba rendeződnek (pl. nélkülözés de szabadság; nyomor de erény; jólét de szolgaság stb.). Ennek megfelelően kell Szilveszternek megjárnia ifjúkora három nagy állomását: a tolvaj-, koldus- és szolgasorsot, ugyanis csak a kiszolgáltatottság, a megaláztatás, a nyomor e mocskaiban megmártózva válik Szilveszter erényessége, kitartása, forradalmisága Petőfi lírai antinómiái szerint hitelessé. Ugyancsak ennek a fajta jellemábrázolásnak meg-

felelően formálja ki Petőfi az első 4 fejezet padlásszobai nyomorával szemben hőse forradalmiságát. Láthatjuk tehát, hogy Petőfi Szilveszter alakját nem epikus élethelyzeteiből magyarázza. Sőt mi több, magukat az epikus élethelyzeteket, epikus mozzanatok is saját szubjektivitása felől formálja meg, hogy ezek *antinómiáinak megfelelően ellentétüként legyenek a költő megnyilatkozásainak, monológjainak*. Ezért egyet érthetünk Horváth Jánossal abban, hogy „Szilveszter nem fejlődik, egyszerre mint kész lázadó és emberi megváltó apostol áll elénk”.⁴ A mű epikus történeteiből ugyanis nem adódik a főhős szerves kifejlődése. Ugyanakkor lejátszódik Szilveszterben egy igen jelentős fordulat is (17. fejezet), amelyet eddig homályban hagyott az irodalomtörténeti kutatás.

A továbbiakban tehát a tőlünk központi jelentőségűnek tartott 17. fejezetet vizsgáljuk meg. Ez a rész, szemben az előzőekkel, nagyon kevés epikai elemet tartalmaz. Az egész fejezet egy nagy lírai vonulatba rendeződik. De az epikai mozzanatok még itt is kísértének és még zavaróbban hatnak, mint a korábbi fejezetek közül bármelyikben. Pl. a hajnalt váró monológ közben megcsörren Szilveszter lánc, s hogy a szabadságról szóló és a családért aggódó szenvedélyes sorok elhangozhassanak, Petőfi fölöslegesen még egyszer leírja Szilveszter elfogatásának cseményeit. De ebben a fejezetben uralkodó már az a mozgás, hogy az egyik monológ a másikból szakad ki, s viszi Petőfi-Szilvesztert a nagy fölismrése felé. Ezt megelőzően már csak Szilveszter álma, halott felcségenek jelenése szakítja meg a lírai áramlatot. De ez az epikus mozzanat is már belső történés, álomkép, amelyből a költői önvizsgálat beletorkollik *Az apostol* központi jelentőségű (s nem véletlenül leghosszabb – 62 soros) versszakába.

A korábbi, nagy monológokkal nem tudott Petőfi eljutni ahhoz a fölisméréshez, amely a 17. fejezetben szintén kirobban belőle. Ezekről a magánbeszédekről elmondhatjuk, hogy az epikai helyzetekből kiemelkedve szikráztatták föl az aszkétikus

⁴ HORVÁTH J.: *Petőfi Sándor* – Bp. 1922. 479.

forradalmár szenvedélyeit, s az újabb és újabb monológok csak ezeket a szenvedélyeket ismételték. Petőfi tehát csak állandó ismétléseken, kerülőutakon át tudja hőstét olyan epikai helyzetbe juttatni, amely lehetővé teszi számára a lírai önvizsgálat betetőződését, amely kiváltja a fölismerést.

A börtönbeli jelenetet megelőző, 16. fejezetben poroszlók fogják el Szilvesztert, és nem engedik meg neki, hogy búcsút vegyen feleségétől (s kisfiától). Elszakad tőlük. Ezt a mozzanatot erősíti föl a végsőkig felesége halálának álombeli megsejtése. Petőfinek itt sikerül megteremtenie azt a szélsőséges, epikus helyzetet, amely alkalmat ad a lírai önvizsgálat betetőzéséhez, kiváltja a megrázó fölismerést: *a plebejus forradalmár leszámol heroikus illúzióival* :

Nekem többé nem kell az élet,
Mert célját elveszítém;
Te voltál célja életemnek,
Te általad s te érted éltem,
Szerelmem istenasszonya,
Te egymagad voltál valóság;
A többi? az emberiség, szabadság,
Ez mind üres szó, pusztá ábránd,
Melyért bolondok küzdenek.
Te egymagad voltál valóság,
Szerelmem istenasszonya!
És én örökre elvesztettelek!

A modern polgári forradalmak jellegzetes vonása volt, hogy harcosai célkitűzéseiket illuzórikus formába burkolták, a polgári érdektörekvések valódi arcukat elleplezendő. Ezekben a heroikus illúziókban, amelyekkel színre léptek, ők maguk is hittek, sőt csak ezzel az illúzióvilággal voltak képesek végigharcolni a forradalmat. Majd csak a forradalom után zajlott le ezeknek az illúzióknak teljes elvetése. Marx ezt az egész tényállást így írja le:

„Ez a társadalom [XVIII. Lajos Franciaországa — K. P.], melyet a gazdagság termelése és a konkurrencia békés harca teljesen lekötött, már nem értette meg, hogy a római kor kísértetei őrizték bölcsőjét.

De bármily kevésbé hősiés is a polgári társadalom, mégis hősiességre, önfeláldozásra, terrorra, polgárháborúra és népek csatáira volt szükség ahhoz, hogy világra jöjjön. S gladiátorai a római köztársaság klaszszikus szigorú hagyományaiban lelték meg azokat az eszményeket és művészi formákat, azokat az önámításokat, amelyekre szükségük volt, hogy harcaik polgárian korlátolt tartalmát önmaguk előtt elrejtsek és szenvedélyüket a nagy történelmi tragédia magaslatán tartsák.”⁵

Robespierre, a Megvesztegethetetlen (L’Incorruptible) ezt írja röviddel Marat meggyilkolása után:

„Az ég, amely szabadságért égő lelket adott nekem. . . talán azt kívánja majd tőlem, hogy véremmel jelöljem meg azt az utat, mely hazámat a boldogsághoz és szabadsághoz vezeti — örömmel vállalom ezt az édes és dicső sorsot.”⁶

Mintha Petőfit olvasnánk! (Formálisan érthetővé teszi ezt a tényállást, hogy Petőfi a Robespierre és a jakobinusok törekvéseit rehabilitáló Cabet történelmi munkájából meríthette gondolatait; *Histoire populaire de la Revolution francaise*.)⁷ Szilveszter nagy monológjai szinte frazeológiaiilag is meg-egyeznek a Megvesztegethetetlen szavaival. Az égtől, a Legfőbb Lénytől nyert megbízatás aszketikus vállalása, a magán-élet teljes háttérbe szorítása, a szolganép jövődő boldogságáért, a szabadságeszményért folyó szigorú küzdelem, az erény piedesztálra emelése, sőt a morál terrorja — közös vonásai a francia jakobinusoknak és Petőfi Szilveszterének egyaránt. A különbség köztük ennek ellenére jelentős. Robespierre és a francia jakobinusok mindhalálig kitartottak illúzióik mellett, csak az őket követő nemzedék „józanult ki” belőlük, a szabad utat nyerő polgári társadalom dezillúzionáltságába süllyedve. Petőfi viszont már a forradalom menete közben, Szabadszál-lást követően rádöbben művészileg a polgári szabadságeszme

⁵ MARX: *Louis Bonaparte brumaire tizenhatalcadikája 1851–1852* — Marx–Engels–Művei VIII. köt. 105–106.

⁶ Idézi: LENDVAI L. FERENC: *A politikai forradalom filozófiájától a társadalmi forradalom teológiáig* — Világosság 1970/8–9. 491.

⁷ LUKÁCSY SÁNDOR: *Petőfi és Cabet* — Itk 1966/3–4.

illúzió voltára. És ugyanakkor nem zuhan bele az ember-megsemmisítő dezillúzionáltságba, hanem a fölismerés folytatásképpen megmenti a radikális törekvések létalapját. Szilveszter, ugyanis miután megtagadja istenét, ki lelkébe „tette az iránytűt”, el akarja vetni magától az életet. Kétségbeesett kísérlete nem sikerül. Ellenpontul a nagy illúziórombolás után a keserű és való világ megtartja azt, aki érte élt:

Ott fekszik a rab, zúzott homlokának
Aludt vérében a kövek felett,
Ott fekszik, és nem halt meg, és él!
Hozzá van nőve a keserves élet,
Hozzája nőtt letéphetetlenül,
Miként lelkéhez a kínszenvedés,
Mint börtönéhez az örök sötétség.

Ezzel zárul a 17. fejezet. Nagy szintézisét hozva létre a plebejus forradalmi illúziókkal való leszámolásnak és az illúzióktól mozgatott törekvések megmentésének.

Ha alaposabban szemügyre vesszük a plebejus forradalmi illúziókkal való leszámolást, föltűnik, hogy Petőfi nem egy pusztá költői, gondolati aktussal tagadja őket. A fölismerés úgy zajlik le, hogy Szilveszter forradalmisága konfrontálódik a család és a hitves szerelmének élményével. Azok a tények, hogy Szilvesztert erőszakosan elszakítják családjától, anélkül, hogy búcsút vehetne tőlük, és hogy álmában megsejti felesége halálát, fölfokozzák a hősben magánélete érzelmait, gondolatait. Ezzel azok olyan különös hatóerőre tesznek szert, hogy Szilveszter forradalmi törekvéseit képesek átvilágítani, fölmutatják illúziójellegét. De ez a lírai tisztázás anélkül megy végbe, hogy a családhoz és a hitveshez fűződő érzelmek fölébe kerekednének a forradalmi törekvéseknek. Mint már szóltunk róla, a forradalmi illúziókkal való leszámolás nem járt együtt az alapukul szolgáló törekvések megsemmisítésével.

Érdeemes részletesebben megvizsgálunk a család és a házastársi szerelem sajátosságait, ahogy azok *Az apostolban* jelentkeznek. Szembetűnő rögtön az a vonás, amely Petőfi költeményeit máskülönben nem jellemzi: a *költő határozott különb-*

séget tesz ember és polgár között. Emberin a magánélet, polgárin a politikai, társadalmi törekvések értendők. Ez a különbségtevés a 3. fejezet 2. versszakában még csak futólagos (Az ember meghalt benne s él a polgár. / Ki a családé volt előbb, / Most a világé; / Ki három embert ölelt az imént, / Most milliókat ölel át.”), de a 12. fejezetben újból fölbukkan s ezúttal már megrázó lírai kitörést von maga után (10. versszak: „Az ember nemcsak polgár, / Egyszersmind ember is; / Mindig másoknak éljen-e / És sohase’ magáért?”).

A hitves odaadó szerelme úgy jelenik meg, mint a férfi törekvéseinek hordozója, foglalatja. Ennek első nagyobb szabású megnyilvánulása a 12. fejezet 9. szakasza (Dicső hely a hölgyek szíve . . .), melyben a férfi igazságkereső szenvedélye a nő szívében találja meg „végmenedékét”. A 13. fejezetbeli búcsú Szilveszter és a lány között ugyancsak úgy mutatja föl a lány szerelmét, mint amely egyedüli talapzata a férfi magatartásának, küzdelmeinek.

Emlékim nincsenek nekem,
Magad fogsz állani szivemben,
Mint a szegény kunyhó falán a szentkép,
Amely előtt estenként térdepel
Jámbor lakója és imádkozik;
De hogyha telve volna szívem,
A legdicsőbb emlékek kincsivel,
Kiszórnám azt e pillanatban mind,
S téged hagynálak benne egyedül.
Isten veled! . . ha hallod híremet,
Ha szépeket mond majd a hír felőlem,
Hidd el, hogy a te érdemed lesz az.
Azért törekszem jónak s nagynak lenni,
Nehogy megbánd és szégyeneld, sőt
Ellenkezőleg büszke légy reá,
Hogy engemet barátodnak fogadtál.
Isten veled, lelkem védangyala!

Ez az összefoglaló és tovább utaló monológ már lírai előképe a 17. fejezetbeli nagy költői önvizsgálatnak. Már itt fölmutatja Petőfi a szerelmi élmény egyedüliségét. A lány szerelmét erő-

teljesen a középpontba állítja, és a forradalmár minden törekvésének foglalatjává teszi. Jellemző módon vallásos frazcológia hatja át a szerelmes Szilveszter szavait.

Az e monológot követő fejezet, amely a Szilveszter előéletét ismertetőik közül az utolsó, boldog, papi fölszentelés nélküli házáséletükkel indul. Az „isten és a szerelem” kötésében elfelejtkeznek a világról, csak egymásnak élnek. Bár Petőfi már itt megtalálta a költői megoldást szolgáltató motívumot, de ez az idilli állapot semmiképp sem alkalmas arra, hogy föl-kavarja az emberi szenvedélyeket, és általa a plebejus forradalmár törekvéseinek és illúzióinak kettőssége kimondható legyen. Ezért az idilli családkép törvényszerűen átcsap Szilveszter már jól ismert apostoli forradalmiságába. A főhős munkához lát, könyvet ír. Majd elviszi egy szerkesztőhöz, aki visszautasítja művét. Ő azt átírni nem tudja, ezért másolással tartja fenn családját és magát, más állást nem kapván. Így a 14. fejezetben rövid úton eljutunk ahhoz a képhez, amellyel kezdődött *Az apostol*.

Ezek után arra a kérdésre keresünk választ, miért volt szüksége Petőfinek a kezdő padlásszobai jelenet után Szilveszter előéletének szélesebb, epikusabb ábrázolására. Az első 4 fejezet már bemutatja nekünk a plebejus forradalmár alakját és hitvallását, s tartalmazza a családi s szerelmi motívumot is, amely a 17. fejezet nagy monológ sorában a költői fölismerést majd lehetővé teszi. A 2. fejezetben a család képe ugyanolyan, vallási mozzanatokkal is átszőtt fölmagasztosulásban jelenik már meg, mint a későbbiekben. Szilveszter „Megcsókolá a három alvót, / Szentháromságát családéletének, / Áldásadólag terjeszté föléjük / Kezét (hogy e kéz mást nem adhatott / Nekik, mint pusztá áldást!)”, és az alvók álmukban „Rózsák és angyalok között mulattak”. De itt, a mű kezdetén még az „emberi” és „polgári” törekvések tagolatlan egységben mutatkoznak meg, az egyes mozzanatok nincsenek egymástól jól elkülönítve. A költőnek tehát olyan részletező epikus etappokra van szüksége, amelyek szenvedélyei bontatlan egységét megosztják és kiragadják belőlük azt a mozzanatot, amellyel a Szabadszállás

utáni lírai önvizsgálat beteljesülhet. Ezért a Szilveszter előéletének ábrázolása epikailag szélesebb, részletezőbb, a szenvedélyek differenciált, egymástól elhatárolt fölizzítását teszi lehetővé. Addig azonban, amíg Szilveszter nem ér el a lány szerelmének élményéhez, a különböző epikai helyzetek csak az aszkéta forradalmár szenvedélyeit és gondolatilag jól körülírható eszméit szikráztatják föl újból és újból. Ám abban a pillanatban, hogy Petőfi megtalálja a központi jelentőségű motívumot, rögtön fölöslegessé válik az előélet további ábrázolása, a költő azonnal visszatér a kezdőképhez.

Hogy Petőfi a Szilveszter előéletét bemutató tíz fejezetet ugyanolyan zárt, lekerékített egységként kezelte, mint ahogy a legkisebb epikai mozzanatot, mutatják a mű olyan jellegzetességei, mint az 5. fejezet in medias res kezdése vagy a tíz fejezet hangsúlyozott keretbe foglalása. A kiemelt keretszerűséget aláhúzza az a tény, hogy a 3. fejezet zárósorait ismétli meg a 14. fejezet befejezése, csak ezután tér vissza Petőfi a kezdőképhez.

A Szilveszter előéletét ismertető nagy és önmagában is kisebb epikai mozzanatokból álló egységben (4–14. fejezet) tehát ugyanazt az alapmozgást érzük tetten, mint valamennyi epikus részletnél. Nevezetesen Szilveszter előéletének rajza a maga lekerékítettségében ugyancsak arra szolgál, hogy a költői szubjektivitás róla elrugaszkodjon, önálló létezéshez jusson. De ez a 10 fejezetet átfogó nagy egység nem egyszerűen a szubjektivitás uralomra juttatását segíti elő, hanem a megoldáshoz vezető motívum megragadását idézi elő, amely alapról válik majd lehetővé a szenvedélyes költői öntisztázás, a plebejus forradalmi illúziókkal való leszámolás.

Visszatérve a család és a hitvesi szerelem kérdésére, számunkra különösen fontos, hogy Petőfi a mű kompozicionális megformálása során nem juttat nekik semmilyen szerepet Szilveszter forradalmi törekvéseiben, bár verbálisan, mint a hős minden törekvése összegezőjeként és alapjaként jeleníti meg őket. A kastély kisasszonya megérti Szilvesztert, s együtt szenved el vele a nyomort és a megaláztatást, de tevékenyen nem vesz részt a főhős forradalmi cselekedeteiben, politikai törekvései-

nek nem válik aktív részesévé. Ez az élménykör elsősorban arra szolgál Petőfi számára, hogy az apostoli forradalmársággal összevetve radikálisan megvilágítsa annak sajátosságát: illuzórikus voltát. A szerelmi élmény tehát nem válik kompozicionálisan a mű alapjává. A 17. fejezet során pl. a feleség árnyának megjelenése után a hitvesi szerelmet egyedülálló „valóságnak” ismeri el Szilveszter. De a mű cselekménye nem fut bele az ismerős romantikus képletbe: a szerelmesek halálban való egyesülésébe. Szilveszter ugyan megkísérli az öngyilkosságot, de próbálkozása sikertelen marad. A fejezet záró soraiként (tehát meglehetősen exponált helyen) Petőfi Szilveszter törekvéseit már nem a házastársi szerelem alapzatán foglalja össze, hanem a „letéphetetlenül” „hozzája nőtt” „keserves élet” talaján mutatja föl.

Petőfi a Szabadszállás utáni szorító magányhelyzetben páratlan művészi következtetésekhez jut el. Megcsemmisíti a plebejus forradalmár heroikus illúzióit, de megmenti az alapukul szolgáló magatartást, erőteljesen megvilágítja a hitvesi szerelem élményét, de minden misztifikálás nélkül valóságos helyén hagyja. De éppen a Szabadszállást követő individuális elszigetelődés miatt e hatalmas művészi fölismerés művészi kudarcként ölt testet *Az apostolban*. Szóltunk már arról, hogy az epikai részelemek viszonylagos zártsága és körkörös egymásra mozgása túlmotíváltságot eredményez, a szenvedélyeket fölizzító nagy lírai monológok pedig tautológikus jelleget kapnak. Nemcsak a költői személyesség jelenik meg a maga közvetlenségében (monológok), hanem azok az epikai mozzanatok is közvetlen létezést nyernek, mint a költői személyesség „ugródeszkái”, amelyek addig Petőfi lírai tevékenységében föloldódtak az uralomra juttatott személyességben (epikus részelemek). A költői szubjektivitás csak kerülő utakon, nagy erőfeszítésekkel juthat el az igazság kimondásához, ami mindkét oldalon: a lírai önvizsgálatban és az epikai cselekménysorban is nehézséget, esetleges elemek egész halmazát szüli.

Mivel a lírai monológok és a költői reflexiók Petőfi legbensőbb individuális törekvéseit tükrözik, a nevelő 9. fejezetbeli motívá-

latlan szaván kívül a hazáról, a nemzetről nemcsak hogy szó sem esik, hanem az e fogalmakhoz tapadó fogalmi kincs sem hat a műben. Egészen a 18. fejezetig. A bomló magyarországi feudalizmusban a polgárosodás útjára lépő nem-nemesi rétegek olyan sajátosan kettős pozíciót foglaltak el, amelyek alapján besoroltak ugyan a liberális nemesi törekvések alá, de individuális létezésükben már külön érdekek, irányulások is előtérbe kerülnek.⁸ Petőfi is ez irányban, individuálisan hajt végre radikális önvizsgálatot, a nagy lírai monológokban ezért olyan fogalmi készlet jelenik meg, amely megfelel a költő eme legbensőbb, egyéni törekvéseinek. A liberális nemesi nemzet-elv és a hozzá kötődő fogalmi rendszer teljesen kilúgozódik a műből. Már Petőfi korábbi költeményeiben megfigyelhető, hogy a költő a liberális nemesi tudatvilág talaján állva individuálisan törekszik arra, hogy kifelé mozogjon belőle, hogy meghaladja ezt a bázist. Ezzel hihetetlen módon elmélyíti, gazdagítja, radikalizálja azt. Ebben a mozgásban már benne rejlik a meghaladás valószínűsége és ez történik meg *Az apostol*-ban. De oly módon, hogy Petőfi ehelyütt a plebejus forradalmi törekvések illúzió voltát is kimondja. Erre a teljesítményre csak a liberális nemesi rendtől elszigetelődve és az őt kibocsátó polgárosodó, plebejus rétegektől elhagyatva, tehát egy végletes magányhelyzetben volt csak képes.

A nagy költői igazságokat tartalmazó 17. fejezet után azonban annál meghökkentőbb a mű utolsó 3 része. Ezekben ui. ismét hatékonyvá válik Szilveszter forradalmisága, melyek illúzió voltát csak az imént mondta ki a költő. E probléma megoldásához néhány tényre kell föl hívunk a figyelmet. Petőfi 1848. aug. 16-án kelt levelében azt közli Arannyal: „Én a minap fejeztem be egy hosszú költeményt (valami háromezernégy-száz sornyit), melynek címe *Az apostol*.” A mű végén viszont a következő dátum áll: Pest, 1848. június – szeptember. Emellett *Az apostol* ismert szövege 2921 sor. Pándi Pál ezen adatokat

⁸ VÖRÖS KÁROLY: *Petőfi és a pesti kispolgár* – „Petőfi és kora” c. köt. Bp. 1970.

összevetve a következő föltételezéshez jut: igen kicsi a valószínűsége annak, hogy Petőfi mind a dátum, mind a sorszám kérdésében tévedett volna, ezért lehetséges, hogy *Az apostol* 20. fejezetét Petőfi már szeptemberben írta meg.⁹ Mi viszont azt sem tartjuk kizártnak, hogy mind a három fejezetet később írta meg a költő.

A 18. fejezetben a madárdal hallatára ilyen szavakra fakad Szilveszter. (Párhuzamosan idézzük a 20. fejezet megfelelő sorait. Kiemelés tőlem. K. P.).

18. fejezet *...A világ megúnja*
 A jármot végre s a gyalázatot,
 S le fogja hányni, és először is
 Kinyitja e sírhalmok ajtait,
 S első örömkönyűi
 Azoknak orcdjára folynak, akik
 Itt a szabadságért szenvedtenek.

20. fejezet Vénült, kihalt a szolganemzedék,
 Uj nemzedék jött, mely apáit
 Arcpirulással említi, s azoknál
 Jobb akart lenni és az is lett,
 Mert csak akarni kell! . . .
 Fölkelt az új hős nemzedék,
 S mit örökségben hagytak rá apái,
 Leverte rabbilincseit,
 S kezéről, akik ezt szerezték,
 Azoknak sírhalmára dobta,
 Hogy a csörgésre fölriadjanak, s ott
 A földben is szégyeljük magokat! . . .
 S megemlékeztek a győzelmesek
 Ama szentekről s nagyokról, akik
 A szolgaságban szabadok valának.

Olyan gondolatokkal (dőlt betűsek) találkozunk e két részletben, amelyek sehol másutt nem fordulnak elő a műben, csak e befejező fejezetekben. Ha korábban arról beszél Petőfi, hogy Szilveszter célja a nép boldoggá tétele, akkor csak olyan elvont megformálású gondolatok törnek ki belőle, mint: „De lesz

⁹ PÁNDI P.: „Kísértetjárás” Magyarországon — Bp. 1972. II. 253.

jutalmam, / S nagy jutalmam lesz / Azt látni majd, hogy embertársaim / Rabokból újra emberek levének.” De a rab szabaddá válásának konkrét módozata nem jelenik meg a mű első 17 fejezetében. Ahhoz, hogy ilyen gondolatok betörhessenek *Az apostol*ba, a történelemnek kellett olyan helyzetet létrehoznia, amelyben megmozdul az ország, és Petőfi is belekerül ebbe a mozgásba. Így kerül a 18. ill. a 20. fejezetbe a járom, a rabbilincs leverésének mozdulata, hasonlóan a szintén radikális márciusi napokban írott versekhez (*Nemzeti dal*: „Fényesebb a láncnál a kard, / Jobban ékesíti a kart, / És mi mégis láncot hordtunk! / Ide veled, régi kardunk!”; 15-dik március, 1848: „Tettre, ifjak, tette végre, / Verjük le a lakatot, / Mit sajtónkra, e szentségre, / Istentelen kéz rakott.” stb.). Ugyancsak új motívum az utolsó három fejezetben, hogy a szabadsághősökről méltó módon emlékezik majd meg az utókor. Míg korábban csak ennyit mond Szilveszter: „De életemnek a tudat erőt ad, / Halálomnak pedig megnyugovást, / Hogy én is, én is egy sugár vagyok.” — és ebben a mondatban nincsen benne az utókor megemlékezésébe vetett remény, addig az idézett részek fölmutatják ezt a gondolatot (Vö. még *Nemzeti dal*: „Hol sírjaink domborulnak, / Unokáink leborulnak, / És áldó imádság mellett / Mondják el szent neveinket.”)

Nem hiába jelenik meg éppen a 18. és 19. fejezetben igen nyomatékosan a haza és nemzet fogalma: „Szabad tehát a nemzet, a haza? / A börtönőr mogorván válaszolt: / Mi gondod a hazára, golyhó? / Köszönd meg, hogy te vagy szabad.” A 19. fejezetben megismétlődik ez a kérdés a haza, a nemzet szabadságáról, és újonnan és újonnan haza és világ kettőse körül forog már Szilveszter minden gondolata: „És mit tapasztalt nemsokára? / Hogy nemzete, hogy a világ / Még mélyebben van meggörbödve, mint / Tíz év előtt, . . .” vagy „Merész nagy szándok, elhatározás, / Melytől egy nemzet vagy talán / A nagy világnak sorsa függ.” Nem véletlen, hogy Szilvesztert kiszabadulása előtt sejtelmek fogják el, hogy Táncsics Mihály szabadulásához hasonlóan a forradalmi nép fogja kivinni börtönéből. Márpedig a főhős eddigi gondolatai nem

motíválják kellőképpen ezt a sejtést, arról nem is beszélve, hogy valóban nem Táncsics Mihály-i módon szabadul ki. Csak az 1848 szeptemberi események kelthettek föl Petőfiben március 15-i élményeket, melyek helyütt ilyen megformáláshoz vezették.

Nyugodtan állíthatjuk, hogy a 17. fejezet befejezését követően esztétikailag esés keletkezik a műben. Miután Petőfi eljut lényeges igazságok megragadásához, ezekkel teljesen ellentmondóan, újból föléleszti radikális eszméit, és egy utolsó hősi tett lehetőségét adja meg Szilveszternek. Ez pedig a börtönbeli jelenet után hiteltelen, ellentmondásokkal teli. Ugyanezért tartjuk lehetségesnek, hogy az utolsó három fejezetet később, szeptemberben írta a költő. A szeptemberi radikalizálódás létjogosultságot biztosított Petőfi forradalmi—radikális eszméinek. A történelem további harcot sürgetett, tovább küzdeni azonban csak a plebejus forradalmár illúzióival lehetett. Az események ezt követelték meg Petőfitől, nem a forradalmi tett közben elszigetelődő forradalmár önvizsgálatát.

SZALAI ANNA

EGY FEJEZET A PETŐFI-CENTENÁRIUM TÖRTÉNETÉBŐL*

MŰVELŐDÉSPOLITIKUSOK ÉS ISKOLAMESTEREK

Népszerűsége okán Petőfi messzemenően alkalmas volt arra, hogy róla szólva fogalmazza meg a szellemileg is berendezkedő ellenforradalom a maga irányadó normáit kultúra és politika, nemzet és irodalom kapcsolatáról. De nemcsak Petőfi népszerűsége volt az alkalmasság oka.

Petőfi egész életpályája, életműve azt sugallja, hogy a társadalmi harcoknak nemcsak vetülete az irodalom, de létezési területe is, és éppen Petőfi az, aki egyfajta totalitás képviselője: közélet, hivatás és magánélet szinte páratlan összetalálkoztatója és összehangolója ő. Márcsak ezért sem véletlen, hogy politikai, közéleti állásfoglalások minden kritikus időpontban, krízisperiódusban kialakították a maguk határozott Petőfi-képét. A tudomány és a publicisztika szintjén egyaránt.

Ám annak, hogy Petőfi nemcsak irodalmi kérdésekben, de a magyar közéletben is — Király István találó kifejezésével — a „vízválasztó” szerepét töltötte be, más oka is van. A Petőfi-életmű magába sűríti a nemzet és a magyar társadalom központi kérdéseit, ezért tehát a centenáriumi évben is útmutató lehetett a Petőfihez fordulás a magyar társadalmi fejlődés éppen soron levő, legégetőbb kérdéseinek megoldásához. Hiszen a vesztes háború után, a szétszabdalt ország okozta nacionalista érzelmeket felszító, az 1919-cel brutálisan szembe forduló ellenforradalmi kampányban éppen egy olyan egyéniség megkonstruálására volt szükség, aki a nemzeti függetlenség, a szabad magyar haza kivívásáért áldozta ifjú életét.

* Részlet a *Koszorúcsata (Fejezetek a Petőfi-centenárium történetéből)* című, megjelenés alatt álló munkából.

Petőfi a nemzeti léttel való összefonódást is jelentette. Költészete nemcsak a jelentős történelmi eseményekben való mindenkori részvételtől, a társadalmi kérdésekben való állásfoglalásról, a fejlődés és előbbrejutás soron levő gondjairól vall, hanem a tartalmi kérdéseken túl, esztétikai megvalósulásában is teljes. Alkotása minden szféráját, tartalmi és formai, gondolati és hangulati komponenseit egy konkrét művészi totalitás jellemzi (ami nem jelenti azt, hogy Petőfi nem írt gyenge verseket is). Így a Petőfihez való viszonyulás nemcsak a közélet központi kérdéseiben való állásfoglalásról, de azoknak a művészetben való megvalósításáról is vallott.

A tudomány szerepe abban állott, hogy kiszélesítette, hatáson kiemelte és olykor elmélyítette az ünnepi szónoklatok sokaságának azokat a szempontjait, amelyek döntő érvként, bizonyított — irodalomtörténetileg bizonyított — tételekként érvényesülhettek immár a politikai és közéleti fórumokon. A konzervatív vagy liberális-konzervatív tudósok jó érzékkel dolgozták ki azokat a lényeges szempontokat, amelyek hitelesen támaszthatták alá a hivatalos Petőfi-ünnepelés politikai érdekeit. Nem független ettől az a tény, hogy számos szakmunkában is háttérbe szorultak a valóban irodalomtörténeti, valóban irodalomtudományi kérdések és aránytalanul megnövekedett a politizáló, a forradalmár, a hős és mártír alakjáról szóló fejtegetések aránya. Hiszen egyetlen nyilvános ünnepségen sem a költő szólalt meg, hanem a magyar haza, a hon, a szülőföld mámoros szerelmese és a tiszta érzésektől duzzadó ifjú, aki dacos kitartással egyedül száll szembe az ellenséggel, a magyarság szabadságát veszélyeztetőkkel. Nem a versek értéke döntötte el, hogy melyiket idézik a beszédekben, vagy szavalják a nyilvánosság előtt, hanem az, hogy melyekben a legközérthetőbb, legeggyértelműbb Petőfi egészséges, kedélyes, de küzdő és szenvedő, tiszta őszinteséggel szerető magyarsága. Tehát: az eszménykép. Ez volt az első szempont, amelyet az ünnepségeknek nemcsak magyarkodó külsőségeiben, de felületes tartalmukban is jelezniük kellett. És ez a törekvés nem állott távol a hivatalos tudomány fórumaitól sem.

Egy önkényesen megcsonkított, átformált ember-eszmény megteremtése után már könnyűszerrel lehetett tovább bizonyítani. Természetesen, főleg az 1919-es eseményekre való reakciónak megfelelően, a forradalmár alakját kellett megszépíteni az emberi alak kozmetikálása után. Meg kellett szüntetni a forradalmár Petőfiről kialakult képet, el kellett feledtetni a forradalmi verseket, át kellett értékelni egy kulcsfogalmat, a világszabadság gondolatát. És mivel gondos filológiai munkával kiderítették, hogy Petőfi egyetlen egyszer sem használta a szocializmus szót, és nem is ismerhette a szocialisztikus tanokat, tehát semmi köze nem lehetett a kommunizmushoz és az internacionalizmushoz, nem volt nehéz bizonyítani, hogy a világszabadság, mint fogalom, kulcsszó, és a vörös zászló, mint a baloldali mozgalmak jelképe csak félreértelmezés az utókor részéről, esetleg félreértés a költő részéről. És innen már csak egy kis lépés a döntő, a végső érv kimondásáig: Petőfi a magyaroké, Petőfi egy személyben maga a magyarság, neve, életműve, alakja az egyetlen hiteles és megbízható kifejezője a magyarságnak, mint fogalomnak, mint nemzetnek. És itt visszaérkezett a bizonyítás ahhoz az alaptételhez, amely a bethleni korszak Petőfi-ünnepségének létjogosultságát biztosíthatta: mivel Petőfi a népet, nemzetet fejezte ki, és a kor őt ünnepli, az ellenforradalmi rendszer is a népet, nemzetet fejezi ki, azt szolgálja, azt képviseli, mint jogos és méltó örököse nemcsak a Petőfi életműnek, de annak a fejlődési vonalnak is, amelynek csak sajnálatos időszaki buktatói lehettek, de lényeges akadályai nem. Erről vall maga a költő is, aki lám, bebizonyosodott, minden kordivat, minden félreértelmezés, minden időszaki botladozás után is halálával, élete utolsó és bizonyító mozzanatával vallott a magyarság, egyedül a magyarság, a saját nemzete élete, léte, független szabadsága mellett.

A kör itt bezárul. Az ünnepségek díszletei, a szónoklatok alaptónusa, az irodalmias látszatú hagyományőrzés már előlegezte azokat a szempontokat, amelyeket a tudományos élet is visszhangzott. A nacionalista áramlat, amely oly erőteljesen

felderősödött a Petőfi-centenárium időszakában, nemcsak a parlamentben, a cenzori olló csattogásában, a társadalmi szervezetek megmozdulásaiban érezte hatását. Törvényszerűen beáramlott a tudomány sáncai mögé is, és olyan erődítményeket épített ki, amelyekről biztos lehetett támogatni akár a belügyminiszteri, akár a kultuszminiszteri, akár a polgármesteri nyilatkozatokat. Nyíltan, kendőzetlenül nem lehetett volna a nacionalizmus zászlajára tűzni Petőfi nevét. De ezzel az önmaga logikájából kiforgatott gondolatmenettel, amelynek alappilléreit a „független” és a politikától távol álló, a maga önállóságát és „objektivitását” hangoztató tudomány fektetett le, minden zökkenő, minden kerülő út nélkül el lehetett érkező ahhoz az alaptételhez, amelyre az 1922–23-as év hivatalos vezetőinek szüksége volt.

Azok a tanulmányok és tanulmányrészletek, amelyek látszólag valóban irodalmi szempontok figyelembe vételével közelítenek a költőhöz, alig említenek irodalmilag valóban lényeges és megoldásra váró kérdéseket. Áttételesen vagy nyíltan bevallottan a hivatalos Magyarország érdekeit szolgálják, erősítik a már elhangzott érveket, vagy újabb bizonytalan kiegészítésekkel próbálják hitelesíteni azokat.

A legátfogóbban és legátgondoltabban Négyesy László foglalja össze a centenáriumi évben forgalomban levő Petőfi-szempontokat. Kritikusán értékeli a legtöbbet hangoztatott elméleteket, szembesíti azokat, és próbálja saját eszmerendszerbe beépítve megmagyarázni, hol, miért torzulnak el a Petőfiről szóló elméletek, hol, milyen szolgálatba állítják az éppen aktuális érdekeknek megfelelően a költő művét, gondolatait, élete és munkássága tanulságait. Négyesy tanulmányait azokban hiába emelik ki az átlagos munkák sorából az irodalmi hozzáértés mindenütt látszó nyomai, a saját gondolatrendszer kiépítésének igénye, a kritikus hozzáállás, amellyel egyes szélsőséges nézeteket elutasít, és az a törekvés, hogy ellenpontozza az általa elutasított nézeteket, bizonyítani pró-

bálja, és érvekkel támassza alá saját nézeteit, mégis, minden rokonszenves törekvés ellenére is, összehatásukban azt a politikai irányvonalat támogatják, amelynek Herczeg Ferenc, Ferenczi Zoltán, Berzeviczy Albert a legtöbbet emlegetett és legmértvadóbbnak ítélt képviselői.

1923-ban két centenáriumot, Petőfi és Madách születésének évfordulóját, és két halhatatlan mű, a *Himnusz* és a *Zalán futása* születésének százéves évfordulóját ünnepli a nemzet. Négyesy kimondja azt, hogy miért éppen Petőfi él legelevenebben az utókor emlékezetében:

„Mi élne inkább, mint az a lírikus, aki a legtöbb közszükségletet elégíti ki a leghatásosabb módon?”¹

Ugyanakkor támadja azokat az ünnepi szövegeket, amelyek Petőfi nagyságát abban jelölik meg, hogy a szabadság és szerelem költője volt. Ezek az egyoldalú és téves nézetek összezavarják a lényeges szempontokat. Nem érzékeltetik és nem jelzik azokat a sokkal lényegesebb momentumokat, amelyek Petőfit a magyar szellem leghűségesebb kifejezőjévé avatták. Petőfi költészetében egyéni szellemének, a magyar nép és a kor szellemének belső szintézise nyilvánlik meg. És csak ennek ismeretében közelíthető helyesen az életmű és a rendkívüli egyéniség. Hiszen magyarsága művei tartalmi rétegének szerves tartozéka, míg költői művészetében egyéni szelleme nyilvánul meg.²

Bár Négyesy valóban törekszik arra, hogy irodalmi elemzést nyújtson, hogy eltávolodva az aktuális pártszempontoktól, a költői művet tegye vizsgálat tárgyává, mégis, nem egy olyan kijelentés keveredik a helyes észrevételeket is tartalmazó tanulmányba, amelyeknek változatait a kisszerű és üres áhítatot sugalló emlékbeszédekben halljuk majd vissza.

¹ NÉGYESY L.: *Elnöki megnyitóbeszéd a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1923. évi közgyűlésén* — It 1923. jan.

² NÉGYESY L.: *Petőfi szelleme* — 1922. dec. 17-én a Szent István Akadémia ünnepi ülésén tartott előadás — Katholikus Szemle 1923. jan.

Négyesy is hangoztatja, hogy az évforduló a magyar nép számára Petőfi igaz eljövetelet jelent, hogy:

„... A területi magyar egységnek és a történelmi magyar egységnek erős kapcsa ez a költészet.”

Petőfi magyarságának túlzott és gyakori hangoztatása is a tényleges értékekről tereli el a figyelmet. Négyesy jelentősnek és fontosnak tartja, hogy Petőfi egyéniségét vizsgálja, mégis beleépülnek az ő megközelítésébe ilyen mozzanatok:

„a maga egyéni módja mellett a magyar észjárás természete szerint, a magyar szemlélet formái között, a magyar ízlés jellegzetességével, a magyar nyelv szerkezeti és szólásbeli sajátosságai által”

képviseli a nagyvilág előtt a magyar nemzeti génuszt. És olyan semmitmondó felsorolásokkal akarja igazolni Petőfi magyarságát, hogy: nemcsak nyelvézése, szólamódja, szavai zenéje, de érzelmei, eszmeköre, temperamentuma, törekvései és pátosza is magyar.³ Amiről és amikről — természetesen — lehet és lehetett írni hasznos értekezéseket, de csakis a fogalmak tudományos érvényű tisztázása és a bizonyító eljárás teljesítése alapján.

A gondosan fogalmazó Négyesytől nem áll távol az eféle képesbeszéd: Petőfi, mint a görögök istenei áll előttünk, költészete dúslombú, paradicsomi fa:

„... Magyar nép, ez a fa nincs tiltva tőled. Az Úr ezt neked adta. Az ő parancsa, hogy élj a gyümölcsével!”⁴

Lehangolóak ezek a sorok. Azt jelzik, hogy a politikai törekvésektől látszólag távol álló, a napi aktuális érdekektől elhatárolódni kívánó irodalomtörténeti megnyilatkozás is alapos engedményeket tesz a kor hivatalos kívánalmainak.

Négyesy három olyan szempontot emel ki a költőt értékelve, amely irányjelző lehet nemcsak a tárgyilagos ítélkezésben,

³ NÉGYESY L.: *Petőfi* — Magyar Élet 1923. jan. 1.

⁴ NÉGYESY L.: i. m. — Katholikus Szemle

de abban is, hogy a tévhiteket, hamisításokat visszautasíthassa. Petőfi költészetének értékelésénél első és legfontosabb szempont esztétikai, művészi értéke. A költői érzés elevenességét, erejét, a költői ihlet állandó jelenlétét emeli ki Négyesy, és olyan helytálló és lényeges mozzanatokra is kitér, mint a Petőfi költészetét alapvetően meghatározó jellegzetességre; Petőfi minden reális élményből ideális költői élményt képes teremteni. Hogy a versek születésének mechanizmusa az, hogy maga az érzelmi folyamat válik dallá és nem a már befejezett, lezárt, az emlékezés számára tárolt érzés. Eredetisége, gazdag képzelete, a magyar dal sajátosságainak művészi fejlesztése, a lírai kompozíció biztonsága, művészi természetessége jelentik költészete esztétikai értékeit. Amikor aztán Négyesy rátér Petőfi költészetének erkölcsi értékeire, akkor kezd eltávolodni a tárgyilagos értékeléstől, és közelíteni azokhoz a gondolatokhoz, amelyeket majd költészete politikai, társadalmi értékeiről szólva fejt ki. Petőfi művészetének rendkívüli erkölcsi értékét tiszta, erkölcsös, lélekerős, egészséges, nagy és szinte érzései biztosítják. Szentségnek tekinti a gyermeki, testvéri, baráti és hitvesi hűséget és szeretetet. A magyar becsület, egyenesség, nyíltság, jólelkűség, a magyar szabadság és dicsőség voltak eszményképei. Négyesy következő gondolatokra már a szabadság kérdésének feszegetéséhez érkezik, és itt már — elmaradva saját színvonalától —, a hivatalos érdekeket képviseli.

„Rajongott a világszabadságért is — írja —, de nem mint a nemzeti kereteket feloldó, egyetemes közösségnek szabadságáért, hanem mint a nemzetek testvériségének elérendő céljáért.”⁶

Bár az egyetemes szabadságban hitte a magyar szabadságot megvalósíthatónak, a nemzet egyéniségének feláldozására egy pillanatig sem gondolt.

Hogy Petőfi a nemzeti keretek közt megvalósítandó „nemzeti szabadságok” összességét a „világszabadság” fogalmán,

⁶ NÉGYESY L.: i. m. — Magyar Élet

vagy pedig az emberiség nemzeteken túlmutató egységében látta a világszabadság megvalósíthatóságát, arra már csak azért sem lehet olyan határozott választ adni, mint Négyesy teszi, mivel itt a szabadság megvalósulásának fokozatairól lehet csak szó. Hogy ezt a fokozatosságot Petőfi tudományos igazságként ismerte-e fel, vagy pedig megsejtette a kor szellemi életében már érelődő helyes választ, arra talán választ adnak majd a szakmunkák. Annyit azonban leszögezhetünk, hogy nem degradálja Petőfi „világszabadság”-fogalmát az a körülmény sem, hogy a költő elsősorban a nemzeti keretek között kivívandó szabadságra (függetlenségre és társadalmi felszabadulásra) gondolt. De azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Petőfi — például *Az apostol* XI. részében, a híres szőlőszem-hasonlatban — az egyetemes emberi felemelkedés, felszabadulás távlatáról eszmélkedik, s ebben (és ehhez hasonló lírai eszmélkedéseiben) a hangsúly az egyetemesen, a közösen van, s nem azon, ami szétválaszt.

Négyesy szerint Petőfit a szociáldemokraták kisajátították, a kommunisták vörössé stilizálták — ezt csak egyetlen módon lehet megakadályozni és megcáfolni — folytatja Négyesy —, ha Petőfit kiviszik a nép közé, ha költészetét megismertetik a magyar néppel. Az ünnep csak akkor lehet méltó a költő emlékéhez, ha az igazi Petőfit népszerűsítik:

„Petőfi által a magyar népet segítünk bekapcsolni a nemzeti lélek egységébe.”⁶

Négyesy másutt is hangoztatja, megengedhetetlen, hogy a Petőfi-mű egy-egy oldalát némelyek politikai célok érdekében kihasználják. Hiszen nem az a legfőbb értéke, hogy a politikai szabadság, a népszabadság eszméit hirdette,

„ez inkább a politikusok dolga volt; ő kivívta a magyar költészet önállóságát, a nemzeti költői szellem függetlenségét, megteremtette az igazi nemzeti költészetet a népdal és a népnyelv felhasználásával. Polgárjogot szerzett a költészetben a népszellemnek és a költészetet

⁶ Uo.

közkinccsé tette. Egyénisége varázsát a népszellemmel összeolvastva örökéletű dalokba öntötte a maga és a magyar nép és a kor érzéskincsét, eredeti képzelettel és magyar ízlésben.”⁷

Négyesynek ebben a gondolatsorában sűrűsödnek legláthatóbban azok az elemek, amelyek egyrészt egy, a hivatalos törekvésekkel szembeszálló, irodalmi értékelés felé hajló szándékot tükröznek: Petőfi költészetét a magyar költészet fejlődésének sorába próbálja beilleszteni, és rendkívüli képességeit, hatását igyekszik jelezni. De megreked néhány, sokszor elismételt megállapításnál. Egyéni látásmódjáról nem sokkal többet mond el, mint hogy lírája nem egy érzés megmerevedett képe, hanem a mozgás, a belső rezdületnek érezhetővé válása. Az élmények kezdeményezői nála hangulatok vagy érzelemfolyamatok, amelyek hatására képeket, benyomásokat, tárgyakat elevenít meg, és amely egyes élmények az ő megfogalmazásában, megformálásában általános jelentőséget hordoznak. Másrészt azonban valahányszor Négyesy elutasítja a politikai érdekek szerepeltetését Petőfi értékelésénél, ő maga is a hivatalos érdek képviselőjévé szegődik, nem is szólva arról, hogy a politizáló Petőfi leválasztása a Petőfi-mű egészéről nem kevésbé parcellázza fel az oeuvre-t, mint a politikai lírán kívüli költői területek elhanyagolása. Dehát az ilyen egyoldalúságot maga Négyesy ítélte el! És maga Négyesy gyakorolta is.⁸

Négyesy még két olyan szempontot vet fel, amelyet a centenáriumi emlékbeszédek többször is érvényesítettek. Az egyik Petőfi életének rendkívülisége, érdekessége. Négyesy elhatárolja magát azoktól, akik az életpálya érdekességének befolyása alatt értékelik az életművet, akik az ember iránti rokonszenvet a művészi érték javára írják. Hangoztatja, hogy Petőfit a versein keresztül értékeli, mert Petőfi nemcsak egyes költeményeiben, de egész költészetében is él, mivel költészete

⁷ NÉGYESY L.: i. m. — Katholikus Szemle

⁸ Uo.

„megőrzi a művészetet a valóságtól elválasztó határt, és az egyes élményt egyetemes művészi hatású költészetté tudja emelni”.⁹

A másik sokat hangoztatott érv Petőfi mellett — a centenárium évben — az volt, hogy Petőfi a kor szellemét fejezte ki, és ez azért volt döntő jelentőségű 1923-ban, mert a vesztes háborút lépten-nyomon párhuzamba állították a szabadságharc bukásával, és ezzel Petőfinek — az utókorhoz szóló — aktualitását hangsúlyozták. „És ha a kor szellemét meg a magyarság szellemét fejezte ki, vajon egyéniség-e akkor?” — vezeti tovább a gondolatot Négyesy. Petőfi valóban kifejezte a kor hangulatát, indulatait, de olyan erővel, égő tűzzel, olyan sokféle változatban, mint senki más a korban. „Kifejezte a kora szellemét, de a maga költői módja szerint át is alakította az átvett hatást” — írja, és ezzel a kijelentésével elsősorban Petőfi egyéniségét, költészetének eredetiségét hangsúlyozza.¹⁰

Négyesy Petőfiről szóló tanulmányait kétségtelenül az irodalomtörténész szakszerűsége jellemzi, amely nem általános vonása az ünnepi szónoklatoknak. De a magyarkodó, a Petőfit magyar szellem és jellem kultikus bálványává faragó kijelentések, a Petőfit kisajátító szociáldemokraták elleni nyers fellépés, a forradalmárról, a világszabadságot hirdető költőről való eszmefuttatások szép számmal — és tulajdonképpen a kurzus szellemében — szerepelnek Négyesy tanulmányaiban is. Az 1923-as év hivatalos nemzeti-társadalmi közszellemének hatása elhomályosítja azokat a törekvéseit, amelyek tanulmányaiban figyelemre méltóak. Minden olyan kijelentése, értékelése, amelyekben az irodalomtörténész szólal meg Petőfi költészetének jellemző és jelentős mozzanatairól, amelyekben felsorolja és határozottan elutasítja az ünnepségek torzító, a költészet értékeiről megfélelmező kijelentéseit, — mindez, bármennyire értékes és fontos is, bármennyire egy magasabb szintű megnyilatkozást éreztet is, mégsem elegendő ahhoz, hogy olyan külön helyet biztosítson Négyesy számára, amely

⁹ NÉGYESY L.: i. m. — It

¹⁰ Uo.

tanulmányait kiemeli a hivatalos szellemiséghez idomuló tudósi megnyilatkozások sorából.

Természetesen nem arról van szó, hogy Négyesy adott ideológiai alapot az eltorzult, hamis ünneplésekhez. Csak arról, hogy minden pozitív törekvés ellenére sem tudott elkülönülni ezektől, nem tudott egy magasabb szintű, nemcsak részmozzanataiban, de egészében is tisztességes és helytálló Petőfi-képet nyújtani. Bármennyire tiltakozott is a politikai érdekek ellen, ő is vállalta az aktuális érdekek képviselését és támogatását. Egész világnézetével, liberális konzervativizmussal, katolikus és mind több nacionalista elemet felvevő liberalizmusával összefüggött ez.

Négyesy nem húzódott vissza a közéleti szerepléstől (1919 után képviselő is volt), az ő működési területe azonban elsősorban a szakma, az irodalomtörténeti munka, a tanárképzés volt. Az igazi hivatalos művelődéspolitikus, a Horthy-rendszer konzervatív kulturális exponense Berzeviczy Albert volt, éppen 1923-tól a Kisfaludy Társaság elnöke. Tudósi ambícióit irodalomtörténeti tanulmányai bizonyítják, — politikai becsvégyának értékét közéleti szereplésének tartalma és stílusa. Mindenesetre az ő megnyilatkozásaira figyelve a hivatalos kulturális politikus funkcióját betöltő irodalomtörténész (és történész) Petőfi-értelmezéséről adhatunk számot.

Berzeviczy Albertnek, a Kisfaludy Társaság ünnepi közgyűlésén elhangzott elnöki megnyitója¹¹ a legélesebb és legszélsőségesebb megnyilatkozása annak az áramlatnak — bár ez minden, a Petőfi centenáriumhoz kapcsolódó ünnepség légkörén érezttette hatását, de ilyen vegytisztán egyetlen esetben sem jelentkezett —, amely a Petőfi centenáriumot is arra használta fel, hogy kinyilvánítsa tiltakozását, elutasítását, megvetését 1919-cel szemben, illetve hogy Petőfit felhasználja a baloldali mozgalmak elleni hadjáratban.

¹¹ BERZEVICZY A.: *Petőfi politikai költészete* — Elnöki beszéd a Kisfaludy Társaság febr. 11-én tartott ünnepi közgyűlésén — Bp.-i Szemle 1923. márc.

A háború és a trianoni határok okozta veszteségek után — hangoztatta Berzeviczy — Petőfi emléke és szelleme jelenti a biztonságot és annak a nemzetnek a jövőbe vetett bizalmat, amelyért ő életét áldozta. A lelkes ünneplés nemcsak azért illeti meg a költőt, mert az egyik legnagyobb nemzeti hős és vértanú volt, hanem azért, mert ezzel tartozik a nemzet Petőfinek

„azok után a visszaélések után, melyekkel egy, hazánkra néhány hónapon át szégyenteljesen ránehezedett uralom, mely mindent megtapodott, ami nemzetünknek szent, az ő nevét megdicsőítő szándékkal lealacsonyította”.¹²

A gyászos idegen példát követők — folytatta Berzeviczy —, akik könnyelmű kalandorpolitikával az összeomláshoz vezették az országot, a maguk „véres és zsarnoki, de szerencsésen rövid hatalmi tobzódásukra” használták fel Petőfit is. A maguk hőségé és jelszavává akarták formálni Petőfit azok a mozgalmak, akikkel Petőfi a költő és a nemzeti hős közösséget nem vállalhatott volna. A visszataszító kísérlet után az a feladat hárul az ünneplőkre, hogy tüzetesen megvizsgálják Petőfi politikai költészetét, hogy véglegesen visszautasíthassák a jogtalan kisajátító törckvéseket. Berzeviczy kioktatta e jogtalan kisajátítókat:

„... a nagy költővel egyaránt nem vallhat teljes eszmei közösséget sem az a nacionalizmus, amelyet ma gyakran a nemzetek elnyomásával látunk, mint imperializmust, érvényesülni, vagy amely a nemzeti erősödés céljainak a szabadságot és jogegyenlőséget kíméletlenül feláldozni kész, sem az a szocializmus, amely a nemzeti célok iránt teljes közönnyel akarja a nemzetközi szolidaritás alapján a maga társadalmi és gazdasági rendjét megalapítani s tulajdonképpen nem annyira politikai szabadságra és jogegyenlőségre, mint inkább osztályharcra és a szervezett munkásosztály egyoldalú uralmára gondol”.¹³

A Petőfi politikai költészetében kifejtett eszmékre csak az hivatkozhat joggal, aki a „nemzeti kifejlődést a szabadság

¹² Uo.

¹³ Uo.

és egyenlőség demokratikus követelményeivel összhangba igyekszik hozni” — mondta. És ezt csak az tudja megtenni, aki Petőfi politikai költészetét életének és korának tükrében szemléli.

Berzeviczy követi ezt a metódust, és *A nemes*, a *Honfi-dal*, *A királyok ellen*, a *Magyar vagyok* és az *Egy gondolat bánt engemet*. . . című versek alapján próbálja végigkísérni Petőfi politikai költészetének fejlődését. Az egyes versekhez fűzött rövid megjegyzések csak látszat-alapot biztosítanak ahhoz, hogy elérkezve a forradalom időszakához, részletesen kifejtse nézeteit Petőfi forradalmi szerepéről. Ennek két lényeges mozzanata van. Berzeviczy a forradalmi események fejlődésével, a végzetessé fajuló bécsi politikával, az ország felelős vezetőinek mérsékelt magatartásával magyarázza, hogy Petőfi

„haragos elfogultsága innentúl gyakran eldurvítja költészetét s éles és bántó hangokat is csal ki lantja húrjaiból”.¹⁴

A másik, hogy Petőfinek a papok és királyok elleni kirohanásait Shelley és Béranger hatásának tulajdonítja csak és nem a költő saját meggyőződésének. Bár *Az apostol* némi nehézséget jelent Berzeviczy Albert számára, hiszen ez a mű nem épül bele pontosan abba a képbe, amelyet Petőfiről oly határozottan akar felrajzolni. Mégis, majdnem meggyőzően értelmezi a maga számára a művet:

„nagyszerű, de gyászosan szertelen kitörése egy féktelen költői lángelmének és egy megsebzett költői szívnek, melyből a destruktív irányok csakugyan kényelmesen válogathatnak fegyvereket, mert abban a szabad szerelemtől kezdve a királygyilkolásig minden felforgató eszme megtalálja bizonyos mértékben a maga igazolását, teljes ellentétben mindazzal, amit Petőfi sok egyéb költeményében és mindennek fölött életében megbecsült és szentnek tartott.”¹⁵

Nem érdektelen összevetni ezt a megállapítást azzal, amit Ferenczi Zoltán mond el *Az apostol*ról a Petőfi Társaság

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

március 11-i ünnepi ülésén.¹⁶ Ferenczi, mivel *Az apostol* alig egy évvel Petőfi halála előtt született, ezt a művét tekinti az emberiség fejlődésére vonatkozó végső tanának. Petőfi a világtörténelem ismeretéből arra a kérdésre keresett választ,

„Mi célja a világnak? Boldogság! s erre eszköz? a szabadság!” — mondja Ferenczi, és hozzáteszi: „Elhatározta tehát, hogy a szabadságot fog küzdeni, ha el kell is véreznie.”

Petőfinek ez a „nyilatkozata” Ferenczi szerint *Az apostol* XI. részéből pontosan kiolvasható, és mindebből levonható az a következtetés, hogy Petőfi legfőbb elve a világról: hit az emberiség tökéletesedésében, a világsszellem magasra fejlődésében, az evolucionizmusban, amelynek legfőbb eszközéül a költő a szabadságot tekintette.

Ez a két Apostol-„clemzés” azért érdekes, mert világosan jelzi, hogyan lehetett egyes művek lényegét kiforgatni valóságukból, hogyan „sikerült” sajátos és önkényes eszméket belekényszeríteni Petőfi költészetébe. Hiszen Berzeviczy óva int *Az apostoltól*, mondanivalója mindössze annyi róla, hogy bár lángelme alkotása, mégsem tekinthető a költő hiteles nyilatkozatának, hiszen annyi minden sűrűsödik benne, hogy bárki, kedve szerint válogathat saját eszméinek igazolása érdekében a sorok között, és éppen ezért inkább elmarasztaló, mint pozitív véleménye van róla. Ferenczi ezzel szemben Petőfi eszméinek alapját véli felfedezni benne, és ebből igazolja egész világfelfogását, tehát hitelesnek érzi, sőt, születési időpontja miatt végső érvényűnek is. A rokon szellemben író, egy irányvonalat képviselő Berzeviczy és Ferenczi ennyire eltérően ítéli meg, ennyire más mértékkel méri Petőfi művét, és mégis, végső következtetésükben, egyáltalán nem távolodnak el egymástól.

Visszatérve Berzeviczy beszédéhez, egész gondolatmenetét egy cél érdekébe állította; minél hihetőbben akarta bebizonyí-

¹⁶ FERENCZI Z.: *Petőfi történetfelfogása* — Előki megnyitó a Petőfi Társaság ünnepi ülésén (márc. 11.); Bp.-i Szemle 1923. jún.

tani, hogy Petőfitől idegen volt minden szocialista eszme, és hogy mindaz, ami a világforradalomról és szabadságeszméről szól a költészetében, csak úgy értékelhető pontosan, ha figyelembe vesszük — és csak ezt vesszük figyelembe — saját korának körülményeit, eseményeit, fogalomrendszerét. Ezért tartja fontos feladatnak, hogy megmagyarázza, miért használta Petőfi a „piros zászló” kifejezést a világszabadság eszméinek hangoztatásakor: „ez akkor a politikai felszabadulás jelvénye volt, nem a szociális forradalomé” — mondja. És hogy elriasszon mindenkit attól a gondolattól, hogy Petőfi esetleg közel állhatott a kommunisztikus tanokhoz, emlékeztet, hogy a párizsi februári forradalom szocialista mozgalma még 1848-ban kudarcot vallott, tehát „Petőfinek volt alkalma kiábrándulnia”. „A szocializmus úgy, ahogy az újabb időben kialakult, a Petőfi egész lelki életétől idegennek tűnik fel”, hiszen „épp oly demokratája volt a polgári jogegyenlőségnek, amilyen arisztokratája a szellemi kiválóságnak” — mondja. Mint tudjuk, a „piros zászló” jelentése ebben a korban már összefüggött a korai szocialisztikus mozgalmakkal is.¹⁷

Petőfi politikai költészetének igazi jelentősége abban van, hogy nála haza és szabadság nem ellentétes fogalmak.

„Ha bennünket szomorú tapasztalatok arra tanítottak, hogy a haza érdekét néha csak a szabadság korlátozásával lehet megmenteni, ezt a fájdalmas összeütközést ám intézzük el saját lelkiismeretünkkel, de ne kívánjuk Petőfitől, hogy bennünket ez úton is kövessen.”¹⁸

Berzeviczynek, mint a Kisfaludy Társaság új elnökének ez a centenárium nem lehetett könnyű aktus. Ismeretes, hogy Petőfi annakidején visszautasította a Kisfaludy Társaság tagsági felkérését, félreérthetetlenül jelezve ezzel irodalmi, szellemi különállását az akkor még nem is vaskalaposan konzervatív Társaságtól. Ennek a gesztusnak a tükröződését véljük felfedezni Berzeviczy Albertnek a Kisfaludy Társaság 1904. évi

¹⁷ I.: LUKÁCSY S.: „... és piros zászlókkal” — Kritika 1967. nov. 1968. jan. márc.

¹⁸ BERZEVICZY A.: i. m.

közgyűlésén elhangzott beszédében, amelyben ilyen képet rajzol a tizenkilencedik század közepének irodalmáról:

„Évkönyveink belényulnak irodalmunk és nemzeti életünk ama küzdelmes, de reményteljes korszakába, melyet Kölcsey, Kisfaludy Sándor, Vörösmarty Mihály, Bajza József nevei jelölnek meg; az új korszak még a Szalay László, Fáy András, Madách Imre, Jósika Miklós báró, Czuczor Gergely, Tompa Mihály, Eötvös József báró szellemének fényétől besugárzott ösvényen indulhatott meg; a hetvenes évekig elhat a Toldy Ferencz, báró Kemény Zsigmond, Szigligeti Ede, Horváth Mihály és Csengery Antal működése; az Arany János tündöklő költői pályája úgyszólván kezdetétől végig társaságunk évlapjain is föl van jegyezve. Szóval: a mi nemes és fölemelő hagyománya van költészetünk és szépprózánk tizenkilencedik századbeli fejlődésének, arra többnyire nemcsak mint az irodalom közkincsének szabad élvezői, de törvényes leszármazás címén is formálhatunk örökjogot, arra alapítva egyúttal köteleességünket: a nemzeti irodalom fölvirágoztatását, a régiek példájához méltó lelkesedéssel és kitartással munkálni.”¹⁹

Erről a listáról bizony hiányzik Petőfi neve. S Petőfi szelleme ebből a „nemzeti” felfogásból. Később Berzeviczy nem egy értekezésében fordított figyelmet a „kihagyott költőre”, s 1923-ban ország-világ színe előtt kellett „bekebeleznie” a Kisfaludy Társaságba azt a költőt, aki annakidején nem fogadta el a Társaság feléje nyújtott kezét, s akinek szelleme, műve, jelleme 1923-ban csillagmérőföldekkel távolabb állott a kisfaludystáéktól, mint az 1840-es években.²⁰

¹⁹ BERZEVICZY A.: *Nemzeti irodalmunk a múltban és a jelenben* — B. A.: Beszédek és tanulmányok — Singer és Wolfner kiadása Bp. I. k.

²⁰ BERZEVICZY ALBERT valamennyi Petőfi-ünnepségből kivette a részét, és „tudományos” nyilatkozatai sorra jelentek meg a tekintélyes folyóiratokban. Az Akadémiai Értesítő 1923. jan.–aug.-i száma két írását is közli. Az Akadémián tartott elnöki megnyitója pontosan megfogalmazza, miért tartotta a kurzus különösen jelentősnek — nemzetközi szempontból — a Petőfi-centenáriumot: „Petőfi megértésének és ünneplésének. . . egyetemessége annál csodálatosabb, mert hiszen nincs költőnk, ki teljesebb kifejezője volna mindenben nemzeti sajátosságainknak s így az ő költői egyéniségének ez az általá-

A Berzeviczy-féle Petőfi értelmezéshez a szűkebb szakmai körben legközelebb Ferenczi elképzelései állanak. Azzal a különbséggel, hogy Ferenczi Zoltánnak Petőfi történelemfelfogásáról írott dolgozata²¹ helyenként a nevetségesség határán mozgó primitív logikával próbálja értelmezni és értékelni, „elfogadtatni” Petőfi költészetét. Berzeviczy, aki nyíltan vallott forradalom ellenes álláspontot képviselt, igyekezett a saját színvonalán, a saját elképzeléseihez igazítani Petőfi-képe vonásait, és úgy összeválogatni érveit s a helytelennek ítélt eszmék elutasítására szánt bizonyítékait, hogy azok egymást követve egy kitűzött cél irányába hassanak, és egy, a maga módján végig gondolt teóriát támogassanak. Ferenczi Zoltánból azonban — aki annakidején hasznosan járult hozzá életrajzával a Petőfi-irodalom megalapozásához — hiányzik az a politikai koncentráció erő, és igény, amely Berzeviczy megnyilatkozásait jellemzi; ő egy lapos iskolamesteri szinten adja elő mindig előadásra kész eszméit Petőfiről.

Az *apostol*ról — már ismertetett nézetei — szolgáltak alapot ahhoz, hogy feltérképezze azt a gondolatrendszert, amely Petőfit a forradalom szolgálatába állította. Petőfi „rájött” arra, hogy az emberiség végcélja a boldogság, eléréséhez pedig egyetlen eszköze a szabadság, amiért harcolnia és áldoz-

nos megértése és befogadása a legidegenebb nemzetek eszme- és szellemvilágába, tulajdonképpen nemzeti egységünk oly megértését és méltánylását jelenti, minővel máskülönben találkozni vajmi ritkán szoktunk.”

Az Akadémiai Értesítő e száma közöl cikket FERENCZI ZOLTÁNTÓL: *Petőfi az ember címmel* („A költő kedély-életének legfeltűnőbb jellemvonása két véglet: a majdnem abszolút nyugalom és a viharzó lélek-állapot, mint a szenvedély, a harag, a felindulás legmagasabb foka.”), és VOINOVICH GÉZÁTÓL *Petőfi magyarsága címmel* („Addig az irodalomban mint a közéletben, a nemesség uralkodott. A történelmi nevek közé egyszerre odatoppan a szerelmes kisbéres, a búsuló juhász, a vágató betyár. A nép és egész élete költőivé válik Petőfinél; az egyszerű szivekben szép érzésekre talál, mint aki aranyat mos a fövenyből.”).

²¹ FERENCZI Z.: i. m.

nia kell. Ha a legfőbb jó a szabadság, akkor a legnagyobb rossz a zsarnokság, és ennek képviselője a királyság. Ebből már egyenesen következik, hogy Petőfi csak azért volt királyellenes, mert a boldogságra való törekvést csak a zsarnokságnak e megvalósulása akadályozhatta meg. Mivel a szabadság megvalósulásának egyetlen feltétele a reszpublika, Petőfi republikánus lett, és mivel reszpublikát csak harccal lehet megteremteni, forradalmat kívánt, „természetesen ő sem magáért a forradalomért, hanem mert ez másként nem megy”. A forradalom megváltó erejében hitt, és ebben a hitében csak a biblia, az istenhit támogathatta. Íme egy újabb kézenfekvő bizonyíték Petőfi istenhitéről. Petőfi hitt az isteni ítéletben, amely a zsarnokság ellen, a szabadságért küzdők érdekében, és a szabadság győzelme által a boldogság megvalósulásáért fog dönteni.

Ferenczi végső következtetése az, hogy Petőfi

„elméletében mindenestre fő a szabadság; de siessünk megjegyezni, hogy ő szabadság alatt éppen úgy, mint azok az idők, főképpen az egyenlőséget értette. Egyenlőség! ez a fő. De ő ezt sohasem értette másképpen, mint az anyagi jóllét bizonyos fokára, s szellemi javak birtokára, a jogra és hazafias kötelességekre s ebben meg leljük gondolataink sarkpontját. Mondhatni minden ebből következik nála s ennek rendíthetetlen híve maradt csalódásai ellenére is.”²²

Egy másik írásában Ferenczi megismétli ugyanezeket a tételeit,²³ egyetlen új gondolattal egészíti csak ki azokat. Erőteljesen tiltakozik ama felfogások ellen, amelyek Petőfiben a szocialistát, a világpolgárt keresik. Petőfi a világtörténelmet főleg a francia történelmen keresztül tanulmányozta. Ebből megértette, hogy a forradalom eszméi nemcsak nálunk, más országokban sem „nyertek életet”. Tehát nemcsak nálunk van rabság, hanem másutt is, mivel világrabság van, a világszabadságra kell törekedni. Ferenczi azt hangsúlyozta, hogy küzdeni kell minden olyan téves elmélet ellen, amely ezeknek a tételek-

²² Uo.

²³ FERENCZI Z.: *Petőfi szabadság eszméi* — Petőfi könyv 1923.

nek alapján Petőfiből a munkás-nemzetköziség új hirdetőjét akarja megformálni. Bár a szocialista tanok a negyvenes években már virágkorukat élték, Petőfi csak hallomásból ismerte ezeket, hiszen egyetlen egyszer sem használta a szocializmus szót.

Ferenczinek ezek a kiegészítő gondolatai a hivatalos, és Berzeviczynél oly pontosan megfogalmazott törekvésekhez való felzárkózást mutatják. Az iskolamester teljesítette osztálykötelezettségét.

RÉVAI JÓZSEF JEGYZETEI
HORVÁTH JÁNOS: *PETŐFI SÁNDOR* CÍMŰ
MONOGRÁFIÁJÁHOZ

Révai József hagyatékának rendezése során derült ki, hogy Révainak a későbbi tanulmányokat, beszédeket előkészítő, a „szakirodalmat” feldolgozó kéziratos jegyzetei a politikusi-tudósi életrajz egyediségén jóval túlmutató érvennyel rendelkeznek: gondolati-esztétikai-közéleti vonatkozásaik, tartalmi gazdagságuk a nyilvánosságra hozást sürgeti. Nem utolsó sorban azért is, hogy — Révai gondolkodásának, belső vívódásainak dokumentálásán keresztül — a magyar marxista irodalomtörténeti és esztétikai eszmélkedés folytonosságára és fordulataira, tragikus ellentmondásaira és dialektikus, előremutató fejlődésére felhívjuk a figyelmet. Hiszen Révai egész pályájának ez a tendencia adja vezérfonalát. Olyan értelemben is, hogy az 1948–1955 közötti szakasz súlyos felelősséget hordozó művelődéspolitikai tévedései mélyén is ott kell látnunk termékeny, alkotó marxista gondolkodásának búvópatakját, hiszen éppen ez a búvópatak jut felszínre — a történelmi és egyéni pokoljárás tükröződéseként — az 1955-től intenzívvé váló eszmélkedésben *József Attila* körül. Az 1956 korányári és az 1958-as József Attila-tanulmányok előmunkálataiként számon tartható jegyzetek legértékesebb része már megjelent, F. Majlát Augusztá adta közre Bodnár György bevezetésével (Kritika, 1969/8. sz.).

Az alábbiakban Révai 1946-ban készült *Petőfi*-jegyzeteit adjuk közre. A kiadás alapja az MTA kézirattárában őrzött Révai-hagyaték egyik kockás fedelű spirálfüzete. A jegyzetek az 1946 márciusi híres Petőfi-előadás után keletkeztek, maga Révai is hivatkozik előadásának egyik passzusára a *János vitéz* kapcsán. A füzet belső borítójára írott 1946-os évszám viszont

biztos időpontmeghatározást tesz lehetővé. Így a füzet előkészület volt a későbbre tervezett, alaposabb Petőfi-munkálatokhoz, amelyekből csak a két 1948-as írás valósult meg. A füzet 52 számozott és 8 számozatlan, kézírással teleírt lapot tartalmaz. A számozott lapokon Révai Horváth János: *Petőfi Sándor* c. monográfiáját (Bp. 1922.; 1926².) jegyzeteli ki, s hozzá olvasva a verseket, rendkívül tartalmas, vitatkozó, továbbgondoló megjegyzéseket vet papírra, sokszor — bár következetlenül — []-ben. A számozatlan lapokon, melyek egyrészt a füzet elején, másrészt a Horváth-jegyzetek közé ékelődve, azokat megszakítva helyezkednek el, a Petőfi-filológia legfontosabb műveinek felsorolása található „elolvasni!”-értelemben, valamint Ferenczi Zoltán életrajzának elsősorban az adatok szempontjából való kijegyzetelése (itt tehát értékes Révai-glosszák, megjegyzések nem találhatók). Szövegközlésünk a Horváth-monográfia jegyzetelését adja közre teljes terjedelemben.

Szólni kell — ha mégoly röviden is — a jegyzetek tartalmi gazdagságáról, jelentőségéről a Révai-életmű s általában a marxista Petőfi-kép alakulása szempontjából. Hiszen ha van a magyar irodalomnak olyan életműve, amelynek tudata érzékeny a történelmi-társadalmi, sőt az aktuális politikai élet fejlődésére, változásaira, akkor ez Petőfié. S ezt semmiképpen sem szabad cinikusan értékelni, valamiféle szcientista-filológizáló áltudományosság elefántcsonttornyából — mint ahogy erre, sajnos, régebben is, ma is sokakban van hajlandóság. A *közéleti indítékoktól* minden haladó társadalmi rendszerben (s leginkább a szocializmusban) a *tudományos objektivitás* gazdagodása, s nem szegényedése származik, amikor viszont az aktuális politikai események és igények torzítóan befolyásolják a tudományos képet, akkor ez magának a politikának a bűne: nem a politikai, közéleti szféra „státusz-jellegéből”, „mint olyan”-voltából, hanem *konkrét* eltorzulásából származik.

Bizonyítja ezt Révai Petőfi-képének alakulása is. Részletesen szólni erről itt lehetetlen és felesleges is, csak Pándi Pál

két idevágó tanulmányára utalunk: *Petőfi-képünkéről* című, 1958-as írása újra megjelent a *Kritikus ponton* c. tanulmánykötetben (Bp. 1972.), Révai József *Petőfi-képéhez* című tanulmányát a *Párttörténeti Közlemények* 1972/2. száma közli. Annyit azonban ehelyütt is meg kell említeni a fenti gondolat illusztrálásaként, hogy a magyar marxista irodalomkritikát, a tudományos Petőfi-kép formálódását döntő módon serkentette az, hogy az 1940-es évek második felében a népi demokrácia társadalmi-politikai küzdelmeivel párhuzamosan (áttételesen azt segítve, de következményeként is) előtérbe került a Petőfi-kérdés. Nemcsak a centenáriumi ünnepek, hanem egy egész — az alapvető történelmi alternatívák között döntést hozó — periódus tükraként, hiszen — Révai megfogalmazását múlt időbe téve —: „a magyar demokrácia kereste őseit”.

A későbbi torzulásoknak, a Petőfi-eszmény hamis normává emelkedésének s ezzel párhuzamosan József Attila háttérbe szorulásának nem Révai 1946–48-as (lényegében helyes *konceptiójú*) tanulmányai az előrejelzői, az „okai”, még akkor sem, ha később maga Révai is vezető exponense volt (olykor Petőfire célzó megjegyzéseiben is) a dogmatikus szűkítésnek. Ahogy Pándi Pál megfogalmazta tanulmányában:

„... a szellemi élet káros centralizmusa következtében az ő Petőfi-tanulmánya valósággal törvényté merevedett, gondolatmenetének hangsúly-megoszlása — amelyben a felszabadulás utáni esztendőök történelmi aktualitásai tükröződtek — receptté vált, szuggesztív megfogalmazásai a sok ismétlés következtében elvesztették eredeti vonzerejüket, s a szellemi centralizmus légkörében nem igen nyíltott lehetőség arra, hogy a tanulmány vitatható pontjai körül egészséges viták bontakozzanak ki. S ha ehhez még hozzátesszük, hogy Révai Petőfi-felfogását is az 1948-at követő évek erősödően dogmatikus szellemén szűrtük át, akkor világosabbá válik a Petőfi-kép elferdülésének mechanizmusa”. (Id. kötet 23.)

Különösen értékesek a dogmatizmus előtti és az 1948 utáni periódus irodalomszemléleti különbségének érzékeltetése szempontjából az alább közölt 1946-os Révai-jegyzetek. Hiszen

nemcsak azt mutatják, hogy milyen alapos műhelymunkával készült Révai a későbbi, tervezett Petőfi-tanulmányokra. A Horváth-idézetek kiválasztása, a töprengő kérdések, a felkiáltójeles megjegyzések, a hosszabb elvi fejtegetések, a töredékes glosszák fésületlenségükben is a tudós közéleti férfiú intenzív gondolkodásmódjára, a marxista kritikai műhely izgalmas belső pillanataira utalnak. Sőt: a közélet és magánélet, a politikum és líra viszonyát, széttéphetetlen egységét boncolgató Révai glosszáiból letagadhatatlanul kiérezhető *a személyiség, a kommunista politikus és tudós „szubjektív lírája”* is — nem kevés etikai értéket hagyományozva ezzel a mának:

„Szerelem és politika összefüggése. Véletlen-e, hogy Adynál és Petőfinél a kettő együtt szerepel? Hogy függ össze a kettő a lélekben, az életérzésben? Nem volna-e száraz, kiaszott Ady és Petőfi egész politikai költészete szerelmi lírájuk nélkül? Egyéni teljességre törekvés nélkül a politikai harcban való részvétel nem ér semmit. Az ember „önzésből” is rajong a szabadságért: saját lényét akarja gazdagabbá, szebbé, stb. stb. tenni azzal, hogy az egész életét széppé teszi. Ezért hajlamos a szerelem-líra és a politikai líra párosulni.”

„Petőfi szerelmi hangulatai, privát-érzelmei, érzelmi gazdagsága azt bizonyítják, hogy a közélet harcaiban álló ember éri el csak az igazi belső gazdagságot, anélkül, hogy érzelmei ellentmondának egymásnak.”

De még egy szempontból fontosak e jegyzetek. Számos olyan kitűnő, Horváth János ösztönözte, de eredeti alapgondolat, esztétikai megfigyelés, mikroműelemzés található bennük, melyek a korábbi előadásban és a későbbi tanulmányokban (lásd: Révai József: *Válogatott irodalmi tanulmányok*. Szerkesztette és a jegyzeteket írta F. Majlát Auguszt. Bp. 1968². 219—52.), elsősorban azok rövideége, a politikai-eszmei szempontok elsődleges szükségességű, de az összképet mégsem torzító — hangsúlyozása miatt nem nyertek kibontást, kifejtést. Végigkísérhető mindenekelőtt az alábbi jegyzetekben a marxista gondolkodó tisztelettől áthatott, rokonszenvesen megértő s egyúttal éles vitája a legnagyobb magyar polgári irodalomtudós, Horváth János egész koncepciójával, főleg

pedig a szerepjátás-elmélettel. Szembetűnő, hogy Révai e jegyzetekben még *együtt gondolkodik Petőfiről, Adyról és József Attiláról*, nemcsak a forradalmiság elvontan értékelő tendenciája íratja le vele együtt e neveket, hanem számos izgalmas esztétikai, sőt forma-probléma is anélkül, hogy Petőfi stílusnormává állításának veszélye megkísértené.

Különösen izgalmasak a költői személyiség és a politika, a líra és a közélet viszonyát boncolgató felismerések, s mindenekelőtt a művészi világtkép totalitásának hangsúlyozása. S hasonlóképpen: a polgári forradalom illúzióinak és kiábrándultságainak, jellegzetes „társadalompszichológiai” velejáróinak a művészi tükröződését elemző passzusok (nem hallgatva el Petőfi számos politikai versének gyengeségét sem).

Például: „Mi teszi költészetté a politikai költészetet a közvetlen cselekvés korában? Vagy a politikai szenvedély milyen lírai ihletet tud ilyenkor adni, ami több és más, mint a politikai? A forradalom *előtt* a napi politika eszmei kísérőzenéje a politikai líra, tehát van bizonyos distancia a tárggyal szemben. . . — a forradalom *alatt* azonban ezt a distanciát lehetetlen betartani: amikor a fegyverzajnál tartunk, nem lehet a szabadságról általában ódákat írni. De a konkrétválas *közben* is valami költői, lírai distancia kell, hogy maradjon. Mi ez? Az új distanciát az adja, hogy a költő a legbaloldali, radikális, előrehajt. Mérsékelt programú politikai költészet: lehetetlen! Ez a radikalizmus kapcsolja össze a költői ihletet (és az eszmét) a napi eseménnyel, ez teszi lehetővé, hogy a költő a napi cseményhez szóljon, de költői, eszmei, ihletett általánosságban.”

Vitathatóságukban lekerekítettségükben is termékenyek, ösztönzőek Révai megjegyzései. Megemlíti még a népiességről, a romantikáról és a realizmusról, a dekadens és irónikus pesszimizmusról, az allegorizáló verstípusról, a pátosz fajtáiról és esztétikai problémáiról szóló glosszákat, valamint a nemzeti-ségi probléma és Petőfi viszonyára célzó, s a kérdés 1946-os akusztikájára is ügyelő megjegyzést, stb. Nem egy sematizált, hanem egy *történelmileg-esztétikailag teljes* Petőfi-kép alapvonalai és lehetőségei vannak jelen e — persze korhoz kötött — füzetben, egy olyan képé, mely még a dogmatizmus előtti

időszak három hosszabb Petőfi-írásában sincs olyan sokrétűen felvázolva, amennyire e jegyzetek belső tágassága nyúlik. Az 1946-os jegyzetek esztétikai-történelmi gondolatisága szinte előre jelzi azokat a legfontosabb Petőfi-problémákat, amelyeknek kidolgozása, megoldása éppen a leegyszerűsített Petőfi-képpel s a Révaival való vita nyomán is — mintegy 10 évvel később kezdődött meg. Az ötvenes évek sematikus Petőfijéhez képest feltűnően egy árnyalt költői személyiség áll már itt előttünk. Az a Petőfi, akinek *dacos, önérzetes, öntudatos, forradalmi „mégis”- és „tölgy”-magatartása* — Révai centrális gondolataként — egyszerre utal a lírai világkép forradalmi lényegű társadalmi-történelmi és hitelesítő erejű szubjektív erővonalaira, ezek széttéphetetlenségére. Az egész Petőfi—Ady—József Attila-fejlődésvonal ebben az értelmezésben valóban árnyaltabb és egyúttal markánsabb a Révaitól eddig ismertnél, olyan, amelynek részletes kibontására csak a hatvanas években került sor marxista irodalomtudományunkban.

A szövegközlés technikai sajátosságairól a következőket kell előre jeleznünk. A könnyebb kezelhetőség, olvashatóság érdekében a kéziratos jegyzetelés sokszor kusza formáját ésszerűen tagoltuk, elrendeztük, felbontottuk; megtartva persze a logikai-jegyzetelési sorrendet, sőt ahol lehetett, a verselemzések kéthasábos formáját is. Bizonyos jelölési egyeztetést is bevezettünk, például a szövegszerűen idézett versek címeinek egységes kurziválását, a Horváth-monográfia lapszámaira való zárójeles hivatkozást, a rövidítések feloldását stb. Teljes sorszámlétszámban közöljük a Horváth-monográfiából vett idézeteket, valamint az ugyaninnen származó, de nem szó szerint idézett filológiai vagy tartalmi passzusokat. Keskenyebb sorszámlétszámmal adjuk Révai értékelő-vitakozó megjegyzéseit, elméleti betoldásait, glosszáit, versértelmezéseit stb., melyek egy része — nagyon következtelenül — []-ben van. Persze a két közléstípus ily mereven és önkényesen alig elválasztható, hiszen igen gyakori az „átmenet”. A verscímet, a Horváth-könyvből, illetve Petőfi verseiből vett idézeteket az eredeti

szerint helyesbítettük, Révai elírásait kijavítottuk. (A versek helyesírásában Petőfi Sándor összes költeményeinek 1951-es, kritikai kiadását követtük; a prózai szövegnél ellenben korszerű, mai helyesírást alkalmaztunk — a Horváthtól vett idézeteknél csakúgy, mint Révainál.) Viszont nem helyesbítettünk semmiféle, a Petőfi-filológia által újabban tisztázott, módosított adatot, megállapítást, amelyek tehát Révainál is meghaladottnak tekinthetők. Található a füzetben néhány — keresztező irányú — oldalszám-utalás a jegyzetek más részeire, lapjaira, melyekkel Révai — munkája közben — összekapcsolta a főbb gondolatokat. Ezeket a hivatkozásokat — át-téve a nyomdai közlés lapszámaira — megkülönböztetendő a Horváth-könyv lapszám-hivatkozásaitól: [Vö. 25. old.] formában jelöljük.

A Révai-jegyzeteket sajtó alá rendezte:

AGÁRDI PÉTER—F. MAJLÁT AUGUSZTA

30–40-es évek lírájának précieux-stílusa: Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty — átszűrve Bajzán — almanach-líra. „... mindaz, amivel a nyelvújítás és az idegen versidom a magyar költői nyelvet eltávolíthatta az élet beszédétől: diadalát üli a kezdő Petőfi kifejezéskincsén. . .” (10.)

[Nyelvújítás, mint eltávolodás a néptől, és egyszersmind: irodalmi nyelv teremtése, tehát: *polgári-intellektuel* nyelv, *nemzeti nyelv*.]

Első genrekép: Kuruttyó (1841). Első népdal: Erdő szélén (1841) + Fürge méh (1841). De idetartoznak: Vándordalok, Vendég. Kölcsey módjára az „Ideálért” rajong (1842), de amint kimondja: „Képzetem-varázsalakja! / Tűnj egedbe, tűnj tova; / Való kell a föld fiának, / S költő — nem a föld fia?” (Pápa, 1842: *Ideál és való*.) (16.) *Epigrammatikus dal*: egy élmény + egy kiegészítő gondolat a dal. (*Vándordalok*, 1841.)

Boldogtalan fiú te!
Mely tégedet lever,
Nem válladon, . . . szivedben
Az óriás teher.

Népdal: A dalkezdlet közvetlensége, olvasóra nem hederítés — helyzetet, minden tájékoztatást figyelmen kívül hagyó közvetlenség. Népdal: életszerű, irodalmon kívüli. (17.) Helyzetdal, melyben a költő népi alak szerepében szól.

(16.) *Lírai invenció*: élményt költői egésszé alakítás képessége.

(25.) Stílrealizmus kontra stílromantika, amikor a gondolat, a lírai élmény van előbb és szabályozza a kifejezést. Horváth szerint Petőfi azzal csinál fordulatot a magyar költői stíln, hogy a stílrealizmust diadalra juttatta. Horváth szerint Kölcsey és Vörösmarty hatott leginkább Petőfire, őket utánozta leginkább. De eredetisége kifejezésre jut: a lírai invenció készségében; művészi alakító képességében (ép-érzékében a dal iránt), a stílrealizmusra való hajlamban!

(29.) „A lírai szerepjátszás kora” 1842–1844: ezzel magyarázza

Horváth Petőfi egész korszakát és jellemének egyik döntő részét. Ez nem igaz!

„Az ő önérzete nem a magányos emberé, ki értéke belső tudatában bölcs mosollyal nézi a világ balgaságait; hanem a szónoké, a színészé, a közéleti szereplőé, a tömeg szemeláttára cselekvőé, ki tapst, hatást, elragadtatást: nyilvános bizonyítványt vár önérzete igazságáról.” (29.)

[De akkor az egész meggyőződés elcsikkad. Republikánizmussal nem kaphatott „elragadtatást” stb. És ha ez a jellemvonása általános, miért nem játszik „szerepet” később is? Illetőleg: ebből a felfogásból az következik, hogy forradalmisága is „szerepjátás”. Döntő feladat Horváth magyarázata helyett más magyarázatot találni arra a korszakára, melyben élményanyaga és lírája nem egyeznek.] Nem a „nyilvános szereplés vágya” a kulcsa költői jellemének, hanem a *hatás* vágya, a változtatás vágya! [Vö. 238. old.]

(30.) „Ez a nyilvánosság előtt cselekvő, *szereplő* hajlam: lírai egyéniségének legáltalánosabban jellemző bélyege, mely attól a perctől kezdve, mihelyt saját hangját csak próbálgatja is, egészen forradalomkori költészetéig, tehát az utolsó percig, folyvást szembeütünk.”

(32.) Horváth összekever kétféle színészkedést: a *leplezést*, ti. a nyomor, kinasztottság, szenvedés stb. leplezését zordsággal vagy humorral és a vágyat a nyilvánosságra! A leplezés épp ellenkezője a nyilvánosságra vágyásnak: elbújás.

Horváth ezzel enyhíti: „... ez nem csupa hatáskeresés, nem közönséges feltűnési vágy, hanem türelmetlen hajtóerő, a kifejlés belső ösztöne. . .” (35.) „... a mimikus játék egyúttal költői egyéniségének első eredeti formája.”

1844-ben kerül állandóan Pestre: ebben az évben 123 verse jelenik meg. (1842-ben: 13, 1843-ban: 32.)

Két első nagy *szülőföld*-költeménye: Hazámban (1842), Távolból (1843).

[A haza itt még: szülőföld + édesanya + elszakadás keserve és a visszatérés öröme. A „nagy világ” mint ellentét: szintén Magyarország. A haza és a nép itt még nem korrelát, egymást gazdagító fogalmak; ezért: „haza” nem köz, csak egyéni fogalom.]

Horváth így kommentálja e két verset: „A gyermek Petőfi legnagyobb élménye: a meleg, védett otthonból való fájdalmas kiszakadása, a szerető anyai karból az élet korai ridegségébe kinasztatása lett tehát lantjának első, valóban egyéni ihletője.” (39.)

(40.) „Önarckép”-költemények: szaporodnak a nyilvánosság elé lépéssel.

[Ez igaz. Petőfi az első lírikus, akinél az *Én* döntő élmény, akinél önnön sorsa, élményei stb. össznemzeti, általános jelentőségűek. Miért? Két kérdés merül fel:

1. hogyan lett a szubjektum, az én ilyen fontossá;
2. mely élmények avatták ezt az én-t nemzeti típusá?

De Petőfi én-je: nem izolált, magányos én. Én = kiszakadt a rendiségből; nem az eddigi „nemzet” nevében beszél, hanem a maga nevében; de egyben a rendiségen kívüli nemzet (nép) magára ismer Petőfi új, szubjektív élményeiben.]

Két verse 1843-ból: *Én* ; *Megúnt rabság*: igazi önarcképek:

Mint a róna, hol születtem,
Lelkem útja tetteimben
Egyenes!
Szavaimmal egy az érzet,
Célra jutni álbeszédet
Tétovázva nem keres.

Féktelen, szilaj volt
Lelkem, mint a tűz,
Melyet a szél meggyúlt
Háztetőkön űz;

És lettem szelíd láng,
Mín melegszenek
Őszi estén békés
Pásztoremberek.

[*Problémák* : *Én*, de ugyanakkor a világ tárgyias látása = a természetet átlelkesíti, de nem mitologizálja.

Pesszimizmusa miből ered és miben különbözik a modernitól?

A dal miért lehetetlen ma? A dal pl. Kölcseynél és Petőfinél.

A népiesség: nemzeti. „Felemelni a népit”, de hová? Ez az egész „felemelni”: hamis! A népiesség fokozatai, fejlődése. A népiesség nyomai szerelni stb. költészetében. A népiesség: egységes egész költészetében, nemcsak a politikáiban.]

1842–43-ban: az „őszinte Petőfi” = Hazám; Távolból; Én; Megúnt rabság. Ezen kívül van a „szerepjátszó Petőfi”, akinél a lírai és a tárgyi igazság közt ellentmondás van.

1843: *Halálvágy-lira* : Élő halott; Halálvágy; Temetőben; Könnyeim. (A Felhők előfutárja) = A karthausi hatása + Byron. Ehhez járulnak a korai népdalok, halálvágy-motívummal: 1843-ból : Síkos a hó, szalad a szán; Keresztúton állok; Kis furulyám szomorúfűz ága; Temetésre szól az ének; Hej nekem hát vigasztalást mi sem ad;

1844-ből: Boldogtalan voltam; Gyöngye vagyok; Mi nagyobb a nagy Szentgellérthegegnél. . .

Bordalok és halálvdgy-líra összefüggése:

Bordalok 42-ből: *A borozó; Felkészöntés;* 43-ból: *Dinom-dánom.*

Egykor majd borocská mellől
A halál ha úzni jó:
Még egy korty — s nevetve dőlök
Jégöledbe, temetől

Éljen a szív biztató vezére,
A varázsdalt pengető remény;
Éljen a menny, a pokol és minden,
Minden éljen. . . oh csak vesszek én!

[Vö. 240. old.]

Bordalok és haza: Eger mellett, Egri hangok.

A bordalok kicsapongása = nincs helyem az életben; halál!

De a halál nem az élet igazi semmiségéből származik: hanem egyszerű meghosszabbítása annak, hogy a cselekvő embernek nincs helye az életben. Az életkedv túlbősége, kicsurranása ez. Vö. Jókai, Ferenczi: „férfiassággal kérkedő vonás” = rokonok a csatadalokkal.

1842–43-ban még kevés az olyan vers, melyek az ál-Petőfit mutatják. Később fejlődik ez ki és egyúttal végbemegy a „kedélyszín” változása: a sötét, panaszos versek helyett az életkedv versei.

Petőfi „halálversei” részben sokkal „igazibb” halálról szólnak, fizikai halálról — részben sokkal kevésbé komolyan gondolják, mint a romantikus halálvdgy költői.

A Petőfi-probléma: líra — realizmus — népiesség.

★

1844-ben bordalai elszaporodásának — Horváth szerint — Béranger is oka, akit Debrecenben ismert meg.

(50.) A bordalokban a szerepjátszás alapján genréképek lesznek: Meredek a pincegádor; Szomjas ember tűnődése.

(53.) „A költőtől a színész felé, az egyéni, közvetlen megnyilatkozástól a szerepjátszás felé halad átalakulása e három év alatt (1842–1844)”

Csak Horváth elfelejti Az alföldet; A magyar nemest; Honfidalt; A külföld magyarjaihoz-t; Mért nem születtem ezer év előtt? stb. Ez mind szintén 1844-es vers, és hol itt a „szerepjátszás”?

Viszont Horváth is meglátja, hogy a „részvételen, látszólagos közönyből klasszikus lírai tárgyilagosság, vagy tiszta humor; a színészkedő játékból tréfás ön-genrékép; a sürgős modorú ötletes felszínességből fesztelen természetesség lesz”. Pl. a Füstbe ment terv = objektivitás;

Egy telem Debrecenben: genre; Szülőimhez; Ebéd után: ön-genre. Horváth látja, hogy: „Felszínes, hányaveti modora, amellyel kis és nagy dolgokat, másokat és önmagát elintézi: ha jól alá nézünk, csak túlzó, s nem mindig időszerű formája annak, ami kifejezésében hovatovább mint legigazibb egyéni tulajdonsága tűnik fel: magát soha nem feszélyező természetességének.” (54.)

[Petőfi „naivitása”, természetessége és ennek dialektikája! Az élet realitásában való gyönyörködés vagy szomorkodás — a részletekben az egészet látni-tudás: belemerülés a valóságba: ez az új benne — és ez honnét származik? A világot még nem érzi rossznak, idegennek — nincs benne magányosság-érzés. És ami annak látszik, sem *modern* magányosság!]

Genreképek : 1841: Kuruttyó; 1842: Furcsa történet; 1843: Lopott ló; Kördal; Szeget szeggel.

[Honnan cred Petőfi hajlama a félszeg, különöc típusok meglátására? És a humor, mellyel őket ábrázolja? Ezek mind népi alakok, de elferdült, kirívó, komikus típusok, melyekkel az életnek ferde, komikus oldalait akarja hangsúlyozni. A nemesi komikum később jön — ez már érthető. De a genre-típusok komikuma: a nyárspolgáriság komikuma. (?) Irónia ez à la Heine? Igen is, nem is. Petőfi iróniájában a valóságon való öröm is benne van, nem ellenséges, elítélendő realitást gúnyol ki: ez nem szatirikus irónia.] [Vö. 238, 241. old.]

(57.) Genre-típusai: iszákos ember, papucshős, megcsalt, féltékeny férj, betyár, cigány, jámbor falusiak, üresszebb emberek, kik arszlánkodnak.

(58.) „Legjellemzőbb s a magyar irodalmi előzményekhez képest legújabb előadási formája: a játszatás. A költő teljesen eltűnik; maga a bemutatandó típus áll ki s szólal meg minden teketória nélkül.” A drámaiság a genreképben: a cselekvő személy monologizál — a költő nem szerepel. De másrészt a költő rajta keresztül játssza szerepét. A genrekép költői elődjai: Vörösmarty, Kölcsey, Bajza helyzetdalai. De a helyzetdalban: a költő súg az alaknak, a genreképben: a költő eljátssza az alakot.

[Petőfi hetykesége: egy fajtája a plebejus öntudatnak, kirakatba rakja a nincstelenségét, nem búsul rajta, fütyül rá. Van benne valami humoros dac, csakazértis kihívás: egy fajtája az épater le bourgeois-nak.] Pl. *Ha* (1844):

Ha a nadrágom alja, térde
Nem volna oly nagyon megsértve:
Én volnék a derék legény!
Arszlánnak is beilleném.

A deklasszáltág önérzete szól belőle? Pl. *A csavargó*:

Csavargónak születtem,
Csavargó vagyok én.

Típust alkot, vagy magáról beszél?
A deklasszált típusokat gúnyolja ki a genre-képekben:
Pinty úrfi. Innen egy lépés: a nemes kigúnyolása!

És ilyen ő tetőtől talpig,
Tökéletes képmása ez;
Magának és kedves honának
Roppant becsületet szerez.

Pál mester (deklasszált).

1844-es genreképek: A csaplárné a betyárt szerette; }
Megy a juhász a számaron. } = „Néprománc”

(63.) Népdalköltészete 1844-ben virágzik leginkább.

1841: 2 népdal, 1842: 3, 1843: 15, 1844: 30 + 3 „néprománc”.

A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljen, ha jön a szép kikelet;
Kikelet a lány, virág a szerelem,
Kikeletre virítani kénytelen.

...

Ragyogj reám, boldogságom csillaga!
Hogy ne legyen életem bús éjszaka;
Szeress engem, szívem gyöngye, ha lehet,
Hogy az isten áldja meg a lelkedet.

[A szűzi, friss, hamvas, tiszta naivitás igézi itt meg az embert. Petőfit olvasva egy bizonyos nosztalgia vesz rajtunk erőt: à la vissza a természetbe, vissza a magányosság — dekadens — városi lírájából a természetes szépséghez és a szép természetességhez. A friss, természetes cinber lírája a Petőfié: nem a magányos emberé. A „szerepjátás” verseit is így kell felfogni, hetyke, kihívó vidámság! Kérdés: hetykeség — humor — halálvágy közös gyökere mi?]

Nem megyek én innen sehova. . .

...
Nagyon kedves nekem ez a hely;
Elmegy majd a tavasz, menjen el,
Elmehet a nap, a csillagok. . .
De én nem mék, én itt maradok.

Angyalian szép ez a durcás és
egyben melankólikus sóhaj.

Kriza János stb. „Zsebkönyve”; „Remény” = erdélyi népies írók csoportja. Kriza 1842-ben bocsájt ki előfizetési ívet a „Vadrózsák”-ra.

Népdal Petőfinél: a paraszthoz fordulás. Első formája a város és a falu szövetségének. A romantikus népdal: a falu a forradalom ellen — az új népdal: a falu bevonása a nemzetbe.

1844-ben Erdélyi felhívása a népdalgyűjtésről. *Akadémia népdalgyűjtése*: „Oly népdalgyűjteményt. . . , mely az életben levőket (ti. dalokat) valamivel nemesebb és csinosabb formában adva, az ízlésnek az alnép közt terjesztésére hathasson.” Kisfaludy Társaság népdalgyűjtése: „a népmondákat és dalokat úgy gyűjteni, mint azok jellemző valóságukban élnek, s így inkább azokat a művelt olvasóval ismertetni, mint a népek visszaadni”. (69.)

Béranger a népiességről: Összes művei előszavában: „A nép az én múzsám”, a dal „a népi érzelmek kifejezése. . . , a népért kell művelni az irodalmat”, „mikor népet mondok, a tömeget értem, az alsó népet, ha úgy tetszik”.

[A dal, mint forma: megnézni Goethénél, Heinénél, Béranger-nál, esetleg Nyekraszovnál!!]

Népdal: érzés és kifejezés *naivsága* — ez vonzotta Kölcseyt, Bajzát. (71.) Vörösmarty belevitte a népdalba „gyengéd humorát és tündéri játékságát”, Kölcsey „a nemesen érzelmes epedést”.

1843-as népdalai szinte mind genreképek, az 1844-esekből is sok. 1843: Érik a gabona; Ki vagyok én, nem mondom meg; A szerelem, a szerelem; Kis furulyám szomorúfűz ága. 1844: Pusztán születtem; Nem ver meg engem az isten; Az én torkom álló malom; Hírös város az aafődön Kecskemét stb.

A népdaltípusok ugyanazok, mint a genreképekben: szegény legény, borívó, papucshős, katona, szerelmes.

(73.) „Mind e genredalok tehát éppen abban különböznek mind az igazi népdaloktól, mind elődei . . . népdal-utánzataitól, hogy van bennök objektív életigazság is, de van költői egyéniség is, mely bizonyos fiktív életföltételekbe képzelettel, s azoktól életszerűvé színeztetve fejt ki önmagát.” Ez a körülmény, hogy ti. a költő részt vesz a genre-alak ábrázolásában, cselekvésében, különbözteti meg az irodalmi népdalt a népdaltól.”

(75.) „Megvan benne az igazi jó népdal tárgyi igazsága: a dal és alanya jellemző összhangja; de megvan benne s esztétikai értékkel van meg az a ténybeli igazság is, hogy ezt a népdalt nem a nép, hanem egy művelt író költötte, megvan abban a benső lelki közösség, mellyel a költő egyénisége vesz részt líráilag a más ember dalában.”

Másik népdaltípus, amikor saját magát genreszerűsíti, naívvá stilizálja: Hortobágyi korcsmárosné; Lánggal égő teremtette (1843); De már nem tudom, mit csinájak; Mondom, ne ingerkedjetelem velem.

(77.) A népdal két véglete: genrekép — önarckép dalban. A többiben költő és genre-típus egymásba olvadnak. „Típusjellemük annyira kitágult, egyéni származásuk pedig annyira rejtett maradt, hogy bárki részére egyéniek lehetnek.”

[A naivitás feltétele: az érzelmek bizonyos primitív általánossága, az egyéniességen inuencisége. Banalitás és naivitás határa hol van?]

(78.) „Tiszta népdal” vagy „magyar műdal” az a dal, mely nem genredal, de nem is önarckép — a genre-típus itt maga a nép, személytelenül — a szubjektivitás pedig oly általánossá lesz, hogy mindenkire illik. Ez a dal mosza el leginkább a különbséget népi és irodalmi líra között. Régi típusú; utánzó népdalok.

[A népdal nagy, általános, mindenki által használható érzelem-típusokat ad: kollektív érzelmeket, úgy mint pl. szerelmi levelező; de ezek az érzelem-típusok igaziak, érvényesek, igazi húrokat pendítenek meg mindenkiben: személytelen érzelmek ezek, ősi egyszerűségükben: érzelmi sablonok.] Persze sablon az is, ha az egyénit elcsikkasztja a megszokott forma. [Vö. 235. old.]

(79.) Petőfi és Arany népiességének stílkülönbsége: Petőfi nem részletekben utánozza a népdalt, hanem lelkileg idomul népivé. „Arany népiességében több a művészi megfigyelés és tanulmány, Petőfiében több a zseniális, teremtvé-utánzó ösztön.”

Meltzl Hugó a Petőfi előtti népdalt (a Kisfaludy Károly-félét) „absztrakt vulgarizmus”-nak és „szalon-pórköltészet”-nek hívja. (80.)

(81.) Horváth igen finom megjegyzése, hogy Petőfi 42–43-as verseiben a régi nyelvi köntösben jelenik meg az új tartalom: „A gyökeres természetesség egy finomkodó gyöngédség ruhájában, az élő egyéniség egy általános típus lárvája alatt, a reális érzésmód absztrakt szódivatban.”

(83.) 1844-ben Petőfi költői stílje kitisztul: egyrészt kialakul *műköltői* stílusa: „az irodalmi hagyomány összeegyeztetése az élő nyelv szokásával” (Az alföld; Egressy Gáborhoz; Csokonai; A tintás üveg stb.); másrészt kialakul *népies-naiv* költői stílusa, mely összeegyezteti a műveltek köznyelvét az irodalom alatti néposztályok (főképp a parasztság) nyelvével. Ez összefügg a versformával is. De míg Vörösmarty nyelve a formával változik, Petőfi nyelve ugyanaz az élő nyelv, akár idegen, akár magyar versformáról van szó. „Ez az ő költői stíljének történeti jelentősége: a formákhoz tapadt stíl-sejtelmek felhasználásával az élő, tehát mindenkinek hozzáférhető nyelvyagot tudja egy fentebb s egy naivabb költői stíl hordozójává kiképezni.”

(84.)

(85.) „Így aztán van népiesség nem népi költeményeiben is, de nincs olykor egyáltalán semmi s többnyire csak kevés a kimondottan népdalokban.”

(90.) „*S mi egyéb a dal, mint egyetlen egy (pillanatnyi!) lelki állapotnak természetes, vagyis magát a kifejezés lelki folyamatát is híven tükröző kifejezése?*” — A naiv beszéd nem logikusan, hanem emocionálisan fejezi ki a születésben levő, darabokban előálló gondolatot:

*Katona vagyok én, kiszolgált katona,
Csak káplár sem voltam, mindig közkatona.*

Itt egyrészt darabokban, egymás után tudjuk meg azt, amit úgy is meg lehetne mondani: „Kiszolgált katona voltam”, másrészt minden egyes gondolat-darab egy-egy ütem a magyar versformában.

(95.) „A dal lényege: a lelkiállapotnak a kifejezésre törekvésben rejlő líraisága: a naiv kifejezés lírája.” Vö. 238. old.]

[De hogy születik olyan lelkiállapot, melyet adekvátul csak naivan, tehát dalban lehet kifejezni? Mi kellett hozzá, hogy a modern ember a naivitáshoz érkezze vagy meneküljön?] Más a dalszükséglet Heinénél és más Petőfinél. *Heinénél*: romantika + a romantika ellentmondásának megoldása — a magányos ember otthonra lel az ősi, népi érzelmekben; — *Petőfinél*: a népből jövő költő ősi, népi érzelmekkel fejezi ki „modernségét”.

A népdal-nosztalgia Kisfaludy óta nemcsi közeledés a néphez + az antiforradalmi, idilli néphez, a primitív, együgyű paraszthoz. Ezzel szemben Petőfinél nincs nosztalgia, továbbá ő a népdalt főlemeli magához, ti. a népi forradalmárhoz. A „művelt költő”, aki a népdalt megtölti saját egyéniségével, nem mindegy hogy ki: Petőfi népi egyéniségével tölti meg a népdalt. Vagyis: *a népből lesz nemzet* — nem pedig a népet befogadja a nemzet. „Nemzeti és népi szintézise” a nagy teljesítménye Aranyak és Petőfinek: de miféle nemzeti és miféle népi egyesült itt? A „nemzeti” is a népiből lett előbb; Petőfi egy új „nemzetit” jelent, amivel a népit aztán egyesítette. [Vö. 238. old.]

(96.) Horváth a népdalokról mondja helyesen: „Maga az a tény, hogy valamely ágrólszakadt dalt felkap a közajak, már föltételez benne oly tulajdonságokat, melyek a közízlés kiegyenlítő általánoságának megfelelnek. Oly tulajdonságokat, melyek minden érző ember ajkára alkalomadtán illővé avatják.” [Vö. 234. old.]

[A népdal-nosztalgiában van egy adag Rousseau — viszsza a természethez. Ez Petőfiben nincs! A rousseauizmus két arca: forradalmi + mentőhorgony a jóllakott feudalizmusnak. Magyarországon: nemesi demokratizmus van benne!]

(96.) Horváth szerint három ismérve van a népdalnak: 1. *Személytelenség*; 2. *Igénytelenség*; 3. Ne közönséghez szóljon; ne legyen benne utalás a szerzőre, tehát nem irodalmi; tehát *életszerűség*.

(99.) „A dal egyfelől önkifejezés neki, másrészt azonban mint tipikus kifejezőeszköz, szabályozó erővel hat vissza magára a lelki állapotra.” Petőfire is áll ez: érzi, hogy népdalt ír, tehát magát is beleviszi, de idomul a népdal érzelm- és gondolatformáihoz.

Mik a különbségek a népdal és Petőfi népdalai közt? 1. *A lírai reakció*; primitív emberré teszi magát, s ezzel egy csepp humort visz bele a dalba. 2. *Cselekvőbbek* a dalai, drámaibbak mint a népdalok.

[A népdal is magányt jelent, de ez a magány irodalmon kívülség, nincs közönség. A modern magány egész más.]

3. Petőfi dalai *líraibbak*, mint a népdalok.

★

Tájéleírások.

Az alföldnek két elődje van: Honvágy (1840); Hazámban (1842). (108.) Horváth szerint Petőfi szülőföld-vonzalma nem hazafias, hanem tájleíró-költészetének alapja.

[A kettő nem ellentét: a tájleírásban is van hazafiasság, mint ahogy népdalaiban is van!]

Az alföld persze szintén lírai vers, nem egyszerű tájleírás; és az is igaz, hogy az Alföld, *mint puszta* nem okvetlenül a „szabadság” szimbóluma. Az Alföld nem azért lett szabad emberek harcainak színterévé, mert puszta — hanem, mert itt nem volt német, hanem török; szabad parasztság fejlődött ki stb. Attól, hogy ott szabad emberek laktak, még lehetett volna az Alföld — nem puszta. Mégis, miért szimbóluma Petőfinél épp az Alföld puszta-jellege a szabadságnak? Széles tér, stb.

Bár a csikósok, betyárok stb. is szerepet játszanak: az Alföld szabadabb parasztjai.

Hazafias líra. 1841: Epigramm (Ősi dicsőség; Korcs utódok)

1842: Lehel	}	hagyományos régi honfibus érzésekkel. De egy-egy gyönyörű sorral!
1844: Egri hangok (bordal)		
1844: Részezség a hazáért (bordal)		
1844: Bucsú 1844-től		
1840: A Dráván		
1842: A két vándor		
1842: K. . . Vilmos barátomhoz		
Ezt Horváth lebecsüli! — 1844: A külföld magyarjaihoz		
1844: <i>Honfidal:</i>		

Tied vagyok, tied hazám!
E szív, e lélek. . .

} Kitarulkozó vallomás!

Vagy Batthyányi és Károlyi grófnék :

Nekem nincs semmim, semmim e hazában,
De én egészen az övé vagyok; }

A kirdlyok ellen 1844-ben közvetlenül a Végeyleti dal és V. Ferdinánd után!! Oka Horváth szerint Béranger nyomán a francia forradalom tanulmányozása. Népiessége ezt mondja: „Egy bizonyos fajta népiesség, mely későbbi utódait erősen jellemzi, már ez első, elszigelt versben is ki-kitör. Csakhogy ez nem a művészi igénytelenség népiessége, hanem a forradalmi népszónokok erőteljes durvasága.” (110.) Kétségsbevonja, hogy 44-ből való!

[A nagy politikai szenvedély líraiságát Horváth nem érti! Petőfi politikai verseit is úgy kéne elemezni, mint itt elemezte a népdalokat! Mi bennük a népies, mi bennük az egyéni, a lírai clem, mi bennük a személytelen általános-ság?]

1844: *A nemes! ! — Lant és kard* (Gyönyörű vers!)

Felhős az ég hazámon,
Aligha nem lesz vész;
Csak hadd legyen, nem bánom,
Lelkem reája kész.

Az 1844-es országgyűlés eredménytelenségének reakciója ez, éppúgy, mint a Bucsú 1844-től.

Népies : a népet fűtő, nagy általános érzelmeket kifejező költészet. De a népet a felszabadulás is fűti, nemcsak a szerelem!

A Petőfi-féle nagy politikai versek stílusa:

1. A nagy költemények mélyebb, szélesebb stílusa;

2. Népies realizmus;
3. Politikai szenvedély! — Ez sincs így a népben, mint ahogy a népdalban sincs az a líraiság, amit Petőfi vitt bele!

★

A helység kalapácsa : A dagály ironizálása [Vö. az irónia problémával. 231, 233. old.]

János vitéz: elbeszélő *naivság*.

[De a naivság művészi célzat, tudatosság. [Vö. 235. old.]

Lásd: az én Petőfi-előadásomat a János vitéz „naivságáról”: népi tudatosság, mellyel ura a világnak.]*

(115.) Horváth tiltakozik ellene, hogy „demokrata célzatot” lássanak a János vitézben: „a művészi célzaton kívül más célzat nincs benne” — mondja.

(116.) „Egész pályafutását valami cselekvő, szereplő ösztön irányítja. . .”

[A szereplő és cselekvő egyszerre ugyanaz?? Vö. 228. old.

Más az, aki tetszést vár és az, aki hatni akar és eredményt vár!]

Horváth szerint Petőfi olyan ember volt, akit „jelleme alaptermészete arra utalta, hogy egész életpályája a közönséghez való viszonyításban találja meg értékelő igazolását, mintegy támasztékát.” (117.)

[A *közönség* nem = *közönség*. A cselekvő közéleti ember nem színész!!]

Népiesség kontra irodalmiság: Kazinczy kontra Csokonai.

Kisfaludy Károly — Vörösmarty: A stílreform megáll és újra visszanyúlik a néphez. A népdal irodalmiasítása még nem centrális probléma.

(120.) A népdal irodalmiasítását „csak olyfajta költészet s oly korszak hajthatta végre, melynek egyetemes jellegébe a népköltészet testi-lelki igénytelensége már szégyenkezés és kirívó különködés nélkül, nem alkalmi programként, hanem egy végrehajtott irodalmi fordulat természetes kifolyásaként beleillik.”

[Tehát: *oly kor* kellett, mely a népdal naivitását, mint saját kifejezési formáját elfogadta!!] [Vö. 235. old.]

* Lásd a bevezetőben idézett Révai-kiadás 223.

Miben áll Petőfi irodalomtörténeti újdonsága? „Semmi másban, mint életszerű igazságában.”

1. Kazinczy — Bessenyei előtti „tudattalanul naiv” népszerű irodalom (Orczy stb.).
2. Nyelvújítás: el a naivtól. Felvilágosodás. Polgárosodás. A nyelv finomítása, de az irodalom szalón-irodalommá válik.
3. Kisfaludy Károly — Vörösmarty: a nyelvújítás nyelvét köznyelvvé teszik. Élet és irodalom újra közeledik.
4. Petőfi.

A nyelvújítás Petőfivel megállapodik, nem probléma többé; a probléma a tartalom újsága.

(122.) „Népiesség annyi, mint a magas, abszolút irodalmiságból leereszkedés a néphez; a népnek, vagyis *az irodalmi műveltséggel nem bíró nagy tömegnek is szóhoz juttatása az irodalomban; s annyi, mint a népnek is bevonása az olvasóközönség körébe.*”

[Vagyis: népiesség = a nép számára + a nép törekvéseinek megnyilatkozásaképp, kifejezéseképpen. Tehát nem kiváltságosok nyelvén, csak az ún. műveltek számára. De jellemző Horváth definíciójában, hogy *a nép azonos az irodalmi műveltséggel nem bíró tömeggel.*]

Népiesség, Horváth szerint egy középút megtalálása magas és alacsony műveltség, tudatos művészet és naiv költőiség, irodalom és élet között. (122.)

[Nem helyes! A magas műveltség is lehet népies = a „középút” a két végetet örökkévalóvá teszi. A probléma nálunk komplikálódik később a polgári irodalommal, és azzal, hogy a népiesség = paraszti.]

(124.) Népiesség = a realizmus beszivárogtatása az irodalomba.

[Realizmus csak mint stílus szerepel itt, de a realizmus tartalmi dolog: a nagy nemzeti kérdések felvetése a realizmus. És miért a lírában először és reprezentatívan?]

(125.) Realizmus: népiesség tartozéka: egyszerűség + őszinteség. Lásd Petőfi az Úti levelekben.

[De az egyszerűségnek mi a dialektikája? Van komplikáltság, mely szükségszerű: Ady!!]

1. Petőfi: tézis	}	[Vö. 260. old.]
2. Ady: antitézis		
3. József Attila: szintézis.		

[Kimutatandó az irodalmi és a politikai népiesség összefüggése általában és különösen, hogy Petőfi 1844-ig terjedő népiessége is politikai, illetőleg hogy 1847–48-as népiessége is irodalmi.]

★

1844 végétől 1846 őszéig.

(137.) *Szerelmem gyötrelme* 1844 végén kezdődik.

Volnék bár...; Szívem, te árva rabmadár!; Az én szerelmem...; Szemek, mindenható szemek!; Szerelmem zúgó tenger...; Élet, halál! nekem már mindegy...; Szerelmi szenvedés Horváth szerint ez a hat vers.

Cipruslombok Etelke sírjáról 1845 január. 37 vers vagy 34?

Kezdődik: *Elmondom, mit eddig...* c. verssel (Első vallomás a halott Etelkének.) *Hatalmas orvos az idő...* címűben már kezd múlni a fájdalom — utána *Játszik öreg földünk...*: víg vers alapjában véve, csak az utolsó szakasz erőlteti Etelke emlékét.

*Ha életében nem szerettem volna
A szöke fürtök kedves gyermekét:
Övé leendett életem, szerelnem,
Midőn halotti ágyon feküvék.*

Messze vándoroltam... (Ez a vége, szép, igaz vers, mert bejelenti hogy vége):

Nyugodt már kebelem. Fájdalnam szélvésze
Kitombolt, elzúgott, inegszűnt, elenyésze.

Alvó tenger a mult. Haláloed a kőszirt,
Amelyen reményiün sajkája kettétört,
Ez a durva kőszirt most már olyan szépen
Áll a látkör végén a kék messzeségben;

(143.) Petőfi 1844-ig azért volt főleg dalköltő, mert „a népdal személytelensége illet az ő személyessé még ki nem forrott líraiságához...” „A személytelen lírai klasszicitás műfaja volt a népdal: most egy erősen személyes, sőt romantikusan különc érzelmi állapot követeli a maga kifejezését.” Ezért nem találja meg a kellő kifejező formát: hol a népdalhoz esik vissza, hol a romantikus képes beszédhez. A Cipruslombok mutatják, hogy Petőfi fogékonnyá tud válni a hamis romantikára.

Bordal és régi hazafiság: 1845-ből:

Rég veri már a magyart a teremő —

Fóti dal → Bucsú Kunszentmiklóstól. [Vö. 230. old.]

Hegyen ülök: Átmenet dal és elégia között.

A Hegyen ülök és a Bucsó Kunszentmiklóstól: a dal továbbképzése a dalforma még megvan, de már új, merengő — nem dalba való — fájdalom-hangulat jut bele.

A forma: népiesen igénytelen, de mégsem népdal, mert egyéni fájdalom, mint *hangulat* olvad bele.

Dal és gnóma (Felhők) vegyülékei közül:

A. B. emlékkönyvébe

Kalmáridőket élünk mostanában,
Egy pénzdarabnak nézik a világot,
S ha a világ pénz, a költő mi rajta?
A költő — mondják — hasztalan penész
csak.

Pedig a költő a királyi kép a
Világ tallérján. . . nem, királyi kép sem!
Ő a tallérnak csengő, tiszta hangja,
Szép szellemrésze a hitvány anyagnak. —
Légy büszke rá, hogy költőnek születél.

Már bántja a kapitalizmus is!
Innét is a kiábrándulás; van
bázis ahhoz, hogy Byron hason
ra.

S. K. emlékkönyvébe

Vén épület már a világ,
Le, alacsonyra súlycedett.
Ha egyenest jársz: beütöd
A gerendában fejedet.

Hajolj ineg, ha a fejtörő
Gerenda ellenedre van. . .
Én inkább betöröm fejem,
Semhogy meghajtsam derekam!

Ez a büszkeség a visszája a pesszimizmusnak! Petőfi költészete kétségkívül fejlődés, de nem egyszerűen pszichológiai, amikor az új tartalmak faképnél hagyják a régieket — hanem olyan fejlődés, amikor az új tartalmak kifejtik a régiek bizonyos elemeit, és túlhaladják őket. Ki kell mutatni, hogy Petőfi politikai költészete a népdalkorszak tézisére és a pesszimista korszak antitézisére a szintézis, melyben benne vannak mindkét előző korszak továbbvivő elemei! A hetyke öntudat az első korszakban + a büszke magány a második korszakban átlép a harmadikba! [Vö. 246., 247., 254., 272. old.]

A fejlődési szakaszok egymásba ívelését bizonyítja, hogy a pesszimista versek jelentkezésének idején írja pl. *A magyar nemest*, lényegében ez is pesszimista vers: genre ez is, de keserű, gyűlölködő gúny van benne — épp ez az, ami a pesszimista versek új tartalmára utal. Petőfi, mint szatirikus!! [Vö. 231., 238., 246., 254. old.]

Át kellene olvasni a Vermittlungok szempontjából az egyes évek verseit együtt. — A Vermittlung fordítva is igaz: a későbbi korszakokban fellépnek korábbi korszakok érzelmei. (Talán példa erre a Szeptember végén.)

(148.) Horváthnak A magyar nemes persze nem tetszik: „össze sem hasonlítható sem a klasszikus *Pál mesterrel*, sem a mindenekfölött eleven *Csokonaival*, de még *A régi jó Gvadányi*, *A tintésüveg* és *Pinty úrfi* is művészbib alkotások nála.”

[De ezeket a típusokat Petőfi – trotz alle dem – szerette, míg a magyar nemest gyűlölte. A szatíra is egy eleme a pesszimizmusba való Vermittlungnak! A pesszimizmus alapja a kiábrándulás a kapitalizmusból, az emberi magány érzete. Az öngúny Heinénél ennek a pesszimizmusnak pozitív fordulatot ad: a szatírával és iróniával megy túl Heine a romantikus pesszimizmuson. Petőfinél a gúny és a szatíra elemei bent vannak szintén a pesszimizmusban. Vö. Kölcsy: Vanitatum vanitas.]

A világ és én :

Megvetésem és utálatomnak
Hitvány tárgya, ember a neved!

...

Szeretélek téged egykor, s szívem
Veled hű szövetséget kötö,
Megvetésem és utálatom lett
E szövetség kettős gyermeke;

...

Szolgaszarnok! vagy nyalod más talpát,
Avvagy talpad mással nyalatod.

S azt hiszed tán, te nyomoru pára!
Mint te, én is olyan rab vagyok?
Azt hiszed, hogy én dicséretedre
Vagy gyalázatra hallgatok?
Azt hiszed, hogy tettben és írásban
Engem aggódásnak férge rág,
És szorongva kérdezem magamban:
Mit fog szólni erre a világ?

...

Amily utat választott magának
Lelkem, rajta egyenest megyen.

Az egyenes gerincű büszkeség
itt a pesszimizmus visszája,
vö.: S. K. emlékkönyvébe.
[Vö. 241. old.]

Vö. még: *Én*:

Mint a róna, hol születtem
Lelkem útja tetteimben
Egyenes.

Nádaskay bírálatára ez a válasz,
éppúgy, mint A természet
vadvirága: válasz Dardanus
bírálatára.

Költő lenni vagy nem lenni

Légy átkozott, te átkos pillanat,
Melyben fogantatám,
S te, melyben kínnal a kín emberének,
Költőnek szült anyám!

...

Széles folyódon úszom ezután,
Oh mindennapiság!

...

Nem *mindennapinak* lenni = a
kapitalizmus által megnyomoro-
dott ember problémája! Köl-
tő kontra mindennapiság!

Gyalázatos világ

(Az én utamban sok a kígyófészek,
S hogy eltiporjam, én beléje lépek!)

Jó, hogy sebemre az ég orvosságát ad.
Keblem varázsfüve
A büszke öntudat,
...

Ad: büszke öntudat, mint a
pesszimizmus visszája. Ugyan-
ez Adynál!!

Ismerjetelek meg!

smerjetelek meg végre: ki vagyok?
Álarc alatt volt mostanáig képem.
De már meguntam én álarcomat,
És azt most ünnepélyesen letépem!

Olvastátok vidám dalaimat?
Azt gondoljátok, hogy lelkemből from?
Oh, dalaimban a kedv, nevetés,
Csak olyan ez, mint virág a síron.

Képzetem

(Ad Ady-analógia: az ellenfelei csiszolták ki öntudatát.)

Még mit nem mondanak!
Hogy az én képzetem
Alant jár, magasra
Föl nem röpíthetem.

S most jön a képzete: bűvár a szív fenekén, aztán pacsirtá-
val, sassal, felhőkkel versenyez.)

...
S ott, hol már megszűnik
Az isten világa,
Uj világot alkot
Mindenhatósága —

Ez a büszke öntudat a citoyen-érzelem, a civil-kurázs aber-
rációja a szolga-társadalomban. — Adynál ugyanez!
Polgári önérzet líraian eltúlozva! Ez nem zseni-önérzet!
Bár Petőfinél is összefügg azzal, hogy költő.

Jókay Mórhoz

...
S hóhéraim, ha halva fekszem,
Agyonveretve, egykoron:
Koporsómhoz majd odalépnek,
S melyet elébb megkövezének,
Babérrel fődik homlokom.

Oh e babér, amellyel a
Világ magát gunyolja,
Ez a babér, ez a babér
Velőm égetni fogja.

Vö. Adyval!! Ugyanez a motí-
vum szerepel nála.

Változás

...

Egykor ha a világ megbántott,
Kiváncokozám a sírba le;
Most, éppen mert bánt, élni vágyok,
Dacolni van kedvem vele.

Ad: Vermittlung: pesszimizmus
+ öntudat visz át a politikai
költészetbe.

Jellemző Petőfire, hogy pesszimizmusát is mindig metaforákkal, képekkel, a természetből vett hasonlatokkal igyekszik ábrázolni. Ez: a realizmus folyománya: nem reális érzelmeket realitásokkal érzékeltet. Horváth szerint ez hiba: „Minthogy e költeményeknek magában a hangulatban nincs mélyről eredő gyökerük, alkalmiságuk pedig a legtöbbször semmi: természetesen a mesterkedő művészeknek kell pótolnia azt, mit más esetben az ihlet önként előteremt.” (153.) Horváth kimutat képzavarokat: Forrás és folyam; Költő lenni vagy nem lenni... — valami igaza van!

Ad heinei ironia: Holdvilágos éj; Egy szép hölgy emléke; Mi kék az ég; Egy hajfűrthöz; Felsülés; Ki a szabadba!; Imádságom.

[Ironia: érzelgősség kigúnyolása. Az ironikus csattanó funkciója: figyelmeztetés a realitásra; az élet folytatására, szemben az elérzékenyüléssel; a hangulatból való kiszakadás szükségességére. Persze, Heine Horváthnak „cinikus”, aki „profanizálja” az értékeket.]

Imádságom

De kérté vajjon mit is kellene
Hazámért, melynek annyi a baja?
Ezért csak egy, csak egy a kérelem:
Mely így, mint van, már nem sok évet lát,
Teremtsd egészen újjá e hazát,
.....
... sok, sok babért...
Nem hogy fejemet ékesítse, nem,
De hogy, ha nem lesz szénám, abrakom,
Csikómm legyen mivel jól tartanom...

Ugyanekkor írta: *Magyarország:*
Míg egyfelől boldog lakóid
Mégfűlnak a bőség miatt:
Hát másfelől meg éhhalállal
Még sírba sok szegény fiad.

És a vers ironikusan kezdődik:
Te sem termettél ám szakácsnak,
Magyarország, édes hazám!
A csattanó itt az elején van!

Szerelem gyöngyei

Mindjárt így kezdi:

„... szerelmet / Tőled én nem, oh, nem várhatok!”

Aztán:

Én szeretlek! bár tudom: mily rém a
Nem viszonzott szerelem baja;

De mégis nagyon szép:

*Fa leszek, ha fának vagy virága.
Ha harmat vagy: én virág leszek.
Harmat leszek, ha te napsugár vagy. . .
Csak, hogy lényeink egysüljenek.*

Három vers mutat előre: 1. *Háborúval álmodám* (A menyegző éjjelén háborúba hívják):

S én, hogy haljak a honért, elhagytam
Házasságunk első éjjelét.

2. *Ha az isten. . .*

S ha ledőlök ekkor paripámról:
Ajkaimat egy csók zárja be,
A te csókod, te szép szabadság, te
Égi lények legdicsőbbike!

3. *Messze estem*

Waterloo és Szent Ilona mint
hasonlatok a lánykérésre.

Felhők-korszak

(164.) Horváth az egész Felhők-ciklust arra vezeti vissza, hogy Petőfi a Cipruslombokkal erőszakot tett a lelkén, „s hogy az a mindentől elzárkózó, mindentől különálló személyesség, az a dúlt magányosság, minek lelki formái közt kezd mutatkozni, már beteges visszahatás?”

[Ez nem magyarázat! A Felhők-hangulat már a Cipruslombokban is benne volt, a kérdés tehát, miért nem elégtette ki a népdal? Nyilván azért, mert az *idillből* elege volt: a népdal-, a genrekép harmóniája ál-harmónia volt, ha a valósággal szembesítette. Valószínűleg az irónia első megjelenési formája ez ellentmondás felismerésének. Innen egy lépés a meghasonlás, magányosság, világfájdalom. Horváth az egész dolgot tisztán irodalmi dologként nézi, legfeljebb azt ismeri el, hogy a csalódás a saját művészi becsvágyában együtt járt szerelmi csalódásával.]

(165.) Felhők oka: művészi becsvágy csalódásai: a kritikusok elleni harc.

De Petőfi tudta, hogy itt többről van szó, mint művészetről és kritikusokról.

Ad: pesszimizmus — vissza a természethez —, de mint oppozíció az akkori társadalommal szemben: *Falun* :

A szomszéd tőből a vadlúdakat
Látom csapatban messzeszállani;
Szívemből is föl- és elszállanak
A nagyravágás, hír vad álmai.

Feledni kezdem Pestet és zaját,
S jövődöm minden büszke terveit;
Jobb lenne élnem, így gondolkodom,
Jobb lenne élnem elfeledve itt.

Meg kell nézni Petőfi összes város-falu-vonatkozásait!
Gúnyolja a falut is, a várost is — épp úgy, mint Ady!
Vö. *A négyökrös szekér.*

Nem Pesten történt, amit hallotok.
Ott ily regényes dolgok nem történnek.

Elhagytam én a várost,
Azt a holt életet.

Levél Vrády Antalhoz:

Beteg valék én ott tinálatok
A pesti utcák holt hideg kövén

Vö. Kiskunság. [Vö. 271. old.]

Az utósó ember

Halál, mért nem jössz? félsz talán, hogy
Megbirkozom veled s legyőzlek?
Ne félj, nem az vagyok, ki voltam,
Ki egykor vakmerő kebellet
Dacoltam sorssal és világgal.

(166.) „Kedélyelete válsága a szerelemvágy (s vele a szerelem-költői becsvágy) egyre türelmetlenebb forrongásán alapszik.” „A Szerelem gyöngyeitől kezdve egyetlen világos pontként tűnik fel a szabadság-eszme a költő pesszimizmusában, melytől egyelőre minden egyéb annál sötétebbnek látszik, de mely *a kigyógyulás csírdit is magában hordja*. . . Ami eddig tisztán személyes indokú reakciónak tetszhetett, bár túlzásai és általánosítása folytán már útban volt bizonyos morálfilozófia felé: — pesszimizmusa, a szabadság-eszmének, mint célnak és ítélet-szabálynak a kitűzése által válik valóban erkölcsi színezetűvé, s válhat végeredményben egy erkölcsi megoldás (apostoli élethívadás) megérlelődésévé.” [Vö. 231., 238., 241., 254. old.]

Két gyönyörű vers, a borjádi: A négyökrös szekér — és Gyermeckori barátnémhoz.

Ez is „idill”, de milyen idill! Ez is nyugalom, de fájdalom, vibráló nyugalom — megpihenés abban a tudatban, hogy tovább kell menni mindjárt!

Felhők okai: Vahot aljassága, szülei helyzete, Zöld Marci visszatartása = (1845 július) + Kritika támadásai.

(171.) Kezdetről fogva két irány van Petőfinél: Népdal-irány, Felhők-irány. 1842–44-ig az első, 1845–46-ban a második győz. [Vö. 241. old.]

[Petőfi pesszimizmusára hatott Vörösmarty — Gondolatok a könyvtárban 1845. jan. 1. — forrása: német szentimentalizmus + Byron.

A pesszimista kiábrándulás: a romantika érzelme, nyilván. De Petőfinél nem az, és Vörösmartynál sem az, mint Németországban. A romantika és a felvilágosodás között „harmadik út”: a Rousseau-féle szentimentalizmus. A szentimentalizmusnak két oldala van: egyiket a reakció, a másikat a haladás felé fordítja. A szentimentalizmussal opponálni lehetett a feudalizmust is, a fiatal kapitalizmust is.

A „természetesség”, az érzelgősség részben oppozíció volt az abszolutizmus ellen, részben a felvilágosodás ellen. *Plebejus felvilágosodás és plebejus romantika együtt.* És Magyarországon? Felvilágosodás — jozefinista: antinemesi. Romantika: közeledés a nemesi nemzethez. A népiesség (természetesség) tehát nálunk olyan áramlat volt, melyben romantika és felvilágosodás megért egymással, vagy ami ugyanezt jelenti: nemesi sérelmi politika + nemzeti újjászületés.

Mi volt Kármán? Rousseauista! } *Plebejus oppozíció*
Mi volt Csokonai? Rousseauista! }

Aztán: kiábrándulás a kapitalizmusból vezethet liberális romantikába is! Victor Hugo, Byron, stb.

Nálunk nincs értelme a skatulyázásnak: romantika, pre-romantika, felvilágosodás. Kölcsey mi volt? Kármán? Csokonai? Milyen kapitalizmusból ábrándultak ki a „magyar romantikusok”? Az érzelmek, átültetések funkciót változtattak más történelmi viszonyok között.]

Shakespeare, Byron, Shelley: a Felhők irodalmi ihletői. Szerilem gyötrelme: Othello; Cipruslombok: Rómeó és Júlia.

Petőfi magyarázata pesszimizmusára: *Száműztem magamat.* . . (1846) (kihagyott vers):

Megbékülő jobbam fogadd el, oh világ,
Nem volnál rossz, ha nem volnál boldogtalan.

Levél Várady Antalhoz — (Nagyszerű vers!!)

...
 Kétségbeesni!... milyen gyávaság!..
 Kinek van erre több s nagyobb oka,
 Mint énnem? de én szégyenleném ezt.
 A szenvedésnek lángjában szívem
 Szt fog pattanni, mint a porcellán,
 De, mint a jégcsap, szétolvadni nem!..
 ...
 Nem gyűlölöm, mint eddig, a világot:
 Már csak haragszom rája, csak
 haragszom..
 Hogy olyan gyáva, hogy föl nem kiált
 Elzárt, elzött boldogságaért..

A kétségbeesés közben is férfi
 marad, ki „nem pityereg”.

Ad írónia:

Hazám, mégsem vagy olyan boldog-
 talan,
 Minőnek első pillanatra látszol,

A lelki szükség nem bánt tégedet;
 Minden szükséged van; de lelki nincs,
 Ettől az egytől megmentett az isten..

Ui.:

Nem gyűlölöm, mint eddig, a világot:
 Már csak haragszom rája, csak
 haragszom..
 Hogy olyan gyáva, hogy föl nem kiált
 Elzárt, elzött boldogságaért, hogy
 Meg nem torolja kincse elrablói
 Évezredeknek szenvedéseit.

Ad: pesszimizmus

Vö. Válasz kedvesem levelére
 [Vö. 256. old.] + Mily szép
 a világ. [Vö. 256. old.]

(177.) Horváth helyesen mondja: „Azonban e tragikus, magát dúló passzivitáson, e neheztelő kiszakadáson az emberi szolidaritásból, olykor heterogén jegyek tetszenek föl: a felülkerekedés szándéka, az önérzet és bosszú sújtani akaró reakciója, tiporni vágyó ember-megvetés. Szóval egy *aktívabb* pesszimizmus, egy szuverén egyéniség és dacos vérmérséklet jelenségei.” S ez Byron hatása!

Felhők.

Szeretném itt hagyni a fényes világot,
 Amelyen oly sok sötét foltot látok.
 Szeretnék rengetegbe menni,
 Ahol nem lenne senki, senki!

Ad: vissza a természethez —
 magányosság. De ez csak pilla-
 natnyi, szinte játékos felvető-
 dése a dezertálásnak a harc előtt;
 csak haragját tüzeli fel ezzel.

„Viseld egyformán jó- s balsorsodat!”
 Így szól, kit a bolond világ bölcsnek
 nevez.

Az én jelszóm nem ez;
 Én örömmet és fájdalommat
 Érezni akarom. . . kettősen érzem.

Míntha a nagy, nehéz világot tartanám,
 Leányka, hogy az ne szakadjon rám,
 Ugy reszketek,
 Ha megfogom könnyű, kis kezedet.

Oh lány! szemed. . .

...
 Ugy tündököl,
 Mint zordon éjben
 Villám tűzénél
 A hóhérpallas!

Nem süllyed az emberiség!

Ilyen gonosz vala rég,
 Ilyen gonosz már kezdett óta. . .
 Hisz különben nem kellett vóna
 Százféle mesét,
 Egcket, isteneket,
 Pokolt és ördögöket
 Gondolni ki, hogy zaboláztassék.

Kik a föld alacsony pordból,

Mit minden féreg gázol,
 A naphoz emelkedtek,
 Ti szárnyas, óriási lelkek!
 Hogy van, hogy titeket a törpc világ
 Mindig kicsinyeknek kiált? . . .
 Természetes, hiszen a tölgy a bérceken
 Kisebnek tetszik, mint a fűzfa ideleenn.

Fönséges éj!

Az égen tündökölve ballag
 A nagy hold s a kis esti csillag.
 Fönséges éj!
 A harinat csillog a gyepe bárnyán,
 Bokor sátrában zeng a csalogány.
 Fönséges éj!
 Az ifju mostan megy szeretője után. . .
 S most megy gyilkolni a zsvány.
 Fönséges éj!

Ez talán a kulcsa az egész ciklus-
 nak. Milyen más ez, mint a
 Vanitatum vanitas.

Íme, nem szakadt el az élettől.
 Melankólia, de a boldogság-
 potencia benne van.

Ez persze, tiszta romantika! Nem
 is a „hóhérpallas”, hanem a
 „zordon éj” és a „villám tüze”.

Általánosító pesszimizmus, de ki
 kifogásolhatja ezt? Talán tegye
 oda mindig, hogy a jók kivé-
 telével? Vö. Ady: Halottak
 élen.

Ad: önérzet! Ezt magára érti.
 A tölgyfa kedvenc metaforája,
 ha saját magát jellemzi.

Ez is romantika! De mint Heine-
 nél: szatirikus poénnal.

Az álom. . .:

Kivágom én keblemből szívemet,

...

Kivágom és a földbe ültetem. . .

+ Talán kikél babérfa képiben,
S koszorúja lesz a bajnokoknak,

Álmamban én

Rabnemzetek bilincsét tördelem!

↔ Kik a szabadságért harcolnak!

Igaza van Horváthnak, amikor Petőfi romantikájában *pózt, irodalmiasságot* lát: ez a döntő kifogás minden romantikával szemben: élet és irodalom elválasztása: az irodalom többé nem az élet ábrázolása, hanem az élet fölé emelkedés: modor, póz, kiváltságosok játéka, stb. A népiesség is lehet romantika és lehet realizmus. — Horváth, a konzervatív közelebb áll hozzánk, mert mértéke: az élet, azt nézi: őszinte-e a költő és mi az a valóság, amit megénekel? A konzervatív kritikánál ez a valóság szűk és egyoldalú, de a módszer helyes.

Álmaim (1845. Már a Felhők előtt.)

Különféle romantikus borzalom álmodása után:

Meddig tart még ez iszonyú világ?

Miért nem jössz, te rontó égitest,

Te üstökös, mely arra rendeltettél,

Hogy tengelyéből a földet kivesd!

à la Ady: Halottak élén. A

„romantika” visszája: a forradalom várása!

Mért vagyok én még a világon. . . Ehhez Horváth igen helyesen jegyzi meg: „nincs benne semmi kézzelfogható, anyagi, életbeli elem” — levegőben lóg a líraisága, „kiaszott”. Ez vonatkozik a Felhőkre egészen véve.

(198.) „Furcsa, de meglehetősen elterjedt illúzió, mely a pesszimizmusban nemcsak filozófiát, hanem érzelmi mélységet is többet vél látni, mint gondolati ellenlábásában. . . *A romantika nyakig ült ez illúzióban.*”

(Igaza van!)

A Felhők csak futólagos átmenet — Horváth szerint —: ez igaz is, nem is. Igaz, mert ez csak keresése a forradalmi útnak. De nem igaz, mert csak így juthatott el oda. A pesszimizmus szükséges mozzanat ahhoz, hogy többet gyűjljön, mint *csak* a feudalizmust! Ez a több nála a *polgárinál*!

(210.) Szilaj Pista: a városi úrfi, mint csábító és Pista, a szegény legény, aki bosszút áll: első demokratikus célzatú elbeszélése: „demokrata népiesség” = Horváth kifejezése.

Salgó: példa arra, hogyan „romantikus” Petőfi: „a sötét középkor véres napjai”. A romantikus bosszú a tárgya romantikus elbeszélő

költeménycinek: Szerellem átka, A szerelmes tenger, Szilaj Pista,
Salgó + a regénynek: A hóhér kötele.

(216.) János vitéz — Salgó: } epika, népies-romantikus.
Népdal — Felhők: } líra, népies-romantikus.

(217.) A „Salgó”-t Petőfi a Tizek társasága folyóiratának szánta.
Ebből Horváth azt következteti, hogy a „Tizek” romantikus iskola
volt.

A gyógyulás. 1846 áprilisától kezdve.

Erdőben; Rég elhúzták az esteli harangot. . .; Barna menyecskének. . .

*Elhagytam én a várost,
Azt a holt életet.
Hol a halál is élet,
Jósorsom a természet
Vidám ölébe tett.*

Ad: természet és „romantika”.
A természetbe gyógyulni jön!

Levél Várady Antalhoz (1846. V. 22.)

S te rám sem ismersz, úgy megváltozám;
*A szép természet megváltoztatott,
Beteg kedélyek e hü orvosa,
Beteg valék én ott tindlatok
A pesti utcák holt hideg kövén,
...
Újjászülettem! . . . a falusi lég, a
Sötét erdőknek zugó lombjai,
Lombok felett a csattogó madár,
A fák alatt a hallgatag virágok
Föléleszték elájult lelkemet;*

Ad: természet, mint ami *kivezet*
a romantikából! Város, mint
a romantika oka! Ez a kapi-
talizmus! Pesten már volt!

Az igazi gyógyulás a politikai gondolat jegyében: két Béranger-
fordítás + Szeretek én; A nép (!); Száműztem magamat. . .; Rabság;
Levél Várady Antalhoz (!) — Ez ad magyarázatot az egész pesszimista
korszakhoz — + a *Világgyűlölet* (!):

Szerettetek-e, fickók, valaha,
Hogy most gyűlöltök? s imádkoztatok
Az emberiség boldogságaért,
Hogy most lehessen átkozódnotok?

Az általánosító pesszimizmus
alapján értette meg, hogy nem
egyéni sérelmek érték, hogy
harcolni kell.

(225/26.) Horváth kifejti óda és elégia — a két iker-műfaj — külön-
séget Petőfinél és Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmartynál. Petőfi tiszta
elégiát csinált: az ő hangulatköltészete a teljes passzivitás hangulatát
tükrözi. Végletekben érez: „Dévaj életkedv és méla halálvágy, ember-
gyűlölet és apostoli eltökéltség, szerelmi boldogság és borongó sejt-

telem oly szomszédi közelségből lesik, váltják lelkében egymást, mint vihar és szélcsend, ború és derű a nagy természetben. Fejlődése menetében egész nagy korszakok követik így egymást az ellentét, sőt ellenhatás színeiben, de kisebb időkörok, sőt pillanatok ihletvilágában, gyakran egyazon költeményében is az átriadások ösztönelvére ismerünk.”

★

Az erdei lak

S bűgő vadgalamb és füttyölő rigófaj
Nem félnek, hogy őket csalják lép-
vesszőre. . .
Önmagáról tudja e lak népe, milyen
Édes a szabadság tiszta levegője.
Nincsen itten rabság, nincsen itten
urkény,
Mely parancsolatját mennydörögve adja;

*Ad: természet és szabadság. Ez is
Rousseau!*

A csárda romjai

Itt szeretnék élni a pusztán közepin,
Mint Arábiában a szabad beduin.
Pusztá, pusztá, te vagy a szabadság képe,
És, szabadság, te vagy lelkem istensége!

*Ad: természet és politika. Az
alföld. Ezt a Szerelm gyön-
gyei után írta.*

Tündérlom: nagy elégia. Petőfi elégiái: hangulatkölteményei reakciók a szenvedélyes túlszigázásra; a *Tündérlom* a Szerelm gyöngyei után jön: egy időben írta A hóhér kötelével (1846. jan.–febr.). Shelley-hatás: eszményi szerelem példája + Vörösmarty: Délsziget; Csongor és Tünde.

[Petőfi teljes ember: szerelmi élete tiszta és egészséges. Ez az eszményi szerelem is földi, igazi, beteljesülést kívánó — nem éteri à la Kölcsey.] Ifjúság és férfiaság együtt: Petőfi.

★

Hazafias költészet (1845.)

Rég veri már a magyart a teremő: még régi fajta bordal.

A hazáról:

Hazám dicső nagy ősei,
Ti földetrázó viharok!
Ti egykoron a porba omlott
Európa homlokán tomboltatok.

1. Ez is múltbanzés, de
2. a régi dicsőség idézése nem
elégitikus, hanem dühös, türel-
metlen, korholó.

Oh nagy volt hajdan a magyar,
Nagy volt hatalma, birtoka;
Magyar tenger vizében húnnyt el
Éjszak, kelet s dél hullócsillaga.

3. Természetes büszkeség a nemzeti múltra.

Ugyanitt van kihagyva a következő:

Oh, hogy csak könnyet onthatok,
Csak gyáva könnyet a honért!
Miért nem hí, miért nem int hát,
Hogy kebelemből ontsak érte vért?

.....

A nemzetek mind zajlanak
Európa hangos színpadán;
S milly csendes a magyar! hazánkat
Ők híréből sem ismerik talán.

Isten csodája (1846 első verse) — Ezt az Örült-tel egyidőben írta!

... hogy még áll hazánk. (Mohi, Mohács)

.....

S készült számunkra a ledölt király
Kardjából a rettentő zabola,
Melytől még most is ég és vérzik szánk!...

.....

Oh nemzetem, magyar nép! éltedet
Mindig csak a jó sorsra bízod-e?
Ne csak istenben bízunk, mint bizánk;
Emberségünkben álljon fenn hazánk!

Ide tartozik: *Magyarország* (1845.): „Te sem termettél ám szakácsnak...”; *Imddságom*: „Tereimtsd egészen újjá e hazát”.

[Ezek a versek a Szerlelem gyöngyei után — a Felhőkorszak előtt közvetlenül.]

Bucsú Kunszentmiklósból:

Hej, csak oly gyors lenne honja
Haladása,
Mint lábának, hogyha táncol —
Hogyha táncol, a mozgása!

A magyar nemes (Borjádón írta — a Szerlelem gyöngyei után.) De közben írja Az utósó embert.

Vajda Péter haldídra (1846.)

Az én könyüm badd omoljanak
 A függetlenség bajnok férfjáért,
Ki e hajlongó, görnyedő időkben
Meg nem tanúla térdet hajtani,
Ki sokkal inkább hajtá le fejét a
Szabad szegénység kősziklájára,
Semmint a függés bársony pamlagára. —
 Sirassa benned, elhunyt férfiú,
 A természet leghivebb gyermekét,
 Sirassa benned dalnokát a hon. . .
 Legkeserűbb az én könyüm, ki benned
A függetlenség hőstét siratom!

Ad: *Petőfi a kapitalizmus ellen is már lázongott.* Vö. Ezt a verset a saját önértéztéről szólókkal: Jókay Mórhoz; Gyalázatos világ. Ami a kapitalizmust illeti: *Pest-utálata* nem feudális, idillre vágyó utálat volt. További momentum: a „barátaiból” kiábrándulás — az önzés — Vahot Imre — stb. A Felhők-ből gazdag és szegény ellen téte.

A magyar nemzet (1845.) — kihagyott.

Mert e nemzet, elhigyétek,
 Életet nem érdemel.

(249.) Horváth is látja az újat a reformkorhoz képest: „Hazafias-politikai költészetében két különböző eredetű áramlat vegyül tehát össze: egy hazai, mely többé-kevésbé összevág a reformkor általános törekvéseivel, s épp azért szívesen is fogadtatik; meg egy idegen, melynek honosítása forradalmi programot jelent; szívesen látják ezt is, míg. . . csak eszmei elvontságában, mint szabadság-rajongás jelentkezik, de legott nagyarányú ellenszenvet ébreszt, mikor 48-ban. . . mint republikánus politika lép ki a nyilvánosság elé.”

(250.) „A politikai gondolat forrongó fejlődése a Felhők kortársa. S illik a szenvedélyek e háborgó korszakába; szomszédságában a *Felhők pesszimizmusa* is más értelmet nyer s humanisztikus törekvések még tisztázatlan kóroszának tetszik; de kiforrja magát, s tiszta határozottsággal lép ki belőle 1846 tavaszán a humanista politikai gondolat.” [Vö. 231., 238., 241., 246. old.]

[A konzervatív Horváthtól ez a felismerés tiszteletreméltó teljesítmény!]

Politika a Szerelem gyöngyei idején: Messze estem (Waterloo); Háborúval álmodám. . . (nászéjszakán meghalni); 1844-ben: Lant és kard („Aligha nem lesz vész; . . . Lelkem reája kész.”); Ha az isten („Ajkaimat egy csók zárja be, / A te csókod, te szép szabadság, te. . .”); 1845: A csárda romjai (A szabad beduin Arábiában); Az erdei lak. — Ez mind a Szerelem gyöngyei idejéből.

Politika a Felhők idejéből (még előtte)

Pesszimizmus:
Kritika!

{	Álmaim (1845)
	Mért vagyok én még a világon (1846)
	Álmos vagyok és még sem alhatom (1845 végén) — Az Álmaim cíművel rokon. — Rémekeket lát: egy koldus rágja a koldusbotot.
	Kik a föld alacsony porából (1846)
	Isten csodája (1846)

1846 tavasz: Levél Várady Antalhoz; A nép = Pozitív program.

Sors, nyiss nekem tért, hadd tehessek / Az emberiségért valamit!"
„Szeretek én egy istenasszonyt, / ... A szabadságot.”

(252.) „A »költő-apostol«, a költő, mint az emberiség vezére: romantikus irodalmi típus” — francia hatások: Béranger-en kívül: V. Hugo Eötvös közvetítésével.

★

1846 őszétől — 1848. márciusig

Jagykárolyban

Ha már kutyákká aljasodtok:
Miért nem jártok négykézláb?

Isten, küldd e helóta népre
Földed legszörnyűbb zsarnokát,
Hadd kapjon érdeme díjába'
Kezére bilincset, nyakába
Jármot, hátára kancsukát!

A „szent harag” à la Kölcsey. —
„te az aljasságnak / sarába sülyedt nemzetem!” — Vö.
Adyval: nekünk Mohács kell!
Veréshez szokott fajta!

Petőfi is allegorikus (vö. A gólya!); természetképei hasonlatok, mégis mi a különbség Adyval? Az ő természete igazi trotz allem — Adynál csak jel. Újra el a természettől lett az életérzés. Miért? Teljes elszakadás a földtől, továbbá: minden *idillinek* a visszautasítása. A magány: társadalmi magány, életforma, nem pillanatnyi állapot. Vö.: baráti kör — probléma Petőfinél és Adynál.

Válasz kedvesem levelére

Tiéd szerelmem, osztatlan tiéd,
S e szerelem nagy! egykor a világot
Borítá el gyűlölség képiben;
Most téged illet, téged egyedül

...
S én úgy halok meg, amint születém,
Meg nem fordulva hajthatatlanul.

Szerelmem, hajthatatlan jellem —
politika!

(!)

[1. Az egész pesszimizmus, mint az emberszeretetet viszája szerepel. Vö. Levél Várady Antalhoz; 2. Nem a politika, hanem a szerelem szerepel, mint kiút. Szerelem és politika összefüggése. Véletlen-e, hogy Adynál és Petőfinél egyaránt a kettő együtt szerepel? Hogy függ össze a kettő a lélekben, az életérzésben? Nem volna-e száraz, kiaszott Ady és Petőfi egész politikai költészete szerelmi lírájuk nélkül? Egyéni teljességre törekvés nélkül a politikai harcban való részvétel nem ér semmit. Az ember „önzésből” is rajong a szabadságért: saját lényét akarja gazdagabbá, szebbé, stb. stb. tenni azzal, hogy az egész életet széppé teszi. Ezért hajlamos a szerelem-líra és a politikai líra párosulni.] — Petőfi szerelmi lírája: egészséges líra! Nem magányos. [Vö. 258., 260. old.]

(274.) Petőfi „Testvérekül ismeri el lelke két fő izgalmát, a politikait és a szerelmit, s mindkettőt múltja ugyanazon izületéből: az emberszeretetnek értelmezett világgyűlölet korából ágaztatja ki.”

[De Horváth ezt szubjektíválja: azzal magyarázza, hogy Petőfi „jellem-azonosságra”, „következetességre” törekszik, tehát saját ellentmondásait utólagosan interpretálja egységnek. De ez nem „interpretáció” = ez dialektika. Petőfinek *igaza* van!]

(275.) Horváth szerint: Berzsenyi lírája: *típuslíra*, Kölcseyé és Vörösmartyé *egyéni*, Petőfié: *személyes* líra.

[Ebben van valami, de nem szabad a „személyességen” azt érteni, hogy következetlen csapongás, szeszélyes változások jellemben és életérzésben!]

Személyes líra: „az érzelmi aktualitásnak korlátlan hatalma a lelken”. [De ez az „aktualitás” nem felszínes, véletlenszerű, hanem mély, törvényszerű és az egyéniségből fejlődik. Az igazi realitásban megkeresni a nagyot, az eszményt: ez a személyes líra. Petőfi szerelmi lírájában jellemző a teljes nyíltság, szemérem-nélküliség, kitárulkozás. Ez nincs se Vörösmartynál, se Aranyánál, se Kölcseynél. Adynál van! Mi az oka?]

A Júlia-dalokból hét életrajzi fejezet bontakozik ki: 1846. szept.: megismerkedés — sürgetés — reménykedés; okt. 22-ig: kétely, csalódás, vita a lánnal, tépelődés: Költői ábránd volt, mit eddig érzék. . .; Álmodtam szépet, gyönyörűt. . .; okt. 22-c után: bizakodás, tavaszra újra találkozni. Újra örül, de már nem spontánul: Nem csoda, ha újra élek. . .; 1847. májusig: elválás, bizonytalanság. Elválási szándék. Dac. Kétségbeesés: Karácsonkor + politikai líra;

1) hoy az cior clator adpate basin: tristi bijlamas a sardam - lora a
a politicii lora parrandui. - Vileti sardam lora: agosinas lora! Nam
274. P. "Tchivichit ismeri al lalla lora parrandui, a politi-
it a a sardam, s mindkettik vulltja uganason izulati:
ambarsatitnak d'nalucet vulltja lora lora lora lora lora
lja ki."

[De H. est a subiectivitate: azur magenta, hox
liti "jellen - azombrage", "Kövellez tiszteje" tördök,
ab sejal ellenmondásit uislatosan intonatiója egy
vel. De er van "intonatió" - er kiatallika. Pali-
al igara van!]

H. H. sand: Bersang, liwaja, tyrsusora, Kolacy & Vörs -
 sty eggeni, Pelöpi: slanlyg lyra;

[Ettan var valami, de var städat a "stämperiga"
 1. ettan, som hövde ettan utomgående, stämperiga vilthet.
 . jellenen i elchörstän!]

Grand'papa György: "az általános állampolgárságunk kettős állampolgárságunk" [De ez az "általános" nem felső-
világias, hanem mély, társadalmi és az egyéniségek
közé.]- Az igazsághoz való közeledésünk a nagy, az észszerűség: és a
személyes élet.

[Petoli suodeni bronjiban jellenie a helgei nyitlaj, neme-
n-ellkölisg, kipekellözis. Er minis de Vönsa vötyuall, se
vötyuall, se kölösöyall, Adyudal van! di se oka?]

A India - Dakshin 7' latrajai - fepical wntatuek k:
46 sept. deep's ailedis - stragali - rmdyghlady
- alt. 22 raj. Kaly, iab dya, vta a laural, t'palidil: Kalli il-
rind volk, Almothan rajet, qpo

K/22 min: Bitalaris, tavasza ujra talikhozavak.
Ugyonk, de mar van khorbinel. Nem choda, le ugra
+ 27-ig. Elavels. Piray, talusaf. Elak.
Glenkai nindak, Dac
Lithy Gessin: Kavarson Kit. + Polib. lyra.

17 J. 26-18/28. Vörlagsung.
Wieder in Kassel. Polit. Hörsaal abgeh.

20: "Polepi nem mavalag": Gapi Etalket quran eliveti,
 "dinech, Baruch van Hallett, Kiz'aph bala - es qut
 apik, K'aron Kavit - ha amikot isq litat, bay Jale'sch
 Kell, "nem eseng, nem rimachetik": De miat is goudvlek

[Vario: boldog szelencs természet, a boldogtalanság nem
hisz mind kezelem. Szelenci elvise age'seags: találat
" : akkor is hisz találat, ebben lehettem volna a modern

május 26-tól szeptember 28-ig: vőlegénység, diadalmas szerelem. Politikai költészet elapad.

(280.) „Petőfi nem »nyavalyog«”: Csapó Etelkét gyorsan elsiratja, Mednyánszky Bertának nem kellett, kigyógyul belőle — és gyűlöl, haragszik, káromkodik — amikor úgy látszott, hogy Júliának sem kell: „nem eseng, nem rimánkodik”: De miért is gondolok rá?

[Vagyis: boldog szerelemre termett, a boldogtalannal nem tud mit kezdeni. Szerelmi érzése *egészséges*: társat akar és *tud* találni, ebben különbözik a modern szerelmi érzéstől, amely a társtalanság érzése a kielégülés után is. Egészséges, tehát család-rajongó, gyerekekre vágyódó.]
Pl. *Kardcsónkor* :

Hej, be nem így volt, nem így néhanapján!
Ez ünnep sokszor be vígan virradt rám
Apám, anyám és testvérem között!

Oh aki együtt látta e családot,
Nem mindennapi boldogságot látott!
Mi boldogok valánk, mert jók valánk.

Nem csoda, ha újra élek. . .

Rejtély vagy te, Ilyénka, nekem,
S állsz megfejtethetetlenül.

A „rejtélyek” ellen a nőben.

(282.) „Az udvarló szerelemvágy naivabb korát a dal —, a házasság komolyabb korát a lírai költemény túlnyomó uralma jellemzi, míg a kettő közötti átmenet: a vőlegénység kora mind a két válfajjal egyenlő arányban él.” De e dalbeli naivság már nem népiesség. Csak három népies dal: Tíz pár csókot egyvégbül. . .; Feleségek felesége; Ilyen asszony való nekem. . .

(283.) A dalok minden naivságuk mellett gyengédek, finomak és ugyanakkor ujjongók. Mégis a 46 végi dalok — bár személytelenségük eltűnőben van és szerkezetük tágul — mégis folytatják az 1843–44-es daltípust.

(285.) *A személyes dal*: Nem csoda, ha újra élek. . .; Bírom végre Juliskámat. . .; Lennék én folyóvíz. . .; *Mily szép a világ!* :

Én hittem-e egykor
Átoknak az életem?
Én bolygtam a földön,
Mint éji kísértet?
Elégeti arcom
A szégyeni láng! —
Mily édes az élet,
Mily szép a világ!

Vö.: Levél Várady Antalhoz
[Vö. 258. old.]; Válasz ked-
vesem levelére [Vö. 256. old.].
Mi vezette hát ki a pesszimiz-
musból?

1. A természet, mint a város anti-
tézise,
2. A politikai gondolat,
3. A szerelem.

Mit csindlsz, mit varrogatsz ott?

...

Drága áru a szabadság,
Nem ingyen, de pénzen adják,
Drága pénzen, piros véren;
Varrd meg azt a zászlót, feleségem!

Vö. *Beszél a fákkal*
a bús őszi szél. . .

Szerelem és politika egybefonó-
dása. [Vö. 256., 260. old.] Vö.
még: Véres napokról álmo-
dom... (Ez az első!) Vö.
Feleségem és kardom :

Mit nézsz, öreg kard,
Oly mérgesen ránk?
Vén golyó, talán a
Szerelemföltés bánt?

(288 – 89.) Horváth fontos elemzést ad arról, hogy Petőfi Júlia-lírája miért távolodott el a népdal formájától; miért használ idegen vers-idomot, stb. És hozzáteszi, hogy ez a *lényeggel* függ össze: „Érzelmait élményi megkötöttségük sokkal személyesebb jellegűvé avatja, sem-hogy a hűség kára nélkül magukra ölthetnék a naív formák szükség-képp stilizáló köntösét.”

[Vagyis: Ha az élményanyag nem naív, akkor a forma sem lehet naív. Kérdés: nem egyénileg, hanem korilag: mitől, miért, milyen társadalmi alapon válik naívvá ez élményanyag? Nyílt, tiszta emberi viszonylatok kellene: a népdalban: paraszt és paraszt egymáshoz való viszonya tükröződött. De hogyan lehetett ez mintává? Az azonosulás útján: a néppel együttérzés útján. Ennek viszont két feltétele lehetett: *vagy* elvagyódni saját társadalmi környezetéből, visszavagyódni a nép egyszerűségéhez, *vagy*: azonosulni a néppel, de ellenzéki értelemben; a régi ellen, stb.

A genre-ban van idill – a népdalban is: van valami belenyugvás, jókedvű, humoros elfogadása a népi életnek, olyan, amilyen. Ezt nem bírta ki Petőfi tartósan. *Ad*: *naivitás*, olyan népiesség, mely elfogadja változhatatlannak a népi érzésanyagot, az idillikust. De van *nem naiv*, *nem dalszerű* népiesség is: ez miből áll?

[Vannak privát-érzelmek és privát-érzelmek. Rómeó és Júlia szerelme is privát-érzelem volt, de ez az érzelem a régi világgal keveredett harcba és győzött a tragédia ellenére is. Petőfi szerelmi hangulatai, privát-érzelmei s érzelmi gazdagsága azt bizonyítják, hogy a közelet harcaiban álló ember éri el csak az igazi belső gazdagságot, anélkül, hogy érzelmei ellentmondának egymásnak. Pl. a méla merengés érzelme (Itt van az ősz, itt van

újra...) — jogosult érzélem, mert... ?? Az elfáradás miért jogos érzélem? Mert nem metafizikai, világnézeti, állandó lelki állapotot jelentő „állapot” ez, hanem megpihenés-jellegű, pihenő szakasza, bizonyos odafordulás, ráemlékezés a közügyek emberi jellegére, védekezés a politika eldologiasító, elrutinosító, külsőségessé tevő tendenciái ellen. A „belső élet” és a „külső élet” dialektikája ez, eleven kölcsönhatásban, nem egymással mereven szembeállítva.

Továbbá: az a költészet, mely *csak* politikai költészet lenne, üressé, merevvé, bombasztikussá kéne, hogy váljon. Ez vonatkozik úgy az egész oeuvre-re, mint az egyes politikai versekre. A politikai versnek is lírai versnek kell lennie, tehát kifejezésre kell benne jutnia az élménynek, annak, hogy többről van szó, mint a falat kenyérről, annak, hogy a politikát ni kapcsolja össze a lélekkel, vagyis az *egész* emberrel, nemcsak napi, hanem nagyobb-ratörő vágyaival. És ugyanígy: nincs olyan igazi költő, aki *csak* politikai verseket írt volna.

A romantikának és érzelmeinek: vissza a természethez, befelé fordulás, elfordulás a köztől, a nyilvánosságtól: van egy *bizonyos* jogosultsága. De a romantika mindezt abszolúttá teszi, míg arról van szó, hogy relatív jogosultságunkban az étellel szemben való magatartás gyümölcsöző elemeivé kell őket tenni. Egyedül lenni, a természetben időzni, saját magunkkal foglalkozni, persze, hogy kell — de azért, hogy ne savanyodjunk el, hogy gazdagodjunk.]

(294.) Személyes dal: középen a naiv dal és a lírai költemény között. — De dal: megvan bennük „a dal lélektani magánya”, a közönségtelenség.

Menny és föld (Koltó)

Isten hozzád, gyönyörű hazugság,
Eszményképek, ábrándok világa!

...

Le a mennyből, le tehát a földre!

...

Hogy jön e könny szemem pillájára?
Aggalmom s bú, hagyjatok, hadd menjek,
Hisz a föld az emberek hazája,
Embereknek csak a föld való;

S ha nem is oly szép ez, mint szeretnők,
Nem is oly rút, mint az ifju véli. . .
Nincs itt angyal, ámde nincs is ördög,
S ha van itt tél, van kikelet is.

Realizmus.

[Elemezni kell Petőfi, Ady és József Attila három szerelmi és három politikai versét, hogy lássuk a fejlődést is, a dialektikát is. Vö. 239. old.]

Költői dbrnd volt, mit eddig érzék. . .

...
 Hisz meglehet, hogy tán csalódni fognál,
 Am, nem szeretni, oknak ez kevés;
 A mozdulatlan, a holt nyugalomnál,
 Hidd, többet ér az élő szenvedés.
 És csak azért nem fogsz-e építtetni házat,
 Mert hátha egykor azt a tűz emészti fel?
 ...
 Adj vissza, lyány, adj vissza enmagamnak,
 Adj a világnak vissza engemet. . .

Amikor Júlia azt mondta neki,
 hogy fél a csalódástól.

Ez a legjobb szerelem-definíció:
 szerelem kell, hogy teljeseleg
 legyünk és a világnak többet
 adhassunk. [Vö. 256., 258. old.]

Egy apdhoz

...
 Árúnak tartád gyermeked,
 S rá alkuvál is már. . .
 Szeretném tudni: mennyiért
 Kérték s mi volt az ár? . . .
 Vásárra vitted, tehetéd,
 Mert hisz te adtad életét.
 ...
 Van embervásár, szinte van
 Ott túl a tengeren,
 De az adó-vevő fehér
 S az áru szerezcsen,
 Mig itt minálunk az apák
 Magzatjaikat árulják.

1. A kapitalizmussal kerül szembe
 Júliáért vívott harcában.
2. Szendrey ellen harcolt, mint
 az ellenség ellen.
3. A harcot megvívta, győzött.

★

Politikai költészet

1845–46-ban — a Felhők idején — fordul a politika felé. Előtte hagyományos múltbanéző hazafiság. A fordulat — Horváth szerint — a Széchenyi-féle reformhazafiság felé történt.

1844: A külföld magyarjaihoz; A nemes. 1845: Magyarország (Lant és kard!!); Imádságom (Háborúval álmodám. . .); A hazáról; Bucsú Kunszentmiklóstól (Ha az isten. . .); A magyar nemzet (ezt hagyta ki Reseta). 1846: Isten csodája; Vajda Péter halálára; A magyar nemes; Az álom; Kivágom én. . .; Levél Várad Antalhoz; A nép.

Nagykárolyban [Vö. 255. old.]: „te az aljasságnak / Sarába súlyyodt nemzetem!”.

Petőfi napi politikai programja : Unió Erdéllyel, jogkiterjesztés a népre, sajtószabadság. Vagyis: „Megmarad tehát azon a határon belül, mely a költészetet a napi politikától elválasztja.”

Nem igaz, hogy ez a kritika: Széchenyi- és Eötvös-féle. Petőfi mértéke: a forradalom! Ehhez már — a zsarnokság elleni harchoz — tehát más kritériumai vannak, mint Széchenyinek.

Csalógdnyok és pacsírták (1846.)

Ál lelkesülés, gyáva könnyek!
Miket nekik meg nem köszönnek. —
Tudjátok-e, mik vagytok
Kik a multról daloltok?
Halottrablók!
...

Romantikus múltbanezés ellen.

A magyar nemzet (1846.)

...
Ha a föld isten kalapja,
Hazánk a bokréta rajta!
...
S ál dicsőséggel lakunk jól,
...
Ez hát nemes büszkeségünk,
Melyről annyiszor mesélünk?
...
Csak a magyar büszkeséget,
Csak ezt ne emlegessétek!
...
„Élt egy nép a Tisza táján,
Századokig, lomhán gyáván.”

1. Hazaszeretet.
2. Önbírálat.
3. Buzdítás: „Mikor ébredsz önérzetre?”

Hazaértem... (1846; kihagyva)

A pornak vagyunk lakói,
Az alacsony úti pornak,
Nincsen emberméltóságunk,
Mint a féreg, csúszunk-mászunk,
Mint a férget eltipornak.

...
Jaj azoknak, jaj azoknak,
Kiket magyar anyák szültek,
...

A gyűldei ifjakhoz (1846)

Higyétek el, hogy rókafezszek az,
Hová beléptetek,
Ha rá más bizonyosság nem volna is,
Elég az, ha papok tanyáznak köztetek.

Pap és ravaszság, pap és árulás,
Pap és minden ros. . . egy!
Ott a gonoszság, ott van a pokol,
A kárhozat, hová ily férfi-szoknya
megy.

Petőfi mélységes egyház-ellenességét ki kell erősen domborítani!

Erdélyben (Az unióról! 1846)

...

Mert aki jármot hágy nyakába tenni,
Mélto reá, hogy azt hurcolja is,
Míg össze nem dől a korbács alatt.

...

Iparkodjunk. A század viselő,
Születni fognak nagyszerű napok,
Élet-halálnak vészes napjai.

Vö. Két ország ölelkezése (1848).

Vigyázní, nehogy Petőfit ki-
használják ma más célokra.
Az akusztika!

Magyar vagyok (1847!)

Magyar vagyok. Legszebb ország hazám

...

Magyar vagyok. Természetem komoly,
Mint hegedűnk első hangjai;

...

Magyar vagyok. Büszkén tekintek át
A multnak tengerén, ahol szemem
Egekbe nyúló kősziklát lát,
Nagy tetteidet, bajnok nemzetem.

...

Magyar vagyok. S arcom szégyenben ég,
Szégyenlenem kell, hogy magyar vagyok!
Itt minálunk nem is hajnallik még,
Holott máshol már a nap úgy ragyog.
De semmi kincsért s hírért a világon
El nem hagynám én szülőföldemet,
Mert szeretem, hön szeretem, imádom
Gyalázatában is nemzetemet!

A múltba nézés megtagadása nem a múlt megtagadása,
hanem egy jelenbeli magatartás megtagadása. Arcom
szégyenben ég! [Ez az igazi hazaszeretet. Vö. Adyval!]
És mégis! A föl-földobott kő. Ady ezt másképp fejezte
ki, de az érzélem ugyanaz. A XIX. század nyelve és a
XX. századé más. Miért? Petőfi nyelve is ódai, emelkedett
nyelv, nem hétköznapi — és mégis a népé. Nem ma-
gányos. Egy nemzet nevében szól. Ady izolált. Valahogy
maga-magának beszél. Az írástudóknak.

A nép nevében (1847)

Még kér a nép, most adjatok neki!

.....

... Dózsa ...

.....

... úgy vigyázzatok:

Ismét pusztíthat e láng rajtatok!

Nép és nemzet. A hon eldő, ha
nem nyer új védoszlopot.

Nem igaz, hogy Petőfinél nép és nemzet egyszerűen
azonos. Ő is látja, hogy a „honnak” új „védoszlop” kell,

de a régi honnak. A nemzeti élet folytonosságát akarja, nem forradalmi tabula rasát. Ezt csak akkor, ha nem megy másképp és akkor is úgy, hogy a nép átveszi a folytonosságot.

A szájhősök (1847)

...
Hiszem én, hogy, mint a fák tavasszal,
Megifjodnak a vén nemzetek,
De ti hernyók új lombot nem adtok,
Sőt a régit is leeszitek.

...
Én ugyan nem állok a sereghez,
Mely kíséri őket ujjongatva,
És ha egykor közibök vetődöm,
Nem egyébért lépek e csapatba,
Csak azért, hogy felfordítsam majd ez
Al nagyok győzelmi szekerét,
S haragomnak ostorával vágjam
Arcaikra a bitó jelét!

Ezt az ellenzőkre mondja !:

Elveszünk ez ordítók miatt. . .
Rólok tudja ellenünk, hogy félünk,
Mert a félénk eb mindég ugat.

Meddig alszol még, hazám? (1847. Koltón!)

Míg rád nem gyul a ház,
Mindig, míg a félrevert
Harang föl nem lármáz?

Pató Pál úr (1847)

De ez nem az ő hibája;
Ő magyarnak születék,
S hazájában ősi jelszó:
„Ej, ráérünk arra még!”

Ad: A magyar nemes; vö.
Okatootaia + Meddig alszol
még hazám? = A fájdalmas
önbírálat és ez a fajta gúny
összetartoznak!

Az eddigi politikai versek általános lírai kritikák, buzdítások, stb. Miért nem több a politikai költészet? A költészet adja a napi politika *érzelmi* háttérét és *aldfestését*.

A magyar politikusokhoz (1847)

Lenézik a szegény költőket
Ez elbizott, kevély urak,

...
Ti, kik úgy fölfuvalkodotok,
Tudjátok-e, mik vagytok ti?
Az apró napi események
Mulandó pásztortüzei.

...
Tanuljátok meg, hogy a költő,
Az istenség szent levele,

...
Amelybe örök igazságit
Saját kezével írta meg.

Nem tesz különbséget ellenzék
és kormánypárt közt. Politikusok lenézésével szemben: *költői öntudat* = mert a napi politikán túl a nemzet nagy kérdéseit ők tartják számon — és végül: a költők a *nemzet* emberei, ti pedig táblabírák vagytok.

A költő hivatásáról — vö. Adorján Boldizsárhoz; A költészet; Arany Jánoshoz; Rougyos vitézek; Palota és kunyhó. Vö.

A XIX. század költői:

Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.

[Vö. 266. old.]

Van-e egy marok föld... (1848)

...
S így hazugság itt az örök-igazság is,
Hogy az oroszán nem szülhet nyúlfiat;

...
S ez a faj dicsekszik öse érdemével,
Híres hajdanával úgy hetvenkedik...
Hát majd a jövődő fog-e dicsekedni
Mivelünk? vajon nem fogja emlegetni
Orcapirulással e kor gyermekit?

Ere semmi gondunk. Tengünk, mint
az állat,

Megelégszünk azzal, hogy van
kenyerünk,
Messze elmaradtunk a világ sorától,
Kitorlók a nagy nemzetek sorából,
Élni nem tudunk és halni nem merünk.

Szégyen, szégyen! egykor mi valánk
a sorsnak
Számadó könyvében a legelső szám.
S most leghátul állunk semmit nem
jelentve...

...
S jaj nekem, százszor jaj, hogy szülőm
ellen kell
Kart emelnem, hogy megostorozzam őt,
...

Az országgyűléshez (1848)

...
Hiába minden szép és jó beszéd,
Ha meg nem fogjátok az elejét,
Ha a kezdetnél el nem kezdtétek...
Sajtószabadságot szereztek.

...
A szellem rab, s a ronda légbe fül,
Mely dögvészes már önnön átkitúl.

...
A szellem rab, s mi fönn tartjuk
nyakunkat,
S szabad nemzetnek csúfoljuk magunkat!
Szolgák vagyunk, rabszolgánál szolgábbak
Megvetésére a kerek világnak!

Ebben benne van minden!

1. Berzsenyi ellen!
2. Nagy nemzet!
3. Ostoroz, de fáj neki!

Ezt vö. Adyval! Nekünk Mohács
kell!

Petőfiiben még sincs pesszimiz-
mus!

1. A kor más.
2. A néphez való viszonya más.
Pedig Ady idejében volt mun-
kásmozgalom!
Ady befelé fordultabb hazafias
költészetében is!

Miért első a sajtószabadság?
Hogy a nép is szóhoz juthas-
son!

Szabadság-líra : allegorikus.

A bilincs (1846) Elvont allegória: a bilincs valaha kard volt, s most szegycelli magát: „Szégyennek és haragnak pírja / A rozsdá, mely rajtam áll.”

De viszont milyen hatalmas: *A kutyák dala* és *A farkasok dala*. Pedig ez is absztrakt. Miért? *Kard és lánc* (1847). Tiszta naivitás. Egy angyal csókjától anya lett egy lány és szülte a kardot. Az ördög és a boszorkány csókjából lett a lánc.

[Szóval: szabadság = angyal, rabság = ördög. Leegyszerűsítés, a jó és a rossz harca = de lehet-e másképp? Mítosz: szabadság-mítosz, de ennek van alapja!]

Vö. *Az ítélet* : két nemzet lesz a föld, a jók és a gonoszok. Nem szabad ezt lemosolyogni! A modern relativizmus ellen! Ez a vagy-vagy-jellem! Nem taktikázik. Az absztrakció: a polgári forradalom jellegével függ össze. Absztrakció ideálokért kellett harcolni! Lásd: *A csonka torony*. De: a jók és a gonoszok = elnyomók és elnyomottak. Messianizmus, de ebbe az absztrakcióba befér minden: az utópikus szocializmus is!

Az önkritikai, ostromozó versek sokkal jobbak, mint a szabadság-allegóriák. Miért?

Vö. még: *A rab*; *A koldus sírja* (1847); *A rab oroszlán* (1848). [Ez is csupa szimbólum, de milyen naivak!]

Rákóczi-kultusz: Szent sír; A majtényi síkon; A munkácsi várban;

A csonka torony : az ódai hang kissé kongó és üres. A pátosza nem elég realiztikus, nem elég emberi!

Petőfi szabadságesczméjének nemzetközisége:

Erdélyben: a század viselői; Olaszország (1848)

Levél Várady Antalhoz :

De hinni kezdem, hogy dicső napoknak
Érjük maholnap fényes hajnalát,
Midőn a népek mind fölemelik
A föld porába gázolt fejüket,

...

Ez nagyszerű, de véres kor leszen,
És úgy is illik, hogy véres legyen! . .

Forradalmiság : Véres napokról álmodom; Az ítélet; Levél Várady Antalhoz: vérözön. . .; *Beszél a fákka a bús őszi szél*. . . : „Vérpanoráma leng előttem el, / A jövőnk kor jelenései” A szabadság drága áru; béke, de ne a zsarnok

kénnytől; Addig háború ítélet napjáig. Egy gondolat bánt engemet (Himnusz ez!)

Ad: forradalmi messianizmus: Az ítélet:

Két nemzet lesz a föld ekkor, s ez szembe fog állni:
A jók s a gonoszak. Mely eddig veszte örökké,
Győzni fog itt a jó. De legelső nagy diadalma
Vértengerbe kerül. Mindegy. Ez lesz az ítélet,
Melyet ígért isten, próféták ajkai által.
Ez lesz az ítélet, s ez után kezdődik az élet,
Az örök üdvesség; s érette a mennybe röpülünk
Nem lesz szükség, mert a menny fog a földre leszállni.

Szicíliai forradalom : 1848. január 6. Messina.

Olaszország és Kemény szél fúj, lángra kap a szikra,

Vigyázzatok a házaikra,
Hátha mire a nap lehanyatlik,
Tűzben állunk már tetőtől-talpig.

(341.) „Ime, egy újfajta népiesség elvi alapjai — mondja Horváth, idézve az Arany Jánoshoz írt levelet —. A kezdő Petőfi népiessége tisztán az irodalmi formák népiessége, művészi reform volt. E mostani már erkölcsi jellegű s politikai célzatú.” [Vö. 268. old.]

[Naiv és szentimentális (= reflektált) ellentéte: spontán és tudatos ellentéte. Ez azonban sem az életben, sem a költészetben nem abszolút ellentét. Épp Petőfi a legjobb példa rá!]

[A költő apostoli hivatása: Petőfi — Ady. „Vátesz”. Talán itt van a gyökere a magyar *lira* különleges szerepének. A magyar társadalmi fejlődés olyan volt, hogy az irodalomnak élenjáró, ébresztő feladatokat kellett mindig betölteni, és ilyen feladatot csak a *lira* tud. De nem kell minden irodalomnak és minden lírának *ezt* a feladatot betöltenie! A polgári forradalmakban a költészet szerepe mindig nagyobb, s ezért nagyobb a spontaneitás szerepe. Optikai csalódás persze!] A költészet mint a forradalom vezetője = spontán is, tudatos is. [Vö. 264., 269. old.]

Világosságot! (1847)

Magáért születik az ember,
...
Vagy ő csak egy gyűrűje
Az óriási láncnak,
Melynek neve emberiség?
...

Eljő-e a kor,
Melyet gátolnak a roszak
S amelyre a jók törekednek,
Az általános boldogság kora?

Az összes antinómiák, melyeket a francia forradalom feladott, itt fel vannak vetve. Harc közben kételkedni kezd? Igen is, nem is. Ez a kételkedés mutat tovább: ez a megérzése a forradalmi eszmények és a konkrét forradalom ellentéteinek. Ez a forradalom meghozza-e az eszmények beváltását? Itt a kulcsa a Felhőknek is. A Felhők világgyűlölete a népdal-idill szétrombolása volt.

Vö. Szomorú éj (1847):

Ah, nem érem be a magam bajával,
Még te is gyötresz, hazaszeretet!

...

*Volnék földműves, vagy volnék
juhász!*

Ad: Idillikus népiesség kételye.

Csókot kap és ad a juhász, s ő boldog,
Hiszi tehát, hogy a világ is az.

Vö.: *Elértem, amit ember érhet el. . .
Ad kétely: Az ember: „Kevély
ember, miben kevélykedel?”*

Petőfiben is felmerül szerelem és politika ellentéte. Általános kételkedés részeire bontva: szerelem és politika viszonyáról:

Nem ért engem a világ! (1846)

Nem fér a fejébe,
Egy embernek éneke
Hogy lehet kétféle?

...

Ember és polgár vagyok.
Mint ember mi boldog!
És mint polgár, lelkemen
Mily keservet hordok!

...

Keblemen a szerelmi
Virágbokré tája,
Fejemben honszeretet
Töviskoronája;

Ad: ellentétek: *A völgy s a hegy.*

Ez is: magán- és közélet ellentéte: kis- és nagyvilág.

Ha férfi vagy, légy férfi

Erős, bátor, szilárd,

...

Légy tölgyfa, mit a feketeg
Ki képes dönteni,
De méltóságos derekát
Meg nem görbítheti.

Tűz!

Nem akarok elrohadni,
Mint a fűzfa a mocsárban;
El akarok égni, mint a
Tölgy a fellegek lángjában.

Tölgy és önérzet azonos!! Vö. ad: öntudat-jellem:
 Kik a föld alacsony porából. . . (itt is a tölgy!) [Vö. 249. old.]; Jókay Mórhoz [Vö. 243. old.]; Gyalázatos világ [Vö. 243. old.]; S. K. emlékkönyvébe [Vö. 241. old.]; A világ és én [Vö. 242. old.]; Levél Várady Antalhoz [Vö. 248. old.]; Vajda Péter halálára [Vö. 254. old.]; Kovács Jánosné emlékkönyvébe: „Mindent adál, ha jellemet adál.”

Ad új népiesség: Palota és kunyhó (1847) — Ez a nép és gazdagok ellentéte, nem paraszt és feudális!

A XIX. század költői: 3 fő gondolat: A *költők* a lángoszlopok; messianizmus: nemcsak feudalizmus ellen; permanens forradalom.

Arany Jánoshoz

S ez az igaz költő, ki a nép ajkára
 Hullatja keblének mennyei manáját.
 A szegény nép! olyan felhős láthatára,
 . . .
 Nagy fáradoimait ha nem enyhíti más,
 Enyhítsük mi költők, daloljunk számára,

Ad: új népiesség.
 Vö. Palota és kunyhó. [Vö. 266. old.]

Újonnan visszajött a régi baj. . .: „S eddig csak írtam, hol van még a tett?”

Rongyos vitézek — Vö. *A természet vadvirága*: A kettő mutatja az azonosságot is, a fejlődést is.

Bányában

Nem, szivem nem eladó. . .

. . .
 Széjjelosztom én a szegénységnek,
 Kik kunyhóban és útfélen élnek,
 Köztök ingyen osztom szét.

Az allegória idegenül hat, nem illik az ipari munkához. A *szegénység*, tehát nem egyszerűen jobbágyság vagy parasztság. Viszont: falusi szemmel nézve a szegénységet: kunyhót asszociál. Vö. még: *Vasúton*. Ez a két ipari verse van. Egyik se jó. Rögtön allegorizálja, pedig az ipari életet nem lehet. Falusi természeti fantázia + allegorizálás + elvont eszményítés. *Ady!* Nincs eszme, nincs allegória, de a fantázia nem természeti-falusi.

Ad öntudat: *Az elhagyott zászló:*

...

Ha a fecskék ledérek
S éghajlatot cserélnek,
Mi sasok nem cserélünk.

A költészet

Mely nyitva van boldog-boldogtalannak,
Mindenkinek, ki imádkozni vágy,
Szóval: szentegyház, ahová belépni
Bocskorban söt mezítláb is szabad.

Vö. fentebb: sas, oroszlán, tölgy:
az öntudat jelképei.

Adynál ez nincs!!

Gazdag és szegény-ellentét: Bányában; továbbá: A költészet; A koldus sírja (gyenge vers); Hintón és gyalog; Falu végén kurta kocsmá; Palota és kunyhó.

A politikuskok „*az apró, napi események* mulandó pásztor-tüzei”.

Ad: napipolitika és elvi politika. Petőfi politikai költészete mélyen összefügg napi politikájával. Ő nem a napi politika ellen volt, hanem azt is elvi, eszményi alapon akarta csinálni.

(369.) Horváth helyesen látja, hogy A költészet; a Palota és kunyhó című versei folytatják a kritikusok ellen írt versek vonulatát: A természet vadvirága stb. Most derül ki, hogy az 1844–45-ös támadások mögött *politika* volt, nemcsak esztétika. Az „irodalmi, tendenciátlan népiesség”-et az első, népdal-korszakban és a későbbi „politikai népiesség”-et, Horváth szerint Petőfi „visszahatóan azonosítja”.

[Ki kell mutatni, hogy a népdalokban is tendenciacsírák és a politikai versekben is naivitás van. Horváth elismeri Petőfi politikai költészetének nagyszerűségét, de mindig hozzát teszi, hogy ez líra, vagyis Petőfi személyességével függ össze, vagyis nincs olyan eszmei tartalma, mely általánosítható volna: szubjektív.]

Prófétáló költemények [Ad „vátesz” Vö. 264., 266. old.]: Az ítélet; Egy gondolat...; Olaszország (a szicíliai forradalom után 1848. I.); Párizs — február: Kemény szél fúj. 1848. II.

Az *Egy gondolat*... analógiája: a passzív rothadással a cselekvő halál szembeállítása: *Tűz*.

Ad: romantikus halálvágy: van halál és halál. Petőfinél nem a halálon van a hangsúly, hanem a megelőző cselekvésen, a végső következetességen.

(378.) Politikai költészet „csupán annyiban, hogy a lírikusnak a nemzeti és emberi közösséghez való lelki viszonyát érdekli s e közösségnek politikai értelmű átalakulását célozza. Lényegében azonban. . . semmi egyéb, mint a költői egyéniség érzelmi szembefordulása önmagának ama szűkebb, vagy tágabb közösségben jelentkező tagadással, s az akaraterő felajzása e tagadás által előidézett kényszerítettség megszüntetésére. . . Egyszóval egyénisége kiterjesztése, ráoktrojálása az egész emberi közösségre . . . Végeredményben tehát politikai költészete: jellemlíra. . .”

[Tehát: a szolgaság, feudalizmus csak Petőfi külön egyéniségének volt a „tagadása” — ezzel fordult szembe Petőfi, semmi mással!? Szubjektív-relativista értékelés ez, mely egyrészt megkerüli Petőfi ideáljaihoz a tartalmi állásfoglalást, másrészt esztétikailag mégis megérti.]

(380.) „Megtalálta a nemes, nagy szenvedélyek forrását önnön jellemében. . .”

[És nem az elnyomottságban, a hősiességben stb. — szóval nem a valóságban.] Persze: politikai lírája is líra: benne van ő, jelleme, temperamentuma stb. De anyagot a kor és a nép ad neki.

A hold elégidja (1847)

...

Oh melyik jó lélek ne szánná sorsonmat?
Minden kutya, minden poéta megugat!

...

Néha-néha jön egy az igazijából,
Egy kipattant szikra isten homlokából.

A romantikus epigonok ellen. Vö. azzal, hogy Petőfi a Tízek társaságát „Magyar romantikus iskolának” akarta hívni. Vö.: *Az én Pegazusom* — mint bizonyítását annak, hogy Petőfi „naivitása” nem öntudatlan volt. De a tudatosság nem mint a naivitás ellentéte, nem csináltság.

Ha a nép naiv, a népiesség is naiv, de ha nem naiv a nép, akkor a népiesség sem az. Vö.: *Dalaim* (1847). Itt egész oeuvre-jét, egész lelkivilágát összefogja és jellemzi.

[Foglalkozni kell Petőfi „szimbolizmusával”, allegóriáival, tájleírásaival, állat-verseivel. „Szimbolizmus”: Az alföld; *A gólya*; *A rab oroszlán*; *A kutya dala*; *A farkas dala*. De ez a szimbolizmus is naiv, nem „titkok”-ról van szó, nem varázslatokról. Természet és lélek összhangja ez. Adynál a természet nem is szerepel: épp azért elvárá-

zolt minden, mert rögtön tudni, hogy szimbolizmusa mögött a társadalomról van szó. Petőfi is elszakadt a falutól, de még nem városi sem, elszakadt is a falutól de nem is!

Petőfi anti-filozófus költő: elméleti hajlama nincs. Ellen-
tétben Kölcseyvel, Aranyval, Babitscal stb. Két magyar
költőtípus: a poeta doctus és a „naiv”, a cselekvő, a forrad-
almi költő.]

Bölcsekedés és bölcsesség

Elég hogy élsz! mi gondod rá:
Mi volt és mi következik?...
Legbölcsőbb, sőt csak az a bölcs,
Ki sohasem bölcsekedik.

Ad: Budapest: Arany Jánosnál (1847 — koltói mézeshetek után)

Mielőtt ott lennék a nagy kőhalomban,
A fővárosban, hol oly hűsen fúj a szél,
Egyet pihenek még kicsiny hajlékodban,
...
Az isten a magányt nem nekem teremti,
Odavaló vagyok én a csatatérre. . .

Utána arról, hogy milyen jó
lenne visszavonulni. És a végén
egyszerre: Csata-tér — Pest.
[Vö. 246. old.] Vö. még
Kiskunság: „Itt vagyok megint
a / Nagyvárosi élet örökös zajá-
ban.”

(398–400.) Életképek: Katona-élet; Kisbéres; Kinn a ménes, kinn a pusztán. . .; A téli esték(!). Alakrajz: Zöld Marci; A jó tanító. „Leíró” költemények: Kutyakaparó; Kiskunság; A pusztta télen; A Tisza.

(405.) Horváth szerint *A Tisza* második fele, ahol az árvízről van szó, utólagos ragaszték, nem illik az első részhez.

Nincs igaza! Ez is líra: önmagát ábrázolja, önmaga két végletét.

[Klasszikus—romantikus ellentétnek lényege: amaz a tárgyat, a világot, a valóságot, emez az alanyt, a költőt, az Én-t ábrázolja. De az ellentét nem merev: van *meg-merevedett* klasszicizmus és van *lázadó* romantika!]

(412.) A tárgyas líra „a pusztát, a pusztai életet a maga társadalmon kívüli alakjaival különös előszeretettel részesíti. Azt mondanám: tárgyas líráját főképp valami népies-romantikus lírai szükséglet jellemzi, a különlegesség felkeresése az elemi egyszerűségben.”

★

(441.) Petőfi népszerűsége a köztársasági vers miatt csökkent, ehhez Horváth: „Nyíltan kiviláglott, hogy az ő forradalmi eszménye nem a nemzet talajából nőtt ki, s hogy iránya és hevülete egyelőre ellenállásra talál saját nemzetében”.

[Vagyis: a baloldal nem nemzeti, a baloldaliság: „francia import”. Amikor eszmei, költői „hatásokról” van szó, azonnal megállapítják azt, hogy szimbiózisról van szó, nem pusztán átvételről; ha politikai programok „hatásáról” van szó, erről megelégednek.]

Petőfi 1848. október 9. után, Erdélyből jövet, a magyar sereg parndorfi táborába megy, ahol izgat a magyar sereg határon túlra küldése ellen. (!?)

A nemzetgyűléshez (1848)

Egy ember szól, de milliók nevében!

...

Egy új hazát, ahol ne légyenek
Kiváltságok kevély nagy tornyai,

...

Nem mondom én: a régi épületnek
Dobjátok félre mindenik követ,
De ne nézzetek meg minden darabot, mit
Alapnak vesztek, s amely porhatag már,
Vessétek azt el kérlelhetlenül.

Ad: öntudat [Vö. 241. old.]

Petőfi nem azt érezte, hogy a szabadságharc folytatása a múltnak, hanem azt, hogy törés, újrakezdés. Lásd: *A nemzetgyűléshez*, továbbá: *A ledőlt szobor*:

De félre, bú, de félre, gyász, el, el!
Nincs a mocsárban már a szent szobor,
Fertő-ágyából kiemeltük őt,
Kihoztuk őt a tiszta levegőre.

Mi az oka a politikai versek más-más kvalitásának? Vö.: *Forradalom* — nagyon gyenge! *A ledőlt szobor* pl. igen gyenge allegória, ugyanazzal a témával, mint a Veszített csaták... — és mégis milyen más! Petőfi ódai hangja milyen más, mint Berzsenyié! Milyen emberi, közvetlen, indulatos a pátosza: a közvetlen cselekvés forradalmi pátosza ez!

Veszített csaták, csufos futások! (1848 végén)

Nem nem, most győzni vagy meghalni kell!
Csatára, nemzetem,
Halál vagy győzelem!

[Vö. 280. old.]

Jött a haldl (1849)

Melyik magyar nem szégyenlő előbb hogy
Sors átkából magyarnak született?
S inelyik nem büszke most rá, hogy isten
Kegyelméből e nemzet tagja lett?

...
Elő, elő a zászlóval kezében,
Egész Európa te utánad jő,
Te vagy, hazám, most a világ vezére. . .
Mily nagy szerep, milyen lelkesítő!

Élet vagy haldl! (1848)

A Kárpátoktól le az Al-Dunáig
Egy bős üvöltés, egy vad zivatar!
Szétszórt hajával, véres homlokával
Áll a viharban maga a magyar.
Ha nem születtem volna is magyarnak,
E néphez állanék ezennel én,
Mert elhagyott, mert a legelhagyottabb
Minden népek közt a föld kerekén.

...
Te rác, te horvát, német, tót, oláhság,
Mit marjátok mindnyájan a magyart?

...
S ineloh étvágygal megrohantok minket,
Miként a holló a holttestre száll.

1. Magyar büszkeség a tettek
miatt.

2. Nemzetközi funkcióra büszke:
sose felejt, hogy a világszabad-
ságról van szó.

3. Harcos humanizmus!

1. Egyedüliség érzése: árva nem-
zet a magyar, de ez más, mint
a mai. Petőfinek joga volt ezt
kérdezni.

2. A nemzetiségek ellen. Ezt vö.
Táncsicssal. A megegyezés
gondolata nem a baloldaltól
jött, sőt. A baloldal uszított,
mert az erőyes hadviselés a
gyűlölet felkeltését követelte.
Széchenyi azért volt „meg-
értő”, mert nem akart függet-
lenséget és nem akart harcot.
Jellemző, hogy Horváth nem
érti a harag pátoszát! Kifogá-
solja a durvaságot.

Jő el végre, valahára. . . Ezt Horváth nem érti. Nem érti
a szerkezetet és nem érti az utolsó versszakot:

Átkozzuk ki őseinket
A nyugtató föld öléből,
Miért hagytak fiainknak
Szolgásgot örökségül!

Ez Horváth szerint „eldurulás”?
A harag és gyűlölet pátosza!

[A pátosz-problémát kell megnézni. *Először* azt: hogy
milyen tárgy követel pátoszt? Van olyan pátosz, melynél
:pátosz nagyobb és a tárgy kisebb: a pátosz a kis tárgy
felnagyítása = a kétségbeesés pátosza ez, amikor a tárgy,
a kor, a nemzet elmarad a követelmények mögött; aztán
van olyan pátosz, melynél a tárgy nagyobb, mint a
pátosz: ez egy felágaskodó pátosz, amikor a tárgy, a kor,
a nemzet nagyobb, mint az addigból merített mértékek;
és van, amikor pátosz és kor egyezik: ez Petőfi pátosza.
Másodszor: ebből a szempontból kell vizsgálni Petőfi,
Ady, József Attila pátoszát; tulajdonképp egyiknél sincs
igazi, régi pátosz à la Berzsenyi.]

Föl!

Elég soká voltunk fajankók,
 Legyünk végtére katonák!
 Elég volt már a furulyából,
 Riadjatok meg, harsonák!

Ad: gyűlölet pátosza: Újév napján. 1849.

Nekünk most az isten kevés,
 Mert ő nem eléggé kemény;
 Hozzád imádkozom, pokol,
 ...
 „Öntsd szíveinkbe minden dühödöt,
 Hogy ne ismerjünk könyörületet,
 Míg e gazok
 Közül a földön egy mozog!”

Ez se tetszik Horváthnak! Csak az a politikai költészet tetszik neki, melynek *külön ihlete* van, ti. melynél a lélek-állapot és a való helyzet közti ellentmondás csíhol szikrát, amelynél csak általános eszmei vagy érzelmi kíséretet ad a költő az eseményekhez. De az események kellős közepén nem kell *külön ihlet*, ilyenkor a vers maguknak az eseményeknek kísérőzenéje, dobja vagy trombitája, feltéve, ha az események valóban döntőek. 1848 végén nem lehetett úgy írni mint 47-ben! A politikai és költői szenvedély teljesen egygyólvadt.

Buda várán újra német zászló!

Kár azoknak a szabadság kardját
 Kézbe venni, kik csak azért tartják,
 Hogy a zsarnok a porig alázza,
 S száradjon rá vér helyett gyalázat.

Tedd le azt a fegyvert, magyar nemzet,
 Téged isten nem arra teremtett,

Ez a régi nemzet-korholó versek pendantja. De 1849 januárjában nem lehetett *ugyanúgy* korholni ugyanolyan általánosságokkal, mint 1847-ben! Tehát más-fajta pátosz, tárgy és költő közelsége más lévén.

Jellemző, hogy Horváth *A nemzethez* c. vershez a következő megjegyzést fűzi: Az egykori nemzet-ébresztést ismétli meg prózaibbúl; végén pedig szertelenségbe réved, eldurvul. . .

[*Prózaibbúl*: ti. nem allegorizál, mint akkor, amikor még azt lehetett mondani: Meddig alszol még hazám? *Eldurvul*: mert a belső bitangok ellen uszít. Így felmerül a kérdés: mi teszi költészetté a politikai költészetet a közvetlen cselekvés korában? Vagy: a politikai szenvedély milyen lírai ihletet tud ilyenkor adni, ami több és

más, mint a politikai? A forradalom *előtt* a napi politika eszmei kísérőzenéje a politikai líra, tehát van bizonyos distancia a tárggyal szemben: a költő inkább az „örök” (ti. az eszmei) dolgokra néz (a napi dolgokra is, de sub specie aeternitatis) – a forradalom *alatt* azonban ezt a distanciát lehetetlen betartani: amikor a fegyverzajnál tartunk, nem lehet a szabadságról általában ódákat írni. De a konkrétá válás *közben* is valami költői, lírai distancia kell, hogy maradjon. Mi ez? Az új distanciát az adja, hogy a költő a legbaloldalibb, radikális, előrehajt. Mérsékelt programú politikai költészet: lehetetlen! Ez a radikalizmus kapcsolja össze a költői ihletet (és az eszmét) a napi eseménnyel, ez teszi lehetővé, hogy a költő a napi eseményhez szóljon, de költői, eszmei, ihletett általános-ságban.] [Vö. 276.old.]

15-dik március, 1848. Tényleg nem nagyon jó vers, amihez Horváth: „A szabadság hiányérzete erősebb lírai ösztön, mint meglétének tudata”. (453.)

Más a „tényérték” és a „költői érték”: ez is igaz, de miért, hogyan?

Ad: pátosz: A szabadsághoz.

Kerestünk mi égen-földön téged
Egyetlenegy igaz istenséget,
Te vagy örök, a többi mind bálvány,

Ilyen pátosz nincs se Adynál, se József Attilánál. Miért?
1. Az idealista pátosz szerepe más a polgári forradalomban. Vö. Sztálin. 2. Mesterséges felnagyítása, allegorizálása az eszmének. Nem véletlen az allegorizálás! 3. A forradalmi elán jelentősége. A polgári forradalom *utáni* költészet mind kissé skeptikus, nincs distanz eszme és minden nap között. *Prózáibb*.

(454.) „A cselekvés. . . kiéli a maga ihletét s a cselekvő egyén költészetének spontán ihletű tárgyává utólag már alig válhat.”

(455.) A nemzeti dal-ról igen finom megjegyzése Horváthnak, hogy a személyes líraiság a nemzettel való azonosulásba csap át, beleolvad, elenyészik a kollektivitásban.

Nemzeti dal: ez nem jobbágyfelszabadító dal, nem a nemesség ellen szól. A történelmi múlt nevében is szól, a szabadság azt jelenti, hogy a magyar legyen *újra* szabad, mint valamikor. És ugyanakkor: a jelen generációt korhol-

ja, mely rab + a rabság jelene: százados, a gyalázatot századok kenték rá a nemzetre.

(456.) „A lírai fölényben való elkülönültség”-nek nevezi Horváth azt, amit én annak hívtam, hogy csak baloldali radikalizmus adhat pátoszt a napi politikai költészetnek. [Vö. 275. old.]

*Megint beszélünk s csak beszélünk,
A nyelv mozog s a kéz pihen;
Azt akarják, hogy Magyarország
Inkább kofa, mint hős legyen.
...
Ugy állok itt, mint a tüzes ló,*

Ez *napi* költemény, de van benne,
ami túlmutat a mán: a tett
dicsőítése + a szavak politi-
kájának kigúnyolása. Vö.
A színhősök (1847):

Meddig tart ez örült hangzavar még?
Meddig bögtök még a hon nevében?

Miért zárjátok el az utamat? Ez jakobinus költészet: előre menni, cselekedni, bátran! *A gyáva faj, a törpe lelkek...* (akkor írta, mikor bírálták radikalizmusáért):

S én vérbe mártott lantomat majd
Véres kezekkel pengetem!

Föltámadott a tenger. (Annak a népgyűlésnek az alkalmából, melyet március 31-én hívtak össze, mert a király nem akarta szentesíteni a márciusi törvényeket a hadügyről és pénzügyről.) Ez is politikai vers, de tiszta líra: érzelmi és eszmei kísérezene az eseményekhez: a nép — tömeg — cselekvés ditirambja!

A magyarok istene

A magyar nemzetnek volt nagy és sok
vétké,
S büntetéseit már átszenvedte ő;
De erénye is volt, és jutalmat érte
Még nem nyert... jutalma lesz majd a
jövő.

Fekete-piros dal

Uj Mohácsot jósol a tétlenség
miatt:
amikor Jellasics ellen a kormány
nem tett semmit:

Készül az ellenség; és mi készülünk-e?
Mit csinál a kormány?
Ahelyett, hogy őrködnék, mélyen
mélyen alszik

(459.) Horváth: „A politikai költészet költőiségét kétségkívül leg-erősebben veszélyezteti a költőnek pártpolitikai különállása, kivált ha az párt-elfogultsággá fajul el.”

[Éppen fordítva!]

Példa szerinte *Vörösmartyhoz*: mely „elfogultságból származik.”; *Respublika*: pártprogram, nem nemzeti program, „rajongani érte: pártelfogultság.” (461.)

[Nyilvánvaló, hogy *ma* a köztársaságról egy ilyen ódát írni lehetetlen volna: üresen kongana. Azóta tudjuk, hogy a respublika önmagában véve még csak keret: lehet ez és lehet az. Vagyis Petőfi ihlete: valaminek a nem-tudásából származott? Igen is, nem is. A polgári forradalmi idealizmusnak mindig két oldala volt: 1. absztrakt idealizmus, mely elhallgatja az eszme osztálytartalmát; 2. komolyan vevése az eszme legvégső konzekvenciáinak, és így hajlandóság arra, hogy az eszmét saját osztálytartalma ellen fordítsák fegyverként. Ez vonatkozik a respublikára, a szabadságra, stb. Petőfinél erről van szó!]

Genre-versek: Mit nem beszél az a német; Itt a nyílám mibe lőjjem? és Akasszátok fel a királyokat! (??) — Horváth: „Mesterileg demagóg szónoki mű.” (466.) „Ha van költészete a forradalmi gyűlöletnek: ez az.”

Érdekesek tudatosan „népies” — nevelő versei: Kun László; Vérmező; Bánk bán; stb. + Hány hét a világ? (Olasz segély + osztrák keretbe sorozásról szól) + Péter bátya: ez fontos *agitációs* vers: a siklósi hangulat ellen! Ezekben az agitációs versekben fontos: a népszerű németgyűlölet: pl. *A honvéd*:

Ti vagytok, zsványok, kik országunk földét
Kipusztítottátok,
Fekvén rajta háromszáz esztendeig mint
Nehéz istenátok.

A magyar nép —→ *Anti-nemzetiség*

Szabad a magyar nép. . . lejárt napod, német!
Nem táncoltatod te többé ezt a népet,
...
E földön legyen úr a tót vagy a német?
...
Nincs itt urasága csak az egy magyarnak,

Föl szent háborúra! (inikor az oroszok betörték)

Igen gyenge, mert *dal*forma és ez nem bírja visszaadni a pillanat zordságát: a dal csak idillre vagy búra való.

Bordal: Ez is csatára buzdítás, de sablonos, rossz:

Mire virad, tán már dobolnak.
Akkor aztán ki a csatára
Édes magyar hazánk javára!

Népdalban buzdítani nem tud
és talán nem is lehet! Ez is
„agitációs” vers: éppen azért
népdal. A népdal: itt agitációs
forma, nem úgy, mint 1844 –
45-ben.

Igazi csatavers: *Csatában* (1849, Medgyes)

Szörnyű idő. . . (1849. Mezőberény)

Egy szálíg elveszünk-e mi?
Vagy fog maradni valaki,
Leírni e
Vad fekete
Időket a világnak?

Már nem a résztvevő harcos szól
belőle, hanem az üldözött
ember, aki nem tudja, merre
fordul.

*Hallod-e, szív, szívem!
Golyók sivitnak, kardok csengenek...*

Miért nincs ő a csatában?

*Egész világ a harcmezőn
Csak én nem vagyok ottan,
Ki harci vágyat annyiszor
Éreztem és daloltam!
...
Rohannék, és maradni kell,
És nem lehet elmennem.
A szégyen és a fájdalom
Kettős könyűje áztat,*

Nyakravaló (Mészáros L.)
Egy goromba tábornokhoz (Klapka)
Ez folytatása a táblabíró-ellenes
lírának.

Mit daloltok még ti, jámbor költők? (1848 végén)

Ugysem hallgat a világ reátok,
Hangotok csaták zajába hal.
...
Meglehet. De a madár nem nézi,
Hallgatják-e ötlet odalent?
...
Énekeljünk, társak. . .
...
Hadd vegyüljön e zavaros földi
Zajba egy-két tiszta égi hang!
...
Romba dőlt a fél világ. . . kietlen
Látomány, mely szemet s szívet bánt!
Hadd boruljon a rideg romokra
Dalunk, lelkünk zöld repkény gyanánt.

Ez fordulat! Itt már érzi, hogy
baj van, de nem a vereség
miatt, hanem a forradalom
kicsinysége, ingadozásai miatt
– innen az elkeseredés. A
politikától való elfordulás *előre-
nézés:* A zavaros földi zaj =
politika kicsinysége; tiszta égi
hang: az új világ dala. Vö.
Pacsirtaszót hallok megint

Eszembe hozzák e dalok,
Hogy nemcsak gyilkos eszköz, katona,
Egyszersmind költő is vagyok.

Miért kísérsz...

Oh hadd feledjem, hogy polgár vagyok!

...

Tavaszi költészet, szerelem!

El hagyjam őket tőlem szállani?

Utánatok vágyva nyúl kezem...

Jertek hozzám... nyujtsátok karotok...

Öleljetek meg, titek vagytok!

Az év végén (1848–49)

És ki tudja? tán utolsó,

Legutolsó lesz e dal;

...

A hadistenhez szegődtem,

Annak népéhez megyek;

Esztendőre hallgat a dal,

Vagy ha írok, véres karddal

Írok költeményeket.

Zengj tehát, zengj, édes lantom,

Zengd ki, ami benned van,

Szólj vadúl, és szólj szelíden,

Ragyogóan és sötéten,

Szomorúan és vígan.

...

S szólj erősen, lantom, hogyha

Már utolsó e dalod;

Hirtelen ne haljon ő meg!

Zengjék vissza az időnek

Bércei, a századok.

1848 végén. Az emberi élet nem olvad fel a politikában. (Fordítva: a politika az élet része, de csúcsa.) De ily hangulatok csak azért szállták meg, mert rosszul mentek a dolgok a politikában – a baloldalnak.

Vagyis Petőfi saját költészetében ezt az ellentétességet tartotta a legjellemzőbbnek! (Horváth 478.)

Ez a tulajdonképpeni hattyúdala: újra idézi egész költészetét. Ez se politika, bár: „Légy vihar, mely haragjában / Ősi tölgyeket szakít”.

Az apostol. (A Felhők-kel analóg: képviselői bukása után írta.)

Horváth szerint: romantikus mű: Shelley + Dickens.

(485.) „Nála a szembeállítás: harag, a harag; ingerültség, mely legott a végén kezd: út... Tűzzel, önérzettel, erkölcsi bátorsággal, tette-készséggel méltán képviseli nemzetét, de a harag méltóságára nincs lantján ideg. Politikum és költészet a pártelfogultság megnyilatkozásaiban egyeztethetők össze legnehezebben. A költemény pártpolitikai meggyőződéseket hangoztat s ítéletet mond ki, politikai elbírálat hív ki maga ellen, mint mindennemű pártfelfogás; művészi elemei pedig, ha vannak, csak a hasonló pártállásúak számára elevenek.” 1848. március 15-től haláláig nem-politikai költemény csak négy van (ha a szerelmit nem számítjuk): Szülőföldemen; Kiskunság; Fiam születésére; Szüleim halálára. Március 15. óta spontán szerelmi líra: Itt van az ősz, itt van újra; Ilyen asszony való nekem; Három madár; Szeretlek, kedvesem!

Itt benn vagyok a férfikor nyarában,

Az ifjuságnak eltűnt tavasza,

...

Az ég arany hajnalcillagja s a föld
Ezüst harmatja mind, mind elvesze,
Letörle őket kéréltelenségül a
Rideg valóság szigorú keze;

...

Ha elfordúlok enmagamtul és mint
Polgár végigtekintem a hazát,
Szemem megromlott satnya ivadékot,
Egy pusztulásnak indult népet lát.
Karom feszül, szívem tombol mi haszna?
Mást nem tehetek, csak sirathatom. . .

A kiábrándulás költészete!

Miből ábrándult ki?

1. A dolgok menete: megalkuvás, stb.
2. A vezetők a régiek: táblabírák.
3. Baloldal nincs, szétszóródott.
4. A polgári forradalom valósága konfrontálódott az eszménnyel.
5. Saját maga ki volt kapcsolva az eseményekből.

A hegyek közt (1848. Zugliget)

Ne bántsatok, ne bántsatok.

Ha egy rövid napot lopok

A magam mulatságának,

Hisz eleget élek másnak! . .

Ugyanaz! A „magánélet” mint a közéleti csalódások előli menekülés kikötője. A mélabú: a közéleti kiábrándulás eredménye. De ez a „magánélet” = az ember szemben a táblabíró-közélet korlátoltságával!

Ez az az idő, amikor nem vonult még be, várja fia születését, de kikezdik, rágalmazzák emiatt.

Vesztett csaták, csufos futások! [Vö. 272. old.]

Bármerre nézek, mást nem látok.

Miként a sár, amelybe

Követ hajítanak be,

Úgy fecsen szét a harcok mezejéről,

Oh nemzetem, képedre a gyalázat,
S a hit már-már sokak szívében gyérül,
Hogy mindörökre jármodat lerázod.

Ad: kidábrándulás 1848 vége – 49-ben, a győzelmi sorozat idejéről semmi lelkesítő költemény!!

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Helle Mária

A kézirat nyomdába érkezett: 1972. VIII. 16. Terjedelem: 14 (A/5 iv)

Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

TARTALOM

<i>A szerkesztőbizottság bevezetője a Petőfi-számnhoz</i>	5

PETŐFI SÁNDOR HELYE A MAI SZELLEMI ÉLETBEN (körkérdés)	11

ÁGH ISTVÁN (12), BARTA JÁNOS (15), BENIUC, MIHAI (18), BERNÁTH AURÉL (20), BÉRES ATTILA (22), BORSOS MIKLÓS (24), BUDAY GYÖRGY (26), CLEMENT, VICTOR (28), CUSHING, G. F. (31), CSÓÓRI SÁNDOR (35), CSORBA GYŐZŐ (41), ENGL GÉZA (43), GARAI GÁBOR (46), GERSKOVICS, ALEKSZANDR (51), HERMANN ISTVÁN (55), JÁNOSY ISTVÁN (59), JEMNITZ JÁNOS (64), KAZIMIR KÁROLY (68), KÉPES GÉZA (72), KERESZTURY DEZSŐ (77), KOMLÓS ALADÁR (79), KONSTANTINOVIC, ZORAN (81), KOVÁCS ANDRÁS (83), KOVÁCS ENDRE (86), KUNERT, GÜNTER (91), LUKÁČ, EMIL BOLESLAV (92), MARTINKÓ ANDRÁS (95), MEZEI JÓZSEF (100), MOREAU, JEAN-LUC (106), PERVOMAJSZKIJ, LEONYID (108), PORUMBACU, VERONICA (110), RÁKOS PÉTER (111), RÁKOS SÁNDOR (114), RÄHMER, JOACHIM (116), REMANÉ, MARTIN (120), RÓNAY GYÖRGY (122), ROSSZIANOV, OLEG (125), SAHOVA, KIRA (126), SBÂRCEA, GEORGE (134), SMÂNTÂNESCU, DAN (137), SNOW, C. P. (139), SOMLYÓ GYÖRGY (140), SZABÓ MAGDA (144), SZEMLÉR FERENC (150), TYIHONOV, NYIKOLAJ (155), URBÁN ALADÁR (158), VIDOR PÁLNÉ (163), VÖRÖS KÁROLY (166) WEÖRES SÁNDOR (169),

TANULMÁNYOK

ARATÓ ENDRE: Petőfi és a nemzetiségi kérdés 1848–49-ben	173
KÁSSA PÉTER: <i>Az apostol</i> értelmezéséhez	186
SZALAI ANNA: Egy fejezet a Petőfi-centenárium történetéből	201

DOKUMENTUM

AGÁRDI PÉTER—F. MAJLÁT AUGUSZTA: Révai József jegyzetei Horváth János: <i>Petőfi Sándor</i> című monográfiájához	220

Petőfi-számunk művészi grafikáit BÁLINT ENDRE (*Nemzeti dal*), BUDAY GYÖRGY (*Petőfi születésének 150. évfordulójára*), HINTZ GYULA (*Petőfi halála*), JÓZSA JÁNOS (*Illusztráció Petőfi szerelmes verseihez*), KONDOR BÉLA (*Kecskeméti vendégszínház—Petőfi a Lear király Bolondjának szerepében*), LENKEY ISTVÁN (*Petőfi halála*), SZALAY LAJOS (*A nép nevében*), SZENTGYÖRGYI JÓZSEF (*Beszél a fákkal a bús őszi szél . . .*) készítették.

Ez úton köszönjük a Művelődésügyi Minisztérium és a Petőfi Irodalmi Múzeum megértő együttgondolkodását, amiért kérésünkre pályázatot hirdetett, s lehetővé tette a kiválasztott munkák közlését. Buday György és Szalay Lajos kompozíciói pályázaton kívüli alkotások; ők is magukévá tették célkitűzésünket és „mondani-valójukat” — kérésünkre — szinte postafordultával küldték. Köszönjük.

Budapest, 1972. augusztus

Az Irodalomtörténet
szerkesztőbizottsága